

ЗАКЛАД ОСВІТИ – ТЕРИТОРІЯ ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКИ, ПІДТРИМКИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
VII Всеукраїнської
науково-практичної
конференції

*21 листопада 2024 року,
м. Суми*

Департамент освіти і науки
Сумської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Лабораторія здоров'яспрямованої освіти
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
Державна установа «Інститут модернізації змісту освіти»
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
Український науково-методичний центр практичної психології і
соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України
Сумський державний університет
Заклади вищої, загальної середньої, дошкільної освіти України

ЗАКЛАД ОСВІТИ – ТЕРИТОРІЯ ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКИ, ПІДТРИМКИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

21 листопада 2024 року

Суми
2024

УДК 08: 37.01: 37.02: 373: 374: 378: 304

З-46

*Рекомендовано до друку та практичного використання
вченою радою комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 17 від 26.12.2024)*

Редакційна колегія:

- В. М. Успенська** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти, керівник лабораторії здоров'яспрямованої освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (головний редактор);
- С. М. Грицай** – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- І. В. Єременко** – кандидат педагогічних наук, провідний фахівець науково-видавничого відділу комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- Л. А. Коростіль** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- В. В. Лобода** – викладач кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- І. В. Кожем'якіна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- С. М. Панченко** – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- Л. В. Сєрих** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

З-46 Заклад освіти – територія здоров'я, безпеки, підтримки : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 листопада 2024 р.) / за заг. ред. В. М. Успенської. Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. 388 с.

У збірнику опубліковані матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Заклад освіти – територія здоров'я, безпеки, підтримки», проведеної на базі комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти 21 листопада 2024 року.

Редакція не несе відповідальності за зміст текстів і не завжди поділяє думки їх авторів.

УДК 08: 37.01: 37.02: 373: 374: 378: 304

© Колектив авторів, 2024

© ФОП Цьома С.П., 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова оргкомітету

Нікітін Юрій Олександрович, доктор історичних наук, професор, ректор Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Координатори оргкомітету

Грицай Сергій Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Успенська Валентина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Члени оргкомітету

Бойко Світлана Миколаївна, кандидат філософських наук, старший дослідник, завідувач сектору авторського педагогічного новаторства відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Єжова Ольга Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії та спортивної медицини Сумського державного університету.

Кожем'якіна Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Коростіль Лідія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Лобода Вікторія Володимирівна, викладач кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Панченко Світлана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Рябуха Алла Петрівна, начальник управління Державної служби якості освіти у Сумській області.

Серих Лариса Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Мета конференції: обговорення актуальних питань освітньої діяльності в закладах освіти для забезпечення їх безпечного

функціонування, створення здоров'япідтримуючих умов для всіх учасників освітнього процесу під час воєнного та післявоєнного стану.

Учасники конференції: співробітники наукових установ, науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти, науково-педагогічні та педагогічні працівники закладів післядипломної педагогічної освіти, керівники та педагоги закладів освіти всіх рівнів, працівники центрів професійного розвитку педагогічних працівників, психологічних служб системи освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, інші зацікавлені особи.

Завдання конференції: обговорити напрями організації сучасного освітнього процесу в Україні для забезпечення здоров'яспрямованої функції освіти, створення умов безпеки та підтримки в освітньому процесі для учасників освітнього процесу. Обговорення здійснити за темами:

1. Створення безпечного та здорового освітнього середовища як актуальна освітня проблема.
2. Здоров'язбережувальна і екологічна компетентність учасників освітнього процесу. Здоров'язбережувальні технології.
3. Здоровий спосіб життя й відновлення ресурсу в умовах війни. Посилення стійкості учасників освітнього процесу.
4. Реформування системи харчування в закладах загальної середньої освіти.
5. Готовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій, воєнного стану.
6. Психоемоційна підтримка та психологічна допомога учасникам освітнього процесу.
7. Інструменти та методики змішаного навчання дітей, учнів, студентів як умова безпечного, здорового, комфортного освітнього середовища.
8. Зміст післядипломної освіти в умовах сьогодення для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Місце проведення конференції: комунальний заклад Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Формат проведення конференції: онлайн-режим.

Інформація про проведення конференції (сайт Сумського ОІППО).

VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Заклад освіти – територія здоров'я, безпеки, підтримки». URL: <https://cutt.ly/JeN4qO8B>.

Відеозапис конференції

І частина [I Всеукраїнська науково-практична конференція «ЗАКЛАД ОСВІТИ – ТЕРИТОРІЯ ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКИ, ПІДТРИМКИ».mp4](#)

ІІ частина [II-Всеукраїнська наук.-практ. конференція «ЗАКЛАД ОСВІТИ – ТЕРИТОРІЯ ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКИ, ПІДТРИМКИ».mp4](#)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.

ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

Бойко Світлана. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ (КРАЩІ ПРАКТИКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ)	11
Богосвятська Анна-Марія. ХВИЛИНКИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ФІЗИЧНІ, ЕМОЦІЙНІ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ (з відеозаписом доповіді)	22
Єжова Ольга. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я СТАРШОКЛАСНИКІВ (відеодоповідь)	27
Кириченко Валентина. РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (відеодоповідь)	28
Лайко Ірина. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ОСВІТЯН І УЧНІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА ПІДТРИМКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	29
Мігалуш Анастасія. МОДЕЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І ШЛЯХИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ	35
Скрипка Людмила. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	41
Успенська Валентина. ОСВІТА ПІД ВОГНЕМ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛІВ	47
Шатських Наталія. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ХАРЧУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	58

РОЗДІЛ II.

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ЗДОРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК АКТУАЛЬНА ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА

Гулій Наталія. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДИКИ Л. ШЕЛЕСТОВОЇ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	64
Ісаєва Марина. ВПЛИВ МУЗИЧНО-РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	70
Карась Андрій, Іванова Алла, Бутова Оксана. РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ У ВОЄННИЙ/ПОВОЄННИЙ ЧАС	79
Коростіль Лідія. НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЗАТЯЖНОЇ ВІЙНИ: ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ ДОСВІД	84
Маренкова Лариса. БЕЗПЕЧНЕ ТА ЗДОРОВЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО НАВЧАННЯ	89
Перлик Вікторія, Пронюшкіна Ольга. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК АКТУАЛЬНА ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА	94
Радько Алла, Паламарчук Тетяна, Пшеченко Марина. СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	106
Романькова Ольга. РОЗРОБКА ВИХОВНОЇ ГОДИНИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ «НІ НАСИЛЛЮ»	116
Сєрих Лариса. ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ (з відеозаписом доповіді)	120
Таршина Світлана. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ – ГАРАНТІЯ ЯКІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	126
Тихенко Наталія. СТИВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ БЕЗМОВЛЕННСВОЇ ДИТИНИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	131

Черчата Валентина. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	141
---	------------

РОЗДІЛ III.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА І ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

Запорожченко Лариса. ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА БАТЬКІВ – ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	150
--	------------

Кисла Оксана. ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНИХ ЗАВДАНЬ З ХІМІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ТЕХНОЛОГІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	156
---	------------

Кожем'якіна Ірина. МОЖЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	161
--	------------

Лобанова Марія. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ФІТОТЕРАПІЇ	167
--	------------

Логвиненко Оксана. ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ФОРМАТ СУЧАСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З РОДИНАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	175
---	------------

Метейко Алла. СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ	180
---	------------

Назаренко Наталія. ОСВІТНЯ ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З РОДИНАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	187
---	------------

Потапенко Наталія. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	192
---	------------

Романченко Анжела. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ХІМІЇ	199
--	------------

Снігур Марина. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО РЕФОРМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ	205
Сухацька Наталія. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	212
Хоруженко Наталія. ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	219
Чичикало Валентина. РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ НАВЧАННЯ	225
Шимко Анна. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ	229
Щербак Ірина. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ І ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	235

РОЗДІЛ ІV.

ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Артюх Наталія. НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	243
Калюжна Анастасія. СТРАТЕГІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ	247
Квасник Світлана. ЗБЕРЕЖИ ТА ВІДНОВИ СВОЇ ПОЗИТИВНІ ЕМОЦІЇ І ПОЧУТТЯ ТА ПСИХІЧНІ СТАНИ (відеозапис майстер-класу)	252
Марухина Ірина. ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ ВИКЛИКИ У ЧАСІ ВІЙНИ	253

Михайлова Наталія. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	257
Панченко Світлана. ВПЛИВ ОСВІТНІХ ВТРАТ І РОЗРИВІВ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН І РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	265
Пихтіна Анастасія. НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	273
Сушко Катерина. ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	279
Тітаренко Світлана. ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ	289
Харченко Людмила. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	294

РОЗДІЛ V.

ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ, УЧНІВ, СТУДЕНТІВ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОГО, ЗДОРОВОГО, КОМФОРТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Бедлінський Олексій. ГРА «АНАЛОГІЗУВАННЯ В БІОЛОГІЇ» ЯК МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАСКРІЗНИХ УМІНЬ	300
Веселова Вікторія. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	306
Влезько Наталія. НЕТРАДИЦІЙНІ ПРИЙОМИ РОБОТИ З КАЗКОЮ У ВИХОВАННІ Й РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	313

Ємельяненко Марина. ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ МУЗИКИ» В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ: РОЛЬ РОБОЧИХ ЗОШИТІВ У ЗМІШАНІЙ / ДИСТАНЦІЙНІЙ ФОРМАХ НАВЧАННЯ (з відеозаписом доповіді)	319
Жук Тетяна. ВИКОРИСТАННЯ КОРЕКТУРНИХ ТАБЛИЦЬ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	326
Кудрявська Яна. РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИРОДНОГО МАТЕРІАЛУ	332
Лисак Наталія. ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ФОРМАТУ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	337
Осташова Ілона. ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ	343
Романченко Тетяна. РОЗВИТОК ІНЖЕНЕРНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	349
Сунгурова Людмила. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ», 7 КЛАС (відеозапис виступу)	355
Титаренко Валентина. ПАЛИЧКИ КЮЇЗЕНЕРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ	355
Ткаченко Світлана. МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОГО, КОМФОРТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	360
Шкурдода Людмила. ЗАСОБИ ВПЛИВУ СИСТЕМ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	369
Яловець Ірина. ГІБРИДНЕ НАВЧАННЯ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	374
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	383

РОЗДІЛ І. ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

Світлана Бойко,

кандидат філософських наук, старший дослідник,
завідувач сектору авторського педагогічного новаторства
відділу інноваційної діяльності та
дослідно-експериментальної роботи.

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти».

boyko-imzo@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ (КРАЩІ ПРАКТИКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ)

***Анотація.** У статті виділено організаційно-педагогічні умови, що забезпечують функціонування та розвиток безпечної школи на основі досвіду експериментальних закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано найкращі практики створення безпечного освітнього середовища, що сприяють гармонійному розвитку учнів та педагогів, формуванню культури безпеки та зміцненню соціального партнерства. Визначено ключові чинники, які впливають на побудову безпечного середовища, зокрема ефективне управління, залучення громади, впровадження інноваційних підходів до профілактики ризиків та підвищення емоційної компетентності учасників освітнього процесу.*

***Ключові слова:** безпечна школа, організаційно-педагогічні умови, експериментальні заклади загальної середньої освіти, освітнє середовище, культура безпеки.*

***Постановка проблеми.** Складна ситуація в Україні, пов'язана з воєнним станом, сучасні суспільні виклики, зокрема підвищення рівня агресії, булінгу, зростання психологічних та фізичних загроз в освітньому середовищі, висувають перед закладами загальної середньої освіти необхідність створення безпечних умов для навчання та розвитку здобувачів освіти. Безпечна школа є не лише простором, захищеним від зовнішніх і внутрішніх ризиків, а й середовищем, яке забезпечує душевний комфорт, розвиток культури взаємодопомоги, толерантності та довіри між учнями. Однак у багатьох закладах загальної середньої освіти виникають труднощі з впровадженням*

комплексного підходу до формування безпечного середовища. Це зумовлено як недостатністю методологічного обґрунтування, так і відсутністю адаптованих до українських реалій практичних інструментів. Водночас, досвід експериментальних закладів загальної середньої освіти, які запроваджують інноваційні педагогічні підходи і розробляють ефективні моделі організації безпечного середовища, ще потрібно вивчати.

Ця проблема є актуальною, адже вивчення організаційно-педагогічних умов функціонування експериментальних закладів загальної середньої освіти дозволить не лише систематизувати кращі практики, а й розробити рекомендації щодо їх впровадження у ширшу освітню практику.

Аналіз актуальних публікацій. Проблематика безпечного освітнього середовища є одним із ключових напрямів сучасної педагогічної науки, що знайшла відображення в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У багатьох публікаціях увага акцентується на необхідності формування культури безпеки в закладах освіти, впровадження антибулінгових програм та розвитку емоційної компетентності учасників освітнього процесу. Так, у роботах американської психологині Д. Еспелаж (D. Espelage) досліджено особливості прояву молодіжної агресії та насильства, показано важливість побудови емоційного клімату в закладі освіти, що позитивно впливає на функціонування безпечної школи.

В українському контексті значною мірою висвітлено безпечну школу як трансфер психічного здоров'я здобувача освіти (О. Флярковська), як демократичну модель державно-партнерської взаємодії в умовах війни (Г. Калініна), як модель збереження здоров'я і життя учнів (С. Страшко, В. Пономаренко, А. Думчева). Практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти різних типів висвітлили у своїх працях С. Пантелєєва, М. Балинська, Н. Лук'янович та інші.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективне функціонування та розвиток безпечної школи, а також узагальнення кращих практик експериментальних закладів загальної середньої освіти. Стаття спрямована на виявлення ключових факторів, інноваційних підходів та методик, які сприяють створенню безпечного освітнього середовища.

Виклад основного змісту статті та його основні результати. Основні організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку

безпечної школи у воєнний/повоєнний час визначено з урахуванням вимог та завдань Указу Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», Концепції безпеки закладів освіти, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р та інших нормативно-розпорядчих документів, що регламентують питання безпеки у закладах освіти й створення безпечного освітнього середовища.

Ключовими серед інших є:

- створення безпечної інфраструктури закладів освіти;
- ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі;
- формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу;
- удосконалення механізму психологічного супроводу та підтримки в закладах освіти, запровадження дієвого механізму взаємодії закладів освіти та охорони здоров'я для охорони психічного здоров'я дітей;
- розвиток міжсекторального співробітництва та державно-приватного партнерства у забезпеченні функціонування здорового та безпечного освітнього середовища;
- забезпечення якості освіти, подолання освітніх втрат.

Поняття «організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи» у статті розглядається як комплекс факторів, що забезпечують ефективну роботу закладу загальної середньої освіти, спрямовану на створення безпечного, здорового і комфортного середовища для учнів та педагогів. Вони включають як організаційні, так і педагогічні аспекти.

До **організаційних умов** функціонування та розвитку безпечної школи відносимо такі:

- розроблення та реалізація чіткої стратегії безпеки в закладі освіти, яка включає правила, процедури, план дій на випадок надзвичайних ситуацій;
- проведення навчання й регулярних тренінгів для вчителів та адміністрації закладів освіти щодо першої медичної допомоги, протипожежної безпеки, дій у разі надзвичайних ситуацій;

- проведення моніторингу безпеки в закладі освіти (контроль за станом будівлі, забезпечення необхідного обладнання, охорона закладу освіти);

- аналіз і виявлення потенційних загроз та небезпек для здобувачів освіти;

- розроблення профілактичних заходів для запобігання потенційних загроз;

- співпраця зі спеціалізованими службами для забезпечення безпеки здобувачів освіти, включаючи психологічну та правову підтримку.

До **педагогічних умов** функціонування та розвитку безпечної школи відносимо такі:

- розвиток культури безпеки серед учасників освітнього процесу;

- створення умов для розвитку безпеки здобувачів освіти в межах шкільного середовища;

- психологічна підтримка учасників освітнього процесу;

- виховання здобувачів освіти на основі здорового способу життя, формування навичок безпечної взаємодії, запобігання соціальним і психологічним проблемам у здобувачів освіти;

- інтеграція безпеки в навчальні програми.

Важливими є також **технічні умови** функціонування та розвитку безпечної школи, до яких відносимо:

- безпеку інфраструктури (наявність систем відеоспостереження, охоронних сигналізацій, укриттів та ін.);

- сучасні технічні засоби для навчання (використання безпечних для здоров'я здобувачів освіти технологій, підтримка технічних засобів, що сприяють ефективному навчанню та безпеці).

Приклади кращих практик експериментальних закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) наведемо на основі реалізації інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час» (далі – Проєкт), який здійснюється відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України від 14 лютого 2023 року № 164 та від 06 листопада 2023 року № 1370 [14; 15].

Для початку звернемо увагу на базу реалізації Проєкту і кількісний склад експериментальних ЗЗСО в областях (Рис. 1).

На основі Рис. 1 видно, що найбільша кількість експериментальних ЗЗСО в м. Києві (12), Харківській області (10) та

Тернопільській області (9). У Донецькій області – 7 експериментальних ЗЗСО, Львівській – 6, Сумській – 5, Запорізькій – 4, Луганській – 3.

Кожна область на своєму рівні, відповідно до різних викликів і обставин, пов'язаних з умовами воєнного стану в Україні, виконує поставлені проєктні завдання [1; 2]. Безумовно, на забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи впливає і наповнюваність експериментальних ЗЗСО (Рис. 2), і їх місце розташування (Рис. 3).

Рис. 1. Кількість закладів освіти в областях, що є учасниками інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час»

Джерело сформовано автором на основі наказів Міністерства освіти і науки України від 14.02.2023 № 164 та від 06.11.2023 № 1370

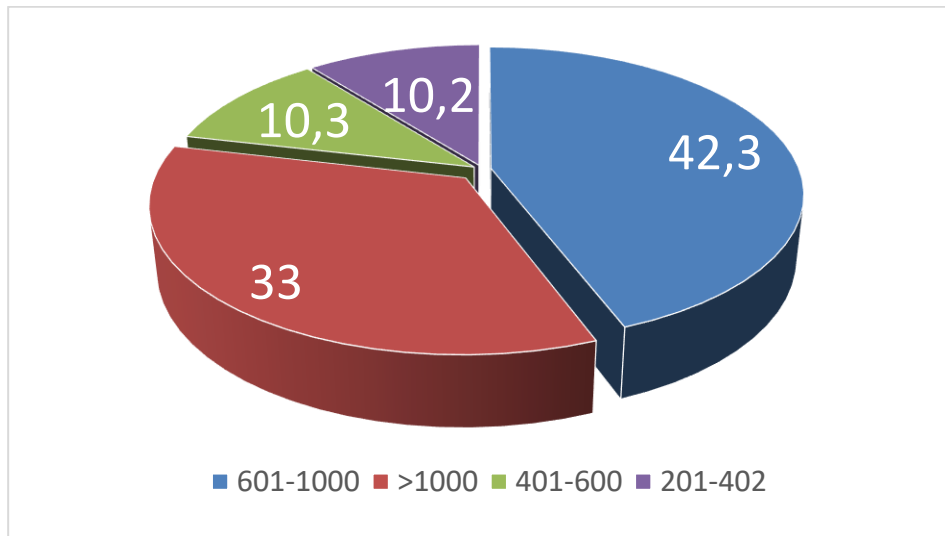
Результати опитувальника показали, що серед експериментальних ЗЗСО найбільше таких, що мають кількість здобувачів освіти від 601 до 1000 (42,3%) та 33% експериментальних ЗЗСО мають понад 1000 здобувачів освіти (Рис.2).

Найменшу кількість здобувачів освіти (від 201 до 400 осіб) мають 10,2% ЗЗСО та 10,3% ЗЗСО мають від 401 до 600 здобувачів освіти (Рис.2).

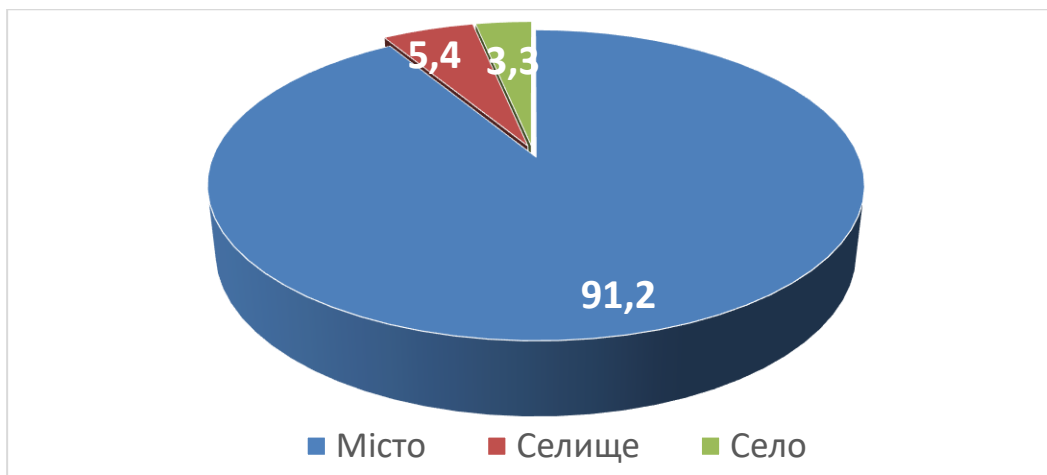
Такі показники, звісно, впливають на створення безпекових умов, наявність укриттів для висвітленої кількості здобувачів освіти, можливість проводити змішане навчання тощо.

Відповідно до Рис. 3 видно, що найбільша частка експериментальних ЗЗСО (91,2%) знаходиться в містах і зовсім невелика – у селах і селищах (відповідно – 3,3% та 5,4%).

Рис. 2. Наповнюваність експериментальних закладів загальної середньої освіти
Джерело сформовано автором на основі власних досліджень

Рис. 3. Частка експериментальних закладів загальної середньої освіти в населених пунктах
Джерело сформовано автором на основі власних досліджень

Обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти спільно з експериментальними ЗЗСО:

– визначено основні організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;

– розроблено критерії й показники забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;

- розроблено концептуальні засади забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;
- розроблено науково-методичний супровід функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;
- організовано методичну, психолого-педагогічну і домедичну допомогу учасникам Проєкту шляхом проведення тренінгів, семінарів, консультацій;
- розроблено план роботи соціально-психологічної служби, яка є у ЗЗСО;
- розроблено структурно-логічну модель забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;
- підібрано методики перевірки забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час;
- створено безпечні захисні умови функціонування освітнього простору;
- розроблено навчально-методичні засоби безпеки (методичні рекомендації, навчально-методичні матеріали, підготовлено наукові статті, матеріали конференції тощо);
- проведено комплекс навчальних заходів, що спрямовані на підвищення кваліфікації вчителів;
- проведено комплекс навчальних заходів, що спрямовані на навчання дітей дотримуватись правил безпеки;
- проведено комплекс навчальних заходів, що спрямовані на освіту батьків і громадськості щодо дотримування правил безпеки;
- організовано співпрацю з іншими установами щодо забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час.

Критерії забезпечення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи, визначені учасниками Проєкту з Харківщини:

- наявність безпечних приміщень та укриттів;
- доступність психологічної допомоги для учнів та вчителів;
- забезпечення учнів технічними засобами для дистанційного навчання;

- дотримання норм кібербезпеки під час дистанційного навчання;
- залучення батьків та громади до процесу забезпечення безпеки школи;
- розвиток та вдосконалення мережевої взаємодії (ІРЦ, Національна поліція, ДСНС, ССД, позашкілля);
- мотивовані педагоги й адміністрація закладів освіти, обізнані з концепцією безпечної школи.

У закладах освіти Харківщини створені робочі групи для реалізації Проєкту, визначені відповідальні особи. (Координатор від Департаменту освіти Харківської міської ради – Н. Воробйова, головний спеціаліст відділу загальної середньої освіти). Науково-методичний супровід реалізації Проєкту у регіоні здійснює Центр інноваційного розвитку освіти при Комунальному вищому навчальному закладі «Харківська академія неперервної освіти».

Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи, визначені учасниками Проєкту із Запоріжжя:

- впровадження екосистемного підходу: включення батьків та соціальних партнерів до різних форм створення безпечного середовища;
- формування безпечної поведінки учасників освітнього процесу;
- створення безбар'єрного простору: безпечного, відкритого та здорового освітнього середовища в закладі освіти;
- розроблення механізму практичної реалізації концепції функціонування та розвитку безпечної школи.

Науково-методичний супровід реалізації Проєкту у регіоні здійснює регіональний координатор, проректор з наукової та міжнародної діяльності, доктор психологічних наук, професор Т. Гура.

На Сумщині у рамках реалізації інноваційного освітнього проєкту, було визначено три основні напрями роботи:

- розробка навчально-методичних рекомендацій щодо успішного створення комфортного безпекового освітнього середовища у воєнний/повоєнний час;
- розробка та впровадження серії навчальних заходів (курсів за вибором, навчальних семінарів, практикумів, вебінарів, навчальних тренінгів тощо);

– психологічна підтримка та допомога учасникам освітнього процесу.

З метою успішного здійснення науково-методичного супроводу щодо реалізації Проєкту на базі комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти було затверджено наукову тему інституту «Науково-методичний супровід створення безпечної школи у воєнний/повоєнний час у системі післядипломної педагогічної освіти» (2023-2027 роки), яка спрямована на наукове обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час у системі післядипломної педагогічної освіти.

Науковий супровід у реалізації Проєкту у регіоні здійснює: Н. Лобода, начальник відділу дошкільної, загальної середньої освіти, цифрової трансформації та впровадження інформаційних технологій управління дошкільної, загальної середньої, інклюзивної, позашкільної освіти, виховної роботи, цифрової трансформації та впровадження інформаційних технологій Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації та А. Вознюк, в.о. завідувача кафедри психології комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доктор психологічних наук, професор.

У публікаціях учасників Проєкту, підготовлених на основі впровадження інноваційних практик у діяльність експериментальних ЗЗСО, висвітлено як зробити освітній процес безпечним та якісним в умовах воєнного стану (Л. Бурлак) [3], поширено методичні поради «Створення в закладі загальної середньої освіти безпечного середовища для учасників освітнього процесу» [7], «Особливості психологічної підтримки дітей, які стикаються з втратою» [12], висвітлено пошук нових форм навчання під час воєнного стану (Л. Прищепа) [13].

На сайтах обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти можна переглянути онлайн-семінари (напр., «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в період воєнних дій» [10], цикл практичних семінарів щодо практики професійного вигорання вчителів та пошуку внутрішніх ресурсів (А. Мігалуш) [8]); відвідати педагогічні майстерні (напр., «Створення безпечного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти в умовах воєнного стану» [11]) та інші.

Можна ознайомитися з курсами за вибором, а саме: з курсом за вибором «Безпечне освітнє середовище закладу загальної середньої

освіти: управлінський аспект» [6], ознайомитися з роботою науково-дослідної лабораторії «Науково-методичні засади створення безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» КЗ «ЗОППО» [9], дізнатися про практичні аспекти організації психосоціальної підтримки задля збереження психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів (А. Карась, А. Іванова, О. Бутова, К. Насонова) [5].

Цікавим є досвід участі у всеукраїнських молодіжних проєктах (напр., у Всеукраїнському проєкті для молоді «Двіжимба», організованому ДСНС спільно з Unicef та ГО «UMIND») [4].

Серед рекомендацій для учасників реалізації Проєкту вагомими є:

проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації за напрямом «Створення безпечного і здорового середовища», «Перша психологічна допомога під час та після війни», «Протидія та попередження булінгу в закладах освіти» та ін.;

профілактика професійного вигорання вчителів, оскільки від їхньої ресурсності та стійкості залежить емоційна атмосфера в закладі освіти; реалізація базового принципу «Спокійні дорослі – спокійні діти»;

проведення уроків з розвитку навичок безпечної поведінки та алгоритмів дій в надзвичайних або небезпечних ситуаціях;

розроблення учнями групових проєктів «Безпечне освітнє середовище», «Протидія булінгу» та ін.;

створення самими дітьми інструкцій як надавати допомогу одноліткам та обговорення цих тем на уроках (в тому числі іноземними мовами).

Для подальших розвідок планується дослідження ролі цифрових інструментів у здійсненні моніторингу та запобіганні ризиків у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С. Дослідження готовності педагогічних колективів до реалізації інноваційного освітнього проєкту «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час». *Проблеми освіти*, 2023. Вип. 2 (99). 2023. С. 322-336. URL: <https://griml.com/dCn36> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Бойко С. Результати реалізації першого етапу інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час». *Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення* : збірник наукових статей VI Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, м. Суми, 16 листопада 2023 р. / за заг. ред. В. М. Успенської. Суми : ФОП Цьома С.П., 2023. С. 10–19. URL: <https://cutt.ly/KeN7a4IT> (дата звернення: 05.11.2024).

3. Бурлак Л.. Як зробити навчальний процес безпечним та якісним в умовах

воєнного стану. *Столична освіта: якість в умовах воєнного стану*. Порадник IV. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. у 2-х ч-нах. Ч. 1 / Упоряд. : О.Г. Фіданян, М.Ф. Войцехівський, О.О. Дідур. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023, С. 444-446.

4. Всеукраїнський проєкт для молоді «Двіжимба», організований ДСНС спільно з Unicef та ГО «UMIND». URL: <https://griml.com/BamY9> (дата звернення: 06.11.2024).

5. Карась А., Іванова А., Бутова О., Насонова К. Практичні аспекти організації психосоціальної підтримки задля збереження психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів (з досвіду роботи психологічної служби Харківського Ліцею № 87)». *XVI обласна тематична онлайн-виставка ефективного педагогічного досвіду «Освіта Харківщини XXI століття» - 2024 за темою «Створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти в умовах воєнного стану», що проводиться в межах ХАБу «Педагогічна творчість» регіонального проєкту «Освітній технопарк Харківщини 2030»*. URL: <https://cutt.ly/NeN7deNE>) (дата звернення: 10.11.2024).

6. Курси за вибором «Безпечне освітнє середовище закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект», 20-22 травня 2024 року. URL: <https://griml.com/Q9hbD> (дата звернення: 10.11.2024).

7. Методичний поради́ник «Створення в закладі загальної середньої освіти безпечного середовища для учасників освітнього процесу», 23 квітня 2024 року. URL: <https://griml.com/DSPmX> (дата звернення: 10.11.2024).

8. Мігалуш А. Цикл практичних семінарів щодо практики професійного вигорання вчителів та пошуку внутрішніх ресурсів. *Столична освіта: якість в умовах воєнного стану*. Порадник IV. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. у 2-х ч-нах. Ч. 2 / Упоряд. : О.Г. Фіданян, М.Ф. Войцехівський, О.О. Дідур. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023, С. 30-36.

9. Науково-дослідна лабораторія «Науково-методичні засади створення безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» КЗ «ЗОІППО». ЗОР. URL: <https://griml.com/oVbnA> (дата звернення: 03.11.2024).

10. Онлайн-семінар «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в період воєнних дій», 30 квітня 2024 року. URL: <https://griml.com/QxRbJ> (дата звернення: 05.11.2024).

11. Педагогічна майстерня «Створення безпечного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти в умовах воєнного стану» в межах проведення II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення» на базі КЗ «ЗОІППО» ЗОР, 17.05.2024. URL: <https://griml.com/Kmi66> (дата звернення: 10.11.2024).

12. Порадник «Особливості психологічної підтримки дітей, які стикаються з втратою», 16 жовтня 2024 року. URL: <https://griml.com/1mLup> (дата звернення: 01.11.2024).

13. Прищепя Л. Пошук нових форм навчання під час воєнного стану. *Столична освіта: якість в умовах воєнного стану*. Порадник IV. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. у 2-х ч. Ч. 1 / Упоряд.: О.Г. Фіданян, М.Ф. Войцехівський, О.О. Дідур. Київ : Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, 2023, С. 404-407.

14. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час» у лютому 2023 – грудні 2027 років : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2023 № 164. URL: <https://cutt.ly/ieN7fgSX> (дата звернення: 10.11.2024).

15. Про розширення бази інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у

воєнний/повоєнний час» у лютому 2023 – грудні 2027 років : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2023 № 1370. URL: <https://cutt.ly/UeN7f1rr> (дата звернення: 10.11.2024).

16. Регіональний науково-практичний семінар «Сучасні техніки збереження психічного здоров'я в умовах війни», 11 жовтня 2024 року. URL: <https://griml.com/M3WI5> (дата звернення: 06.11.2024).

17. XIII обласний Психологічний Форум, 22-26 квітня 2024 року. URL: <https://griml.com/73Kd9> (дата звернення: 05.11.2024).

Анна-Марія Богосвятська,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарної освіти.
Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Львівський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти».
bogosvyatska@gmail.com

Відеозапис доповіді:
<https://youtu.be/z5nAV-XxwW0?si=XIF-oxDaMRdw-01D>

ХВИЛИНКИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ФІЗИЧНІ, ЕМОЦІЙНІ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ

***Анотація.** У статті розкрито фізичні, емоційні та інтелектуальні аспекти впливу хвилинки здоров'я на учнів в умовах воєнного стану. Окреслено переваги кожного типу вправ та їх використання для збереження здоров'я, зняття стресу і підвищення ефективності навчання. Наголошено на ролі хвилинки здоров'я у підтримці життєстійкості дітей.*

***Ключові слова:** хвилинка здоров'я, валеохвилинка, емоційна стабільність, здоров'язбереження.*

Про необхідність проведення хвилинки здоров'я на уроках нині переконувати нікого не потрібно. **Хвилинка здоров'я**, або **валеохвилинка** (від лат. valeo – «бути здоровим») – це хвилинка відпочинку на уроці, яка враховує триєдине поняття про здоров'я: фізичне, емоційне й інтелектуальне. Здоровий урок – це урок, який зберігає сили і бажання дітей працювати далі.

На наше глибоке переконання, одним із показників інтегральної характеристики професіоналізму педагога є здоров'язбережувальна компетентність. Творчий підхід вчителя до планування уроку реалізується не тільки в виборі навчального матеріалу, але й у

продумуванні хвилинок відпочинку. До того ж зміст хвилинок здоров'я може органічно поєднуватися з програмним змістом заняття.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнного стану діти опиняються в ситуаціях стресу, невизначеності та підвищеної тривожності, що негативно впливає на їхнє загальне благополуччя. Хвилинки здоров'я на уроках стають ефективним інструментом для підтримки життєвих сил учнів, зняття напруги та покращення настрою. Впровадження валеохвилинок дозволяє забезпечити баланс між навчальним процесом і потребами дітей у фізичному, емоційному та когнітивному відновленні.

Аналіз сучасної літератури свідчить про важливість інтеграції здоров'язбережувальних практик у навчальний процес. Зокрема, М. Кіба [2] та Т. Рибалко [3] звертають увагу на роль фізичних вправ для профілактики гіподинамії, емоційних технік для зниження стресу та інтелектуальних вправ для активізації мислення. Попри значну кількість досліджень та освітніх публікацій від учителів-практиків, недостатньо уваги приділяється адаптації таких хвилинок до умов воєнного стану, де особливу роль відіграє емоційна стабільність учнів.

Метою статті є обґрунтування необхідності хвилинок здоров'я на уроках у сучасних умовах воєнного стану, а також визначення їхньої ролі у підтримці фізичного, емоційного та інтелектуального здоров'я школярів.

Виклад основного змісту статті. Хвилинки здоров'я побудовані на законах цілісного оздоровлення дитини. На уроках вони вводяться для того, щоб учень мав якнайкращі можливості для найефективнішого засвоєння інформації. Вони переважно прості у виконанні, дають дітям велике задоволення, викликають радість в душі, а головне – мають ефективний комплексний вплив на формування їхнього здоров'я.

Валеохвилинки мають три основні рівні впливу на організм дитини: фізичний, емоційний та інтелектуальний. Стрес та невизначеність, які супроводжують військові конфлікти, заважають дітям і дорослим зберігати баланс у всіх цих сферах, щоб забезпечити загальне благополуччя.

Розглянемо кожен тип хвилинок здоров'я окремо.

Завдання **фізичного рівня** – рухатися, зарядитися енергією. Ми пам'ятаємо, що головна проблема онлайн-навчання гіподинамія – поширена хвороба сучасності, коли люди мало рухаються, багато часу проводять в положенні сидячи або лежачи.

Фізичні розминки спрямовані на фізичну активність. Такі вправи спонукають учнів змінити положення в просторі. «Включаючи» тіло, ми «перезаряджаємо» мозок і настрій дітей. Учні отримують більше сил, і вони з більшою цікавістю готові слухати тему уроку, вирішувати складні завдання або розв'язувати задачі. Як тут не пригадати відоме спостереження: найкращий відпочинок – це зміна виду діяльності! Після такої вправи в учнів з'являється більше сил і вони зі збільшеним ентузіазмом готові слухати новий матеріал та вирішувати складні завдання. Це найкраще рішення для втомленого класу.

За спостереженнями Т. Рибалко: «Фізичні розминки – як чинник здоров'язберігаючої галузі НУШ, впроваджують для формування правильної постави, профілактики стомлюваності. Для проведення руханок потрібно 1,5 – 2 хвилини. Виконувати вправи не повинні викликати стомлення або збудження дітей» [3].

Різновиди фізичних хвилинок здоров'я:

- руханки, енергізатори (активності для підвищення енергії та залучення учнів до фізичної активності);
- гімнастика для очей (вправи, спрямовані на зняття напруги з очей та покращення концентрації);
- дихальна гімнастика (техніки для покращення релаксації та зменшення стресу);
- масаж, самомасаж (методи для зняття напруги та сприяння релаксації);
- вправи для шиї, хребта (укріплення нашого особистого «древа життя» – хребта);
- потягування, позіхання, усмішка (прості дії для покращення гнучкості та підняття настрою) та ін.

На якому етапі уроку пропонувати дітям фізичну хвилинку здоров'я? Це приблизно середина уроку: 20-та – 25-та хвилинка. Для одного уроку достатньо однієї активної вправи. Такі вправи обов'язково проводяться на 5-6-7 уроці (пам'ятаємо про накопичену за день втому). «Кожен учень має право у будь-який момент уроку попросити динамічну паузу або валеохвилинку. Намагайтеся використовувати весь арсенал вправ, прийомів, адже, за кулінарною аналогією, здорове харчування – це насамперед харчування різноманітне. Одноманітність знижує цікавість дітей до хвилинок відпочинку, а отже їх результативність» [2, с. 5].

Емоційні хвилинки здоров'я. Такі вправи спрямовані на обмін емоціями. Вони «розкривають» дітей, дають можливість згуртуватися,

поспілкуватися, розслабитися, посміятися. Результат емоційної розминки – підвищення рівня залученості та енергії класу. Активізація емоційного рівня допомагає учням зарядитися гарним настроєм, краще пізнати один одного, зняти накопичену від навчання втому, підтримати цікавість учнів до процесу навчання і спілкування з педагогом.

Різновиди емоційних хвилинок здоров'я:

- міні-розминки на обмін емоціями;
- цілющі каракулі;
- вправи з асоціативними картками;
- релаксаційні тексти;
- розмальовки для душі (розмальовки-антистрес);
- прописи для гармонізації півкуль мозку;
- звуки природи;
- відео каміну, акваріуму тощо.

Коли потрібна емоційна валеохвилинка? Такі вправи можна проводити в будь-який час уроку, вони позитивно впливають на групову динаміку. Але найкраще використовувати ці вправи на початку уроку або наприкінці. Для одного заняття можна використати одну більш тривалу або дві невеликі емоційні розминки.

Інтелектуальні хвилинки здоров'я. Часом нам, як педагогам, потрібно збільшити цікавість учнів, дати їм можливість проявити свою кмітливість, вирішуючи непросте завдання. У цьому випадку потрібно активізувати інтелектуальний або логічний рівень для підвищення розумової гостроти та навчання. До цієї категорії відносяться різноманітні загадки, спрямовані на логіку, на швидкість реакції, на нестандартне мислення.

Інтелектуальні розминки допоможуть сфокусувати увагу дітей, «розігнати швидкість» їхнього мислення, що дуже знадобиться для подальшої розумової роботи на уроці. Також інтелектуальна загадка-розминка може бути пов'язана з наступним інформаційним етапом уроку як своєрідний міст. Наприклад, ми проводимо розминку, яка б демонструвала уміння ставити запитання, а на наступному етапі уроку будемо ставити запитання до тексту художнього твору.

Особливості інтелектуальних хвилинок здоров'я:

- фокусування уваги (допомагає дітям концентруватися та підвищує розумову залученість);
- стимулювання кмітливості (залучає учнів до складних завдань, що вимагають розумових зусиль);

– збільшення зацікавленості (збільшує цікавість та заохочує активну участь у навчанні).

– Різновиди інтелектуальних хвилинок здоров'я:

– техніки креативних мислителів (інноваційні методи мислення, розроблені Е.де Боно, М.Мікалко, Леонардо да Вінчі; Методи, натхненні відомими мислителями для сприяння інноваційному мисленню);

– міні-розминки (короткі активності для підвищення розумової активності та концентрації уваги);

– логічні розминки (головоломки та ігри для покращення логічного мислення та вирішення проблем; активності, спрямовані на покращення логічного мислення та навичок розв'язання проблем);

– креативність та пам'ять (активності, спрямовані на розвиток креативності та покращення пам'яті; Вправи, спрямовані на розвиток креативності, пам'яті, уваги та уяви);

– «Що в таємній скриньці?» (гра для стимулювання цікавості та уяви) та ін.

Коли потрібно проводити інтелектуальні хвилинки здоров'я? У першій половині дня, коли учні активні і включені. Адже для того, щоб впоратися з такими завданнями, дітям знадобиться бути максимально уважними та кмітливими.

Рішення інтелектуальних завдань вимагає чималих розумових зусиль від дітей. Саме тому такі розминки **не** рекомендується проводити для втомленого класу, після складного інформаційного або практичного блоку. Також їх не рекомендується проводити в другій половині дня – може позначитися накопичена за день втома. Клас не зможе вирішити ваше хитре завдання, і залишиться несприємний спогад.

Пам'ятаймо: учні, які нерухомо сидять перед екранами чи за партами, потребують розім'ятися і підбадьоритися: фізично, емоційно, інтелектуально. Підтримка цілісного триєдиного здоров'я в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою. Знаходячи час для себе та своїх потреб, учні можуть краще справлятися зі стресом, тривогою і зберігати загальне благополуччя.

Висновки. Таким чином, хвилинки здоров'я є важливим елементом сучасного уроку, особливо в умовах постійного стресу. Вони забезпечують фізичне відновлення, емоційну стабільність та інтелектуальну активність учнів, що сприяє їхній загальній успішності та благополуччю. Подальші дослідження даної теми можуть бути

спрямовані на адаптацію різних типів хвилинок до специфіки реалій сьогодення, зокрема на розробку вправ, які враховують психологічні особливості дітей та їх самопочуття під час воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богосвятська А.-М. Здоров'язбережні та здоров'ятворчі технології навчання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 15 жовт. 2021 р. Львів, 2021. С. 37–40.
2. Богосвятська А.-М., Кіба М. Сезонні валеохвилинки: острівець здоров'я, усмішок і позитиву на уроці : посібник для вчителя-практика. Вид. 2. Львів : Академія гармонізації особистості, 2022. 64 с.
3. Рибалко Т. Використання емоційних, фізичних та інтелектуальних розминок під час дистанційного навчання як здоров'язберезувальна галузь НУШ : веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/rozminki-pid-chas-distanciynih-urokiv-yak-zdorov-yazberezhuvalna-galuz-nush-387612.html> (дата звернення: 10.10.2024).

Ольга Єжова,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії
та спортивної медицини.
Сумський державний університет.
o.ezhova@med.sumdu.edu.ua

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я СТАРШОКЛАСНИКІВ У ФОРМУВАННІ ЇХ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ

Анотація. У відеозаписі представлено результати спільного дослідження кафедри фізичної терапії, ерготерапії та спортивної медицини Сумського державного університету та лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України щодо сформованості ціннісного ставлення до здоров'я старшокласників. Здоров'я розглядається як метаресурс формування життєвої успішності учнів старших класів. Показано, що за ціннісним ставленням до здоров'я учні можуть бути поділені на декілька груп, що дозволяє обирати для кожної з них різні методи, форми і засоби виховної діяльності закладу загальної середньої освіти для розвитку ціннісного ставлення до здоров'я.

Відеозапис доповіді – <https://youtu.be/k9w7YzOP6KA>

Валентина Кириченко,
кандидат педагогічних наук,
старша наукова дослідниця,
завідувачка лабораторією фізичного розвитку
та здорового способу життя.
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України.
v.kyrychenko59@gmail.com

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У відеозаписі презентовано переваги ресурсного підходу у розвитку життєстійкості учасників освітнього процесу, наголошено на її необхідності для проходження горнила випробувань війни з найменшими ментальними і фізичними втратами. Привернуто увагу педагогів і науковців до механізмів пошуку і використання з цією метою зовнішніх (час, матеріальні цінності, соціальні статуси (ролі) і соціальні зв'язки, які забезпечують підтримку соціуму, допомагають відновитися людині зовні) і внутрішніх (психічний особистісний потенціал, характер і навички людини, які допомагають зсередини, дають поштовх, мотивацію до дії та внутрішню силу) ресурсів або своєрідних життєвих опор особистості, які знаходяться в розпорядженні людини, дозволяючи їй забезпечувати свої основні потреби у виживанні, безпеці, комфорті, соціалізації та самореалізації й здійснювати мрії про життєтворчу діяльність.

Відеозапис доповіді – <https://youtu.be/N9SjhxxpVE0>

Ірина Лайко,
вчитель біології, інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», спеціаліст вищої категорії.
Свеська спеціалізована школа I-III ступенів № 1
Свеської селищної ради Шосткинського району Сумської області.
camysya@ukr.net

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК КЛЮЧ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО РЕСУРСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДХОДИ ДО ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** У статті розглядається значення здорового способу життя як основи для відновлення психоемоційного ресурсу в умовах війни. Акцент зроблено на практичних підходах до зміцнення стійкості учасників освітнього процесу, зокрема педагогів, учнів та їхніх батьків. Описано ефективні стратегії саморегуляції, техніки турботи про себе (self-care) та методики інтеграції ресурсних практик у повсякденну діяльність. Особливу увагу приділено ролі ментального здоров'я у збереженні стійкості в умовах постійного стресу.*

***Ключові слова.** Здоровий спосіб життя, психічне здоров'я, психоемоційний стан, стресостійкість, особистісні ресурси.*

***Постановка проблеми.** Війна створює постійний стан невизначеності, стресу та емоційного виснаження, що негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я учасників освітнього процесу. Учні, педагоги та батьки стикаються з викликами, які потребують мобілізації внутрішніх ресурсів для збереження життєздатності, адаптивності та стійкості. У цих умовах особливо актуальним стає питання відновлення психоемоційного балансу та формування навичок, що сприяють збереженню здоров'я й продуктивності.*

Попри визнання значущості здорового способу життя для підтримання ресурсності, у практичній площині часто бракує системного підходу до впровадження відповідних технік і методик у навчальний процес. Необхідно враховувати як фізичні, так і психоемоційні аспекти здоров'я, створюючи умови, які допоможуть учасникам освітнього процесу впоратися зі стресом і викликами воєнного часу. Це підкреслює потребу в систематичному застосуванні практичних інструментів для підтримки стійкості, учасників освітнього процесу.

Аналіз актуальних публікацій дозволив виявити, що сьогоденний стан здоров'я населення України експерти оцінюють як загрозливий,

тому кожній людині потрібно потурбуватись про своє фізичне та психічне здоров'я. Сучасний ритм життя часто залишає нам мало часу для турботи про своє здоров'я. Проте, збереження доброго фізичного та психічного стану є важливим фактором для досягнення щастя та життєвого задоволення. Типовими психологічними характеристиками здорової людини є оптимізм, емоційний спокій, здатність радіти, самодостатність і вміння адаптуватися до складних життєвих обставин. Дослідження особистості в контексті фізичного і психічного здоров'я представлені в працях видатного українського вченого В. Моляко. Здорова людина розглядається ним як така, що відбиває вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної раціональної поведінки в так званих «прикордонних станах», в умовах катастрофи [4].

Науковці В. Ромек, В. Конторович, Е. Крукович зазначають, що подолати кризовий стан зазвичай людина може самостійно, застосовуючи різноманітні ресурси як зовнішні, так і внутрішні, як психологічні, так і фізичні, як матеріальні, так і духовні [2]. О. Литвиненко вважає, що саме здатність людини вибудовувати інтегровану поведінку під час подолання стресогенних ситуацій, допомагає особистості зберігати стабільність здоров'я та адаптуватись до взаємодії з актуальним середовищем, не зважаючи на різного роду ускладнюючі життєві обставини [3].

Метою статті є визначення ефективних методів саморегуляції, інтеграція ресурсних практик у навчальне середовище, а також адаптація освітнього процесу до викликів сучасності з урахуванням фізичного, психологічного та соціального аспектів здоров'я учасників освітнього процесу.

Виклад основного змісту статті. Сучасні умови життя суспільства характеризуються збільшенням негативного впливу інформаційних потоків на особистість; зростанням буденних фізичних та психологічних навантажень; спостерігається загострення почуття страху, невпевненості, розгубленості та розчарування. Всі ці фактори негативно впливають на фізичне здоров'я людини загалом і на психічне здоров'я зокрема. Враховуючи це, перед наукою постало питання вирішення проблеми збереження не тільки фізичного здоров'я людини, а й психологічного. Загалом категорія «здоров'я» визначається як багатопланова та інтегративна якість повноцінного і гармонійного людського буття у всіх його вимірах та аспектах. Це не лише відсутність хвороб, а й комфортне самопочуття, гарний настрій,

високий рівень адаптації та комфортності, тобто це гармонійне поєднання фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я як результат самодисципліни, самопізнання, самореалізації на основі стійкої потреби бути здоровим. Психічне здоров'я є складовою здоров'я загалом та необхідною умовою повноцінного функціонування і розвитку людини у процесі її життєдіяльності; динамічною сукупністю психічних властивостей, які забезпечують гармонію між потребами індивіда і суспільства [1].

Здоровий спосіб життя є фундаментом для зміцнення фізичного та психічного здоров'я, особливо в умовах тривалого стресу чи кризових ситуацій, таких як війна. Його ключові аспекти впливають на різні сфери добробуту:

1. **Фізична активність.** Регулярні фізичні вправи сприяють покращенню роботи серцево-судинної системи, зміцненню м'язів і кісток, а також зниженню рівня гормонів стресу, таких як кортизол. Вони також стимулюють вироблення ендорфінів — «гормонів щастя», які покращують настрій і сприяють емоційному балансу. Регулярна фізична активність (прогулянки, біг, плавання) сприяють зняттю стресу та підтримці фізичної форми, розтяжка чи йога допомагають розслабитися після напруженого дня. Рухова активність учнів забезпечується фізичними вправами, такими як, участь у спортивних секціях, танцях або навіть іграми на свіжому повітрі, руханками під час уроків для активізації уваги, зменшення втоми, зниження напруги та покращення концентрації. Саме інтерактивні активності, такі як ігри на координацію (наприклад, завдання з м'ячем) поєднують рухові дії і мисленнєві операції учнів.

2. **Раціональне харчування.** Харчування, багате на вітаміни, мінерали та антиоксиданти, підтримує оптимальну роботу імунної системи, допомагає регулювати рівень енергії та стабілізує психоемоційний стан. Наприклад, продукти, багаті на магній (горіхи, банани), сприяють зниженню тривожності.

3. **Якісний сон.** Сон є критично важливим для відновлення мозку та тіла. Його достатня кількість (7-9 годин на добу – дорослі, 8-10 годин для дітей та підлітків) сприяє покращенню концентрації, пам'яті та емоційної стійкості. Для дітей також необхідне встановлення чітких часових рамок для навчання й відпочинку, адже порушення сну часто посилюють відчуття тривожності й стресу [6].

Впровадження принципів ЗСЖ у щоденну практику допомагає забезпечити стійкість до стресу та покращити якість життя навіть в

умовах значних випробувань. Адже емоційні навантаження, страх, тривога, злість, втома, горе, які переживають діти і дорослі протягом війни, негативно впливають на функціонування тіла і мозку, на здатність дитини сприймати матеріал, мислити, виконувати навчальні завдання, на можливість педагога ефективно здійснювати професійну діяльність. Інтеграція ресурсних технік у навчальний процес дозволяє створити середовище, яке сприяє відновленню психоемоційного ресурсу та посиленню стійкості учнів і педагогів. Такий підхід вимагає системного впровадження методик, спрямованих на фізичний, емоційний та когнітивний розвиток. Психологізація освіти є наскрізною метою збереження та відновлення психічного здоров'я, відчуття благополуччя здобувачів освіти на уроках та в позакласній роботі:

- розвантаження і стабілізація стану (психологічні хвилинки);
- елементи гри та інші позитивні активності для формування довірливого та доброзичливого мікроклімату;
- розвивальний зворотній зв'язок (забуваємо за зауваження та критику – формуємо побажання, що робити);
- шерінг та емоційний діалог як посилення особистісного спілкування здобувачів освіти і педагогів;
- вплив кольором і функціональною музикою;
- вплив на біологічно активні точки;
- переконання і навіювання;
- амонавіювання і аутотренінг;
- дихальна гімнастика;
- медитація [5].

Першочерговим завданням у професійній діяльності педагогів стає соціально-психологічна підтримка здобувачів освіти, стабілізація їх психоемоційного стану. До психологічної підтримки відносяться наступні дії вчителя, які рекомендується використовувати в освітньому процесі:

1. Розпочати урок посмішкою і опиратися на позитивні думки, що допомагають залишатися в стані емоційної стабільності самому педагогу, і посиляють сигнали доброзичливості, стабільності, безпеки дітям.

2. На початку і в кінці уроку здійснити визначення настрою, емоційного стану (використовувати техніки «Емоційний термометр», «Сканування напруги у тілі», використання смайликів та наліпок, пантоміми та озвучення свого настрою за допомогою техніки «Вільний

мікрофон»). Коли ми ідентифікуємо в собі негативну емоцію, наприклад, страх (тривогу, злість...) і називаємо її (можна вголос, але можна і про себе), рівень прояву вже починає знижуватись. Емоційно-почуттєвих станів існує більше 240, і тому розширення знань учнів про існуючі емоційні стани – це теж важливо.

3. Виділити на уроці 2-5 хвилин для проведення психологічного розвантаження - створення на уроках довірливої і невимушеної атмосфери поваги й взаємної підтримки, де учні не бояться ділитися своїми думками та емоціями [2]. Тому, актуальним залишається впровадження «Психологічних хвилинок» педагогами на уроках з метою психоемоційної стабілізації та налаштування дітей на навчання. Регулярне виконання «психологічних хвилинок» у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачеві освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дозволить краще зрозуміти свої почуття. Найголовніше – вчитель має сам визначити, коли і у який час потрібно провести «психологічну хвилинку» [4].

Найбільш ефективними техніками, що допомагають привести у рівновагу психоемоційний стан є тілесні та дихальні практики. Адже перше, що вчитель має зробити в ситуації сильних переживань, це повернути безпеку тілу дитини, зняти напругу з тіла, що призведе до розслаблення психіки, і поверне когнітивну готовність учня до навчання (використовуємо «Квадратне дихання», «Глибоке діафрагмальне дихання», «Надуваємо повітряну кульку», вправу-гру «5-4-3-2-1», а також: «Квітка та свічка», «Ледачий кіт», «Лимон», «Черепашка», «Пір'їна/статуя» тощо).

У процесі навчання необхідно застосовувати ігрові, інтерактивні завдання та інші позитивні активності. Формування позитивного тла уроку – найголовніше правило підтримки дитини. Потрібно забути про критичні зауваження, осуд, звертатися на ім'я до дитини, допомогти учням краще пізнати один одного використовуючи на уроках вправи, ігри на знайомство, на формування позитивного мікроклімату (до 5 хвилин). Наприклад, «Не хочу хвалитися, але я вмю добре...», «Моє ім'я означає...», «Я маю супер силу...», «Мій найкращий день...» та ін. Забезпечення виникнення в учнів відчуття успіху, радості, задоволення буде сприяти формуванню мотивації до навчання [6].

Емоційний стан та стресостійкість вчителя безпосередньо впливають на емоційний стан здобувачів освіти та атмосферу у класі, групі, а отже і на їх здатність бути уважним, чути і мислити, пізнавати і навчатися. Напевно, кожен педагог чув про правило «кисневої маски»:

у разі розгерметизації салону літака, спочатку кисневу маску одягаємо на себе, а потім – на дитину: лише так ми будемо ефективними у допомозі. Саме тому освітянам вкрай важливо піклуватися про себе в часи високої невизначеності та стресогенності, віднаходити власні ресурси стійкості та життєвої енергії і обов'язково піклуватися про власне фізичне та психічне здоров'я [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У контексті воєнних умов, коли психоемоційний стан кожного учасника освітнього процесу зазнає значних випробувань, здоровий спосіб життя постає як ключовий ресурс для відновлення і підтримки психологічної стійкості. Правильна організація режиму дня, фізична активність, збалансоване харчування, підтримка соціальних зв'язків та практики самопомоги сприяють формуванню адаптивності до стресу, підвищують рівень енергії та знижують тривожність.

Інтеграція заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя, в освітній процес допомагає створити умови для гармонійного розвитку як дітей, так і дорослих. Завдяки комплексному підходу – фізичному, емоційному та соціальному – можна суттєво посилити психологічну стійкість освітян, дітей та їхніх родин.

Таким чином, підтримка здорового способу життя є важливим інструментом подолання викликів, пов'язаних із війною, та запорукою відновлення психоемоційного ресурсу, що в підсумку сприяє побудові більш стабільного і безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко І. В., Іваненко, Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Проблеми сучасної психології*, 2018. 49 с.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Косенко А. Ф., Кочергіна Т. І. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я. Київ : Фірма «Інкос», 2002. 272 с.
3. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посібник. Київ : Видавець ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.
4. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*, 2004. № 8. С. 1-4.
5. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри. Колект. моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2021. 364 с.
6. Романовська Д.Д. Ілащук О.В. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: метод. посіб. Чернівці : Технодрук, 2014. 133 с.

Анастасія Мігалуш,
практичний психолог.

Академічний ліцей № 47 Печерського району м. Києва.

mignastya@ukr.net

МОДЕЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ

***Анотація.** У статті висвітлена ідея образу «безпечної школи» через призму загроз, які постали перед закладами освіти в умовах війни. Розглянуто зовнішні та внутрішні небезпеки, що можуть загрожувати не тільки функціонуванню шкіл, а й життю учасників освітнього процесу. Розкрита сутність моделей травмачутливої та здорової школи, як основи безпечного освітнього середовища. У статті аргументовано, чому варто приділяти увагу навчання ненасильницькому спілкуванню та соціально-емоційному навчання.*

***Ключові слова:** безпечна школа, безпечне освітнє середовище, модель здорової школи, модель травмачутливої школи, навчання ненасильницькому спілкуванню, соціально-емоційне навчання.*

***Постановка проблеми.** Питання безпечного освітнього середовища не є новим і постійно обговорювалося науковцями та працівниками освіти ще до війни. Але всі вони не враховували ризики ведення освітнього процесу в умовах систематичних обстрілів та повітряних тривог. Науковці обговорювали більше питання протидії насиллю в шкільному середовищі, але на сьогодні постає необхідність в створенні фізичної безпеки. За даними Міністерства освіти і науки України «3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 365 з них зруйновано повністю» [1, с. 5]. У цей момент в кожному з цих закладів могли перебувати діти, і вони не просто опинилися б в небезпеці, а їм загрожувала смерть. Тому сьогодні ця тема стає не лише актуальною, а нагальною, адже без забезпечення умов, в яких дитина відчуватиме себе захищеною, говорити про її навчання взагалі стає недоречним. Адже, як зазначав Абрагам Маслоу, без забезпечення базових фізіологічних потреб та питань безпеки говорити про саморозвиток людини стає безглуздо. Дитина, знаходячись під постійними обстрілами, думає про самозбереження більше ніж навчання. Крім того, постає питання, чи готові батьки відпустити дитину в школу. Можливо вони оберуть дистанційну форму навчання, або навіть проживання за кордоном. Отже, сучасні школи мають створити умови, в яких усі учасники освітнього процесу почуватимуть себе спокійно та концентруватимуть увагу на навчанні.*

Аналіз актуальних публікацій. У рамках роботи над зазначеною темою було проаналізовано національний проєкт «Безпечна та розумна школа» (Інтегроване рішення на основі СКД STOP-Net та АС «Школа»), зацентований на створенні фізичного безпечного простору в школах без урахування соціальних факторів. Нами проаналізовано документ Державної служби якості освіти України «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки», в якому основні акценти зроблені на безпечному просторі школи, шляхах евакуації, інструктажах, антибулінгових програмах, особливостях роботи з внутрішньо-переміщеними особами (ВПО) та способах організації освітнього процесу в закладах. Тема безпечної школи розглядається й такими авторами як: О. Третьякова, В. Пономаренко, О. Флярковська. Всі вони досліджували певні аспекти створення затишного середовища для дітей але в жодній роботі немає чіткої моделі, комплексного розгляду як закладам освіти протистояти зовнішнім та внутрішнім небезпекам в сучасних умовах війни.

Мета статті: показати модель «безпечної школи», розроблену та втілену в життя в Академічному ліцеї № 47 Печерського району м. Київ. Образ закладу створений з врахуванням зовнішніх та внутрішніх загроз та передбачає навички, які варто розвивати в усіх учасників освітнього процесу. І це не ситуація надання першої домедичної допомоги або першої психологічної допомоги, а більше про вміння мирно співіснувати в закладі освіти.

Виклад основного змісту статті. «Слово «модель» походить від латинського «modulus», що означає міра, мірило, зразок, норма. У найширшому сенсі під словом «модель» розуміють деякий образ об'єкта (зокрема, умовний чи уявний), що нас цікавить, або, навпаки, прообраз деякого об'єкта чи системи об'єктів. Наприклад, глобус – модель земної кулі, фотографія – модель зображеного на ній об'єкта; карта – модель місцевості й т. ін.» [6, с. 7].

Модель безпечного освітнього середовища – це образ закладу в якому створені всі необхідні умови для навчання, розвитку, становлення всіх учасників освітнього процесу, це своєрідна захисна система від насилля.

Слід врахувати те, що агресія може бути як зовнішньою так і внутрішньою. Зовнішня небезпека для закладів освіти – це як ситуація терористичних активі, бомбардування, захоплення військовими тобто окупація (фізична агресія) так і напади з боку ЗМІ, журналістів, громадськості щодо політики та принципів школи (вербальна агресія), а також стихійні лиха природного походження. 29 жовтня 2021 року

Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію 2601 (2021), яка рішуче засуджує напади на школи, дітей і вчителів. Але як і раніше, до війни, зовнішня безпека закладу залишається прерогативою держави, а не міжнародного співтовариства. Сам заклад освіти не має особистих коштів для встановлення систем безпеки та найму охорони.

Не варто забувати й про створення в середині шкіл безпечного для дітей простору. Індикаторами фізично безпечного освітнього середовища мають бути: наявність охорони та медсестри в школі, укриття (з усіма необхідними ресурсами для довгого перебування в ньому), універсальний дизайн класів, безперешкодне пересування в школі, визначені шляхи евакуації, протоколи безпеки для учнів різного віку, алгоритми дій в усіх небезпечних ситуаціях, інструктажі для дітей та персоналу, комісій та відповідальні особи, що контролюють виконання інструкцій та розпорядків школи.

Забезпечити все своїми власними силами школи навряд зможуть, тому варто залучати для створення такого середовища не лише адміністрацію та вчителів, а й дітей, батьків, громаду, державу, міжнародні фонди та благодійні організації. А отже, питання створення безпечного освітнього середовища має бути актуальним не лише для освітян, а й для громади, держави. Кожна ланка має забезпечувати вирішення проблем в межах своєї компетенції та допомагати іншим там, де їхні зони перетинаються. Наприклад: там, де фінансування від держави обмежене, мають бути створені механізми залучення ресурсів від фондів і благодійних організацій. Адже ті кошти, які виділяються, не покривають всі необхідні безпекові заходи. Саме тому вибудовувати безпечну школу потрібно починаючи з державних законопроектів та постанов, які сприятимуть розвитку такого середовища на рівні конкретного закладу освіти.

Внутрішніми факторами порушення питань безпеки в школі можуть стати конфлікти та агресивні дії учасників освітнього процесу (адміністрації школи, вчителів, обслуговуючого персоналу, дітей, батьків). Це може бути фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насилля. Протидія, профілактика та запобігання появі цих явищ в школі – це відповідальність не лише адміністрації школи, а й усіх учасників освітнього процесу. Отже безпечним заклад освіти буде тоді коли всі, а не лише керівництво будуть зацікавлені в створенні толерантного, доброзичливого, безконфліктного середовища, атмосфери довіри та взаємоповаги.

Безпечна школа має вибудовуватися на поєднанні моделі здорової школи (безпечне та доброзичливе освітнє середовище), травмочутливої школи (школа чутлива до психологічного здоров'я учня) та соціально-емоційного навчання (СЕН), навчання ненасильницькому спілкуванню (ННС), або спілкуванню співпереживання, спілкуванню співпраці (рис. 1).

Модель здорової школи – це системний підхід та набір практичних інструментів, які забезпечують залучення всіх учасників освітнього процесу у створенні здорового середовища та моніторинг конкретних індикаторів його впровадження у закладі освіти [2].

Модель здорової школи передбачає «8 компонентів»:

- інклюзивний та безпечний освітній простір;
- навчання піклуванню про своє здоров'я та здоров'я навколишніх;
- нові уроки фізкультури;
- здорове харчування та формування здорових звичок харчування у дітей;
- медичний працівник в школі допомагає піклуватися про себе та супроводжує тих, хто має проблеми зі здоров'ям;

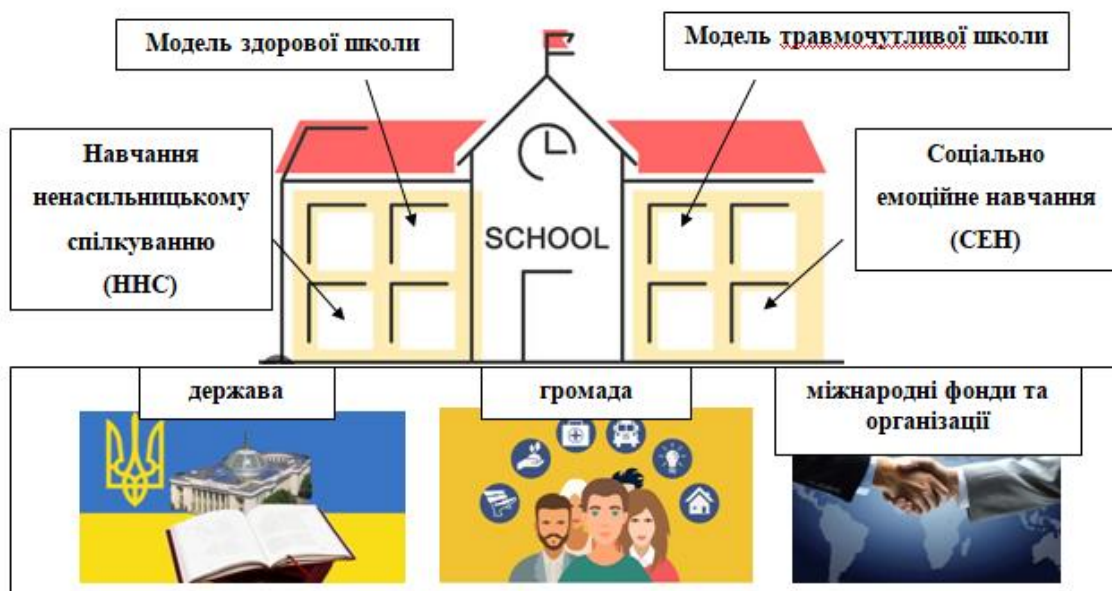

Рис. 1. Безпечна школа

- шкільний психолог підтримує у складних ситуаціях та дбає про добробут у школі;
- учителі ведуть здоровий спосіб життя та є прикладом для учнів та учениць;

– залучення сімей та громади в реалізацію програми здорової школи» [5].

Слід звернути увагу, що в школах мають піклуватися не лише про фізичне здоров'я, правильне харчування, фізичні навантаження для дітей, а й про ментальне здоров'я. А отже учасники освітнього процесу мають володіти навичками протидії стресу, резильєнтності, збереження особистих ресурсів. І це мають бути систематичні заняття, а не тільки ті, які приурочені до дня ментального здоров'я. Наприклад, в молодшій школі крім руханок для зняття напруження та розслаблення після важкої роботи можна ввести дихальні практики та вправи для зняття стресу «Квітка та свічка», «Пір'їна / статуя», «Ледачий кіт», «Черепашка», «Лимон» тощо.

Крім того, заклади освіти мають створити всі необхідні умови для того, щоб діти включившись в шкільне життя не зазнавали подальшої травматизації від жахів війни. Всі теми, дослідження, заняття мають бути побудовані так, щоб уникати нагадування про жахи, які діються навкруги. Травмувати можуть не лише випадки булінгу, а й насилля в громаді, катастрофи, переселення. В усіх закладах освіти є діти ВПО, вони вже зазнали болю та страждань, тому при спілкуванні з ними варто бути дуже обережними й чутливими. Це стосується не лише вчителів, а й усіх учасників освітнього процесу.

Школа має спрямувати всі зусилля на посттравматичне зростання, дати простір для того, щоб дитина проходячи через страхи, біль змогла розкрити свій потенціал і подолати стрес. Тобто все має бути спрямоване на психологічну відновлювальність (resilience) – «процес доброї адаптації при зіткненні із життєвими складнощами, травмою, трагедією, небезпеками чи значним стресом... – не означає не переживати, не відчувати складнощів, не мати дистресу. Адже гнів, біль, сум є частиною життя, і не переживати їх було б досить дивно, і саме це може нас насторожити» [3, с. 25]. Отже, сучасна школа має бути травмо-чутливою і не лише до ВПО, а до всіх учасників освітнього процесу, адже у кожного є особистий досвід травматизації.

Завдання травмо-інформованого підходу полягає не в лікуванні наслідків травми, адже цим мають займатися відповідні спеціалісти, а направленість на те, щоб допомогти дітям та їх батькам, вчителям стати більш витривалішими, навчити їх стратегіям стресостійкості, а також технікам подолання травм. Саме тому варто проводити тренінги стресостійкості для персоналу та батьків, уроки з розвитку навичок протидіяти важким життєвим обставинам для дітей. Варто поширювати

інформацію про додатки для ментального здоров'я такі як: Daylio, Avocation, Norbu, UpLife, BetterMe: Mental Health, VOS.

Заклади освіти на сьогодні мають не лише передавати знання, а й формувати громадянина, який в майбутньому зробить свій внесок в розбудову держави. І тут вагомим є питання розвитку чутливості дітей, їх вміння розуміти не лише власні потреби, а й те, що необхідне іншим людям, людству в цілому. Школа не можлива без соціально-емоційного навчання та навчання ненасильницькому спілкуванню.

Соціально-емоційне навчання (СЕН) відіграє важливу роль у зміцненні психологічного здоров'я та профілактиці розладів психологічного здоров'я серед дітей. «СЕН – це набуття навичок розпізнавати емоції та керувати ними, ставити та досягати цілі, оцінювати точки зору інших, відчувати та проявляти емпатію до інших, формувати та зміцнювати підтримуючі стосунки та приймати відповідальні та турботливі рішення та конструктивно вирішувати міжособистісні ситуації (адаптовано на основі CASEL та INEE, 2020)» [7]. Соціально-емоційне навчання варто впроваджувати з перших класів. Як це можна зробити? Ми вирішили піти шляхом літератури та мультфільмів. В одному з перших класів почали приділяти час читанню книги Сусанни Ісерн «Емоціємір інспектора Дила. Розпізнавай, вимірй та керуй своїми емоціями» та перегляду мультфільмів з серії «Сильні почуття (Соціально-емоційне навчання)» (<https://www.youtube.com/watch?v=fajVTh4BDJ4&t=93s>). Крім того, діти грають в гру «Абетка емоцій». У класі створена «зона спокою», де дитина може навіть в ході уроку посидіти сама і прожити емоції, які її захопили при виконанні завдань. Також у кожного учня класу є «Коробочки підтримки», де зібрані різні предмети і смаколики, які допомагають учню заспокоїтися. Предмети зібрані батьками з врахуванням всіх каналів сприйняття інформації: нюх, смак, зір, дотик, слух. Як показує практика, діти стали спокійніші й уважні.

У школах мають бути й уроки з ненасильницького спілкування. Адже саме соціум закладає моделі поведінки, підживлює їх та закріплює. Тренінги з розвитку «мови жирафу», заняття з активного слухання, вправи з розкриття емпатії, ролові ігри, в яких діти програють різні життєві ситуації – все це допоможе сформувати толерантних учнів. Ненасильницьке спілкування передбачає «вміння розпізнавати власні потреби та потреби оточуючих, не просто слухати, але й чути їх, як наслідок, – формувати емпатичний зв'язок з іншими людьми; вміння вирішувати конфліктні ситуації, фокусуючи свою

свідомість на тому, що ми спостерігаємо, що відчуваємо, чого потребуємо та про що просимо» [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кожен етап війни породжує нові виклики, на які суспільство має знайти відповіді. Перед системою освіти постають питання, на які вона може відповісти через реформування, трансформацію школи. Представлена модель «безпечної школи» апробується та має право на існування. У ній існує багато точок для досліджень, пошуку нових підходів ведення уроків та розвитку навичок безконфліктної поведінки. У роботі представлені лише декілька кроків, які кожен вчитель може зробити в умовах війни для того, щоб дітям стало спокійніше та цікавіше вчитися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна та освіта. Два роки повномасштабного вторгнення: бриф за результатами дослідження. Київ, 2024. 38 с.
2. Інноваційний освітній проєкт всеукраїнського рівня за темою «Модель здорової школи» URL: <https://cutt.ly/NeN7b085> (дата звернення: 9.11.2024).
3. Климчук В.О. Психологія посттравматичного зростання: монографія / В. О. Климчук ; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.
4. Метод ненасильницького спілкування (ННС) у соціальній роботі URL: <http://www.p4ec.org.ua/ua/training/nvc> (дата звернення: 9.11.2024).
5. МОН визначило основні компоненти «здорової школи» URL: <https://cutt.ly/BeMyzAOe> (дата звернення: 9.11.2024).
6. Сучасні моделі освіти: навч.-метод. посібник. 2-е вид., доповн. та переробл. / Лілія Асхатівна Мартинець. Донецьк, 2015. 102 с.
7. Що таке емоційний інтелект та як його розвивати. URL: <https://cutt.ly/keMyzumM> (дата звернення: 9.11.2024).

Людмила Скрипка,
вчитель біології, хімії, інтегрованого курсу
«Здоров'я, безпека та добробут», спеціаліст I категорії.
Миропільський ліцей Миропільської сільської ради
Сумського району Сумської області.
mila772011@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. Викладання предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі – це не просто передача знань, а й складний процес постійної взаємодії між вчителем та учнем,

що вимагає від педагога високого рівня емоційної стійкості та професіоналізму. Сучасні реалії, такі як інформаційна перевантаженість, соціальні зміни та підвищені вимоги до результатів навчання, створюють додатковий тиск на педагогів. У статті розглядаються основні психологічні виклики, з якими стикаються вчителі предметів здоров'язбереження, та запропоновано можливі шляхи їх подолання.

Ключові слова: здоров'язбереження, вчитель, психологічний стан, виклики, подолання, професійний розвиток, комунікація, самопідкування.

Щоб зробити дитину розумною і розсудливою – зробіть її міцною і здоровою. Хай вона бігає, стрибає, пустує, хай вона грає і діє, знаходиться в безперервному русі.

Жан Жак Руссо.

Постановка проблеми. Серед життєвих цінностей людини найважливішим є життя і здоров'я. Сьогодні здоров'я розглядається як стан повного фізичного, духовного, психічного й соціального благополуччя людини. Знайти своє місце в мінливому світі, виявити здібності, мати життєву перспективу, стати корисним суспільству може тільки та людина, яка фізично розвинена, соціально адаптована, психічно врівноважена, має духовну основу.

Наслідком науково-технічного прогресу є те, що людина дедалі менше займається фізичною працею, а підліток – тим паче. Головними вадами ХХІ століття стає накопичення негативних емоцій без фізичного розвантаження, переїдання, гіподинамія, порушення постави...

Останнім часом обґрунтовану тривогу викликає стан здоров'я наших дітей. Навчальне навантаження, яке постійно збільшується, загальний психологічний і соціальний дискомфорт в умовах війни, – усе це негативно позначається на їхньому здоров'ї. Але для того, щоб здійснити свою мрію у майбутньому, саме підліткам потрібно дуже багато працювати над собою, зміцнювати фізичне й психічне здоров'я, розвивати інтелектуальні, пізнавальні здібності, а також фізичні показники. Але без допомоги дорослого це зробити дуже складно [1].

Метою статті є аналіз і шляхи подолання основних специфічних психологічних викликів, з якими стикаються вчителі під час викладання предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Завдання, які пропонуємо для обговорення: визначити фактори, що впливають на емоційний стан та професійне вигорання вчителів;

запропонувати практичні рекомендації та стратегії для подолання цих викликів та підтримки психологічного благополуччя вчителів; розширити світогляд про важливість психологічного здоров'я вчителів та необхідність створення сприятливих умов для їхньої роботи.

Виклад основного змісту. Актуальність даної теми безпосередньо пов'язана з якістю освіти, здоров'ям педагогів та ефективністю навчального процесу. Викладання предметів соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі – це складний процес взаємодії вчителя/вчительки з учнем/ученицею, що вимагає високого рівня емоційної стійкості та професіоналізму. Коли об'єднуються зусилля, знання й досвід, то маємо цікаву, абсолютно реальну програму особистісного зростання дитини. Нові технологічні процеси в освіті, організація навчальної та позакласної діяльності школярів, співпраця з батьківським колективом та різними організаціями, безліч документації – це лише маленька частина тієї щоденної кропіткої роботи педагогів, яка потребує великої енергії, багато душевних сил та міцного здоров'я. Головний екзаменатор наших дітей – життя.

Тому *мета вчителя* – допомогти дитині зрозуміти, що життя людини, його розум і здоров'я – це превелика цінність на землі і його щастя, а також усіх його рідних та оточуючих. І в першу чергу це залежить від прагнення постійно працювати над собою, стати освіченим, духовно вихованим, трудолюбивим.

Основні психологічні виклики які ставить перед собою вчитель, опираючись на професійну діяльність це [3]:

– *Відповідальність за здоров'я учнів/учениць.* Учитель інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» (далі – ЗБД) несе відповідальність за формування в дітей навичок здорового способу життя. Розкриває потребу у формуванні цих навичок, не лише сьогодні, а й у майбутньому. І це, в свою чергу, створює значний емоційний тиск.

– *Конфлікт між теоретичними знаннями та реальністю.* Часто теорія здорового способу життя відрізняється від реальних життєвих ситуацій, з якими стикаються учень/учениця. Потрібно частіше використовувати практичні завдання, проекти, дослідження, обов'язково пояснювати теоретичний матеріал на прикладах з життя. Саморозвиток повинен бути присутнім незалежно від вікової категорії. Влучною є цитата українського письменника О. Гончара «Найбільша перемога – це та, яку здобуваєш над самим собою!».

– *Емоційне вигорання.* Постійна робота з актуальними темами, що є викликами сьогодення, може призвести до емоційного

виснаження вчителя. Вчитель повинен вміти розпізнати цей стан та знати як відновитися.

– *Суспільний тиск.* Суспільство має високі очікування щодо результатів роботи вчителя/вчительки ЗБД, створюючи ідеалізований образ як всезнаючої особистості. Вчитель «уміє, знає, діє». А це може створювати додатковий стрес, що може вплинути на здоров'я та ефективність роботи педагога, реальність шкільного життя часто буває значно складнішою.

– *Складнощі в комунікації з учнями/ученицями.* Кожен віковий період дитини вимагає особливого підходу. Особливу увагу привертає підлітковий вік – це період активних змін, що може ускладнювати взаємодію з учнівством. Відверті розмови на делікатні теми потребують особливих навичок. У контексті реалій та викликів воєнного часу постала необхідність підготувати педагогів до роботи з наслідками гіркого досвіду сьогодення. Зокрема, вчитель/вчителька мають не лише вміти розпізнавати симптоми травми, але й надавати школярам підтримку за допомогою консультацій (на які діти можуть бути запрошені разом з батьками) та різноманітних практик у класі. Це допоможе дітям засвоїти практики саморегуляції та застосовувати їх за потреби для опанування негативних емоцій.

У надзвичайних ситуаціях освіта є одним з головних факторів психічного та фізичного захисту дітей. Освітній процес має здійснюватися таким чином, щоб створити для учня/учениці безпечно та стабільне середовище у розпал кризи, допомогти відновити відчуття норми, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку.

На кожному етапі свого розвитку діти по-різному сприймають одну й ту ж саму ситуацію. Молодші школярі не в повній мірі розуміють суть травматичних подій, явище смерті. Вони вдаються до «магічних пояснень» причинно-наслідкових зв'язків. У спілкуванні переважають однозначні (прості) відповіді.

Підліткам властива відсутність бачення позитивного майбутнього; вони занадто занурюються в питання «сенсу життя», знецінюючи сприятливі можливості. Це проявляється у відповідних висловлюваннях: «Для чого навчатися?», «Це все непотрібно, адже не зрозуміло, що буде далі...». І саме у цей час учитель/вчителька повинні повернути дитині відчуття цілісності світу, власної «потреби», значущості; позбавити тривоги, яка руйнівним чином впливає на тіло, думки та емоції.

З точки зору дитячої та підліткової психології, любов і прийняття є домінуючими в структурі потреб дитини.

Аби досягти успіху у цій сфері, вчитель/вчителька повинні крокувати такими шляхами, постійно вдосконалюючи свій професіоналізм [2]:

– *Професійний розвиток.* Систематичне підвищення кваліфікації (вебінари, курси за вибором, конференції тощо) дозволять учителю/вчительці бути в курсі нових методик і підходів у викладанні здоров'язбереження.

– *Психологічна підтримка.* Спілкування з колегами, обмін досвідом, участь у тренінгах з управління стресом та емоційним інтелектом, допоможуть учителю зберегти психологічну рівновагу, навчитися самому стабілізувати свій стан та вчасно розгледіти проблему та допомогти учням.

– *Співпраця з іншими фахівцями.* Спільна робота з психологами, соціальними педагогами та медичними працівниками дозволить створити комплексну систему підтримки учнів.

– *Розвиток комунікативних навичок.* Проведення тренінгів допоможуть учителю/вчительці будувати довірливі стосунки як у педагогічному колективі, так і з учнями та їхніми батьками.

– *Самопіклування.* Важливо приділяти увагу своєму здоров'ю та відпочинку. Заняття спортом, хобі, здорове харчування – все це допоможе вчителю зберегти сили та енергію.

Учитель повинен бути обізнаним та використовувати різні стратегії психологічної допомоги учням/ученицям. Пропонуємо наступні [4]:

– *Дихальні вправи:* «Дихання животом», «Тополя на вітрі», «Мильні бульбашки», «Квітка та свічка» «Зігріємо метелика» тощо.

– *Фізична підтримка:* сядьте поруч; за згоди, можете обійняти або взяти дитину за руку. Прийміть обійми від дитини, якщо вона того забажає.

– *Заземлення:* техніки «Тупоти, тупоти, видихай», «5, 4, 3, 2, 1 Оточення», «5, 4, 3, 2, 1 Почуття», «Фокус на об'єкті» тощо.

– *Переконання:* запевніть дитину, що вона може розраховувати на вашу допомогу у подоланні цього стану; можете використати метафору, наприклад порівняти ці переживання з бурєю, яка наростає, досягає свого піку, а потім затихає і зникає.

– *Безпечне місце:* поширеною практикою облаштування шкільного середовища є організація у класних кімнатах та інших

приміщеннях «безпечних місць» для дітей, які переживають травматичний досвід. Для цього облаштовується затишний куточок зі зручними місцями для сидіння, наприклад, крісла-мішки, а також відповідним обладнанням (м'ячі для зняття стресу, м'які іграшки або подушки, книги, фотографії друзів, сім'ї або будь-які інші предмети, які можуть заспокоїти учнів).

– *Тілесні техніки боротьби зі стресом.* Гра «Я малюю, а ти відгадай»: на спині дитини малюємо пальцем, або легенько негострим боком олівця геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати малюнок. Гра «Почухай спинку»: діти стають у шеренгу, повертаються праворуч. За сигналом вчителя потрібно: розтерти долонями плечі дитини, що стоїть попереду; «місити тісто» (ребром долоні робити погладжувальні рухи); виконати «рейки» (ребром долоні провести зверху вниз по спині); виконати вправу «Дощик» (подушечками пальців постукати по спині).

У будь-якому віці вкрай важливо знати, що люди навколо допомагають один одному, тому корисно розповідати історії з прикладами проявів доброти, турботи, підтримки, волонтерства. Учителю доцільно ділитися своїми думками, почуттями, цікавитися точкою зору дитини.

Висновки. Навчання у складний воєнний час – це новий виклик для педагогів. Вони мають усвідомлювати, що безумовна любов до дітей та їх підтримка допоможе їм стабілізувати психологічний стан. Викладання предметів соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі – це відповідальна та складна робота, яка спрямована на формування всіх важливих здоров'язбережувальних компетентностей учня та вимагає від вчителя високого рівня професіоналізму й емоційної стійкості, вміння стабілізувати себе й, за потреби, допомогти дітям. Для успішної реалізації цієї діяльності вчитель обов'язково повинен знати, що робити, вміти знайти вихід і стабілізувати ситуацію, знати, де знайти підтримку для себе та як допомогти оточуючим. Учителеві необхідно здійснювати власний професійний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Д.В. Про роль вчителя-психолога у процесі навчання під час війни. URL: <https://cutt.ly/MeMtW3ZF> (дата звернення: 05.11.2024).
2. Кокурн О.М. Психологічні особливості професійного становлення вчителів. *Проблеми сучасної психології*: зб. наукових праць НАПН України імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. 2010. Випуск 7. С. 279-289.
3. Педагогічна майстерність : підручник. / І. А. Зязюн та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.

4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с. URL: <https://cutt.ly/aeMtWme8> (дата звернення: 05.11.2024).

Валентина Успенська,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики змісту освіти.
Комунальний заклад
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.
sumylab.zsd@gmail.com

ОСВІТА ПІД ВОГНЕМ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛІВ

***Анотація.** У статті аналізується психоемоційний стан учителів на сучасному етапі їх професійної діяльності під час війни. Наводяться дані опитування вчителів Сумської області стосовно їх навантаження, відповідальності, психоемоційного стану, потреби в психологічній підтримці, здатності до пошуку власного ресурсу стійкості та відновлення. Пропонуються шляхи підтримки педагогів. Заклад освіти має створювати умови для усунення синдрому психоемоційного вигорання. Учителям самостійно необхідно дбати про власне психоемоційне, духовне, фізичне, та соціальне благополуччя, підвищувати кваліфікацію з розвитку навичок самопомоги та стабілізації психоемоційного стану.*

***Ключові слова:** психоемоційний стан учителів, психологічна підтримка, стійкість.*

***Постановка проблеми.** У будь-який період розвитку суспільства найпершою приймає на себе професійні виклики освіта, залишаючись провідною галуззю економіки. Шкільна освітня реформа «Нова українська школа», розпочата освітянською спільнотою до війни, пред'явила підвищені вимоги до професійної діяльності педагогів. Від цього вчителі зазнавали певного стресу. Його причинами були: необхідність відповідати високим очікуванням суспільства від учителя, який має не лише передати знання учням, а виховати всебічно розвинену, компетентну особистість; має займатись постійним підвищенням кваліфікації, оновлювати свої знання та вміння, щоб відповідати сучасним вимогам освіти; долати бюрократичні тягарі у вигляді великої паперової роботи, яка відволікала від безпосередньої роботи з учнями; низькі зарплати були однією з основних причин незадоволеності вчителів.*

Війна принесла нові, набагато складніші випробування. Через

необхідність організації навчання в складних умовах навантаження на вчителів зросло. З початку повномасштабної війни зазнав значних змін психоемоційний стан учителів України. У таких умовах необхідні спрямовані зусилля суспільства та самих учителів на підтримку їх у професійній діяльності, психоемоційному стані, пошуку можливостей для стійкості й відновлення ресурсу.

Аналіз актуальних публікацій. Питанням професійної діяльності вчителів під час війни, аналізу їх навантаження, психологічної підтримки, розвитку ризельтентності в останній час присвячено багато наукових публікацій. Освітній та політичний дискурс розгортається на міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових заходах. Цілі освітні платформи присвячені проблемам формування стійкості освітянської спільноти під час війни.

Сумським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти в останні роки було проведено всеукраїнські науково-практичні конференції, на яких обговорювались питання, присвячені підтримці педагогів під час війни. У 2022 році на конференції «Здоров'я, добробут, безпека, освіта для сталого розвитку» обговорювалась проблема посилення стійкості педагогічних працівників. У 2023 році на конференції «Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення» були проаналізовані завдання психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу; сприяння здоровому способу життя й відновлення ресурсу педагога в умовах війни; формування компетентностей безпеки та здоров'язбережувальної компетентності в учасників освітнього процесу; готовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій, воєнного стану. Цьогорічна конференція 2024 року «Заклад освіти – територія здоров'я, безпеки, підтримки» також присвячена обговоренню питань ресурсності та стійкості педагогів, зокрема вчителів, під час воєнного стану. Публікації наукових статей означених конференцій викладені в однойменних збірниках.

Питання підтримки вчителів розглядають у своїх теоретичних та практичних працях науковці, педагоги, психологи, представники громадських організацій.

Громадська організація «Ла Страда-Україна» та В. Андрєєнкова, Т. Войцях, О. Флярковська у своєму навчально-методичному посібнику [«Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу»](#) розкривають теоретичні та практичні засади психосоціальної підтримки освітян для отримання ними терапевтичного захисту.

Для стабілізації психоемоційного стану педагогів І. Марухина та

Л. Кондратенко пропонують збірку з досвіду роботи [«Регіональний психологічний проєкт «Завжди поруч»: кращі практики»](#).

Мета статті – проаналізувати психоемоційний стан учителів Сумської області на сучасному етапі їх професійної діяльності під час війни, запропонувати шляхи підтримки педагогів.

Виклад основного змісту статті. Сумська область, розташована на північному сході України, з початку повномасштабної війни Росії проти України зазнала значних труднощів. Оскільки область межує з Росією, вона стала одним із перших регіонів, які відчували на собі агресію окупантів. Освітні заклади регіону зіштовхнулися з безпрецедентними викликами. Постійні обстріли, мінування територій створюють загрозу для життя учнів та вчителів. Багато шкіл були пошкоджені або повністю зруйновані.

Основними викликами для освітніх закладів Сумщини є: пошкодження та руйнування; артобстріли та бомбардування; постійні повітряні тривоги; перебої з електроенергією; психологічний стан учасників освітнього процесу через значний стрес у дітей та педагогів, що впливає на їхню здатність до навчання та роботи; матеріально-технічне забезпечення багатьох шкіл, які потребують ремонту та оновлення обладнання.

У таких умовах учителі, які завжди були орієнтиром для молоді, сьогодні самі потребують підтримки та допомоги. Їхня психологічна стійкість стала ключовим фактором у збереженні освітнього процесу в таких складних умовах.

«Згідно з опитуванням GoGlobal, 80 % педагогів вважають, що їхнє робоче навантаження зросло після початку повномасштабного вторгнення. Очевидно, що усі українці живуть та працюють зовсім інакше після 24 лютого 2022 року. Але для вчителів, які працюють із цілими групами дітей, мають дбати про їхню безпеку, контактують з батьками, а також використовують технічні засоби у роботі, ці зміни особливо радикальні» [3].

Аналітичним центром Cedos за підтримки Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні здійснено дослідження умов праці вчительства протягом 2022-2023 років. Серед основних видів збільшення навантаження та втрат особистого часу вчителя виявлено наступні:

– Пов'язані з повітряними тривогами: за очного або змішаного навчання необхідність бути весь час з дітьми в укритті, а потім проводити компенсаційні заняття, готувати завдання, розміщувати їх

на онлайн-класах, перевіряти. За дистанційного навчання – проводити додаткові заняття та долати освітні втрати.

– Пов'язані з відключенням електроенергії, що вимагає понаднормової праці тоді, коли є світло. Часто вчителі працюють вночі, щоб підготуватися до занять або перевірити роботи.

– Робота з учнями в інших часових поясах. Задля проведення для закордонних учнів додаткових занять або консультацій доводиться працювати ввечері або на вихідних.

– Втрата гаджетів, матеріалів для занять. Обстріл підступним ворогом житла вчителів, руйнування шкіл, необхідність евакуації призвела до втрати гаджетів, цифрових та паперових ресурсів, необхідних для успішного викладання. Як наслідок, – учителям доводиться більше часу приділяти підготовці до навчальних занять.

– Робота з особливими категоріями дітей, що травмовані війною.

«Чимало освітян мають труднощі з тим, що доводиться працювати з дітьми, що пережили втрати, чий батько або брат воює, з адаптацією внутрішньо переміщених осіб, оскільки така робота вимагає спеціальних навичок» [3].

З метою виявлення умов професійної діяльності вчителів Сумщини під час війни, особливостей їх навантаження, психоемоційного стану та здатності долати сучасні виклики, лабораторією здоров'яспрямованої освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти 11.11.2024 – 15.11.2024 було проведено опитування вчителів «Учителі до війни і тепер». Участь в опитуванні взяло 212 учителів закладів загальної середньої освіти з 45 об'єднаних територіальних громад Сумської області.

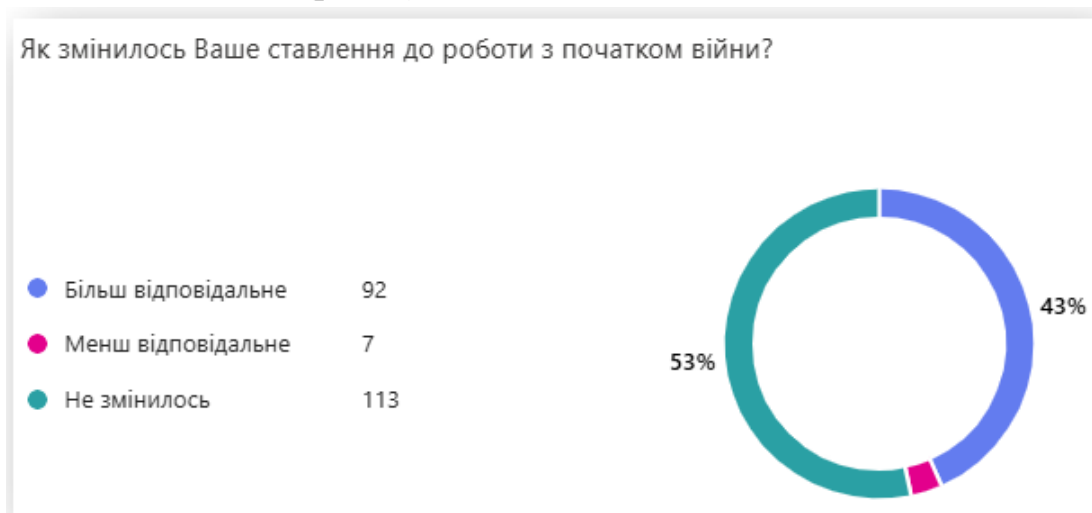
Опитування засвідчило, що умови праці вчителів під час війни змінились, їх навантаження та відповідальність зросла, вони відчують погіршення психоемоційного стану.

Рис. 1. Мережа закладів освіти Сумської області під час війни (10.11.2024)

Як видно з діаграми, із 665 закладів освіти Сумської області пошкоджено 215 закладів, що складає 32,3 %, зруйновано – 17 закладів (2,6 %).

З початком війни більш відповідально до роботи почали ставитись 92 учителя (43 % респондентів), менш відповідально – 7 учителів (4 % респондентів). У інших учителів рівень ставлення до роботи не змінився (рис. 2)

Рис. 2. Порівняння ставлення вчителів до роботи в довоєнний та воєнний час

У той же час, 142 вчителів (67 % респондентів) засвідчили, що підготовці до уроків вони віддають більше часу, ніж до війни, і тільки 2 вчителів (0,09 % респондентів) – менше (рис. 3)

Рис. 3. Порівняння кількості часу, яку вчителі виділяють для підготовки до уроків, до війни і тепер

Війна внесла корективи в життя кожного українця, і вчителі не стали винятком. Серед основних змін у їхньому психоемоційному стані можна виділити підвищену тривожність, що супроводжується постійним страхом за себе та своїх близьких, невизначеність щодо

майбутнього. Постійні повітряні тривоги, у багатьох – переїзди та зміна умов життя створили для вчителів додатковий стрес. Багато вчителів відчувають безпорадність перед обставинами, що склалися. Поєднання роботи з учнями, волонтерської діяльності та турботи про рідних призвело до виснаження фізичних і емоційних ресурсів. Потреба у допомозі учням, а часто й їхнім родинам, «надмірно інтенсивне спілкування, високий ступінь відповідальності за інших людей, інформаційні перевантаження, екстремальні ситуації, які потребують негайного реагування» [5] викликає в учителів як загострення відповідальності, так і відчуження, що є ознакою психоемоційного вигорання.

«Синдром професійного вигорання педагога – це стрес-реакція на фізичне та емоційне виснаження, пов'язане з емоційно-комунікаційною особливістю діяльності, яка характеризується розвитком негативної самооцінки та ставленням до роботи, порушенням продуктивності у педагогічній сфері, втому, безсонням, а також втратою розуміння та співчуття по відношенню до учнів» [6, с. 292]. До причин професійного вигорання вчителів слід додати низьку мотивацію (у тому числі низький рівень заробітних плат); постійне збільшення професійних вимог, невідповідність між очікуваннями і дійсністю тощо. На даний час додалась потреба у швидкій адаптації (яка виникла з появою COVID-19) щодо вимог дистанційного навчання [6].

Порівнюючи свій психоемоційний стан з довоєнним (рис. 4), 183 учителя (82,8 % опитаних) зазначили, що відчувають психоемоційне вигорання. Оцінка 2,51 бала співвідноситься із усередненим показником зростанням вигорання у респондентів на 50,2 %. Лише 38 учителів (17,2 % опитаних) не відчувають у собі ознак психоемоційного вигорання.

Рис. 4. Порівняння вчителями власного психоемоційного стану до війни і тепер

Більшість учителів потребують психологічної підтримки – 155 респондентів (73,1 %) (рис. 5).

Рис. 5. Потреба вчителів у психологічній підтримці

У той же час за допомогою до психолога звертались лише 28 осіб (12,6 % респондентів), а з них 4 учителям (0,02 % респондентів) це не допомогло у відновленні психоемоційного стану.

На запитання «Де Ви черпаєте сили для ризельєнтності і відновлення?» 47 учителів (21,7 % опитаних) взагалі не запропонували відповіді. Серед інших відповідей 95 осіб (43 % респондентів) указали, що їх ресурс – у родині, близьких людях, власних дітях та внуках. 60 учителям (27,1 % респондентів) упоратись з викликами життя під час війни допомагає хобі, читання книг, перегляд фільмів, зайняття спортом. Для 26 вчителів (11,8 % респондентів) важливим є спілкування з природою, прогулянки та подорожі. 22 учителя (10 % респондентів) відзначили важливість спілкування з друзями, а 19 учителів (8,6 % респондентів) черпають ресурс у роботі, учнях, професійному зростанні через навчання та вебінари. 15 учителям (6,8 % респондентів) підтримують сили віра в перемогу та швидке закінчення війни.

Від учителів надійшли й нестандартні відповіді та коментарі на запитання, де вони черпають ресурс для відновлення й стійкості: «Намагаюся позитивно мислити»; «Надія на краще; ставлю мету і йду до неї»; «Намагаюся ставити собі реалістичні цілі та не брати на себе занадто багато. Взаємна підтримка колег і щирість учнів завжди мотивує і додає сили»; «Спілкування з близькими людьми допомагає впоратися зі стресом і надає відчуття підтримки. Зайняття улюбленою справою відновлює енергію. Виклики часто відкривають нові можливості»; «Мої канали відновлення – думки та фізичний канал. Тому я знаходжу час, щоб осмислити свій день, задачі на завтра. Також роблю те, що приносить задоволення на фізичному рівні: з'їсти щось

смачне, одягти зручний та комфортний одяг, намагаюся дотримуватися режиму. А ще надихає розуміння важливості своєї роботи»; «Волонтерство вже третій рік. Цим живу, в цьому черпаю сили»; «Від позитивних новин з фронту»; «У центрі підтримки жінок у місті». Один із ресурсів був особливо болісним: «Від ранкової посмішки на фотографії сина Юрія, який загинув на війні, щоб діти навчалися далі в мирній Україні».

Серед кількох розпачливих коментарів у відповідь на питання, де учитель / учителька черпає ресурс для відновлення, була й така відповідь: «Ніде. Навчаємося у 2 зміни, очно. Перепрацювання понад норму, канікули відмінили, курси підвищення кваліфікації забрали вихідні. Олімпіади у вихідні. Заробітна плата жебрацька. Тому відпочинку взагалі немає, ментальне й фізичне здоров'я на межі. Збираюся міняти професію». Такий коментар свідчить про перевантаження вчителя / вчительки, і, як наслідок, високу ступінь професійного та психоемоційного вигорання.

Здоровий учитель – успішна особистість. Професійне здоров'я педагога є необхідною умовою його активної життєдіяльності, самореалізації, розвитку творчого потенціалу. Нездоровий педагог не може забезпечити учневі необхідний рівень уваги, індивідуальний підхід, ситуацію успіху. Неблагополуччя психологічного здоров'я, деформації особистості педагога, прояви синдрому вигорання, педагогічних криз безпосередньо впливають на здоров'я учнів. Тому питання збереження та зміцнення здоров'я вчителя є одним з пріоритетних у сфері його життєвих і фахових інтересів [4, с. 871].

На вебінарі «Втомлені від втоми» від проєкту DECIDE в межах ініціативи «Стаємо сильнішими разом!» психологиня Л. Козир дає поради як подолати наслідки вигорання. «Відновлення та вихід із стану вигорання має відбуватись поступово та через регулярні дії, без різких ривків та змін» [2]. Важливо сформувати корисні звички (розпорядок дня, стакан води вранці, самомасаж, контрастний душ, теплий душ одразу після роботи, регулярні фізичні помірні навантаження, увага до дихання, засинання без гаджетів, не вирішувати складних завдань перед сном, зручний одяг та взуття, щоденники вдячності та власних досягнень, «принцип Поліанни»), створити власні ритуали, які наповнюють, підтримують та надихають (трав'яний чай, кава, музика, тілесні практики, медитації, молитва, прогулянка вранці з собакою, новинний детокс). Відновлення має відбуватись одночасно у чотирьох напрямках (тілесному, психічному, духовному та соціальному) [2].

У своїх інформаційно-методичних матеріалах зі створення

сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу [«Як вчити та навчати в умовах війни»](#) З. Адамська, О. Нагула, К. Пуха, Т. Цюман, пропонують 5 правил стійкості для педагога: «Дбаємо про власну безпеку та захищеність тих, хто поруч», «Реагуємо на свої почуття та допомагаємо дітям проживати їхні», «Враховуємо можливості мозку, що працює у стресі», «Створюємо середовище спільних цінностей», «Плакаємо майстерність дбати про себе» [7].

Законодавчі документи та постанови Кабінету Міністрів стосовно агресії російської федерації проти України встановили та закріпили норми та регламентацію організації освітнього процесу та дій роботодавців, в тому числі й у сфері освіти. Основною позицією цих норм є те, що працівники сфери освіти є захищеними від звільнення, втрати робочого місця, не залишаються поза увагою держави, коли знаходяться на окупованій території, або покинули межі держави [1, с. 519].

Діяльність закладу освіти має бути спрямована на підвищення грамотності вчителів з питань збереження та зміцнення їхнього власного професійного здоров'я, попередження професійних деформацій. Адміністрацією, соціально-психологічною службою закладу освіти має надаватись допомога вчителям у формуванні психологічного захисту від стресу, у подоланні наслідків стресових ситуацій, усуненні синдрому психоемоційного вигорання. Слід забезпечити профілактику педагогічних криз, усунути їх наслідки. Має здійснюватися робота зі створення позитивного психологічного клімату в педагогічному колективі, безпечного освітнього середовища у школі [4, с. 871-872].

Важливим є систематичне підвищення кваліфікації вчителів з розвитку навичок самодопомоги, стабілізації психологічного стану свого та інших учасників освітнього процесу.

На допомогу вчителям та для їх психологічної підтримки пропонуються онлайн-курси.

Від Ed-era – [«Сміливі навчати»](#), де розкриваються питання щодо стресу та основ саморегуляції, навичок, які мають розвинути вчителі під час війни, як взаємодіяти з колективом та батьками в часи кризи. [«Школа стійкості»](#) – онлайн-курс про психосоціальну підтримку педагогів та дітей, формування безпечного простору у кризовий час, роль спільнот в освітньому процесі.

Від Освіторія: Університет – [Розумію:](#) курс з психологічно-емоційної підтримки для вчителів та шкільних психологів є допомогою

для вчителів з питань як навчати дітей під час війни; які підходи ефективні в комунікації педагога; як регулювати свій емоційний стан, а окремий блок присвячено основам арт-терапії. З курсу [«Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни»](#) вчителі дізнаються більше про укриття й евакуацію до нього під час уроків, як стабілізувати свій психологічний стан, заземлитися самим та допомогти з цим учням, отримують поради про мінну безпеку.

Від PROMETHEUS – [«Небайдужі: базові емоційні потреби та соціальна взаємодія»](#). Онлайн-курс спрямований на розуміння та задоволення базових емоційних потреб людини, що важливо в період великої соціальної та емоційної нестабільності, зокрема в час війни.

Ініціатива «Стаємо сильнішими разом!» проекту DECIDE у партнерстві з Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерством освіти і науки України, Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України, покликана допомогти дітям, які постраждали від війни, Серія [вебінарів](#) ініціативи спрямовується також на підтримку вчителів.

Ключовою фігурою процесу підтримки вчителя в професійній діяльності є він сам. Його внутрішньою потребою має стати піклування про власне психоемоційне, духовне, фізичне, та соціальне благополуччя. Цей процес передбачає визнання здоров'я найвищою цінністю, дотримання здорового способу життя, забезпечення емоційної рівноваги, оптимального режиму праці та відпочинку. Учителі мають свідомо ставитися до власного здоров'я, стежити за самопочуттям, регулярно проходити профілактичні огляди. Підвищення рівня загальної культури здоров'я вчителя, стійка мотивація до здорового способу життя слугуватиме зразком свідомого ставлення до здоров'я в учнівства. Підтримати учнів учителі можуть тільки власною стійкістю та спокоєм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Війна завдала значного удару по психоемоційному стану вчителів України. Перевантаження педагогів, надмірно інтенсивне спілкування, високий ступінь відповідальності за інших людей, екстремальні ситуації, які потребують негайного реагування, призводять до їх психоемоційного вигорання. Опитування вчителів Сумської області засвідчило, що умови праці вчителів під час війни змінились, їх навантаження та відповідальність зросла, вони відчують погіршення психоемоційного стану. Для відновлення нормальної роботи освітньої системи необхідно вжити комплексних заходів, спрямованих на підтримку вчителів і створення сприятливих умов для їхньої роботи. Для того щоб

допомогти вчителям подолати наслідки війни і повернутися до нормальної роботи, необхідно забезпечити доступ до якісної психологічної допомоги для всіх учасників освітнього процесу, підвищувати кваліфікацію вчителів з розвитку навичок самопомоги, стабілізації психологічного стану свого та інших учасників освітнього процесу. Внутрішньою потребою вчителя має стати піклування про власне психоемоційне, духовне, фізичне, та соціальне благополуччя. Наступним етапом нашого дослідження буде аналіз актуального успішного досвіду, моделей і практик забезпечення здоров'язбережувального компонента в освіті для здоров'я учнів і педагогів в закладах освіти Сумської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єськова А. Освіта в умовах російської війни: випробування, досвід, перспективи. *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 27 березня – 2 квітня 2024 року). / Упоряд. : Л. Ткаченко, В. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 517-524. URL: <https://cutt.ly/xenLHP83> (дата звернення: 28.10.2024).

2. Козир Л. Втомлені від втоми. Ініціатива «Стаємо сильнішими разом!» : проєкт DECIDE. URL: <https://cutt.ly/BwOvHF4D> (дата звернення: 24.10.2024).

3. Мірошнікова А. Збільшене навантаження та зменшені надбавки: як змінилася робота вчителя під час війни? URL: <https://cutt.ly/FenLLNWW> (дата звернення: 27.10.2024).

4. Морокко Л. М., Зозуляк Л. С. Упровадження здоров'язбережувальної педагогіки в практику діяльності закладу освіти як одного з соціально-психологічних аспектів розвитку українського соціуму під час війни. *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 27 березня – 2 квітня 2024 року). / Упоряд. : Л. Ткаченко, В. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 871-872. URL: <https://cutt.ly/xenLHP83> (дата звернення: 28.10.2024).

5. Солнцева О. Професійне вигорання у педагогів під час війни. Ініціатива «Стаємо сильнішими разом!» : проєкт DECIDE. URL: <https://cutt.ly/keMyctuf> (дата звернення: 05.11.2024).

6. Солових Є. Михаліна О. Особливості професійного вигорання педагогічних працівників та шляхи їх профілактики. *Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2023. Pp. 292-293.* URL: <https://cutt.ly/WeMtEKf7> (дата звернення: 27.10.2024).

7. Як вчити та навчатися в умовах війни. Інформаційно-методичні матеріали для дорослих (учителів, викладачів, психологів) зі створення сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу. Автори-

упорядники: З. Адамська, О. Нагула, К. Пуха, Т. Цюман. Заг. ред. Т. Цюман.
22 с. URL: <https://cutt.ly/aeNZqaP6> (дата звернення: 05.11.2024).

Наталія Шатських,
старший викладач професійно-теоретичної підготовки
професій ресторанного сервісу та харчових технологій,
спеціаліст вищої категорії.
Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Шосткинське вище професійне училище» Сумської області.
vpushatskihnataliya@gmail.com

РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено досвід роботи закладу професійно-технічної освіти щодо реформування шкільного харчування, розглянуто зміст та стратегічну мету реформи шкільного харчування, проаналізовано ключові аспекти зв'язку з професійно-технічною освітою.

Ключові слова: реформа шкільного харчування, кулінарні хаби, здорове харчування, заклади освіти, шкільне меню, ключові аспекти.

Постановка проблеми. В Україні та інших країнах світу питання харчування учнів стало особливо актуальним через його вплив на загальний стан здоров'я дітей та профілактику захворювань, таких як ожиріння, анемія, алергії тощо. Реформування системи харчування в закладах загальної середньої освіти – це важливий крок для покращення здоров'я учнів, забезпечення їх фізичного та розумового розвитку, а також створення сприятливих умов для навчання.

Аналіз актуальних публікацій. Існує велика кількість наукових статей, присвячених реформуванню системи харчування, особливо в контексті здоров'я населення, продовольчої безпеки, сталого розвитку та впливу на навколишнє середовище. Наукові статті, які розглядають реформування системи харчування, охоплюють аспекти, такі як зміни в агрополітиці, вплив харчових звичок на здоров'я населення, а також заходи щодо сталого розвитку продовольчих систем. Прикладами таких досліджень є «Food system transformation: The role of the food environment» [10, 11] – стаття, яка аналізує вплив змін середовища на харчування, глобальні зміни в системі харчування.

У науковому контексті тема здорового харчування розглядається як аспект раціонального харчування та його вплив на здоров'я. Наукові дослідження говорять про важливість балансу макронутрієнтів (білків, жирів та вуглеводів) та мікронутрієнтів, необхідних для підтримки

здоров'я, відповідність енерговитрат та фізичної активності. Дослідження наголошують на важливості зниження споживання насичених жирів та солі, що сприяє зниженню ризику серцево-судинних захворювань.

У роботах Л. Гейко та Т. Юрочко, Г. Запаренко, А. Якименко-Терещенко, Н. Борисова, Н. Олійник, Т. Гонтар, С. Клубей, К. Погорелова, Г. Салтикова, Г. Гнилокурено, О. Король, А. Коноваленко розглянуто сучасні тенденції шкільного харчування, підходи до вивчення споживчої мотивації, безпеку харчування, проєктування та аналіз якості добового раціону [4].

Мета статті – ознайомитися зі змістом реформи шкільного харчування, стратегічною метою, дорожньою картою для впровадження реформи шкільного харчування в закладах освіти, визначити ключові аспекти зв'язку реформи шкільного харчування з професійно-технічною освітою.

Виклад основного матеріалу. Реформа шкільного харчування в Україні, розпочата за ініціативи першої леді Олени Зеленської [8], спрямована на покращення якості харчування учнів, запровадження сучасних стандартів та принципів здорового харчування. Затвердження плану заходів з реформування системи шкільного харчування, робота над стратегією задає вектор для змін і модернізації змісту освіти щодо сфери шкільного харчування. Дорожньою картою у процесі зміни та переформатування системи організації харчування в закладах освіти й забезпечення дітей якісною та поживною їжею стало відновлення та модернізація харчоблоків закладів освіти з використанням новітніх технологічних процесів, покращення показників енергоефективності та дотримання принципів системи НАССР, забезпечення штатом кваліфікованих працівників, підготовка та перепідготовка кухарів, перегляд та розробка нових професійних стандартів, розробка модульних програм, створення навчально-практичних центрів та кулінарних хабів.

Здорове харчування – не модний тренд, а свідомий вибір кожного українця. Реформа шкільного харчування направлена на досягнення стратегічної мети забезпечення різноманітного, збалансованого та якісного харчування в закладах освіти, сприяння соціальному захисту вразливих груп населення та формування навичок здорового харчування серед дітей і дорослих [9].

Створення шкільного меню, розробка нових рецептур, створення технологічних карток, укладання збірника рецептур є тими кроками,

що дозволять змінити харчові вподобання дітей, виховати культуру здорового харчування.

Крізь призму професійно-технічної освіти процес реформування відкриває нові можливості для розвитку програми підготовки кадрів у галузі кулінарії та громадського харчування.

Ключовими аспектами зв'язку з професійно-технічною освітою є модернізація програми підготовки кухарів та технологів харчування. Відповідно до нових стандартів шкільного харчування зростає потреба у кухарях, які вміють готувати не лише смачні, але й збалансовані та корисні страви. Для цього професійно-технічний заклад освіти може оновлювати свої навчальні програми, додаючи модулі про дієтологію, здорове харчування та інновації.

З досвіду роботи Державного професійно-технічного навчального закладу «Шосткинське вище професійне училище» питання здорового харчування в закладі посідає один з пріоритетних напрямів у підготовці кваліфікованих робітників. Інформаційний курс «Школа здоров'я» вивчає роль та значення харчових продуктів для здорового харчування. Аналіз наукових публікацій в Україні та за кордоном ролі мікрозелені в харчуванні людини спонукало до створення навчального проєкта «Здорове харчування і мікрозелень». Проєкт містить такі етапи роботи: вивчення хімічного складу мікрозелені, вирощування мікрозелені, зберігання та транспортування мікрозелені, приготування страв з мікрозеленню, дегустація та вивчення смакових властивостей мікрозелені та страв з нею, створення технологічних карток. З метою формування у педагогічних працівників та здобувачів освіти знань, умінь і навичок щодо харчової та поживної цінності для організму людини мікрозелені та використання її як нетрадиційної сировини для здорового харчування, укладено навчальний посібник «Використання нетрадиційної сировини в кулінарії: мікрозелень» [1]. Навчальний посібник спрямований на опанування додатковими інноваційними компетентностями та рекомендований до впровадження в освітній процес закладів професійно-технічної освіти. Актуальність і корисність навчального посібника визнана на XIII міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти – 2022» й виставці за кордоном «WorldEdu» в тематичній номінації «Сучасний заклад освіти – територія збереження та зміцнення здоров'я» та відзначений золотою медаллю.

Відображення вживання мікрозелені знаходить і в аюрведичному харчуванні, певним чином дієтичному, за якого рекомендується вживати пророщене насіння та паростки. Вивчення основних

принципів аюрведичного харчування дасть змогу використовувати продукти та способи приготування залежно від типу, вживати продуктів сумісних за ступенем засвоєння, що виключить проблеми зі здоров'ям. Вивченням аюрведичного харчування здобувачі освіти Шосткинського вищого професійного училища на добровільних засадах займаються в групі «Аюрведи». Знання відповідності поєднання харчових продуктів дадуть змогу позбутися традиційного, не завжди корисного раціону та зробити харчування здоровим і збалансованим.

Досвід, набутий здобувачами освіти за оновленими навчальними програмами, презентується на професійних конкурсах та майстер-класах з подальшою дегустацією страви, приготованої за збірником рецептур страв для харчування дітей в закладах освіти, дитячих закладах оздоровлення та відпочинку та закладах соціального захисту Євгена Клопотенка [2, 3].

Серед учнів шкіл та їх батьків проводиться освітня діяльність програм здорового харчування з підвищення обізнаності щодо важливості здорового харчування, формування здорових звичок, профілактики ожиріння та харчових розладів.

Модернізація інфраструктури та технологій харчування, створення навчально-практичного центру, оновлення устаткування дозволило впровадити новітні технології в приготуванні їжі, збереження максимального вмісту корисних речовин та властивостей продуктів, зниження тривалості приготування та підвищення безпеки їжі. Використання інноваційного устаткування та комплексу програмних рішень для організації роботи дозволяє планувати меню, відстежувати витрати та управляти запасами продуктів.

Навчально-практичний центр Шосткинського вищого професійного училища з професій «Кухар», «Кондитер», «Офіціант» та кулінарний хаб, створений на його базі, відповідає критеріям доступності та інклюзивності освіти для людей з особливими освітніми потребами.

У закладі освіти впроваджено систему моніторингу та контролю якості харчування, перевірки продуктів, процесу приготування страв. Створення механізму зворотного зв'язку дозволяє проводити опитування серед учасників освітнього процесу, оперативно реагувати на скарги щодо якості та умов харчування.

Педагогами закладу освіти впроваджуються інклюзивні програми здорового харчування для здобувачів освіти з різними

дієтичними потребами або культурними традиціями, алергіями або іншими медичними показаннями, які потребують спеціального меню. Розробляються рецептури приготування безглютенових страв, вегетаріанських страв, виготовлення великого асортименту бездріжджового хліба на заквасках з використанням різних видів борошна для приготування виробів.

Державна підтримка реформи шкільного харчування забезпечує відповідне фінансування для покращення якості харчування в школах, а також для впровадження інновацій та оновлення інфраструктури. Інвестиції в освіту, а саме виділення коштів на підвищення кваліфікації працівників харчоблоків, кухарів та медичних працівників, що відповідають за харчування дітей, дає можливість їх підготовки та перепідготовки. Через велику кількість людей та нюанси в роботі закладу освіти, проконтролювати впровадження реформи шкільного харчування не завжди є можливим. Створення спеціального навчання для майстер-тренерів пришвидшить впровадження змін на місцях.

Ініціатива «Кулінарні Хаби. Навчання майстер-тренерів» реалізується ГО Культура їжі I Cult Food за підтримки Швейцарсько-українського проекту DECIDE, що впроваджується в Україні консорціумом у складі ГО DOCCU та PHZH International Projects in Education за підтримки Посольства Швейцарії в Україні. Партнери Ініціативи – Міністерство освіти та науки України й Національна асоціація громадського харчування [4].

Майстри виробничого навчання Шосткинського вищого професійного училища підтримують Ініціативи та проходять онлайн-курси з підвищення кваліфікації, тренінги для відпрацювання практичних навичок, практичне навчання та навчання з уміння організувати виробничий процес відповідно до сучасних вимог. Знайомляться з нормами нового шкільного харчування та приготування страв з оновленого шкільного меню [5, 6].

Відкриття кулінарного хабу на базі навчально-практичного центру Шосткинського вищого професійного училища, де здійснюється підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання, дозволяє передати отримані знання кухарям їдалень закладів освіти регіону та області.

Проект з навчання майстер-тренерів розроблено й впроваджується в межах втілення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Упровадження реформи харчування сприятиме не тільки поліпшенню фізичного

здоров'я здобувачів освіти, але й їх емоційного та психічного стану, адже здорова їжа є важливим чинником для збереження високої продуктивності навчання.

Реформа шкільного харчування має великий потенціал для професійно-технічної освіти в Україні. Вона стимулює перегляд навчальних програм, розробку та створення нових рецептур чи вдосконалення старих, створення технологічних карт, впровадження здорового харчування, розроблення модульних програм, факультативних курсів, підвищення кваліфікації педагогів, розвиток нових навичок у здобувачів освіти, які навчаються професій ресторанного сервісу та харчових технологій. А в подальшому – перспективи розвитку та конкурентоспроможності на ринку праці випускників професійно-технічних закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання нетрадиційної сировини в кулінарії: мікрозелень : навч. посіб. для викладачів та учнів / уклад. : Н. С. Шатських. Суми, 2021. 119 с. URL: <https://cutt.ly/AeMtYQyy>
2. Клопотенко Є. Збірник рецептур страв для харчування дітей в закладах освіти, дитячих закладах оздоровлення та відпочинку та закладах соціального захисту. Київ, 2024. 882 с. URL: https://znaimo.gov.ua/media/icons/12_04_2024_02.pdf
3. Клопотенко Є. Збірник рецептур страв для харчування дітей шкільного віку в організованих освітніх та оздоровчих закладах. Львів : Літопис, 2019. 144 с. URL: <https://cutt.ly/1eMycC47>
4. Лопушинський І., Лопушинська Н. Реформування системи шкільного харчування в Україні: управлінський аспект. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, випуск 1, 2024. С. 85-93. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/126/119>
5. Майстри виробничого навчання професійної (професійно-технічної) освіти Сумщини активно підтримують реформу шкільного харчування. URL: <https://nmcpto.sumy.ua/?p=28138>
6. На Сумщині стартували курси підвищення кваліфікації кухарів шкільних їдалень. URL: <https://nmcpto.sumy.ua/?p=28152>
- 7 Про схвалення стратегії реформи шкільного харчування. URL: <https://cutt.ly/keMtRJ77>
8. 52 викладачі профтехів завершили практичне навчання в межах Ініціативи «Кулінарні хаби. Навчання майстер-тренерів». URL: <https://cutt.ly/FeMtTqiT>
9. Уряд затвердив Стратегію реформування системи шкільного харчування на 2023–2027 роки. URL: <https://cutt.ly/1eMtTIXW>
10. Success Stories in Food System Transformation. URL: <https://cutt.ly/HeMtTXNf>
11. Tagged with «Food System Transformation». URL: <https://cutt.ly/6eMtYwGN>

РОЗДІЛ II.

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ЗДОРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК АКТУАЛЬНА ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА

Наталія Гулій,
вихователь.

Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 22 «Джерельце»
Сумської міської ради Сумської області.
nataliagulij198@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДИКИ Л. ШЕЛЕСТОВОЇ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто як військові дії в нашій країні значно ускладнили освітній процес дошкільнят. Проаналізовано особливості авторської методики Л. Шелестової «Розвивальне читання» та можливості її використання під час перебування дошкільнят в укритті. Представлені дидактичні та рухливі ігри, вправи для дітей дошкільного віку, завдяки яким відбувається розвиток мовленнєвої культури малюків в умовах безпечного освітнього середовища.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, освітній процес в укритті, дошкільнята, авторська методика Л. Шелестової.

Постановка проблеми. Дошкільний вік є важливим періодом у житті дитини. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти вагомим є гармонійне поєднання виховного процесу з розвитком особистості, що полягає в орієнтації на дитину, на її вікові та індивідуальні особливості. У сучасній українській педагогіці здійснюються спроби аналізу та осмислення ситуації в освіті в умовах війни та як подолати навчальні втрати в закладах освіти спричинені війною.

Мовленнєвий розвиток дошкільника є одним із важливих чинників формування особистості. Головне робити все вчасно, відповідно фізіологічним особливостям малюка, бо саме розвиток мовлення визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини. З цією метою у закладах дошкільної освіти стали широко впроваджувати методику Л. Шелестової «Розвивальне читання».

Особливістю авторської методики є те, що під час навчання

читанню разом із розвитком інтелектуальної, мовленнєвої, чуттєвої сфери, сенсорики, моторики тощо, відбувається задоволення їхніх потреб та інтересів, що викликає в них позитивні емоції. За допомогою навчально-розвивального посібника Л. Шелестової «Вчимося читати», діти легко, із задоволенням, в ігровій формі виконують цікаві розвивальні вправи. Захоплюючі завдання малюки можуть виконувати як під час звичайних занять, так і перебуваючи в укритті під час повітряної тривоги.

Аналіз актуальних публікацій. Програми розвитку дітей дошкільного віку розроблені українськими педагогами О. Андрієтти, О. Голубович, О. Кононко, Л. Кочиною, В. Кузьменко, Н. Кудикіною, О. Проскурою та ін., активно впроваджуються в освітній процес закладів дошкільної освіти. Розвиток мовленнєвої діяльності дошкільнят досліджували З. Дігтяр, Л. Калуська, В. Семизорова, В. Перов, Л. Шелестова та ін. Проблема забезпечення якісного освітнього процесу дошкільнят, особливо використання методики Л. Шелестової в умовах безпечного освітнього середовища, є актуальною та малодослідженою.

Мета – проаналізувати можливості використання методики Л. Шелестової для дітей дошкільного віку в умовах безпечного освітнього середовища.

Виклад основного змісту. Повномасштабна війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила значні зміни в системі освіти і призвела до суттєвих порушень у нормальному функціонуванні освітніх установ. В Україні дошкільна освіта є обов'язковою у системі безперервного навчання. Відповідальність за відвідування дитиною дитячого садка несуть її батьки або особи, які їх замінюють, а за освітній процес – дошкільний заклад освіти, де діти перебувають протягом дня. Через виклики війни кожна сфера суспільного життя функціонує з певними особливостями, зумовленими обставинами сьогодення. Не винятком є і наш садок – Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла – садок) № 22 «Джерельце».

Введення в Україні воєнного стану позначається на всіх сферах людського життя, а також і на освітній галузі. У стані війни діти дошкільного віку належать до найуразливішої категорії населення. Перебуваючи у постійній небезпеці та у тривалому стресовому стані, дитина позбавляється звичних нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес її повноцінної соціалізації. Проте, за різних

обставин, незмінним має залишатися те, що всі ми маємо працювати на освітянському фронті заради наших дітей [5].

Найпростіше укриття – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, що знижує комбіноване ураження дітей від небезпечних наслідків надзвичайних ситуацій, а також від дії засобів ураження в особливий період. Освітнє середовище – внутрішній простір укриття, в якому перебувають дошкільники у нових соціальних умовах воєнного стану, має бути: безпечним, комфортним, інформативним, цікавим, змістовним, стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей, а також містити все необхідне обладнання для організації освітнього процесу [1].

Ми намагаємось мінімізувати та запобігти виникнення посттравматичного синдрому у дітей під час перебування їх в укритті та використовуємо різноманітні методи заспокоєння, такі як: діти беруть із собою улюблені іграшки; читаємо вірші, загадки; співаємо пісні; малюємо, конструємо; виготовляємо поробки; граємо у різноманітні ігри тощо. Для організації навчального процесу облаштовуємо в укритті різні ігрові осередки: куточок творчості; осередок читання і письма; сенсорно-пізнавальний осередок; осередок настільно-друкованих ігор (пазли, мозаїка, шашки, шахи тощо) та дидактичних ігор (з різних освітніх напрямів); театральний осередок; осередок художньої/ручної праці (поробки з паперу, ниток, тканини, природного матеріалу) тощо.

По можливості використовуємо технічні засоби навчання, такі як: ноутбук, телевізор, магнітофон, мультимедійну дошку тощо. В укритті ми маємо запаси води та їжі, столи та стільці для занять, засоби гігієни та захисту, аптечку тощо. За кожною віковою групою закріплене постійне місце в укритті. Також, ми вчимо дітей дотримуватись в укритті певних правил: ходити та бігати приміщенням без потреби; без дозволу вихователя покидати групу та своє місце відпочинку; самовільно іти в туалет чи заходити до інших приміщень; вмикати/вимикати світло чи інше обладнання; відчиняти/зачиняти захисні двері; шуміти, голосно сміятися та розмовляти, вередувати.

Одним із засобів розвитку мовленнєвої культури дитини та розв'язання поставлених задач Базового компонента дошкільної освіти є авторська методика Л. Шелестової «Розвивальне читання». Вона передбачає спеціальне обґрунтоване залучення до читання дітей дошкільного віку, де основними формами та засобами є їх практичні дії, використання дидактичних ігор та вправ, малювання. Основні

методи методики Л. Шелестової це – словесні: пояснення, розповіді, бесіди, використання художнього слова; наочні: демонстраційні картки, слайди, мультфільми тощо [3; 4]. Особливості авторської методики уможливають безперервний освітній процес навіть під час перебування дітей в укритті. Для залучення дітей до різних видів діяльності необхідно заздалегідь спланувати змістовий контент роботи, що відвертатиме увагу дітей від хвилювань, страхів та сприятиме зниженню їх тривожності.

Фото 1. Дидактична гра «Допоможи Патрону визначити вибухонебезпечні предмети»

Під час повітряної тривоги, перебуваючи в укритті, використовуємо такі форми роботи, як дидактичну гру «Допоможи Патрону визначити вибухонебезпечні предмети». Дітям показуємо сюжетні картинки із зображенням критичних, небезпечних вибухових предметів. Вони мають «допомогти» головним персонажам своїми порадами (фото 1).

Фото 2. Вправа «Овочі та фрукти – корисні поради»

На занятті з розвитку мовлення та культури мовленнєвого спілкування використовуємо вправу «Овочі та фрукти – корисні поради» (фото 2, 3). Дорослий навмисно робить помилки, щоб розвивати дитячу увагу, вміння помічати неправильні дії і доводити свою правоту. Слід зазначити, що тут треба бути уважним, не варто «перегинати палицю», слід враховувати індивідуальність дітей, рівень їхнього розвитку. Адже деякі малюки можуть не зрозуміти замаскованого провокаційного характеру таких «підказок» дорослого.

Фото 3. Заняття з розвитку мовлення та культури мовленнєвого спілкування «Овочі та фрукти – корисні поради»

Рухлива гра «Кіт та миші» (фото 4). Діти пригадують казку, яка вчить на прикладах своїх персонажів бути спостережливими, пильними, кмітливими. Демонструють, до яких сумних наслідків можуть призводити необачність, неслухняність, неправильні дії. Подібні ігри, вправи, розмови у певний спосіб «загартовують» дітей, готують їх до зустрічей із труднощами, долаючи які, вони фізично й духовно гартуються, набувають упевненості в собі. Діти навчаються:

- бачити небезпеку;
- розуміти, які критичні, ненормативні події реально загрожують життю;
- виконувати конкретні, практичні, специфічні дії (наприклад, як діяти під час нападу, вибуху, паніки, пожежі, аварії тощо);
- моделювати, оцінювати небезпечні ситуації, прогнозувати їхнє розгортання та робити припущення щодо можливих наслідків;
- передбачати кілька варіантів виходу з критичної ненормативної ситуації із застосуванням певного алгоритму своєї поведінки [2].

У процесі гри робимо психогімнастику – зобразити радість, сум,

страх, роздратованість, подив, підозру тощо.

Фото 4. Рухлива гра «Кіт та миші»

Таке навчання вкрай важливе, оскільки саме незнання, як діяти, або дії за шаблоном звичних умов можуть призводити до невдач або до незворотних сумних наслідків. Цілеспрямована практична підготовка дошкільнят допомагає:

- розвивати пересторогу, пильність, спостережливість, надситуативність;
- формувати практичні вміння, власний досвід поведінки, долаття труднощів, нестандартних критичних ситуацій;
- почуватися впевненіше (оскільки дитина вже ознайомила з такими ситуаціями, обіграючи їх у дидактичних і сюжетно-рольових іграх, у колі дорослих, однолітків);
- формувати стресостійкість як рису характеру;
- контролювати власну поведінку, емоції.

Упевненість у своїй здатності успішно діяти, вміння правильно поводитися в складних ситуаціях, робить дитину стресостійкою, оберігає її від паніки, розгубленості.

Висновки. Введення в Україні воєнного стану суттєво змінило функціонування дошкільної освітньої галузі. У стані війни діти дошкільного віку належать до найуразливішої категорії населення. Перебуваючи у постійній небезпеці та у тривалому стресовому стані, дитина позбавляється звичних нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес її повноцінної соціалізації. Саме використання елементів методики Л. Шелестової: рухливих та дидактичних ігор, вправ, наочності тощо, дає можливість зберегти освітній процес дошкільнят повноцінним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаркавенко Т. Хмельниччина в умовах воєнного стану. URL : <http://surl.li/fldygo> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Семизорова В., Дігтяр З. Розвивальне читання: перспективне планування та конспекти занять за методикою Л. Шелестової. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. 128 с.
3. Шелестова Л. В. Вчимося читати. Ч. 1 : навч.-розвив. пос., для дітей 4–6 років. Київ : Фенікс, 2014. 272 с.
4. Шелестова Л. В. Вчимося читати. Ч. 2 : навч.-розвив. пос., для дітей 5-7 років. Київ : Фенікс, 2013. 276 с.
5. Яковенко Л. Абетка безпеки дошкільників : методичні матеріали та розробки занять. Харків : Ранок, 2011. 208 с.

Марина Ісаєва,
музичний керівник, спеціаліст.
Сумський дошкільний навчальний заклад
(ясла-садок) № 33 «Маринка», м. Суми,
Сумської області.
sadik-marinka33@ukr.net

ВПЛИВ МУЗИЧНО-РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті проаналізовано можливість формування музично-творчого самовираження дитини на музичних заняттях у закладі дошкільної освіти, що впливає на розвиток асоціативних зв'язків музики і мистецтва руху, на більш поглиблене входження дошкільника у світ музики, збагачення його інтонаційної природи.*

***Ключові слова:** музично-ритмічні рухи, музичні здібності, чуття ритму, музичне заняття, діти дошкільного віку.*

***Постановка проблеми.** Музично-ритмічні рухи – це найбільш продуктивний вид музичної діяльності з погляду формування у дітей музичних і творчих якостей особистості. Музично-ритмічні рухи формують у дошкільників вміння сприймати, слухати, аналізувати музичні твори; пробуджують бажання самому бути творцем мистецтва.*

Найважливіше значення для збереження фізичного та психологічного здоров'я дітей має активізація їх творчого потенціалу, створення атмосфери радості, задоволення, розвитку дитячої індивідуальності, задоволення індивідуальних потреб та інтересів. Одним із основних видів музичної діяльності музичного керівника являється підготовка дітей до музично-ритмічної діяльності. Вона спрямована на формування здатності музично-творчого самовираження дитини, на розвиток асоціативних зв'язків музики і

мистецтва руху, на більш поглиблене входження у світ музики, збагачення її інтонаційної природи.

Аналіз актуальних публікацій. У дослідженнях таких відомих вчених і педагогів, як Н. Ветлугіної, Л. Виготського, Є. Вільчковського, І. Дзержинської, О. Запорожець, Е. Печерської, В. Сухомлинського, А. Усова розкриваються різні аспекти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, зокрема їх музично-рухової діяльності.

Мета статті – висвітлити розвиток музично-ритмічних рухів у дітей дошкільного віку на музичних заняттях та вплив музично-рухової діяльності на загальний розвиток дошкільників.

Виклад основного змісту статті. Музично-ритмічні рухи – це одне з основних завдань музичного виховання дітей. Це виховання любові та інтересу до музики, збагачення музичних вражень, ознайомлення з музичними поняттями, навички слухання музики, розвиток творчої активності та музичного смаку. Виконуючи рухи під музику, дитина уявляє той чи інший образ, переживання виражене в музиці.

Рухи допомагають повніше сприймати музичний твір, який у свою чергу надає рухові особливої виразності. У цій взаємодії музика відіграє провідну роль, а рухи стають своєрідним засобом вираження художніх образів. Заняття ритмікою сприяють формуванню особистості дитини, її пізнавальної, вольової та емоційної сфери. Пізнавальні здібності розвиваються внаслідок того, що діти багато про що дізнаються завдяки різноманітній тематиці музичних ігор, хороводів, ознайомленню з художніми рухами. Однак пізнавальні процеси під час занять ритмікою активізуються в тому разі, якщо дитина здатна зосередитися на особливостях музичних засобів вираження. Йдеться про слухову увагу, її стійкість. Дитина стежачи за розвитком художнього образу, уважно слухає. Чим складніший та об'ємний музичний твір, чим більше рухів при цьому виконується, тим інтенсивніше розвивається слухова увага. Вона, у свою чергу сприяє розвитку музичної пам'яті, яка спирається на слуховий і руховий аналізатори. Виконуючи рухи під музику, діти в думці уявляють той чи інший образ. Дитина щоразу відтворює музично-ігровий образ по-своєму в нових, незвичних зв'язках, комбінуючи (на основі раніше засвоєного) елементи танцю, характерні риси персонажа, видозмінюючи їх у нові, незнайомі рухи.

Музично-ритмічні рухи змушують дітей переживати виражене в музиці. А це, в свою чергу, впливає на якість виконання. Радіючи музиці, відчуваючи красу своїх рухів, дитина виявляється насамперед у мимовільних рухах під час слухання музики: змінюється міміка, мимохідь рухаються руки, ноги, тулуб. Старші діти виявляють емоційну чутливість мимовільними рухами в процесі гри. Наприклад, у момент змагання після закінчення музики дітям варто почути перші музичні звуки, як вони знову організовуються і стають на місця. Заняття ритмікою є виховним процесом і допомагають у різнобічному розвитку особистості дитини: музично-естетичному, емоційному, вольовому і пізнавальному [1].

Останнім часом у дошкільних закладах освіти ритміку все частіше стали застосовувати як нетрадиційний засіб фізичного виховання дітей. Відомо також, що за допомогою руху дитина пізнає світ. Отже, виконуючи різні рухи в іграх, танцях, діти поглиблюють свої пізнання про дійсність. Набуваючи досвіду пластичної інтерпретації музики, дитина опановує не тільки різноманітними руховими вміннями, але також і досвідом творчого осмислення музики, її емоційно-тілесного вираження. Це допоможе їй в подальшому освоювати інші види художньо-творчих і спортивних видів діяльності.

Крім того, дитина долучається до світу прекрасного, пропускаючи «через себе» складний світ почуттів і образів музики, і осягає при цьому на тілесному, зоровому і емоційному рівнях, специфічну мову засобів музичної виразності. Таким чином, музично-ритмічне виховання виявляється одним із стрижневих видів музичної діяльності, ефективність якої в її різнобічному впливі на розвиток дошкільника:

- на його пізнавальну, емоційну, музично-естетичну і вольову сфери (розвиваються пізнавальні та музичні здібності, збагачується емоційний світ дітей, виховується активність, дисциплінованість);
- на розвиток просторових і часових орієнтувань;
- на опорно-руховий апарат, серцево-судинну, дихальну і нервову системи.

У зв'язку з цим А. Буреніна зазначає, що рух є «видимим айсбергом» психічних процесів. І по руховій реакції під музику можна судити про рівень як музичного, так і психомоторного розвитку дитини. У відповідності зі сказаним можна стверджувати, що в процесі музично-ритмічного виховання вирішуються наступні завдання (А. Зіміна, Є. Вільчковський):

– розвивати сприйняття музичних образів і здатність висловлювати їх в русі відповідно до характеру музики, найбільш яскравими засобами виразності, виражати в рухах розвиток музичних образів;

– розвивати основи музичної культури, музичні і загальні здібності;

– вчити визначати музичні жанри (марш, пісня, танець), види ритміки (гра, танець, вправа), розрізняти найпростіші музичні поняття (високі і низькі звуки, швидкий, середній і повільний темп тощо);

– розвивати художньо-творчі здібності: придумувати «свій» ігровий образ, персонаж і «свій» танець, комбінуючи різні елементи фізкультурних вправ, танцювальних і сюжетно-образних рухів;

– формувати координацію рухів, гарну поставу, виразні, пластичні рухи, підтримувати хороший фізичний стан організму [2].

Серед засобів музичної виразності особливого значення для музично-ритмічного виховання мають темп (швидкість руху), метр (організація сильних і слабких долей), ритм (співвідношення різних тривалостей) і динаміка (сила, гучність звучання). Наприклад, в залежності від темпу музичного твору дитина рухається швидко чи повільно і т. п.

У комплексі ритмічних вправ Ж. Далькроз виділяв як основу саме музику, оскільки в ній є ідеальний зразок організованого руху: музика регулює рухи і дає чіткі уявлення про співвідношення між часом, простором і рухом.

Руху ж віддається другорядна роль. Він розглядається як умова і як засіб сприйняття, розуміння і засвоєння музичного образу. Це означає, що музика не просто супроводжує рух, а визначає його сутність, так як воно повинно відповідати:

– характеру музики;

– засобам музичної виразності;

– формі музичного твору.

При цьому чергування засобів музичної виразності передається через зміну характеру, напрямку руху, його напруженості, швидкості, амплітуді. У русі відбувається розвиток музичного образу. Музично-ритмічна діяльність умовно ділиться на дві групи: сприйняття музики і відтворення її виразних властивостей в русі.

Перша група дій пов'язана з цілісним сприйняттям музики. При цьому рухові реакції на сприйняту музику сприяють глибшому її сприйняттю. Це обумовлено тим, що за даними психологічної науки

(В. Бехтерев, І. Перетин, Б. Теплов) вплив музики на загальнофункціональну діяльність організму дитини викликає в неї рухові реакції.

Друга група дій спрямована на освоєння рухових навичок. При цьому цілісний музичний образ передається різноманітними пластичними засобами – різними рухами: з області фізичних вправ, сюжетної драматургії (інсценування ігрових образів, розвиток сюжетної лінії), танцю (елементи народного танцю і сучасного балету).

У відповідності зі сказаним, музично-ритмічні навички включають: розвиток емоційної чуйності, реакції на зміну музичних образів, їх характер, на зміну частин, фраз в структурі творів, а також на метроритмічні, динамічні, темпові зміни, але при цьому особливо важливо домагатися виразності при виконанні рухів дітьми [3].

Музично-ритмічні вправи організовують дітей на заняттях, емоційно настроюють їх. У процесі виконання вправ удосконалюються основні рухи й вивчаються танцювальні рухи. Музично-ритмічні рухи бувають декількох видів, основне місце серед яких займають ігри.

Музична гра – це активна діяльність, що спрямована на виконання музично-ритмічних завдань. Вона викликає у дітей веселий, бадьорий настрій, впливає на активність процесу рухів, формує музичні здібності. Граючи, дитина вправляється в русі, освоює його, у неї розвиваються позитивні якості, через гру вона пізнає життя.

Важливим видом музично-ритмічної діяльності є танці, адже вони активізують слух дитини, виробляють чіткі гарні рухи і сприяють розвитку творчої активності. У танцях діти розрізняють характер музики, форму музичного твору та засоби музичної виразності.

Діти раннього віку виконують рухи, які підказують слова пісень: «ладусі», «колисання», «танок ляльок», спочатку за показом дорослого, а надалі – самостійно. Відтворюють елементарні танцювальні рухи: плескання долоньками та по колінах, пружинку, притупування однією ногою, бокові переступання з ноги на ногу, повороти кистей рук («ліхтарики»).

Діти 3-го року життя краще запам'ятовують і відтворюють під музику відомі та нові рухи. Необхідно урізноманітнювати рухи дітей: учити їх ритмічно плескати в долоні й по колінах, водночас притупувати однією ногою; стукати підбором, поперемінно виставляючи вперед то праву, то ліву ногу; робити крок уперед – крок назад та кружляти, на носочках, виконувати пружинку з невеликим поворотом тулуба праворуч-ліворуч, бігати по колу в зграйці в заданому напрямку [4].

Молодший дошкільний вік (4-й рік життя). З дітьми молодшого дошкільного віку, з метою ефективного розвитку музично-ритмічних рухів, необхідно дотримуватись певних правил:

- навчання рухів починати із ознайомлення з музичним супроводом;
- показувати рухи;
- розучування ігор і таночків з поясненням, і, лише переконавшись, що діти добре рухаються під музику;
- доречно робити вказівки виконання таночка, водночас домагатися правильного і виразного виконання руху.

У дітей молодшого віку координація рухів недостатньо розвинута, рухи не узгоджені: вони ходять не рівно, перевальцем, погано бігають, швидко збуджуються і повільно гальмують. Музичний керівник має проявляти свою виваженість та терплячість, що дає змогу надалі формувати у дітей стійкий інтерес до танців.

Потрібно працювати над розвитком у дітей чуття ритму, вчити їх рухатися відповідно до характеру музичного твору за допомогою налаштування їх на ігровий образ, що відповідає музиці. Доречно використовувати образні порівняння (йдемо як «солдати»; стрибаємо як «зайчики»; літаємо як «сонечка»). Необхідно звертати увагу дітей на те, що під одну музику можна танцювати, а під іншу – тільки ходити; учити їх самостійно розрізняти таку музику.

Потрібно навчати дітей виконувати рухи з предметами:

- з кубиками – відтворюють ритм музики;
- з хустинками – піднімають та опускають;
- з квітами – легко качають над голівками;
- з брязкальцями – весело кружляють, а на кінець музики – ховають за спинками.

На заняттях і під час святкових заходів доречно не використовувати аудіозаписи. Дітям потрібно танцювати під «живу» музику, щоб отримувати задоволення від виконання танцю [4].

Середній дошкільний вік (5-й рік життя). З часом у дітей накопичується власний досвід. Діти середнього дошкільного віку можуть проявити більшу самостійність, виконуючи танці, ігри і вправи:

- починати рухи після вступу, змінювати їх залежно від форми, динаміки (голосно – тихо), регістру (високий – низький);
- виконувати рухи узгоджено, дотримуючись заданого темпу;
- передавати ігрові й танцювальні художні образи;

- рухатися по колу;
- іти спиною назад;
- кружлятися у парах;
- виконувати напівприсідання («пружинка»);
- тупотіти обома ногами.

У дитини розвинене м'язове чуття, вона вмiло чергує напруження й розслаблення, відчуває ритм, використовує в танцювальних рухах мiміку і пантомiміку, водить хороводи, виконує образні та парні танці. На заняттях доречно використовувати ігрові методи і прийоми, що допомагають звернути увагу дитини на характер музики, досягти виразнішого та емоційнішого виконання. Використання яскравої атрибутики сприяє підвищенню якості руху та емоційного настрою. Наприклад, під час виконання вальсу можна дати дітям до рук різнокольорові шарфики або квіти, а під час виконання українського таночку – бубни, хустинки або стрічки.

Навчаючи музично-ритмічних рухів, слід здійснювати індивідуально-диференційований підхід до дітей, що дасть змогу враховувати можливості кожної дитини, надавати допомогу слабким і сором'язливим [4].

Старший дошкільний вік (6-й рік життя). Навчаючи ритмічних рухів дітей старшого дошкільного віку, роботу потрібно спрямовувати на розвиток музичного сприйняття, прагнення рухатися відповідно до характеру музики, форми твору; прищеплювати любов до танцювальних і ритмічних рухів; навчати рухатися легко і пластично, отримуючи від цього задоволення. Діти 6-го року життя мають різнобічний досвід музичної виразності рухів: вони чують і можуть передавати рухами в музиці не лише її загальний настрій, а й темп, динаміку, яскравий ритмічний малюнок, форму; відгукуються на мелодію відповідними рухами всього тіла; вдаються до музично-рухової імпровізації; створюють танцювальні композиції; виконують складний танець. Дитина опановує основні види рухів (крок, біг, стрибки), її рухи стають координованішими, ритмічнішими, виразнішими, хоча ще недостатньо легкими, пружними, спритними [5].

Заняття традиційно містять вправи для засвоєння елементів рухів танцю, гімнастики, бігу, кроку, підскоків, ігор, хороводів, таночків, а також на розвиток танцювальної та ігрової творчості. Під час розучування вправ вихователь стежить за поставою, координацією рухів рук і ніг, взаємозв'язком рухів з музикою, пластичністю, чіткістю і легкістю рухів.

На заняттях з дітьми необхідно прагнути створити атмосферу творчості, у якій кожна дитина може розкрити себе, забути про власну невмілість. Обираючи методичні прийоми, потрібно орієнтуватися на особливості кожної дитини. Для активізації творчих проявів слід пропонувати дітям інсценування пісень, ігор, хороводів, що вимагає від дитини вміння виразно рухатися, танцювати, зображувати дії героя (удай хитру лисицю, сердитого вовка, клишоногого ведмедя, веселого пінгвіна тощо). Це має особливе значення в роботі з дітьми цього віку, оскільки вони вже здатні за допомогою рухів розкрити і передати художній образ, у якому обов'язково відбиваються зіставлення контрастних і схожих структур твору, забарвленість ладу, розмір, малюнок, динаміка, відтінки, темпові зміни. Музичний керівник має навчити дітей передавати свої емоційні переживання засобами рухів. Для цього необхідно сприяти розвитку здатності володіти своїм тілом. Усвідомлений рух дає змогу глибше сприйняти музику і виразніше передати той емоційний стан, що викликає музичний твір. Існують вправи для розвитку гнучкості, стійкості або злиття рухів (наприклад, улюблений дітьми «Горизонтальний балет» розвиває ритмічну чіткість, готує до виконання синхронних плавних рухів) [6].

Не менш важливою є проблема вибору прийомів і методів навчання, що мають створити на заняттях атмосферу зацікавленості, щоб діти займалися музично-ритмічними рухами не з примусу, а тому що це цікаво і подобається їм.

Музично-ритмічні рухи сприяють усебічному розвитку дитини. Святкові шиккування, національні танці, інсценівки, хороводні ігри з співом формують моральні якості дошкільників. За допомогою ігор і танців у дітей виховується любов до Батьківщини, повага до праці, прагнення бути кращими.

Щоб добитися ефективних результатів в розвитку музично-ритмічних рухів, необхідно ширше використовувати наслідування з боку дітей діям дорослого. Музичний керівник звертає увагу дітей на те, що починати рухатися потрібно з початком звучання музики, а закінчувати – з її закінченням; вчить виразно виконувати рухи, відчувати контрастність звучання музики і відповідно до неї міняти рухи. Після того, як діти засвоять рухи танцю, зміст і дії в грі, їм надається самостійність (дорослий надає допомогу тільки тим, хто її потребує).

Протягом багатьох років методи роботи, обсяг необхідних умінь і навичок, репертуарний матеріал перевірялись на практиці,

уточнювались, удосконалювались.

Рухи органічно пов'язані з музикою, під яку їх виконують. Вони повинні розкривати її зміст, відповідати характеру, формі, динаміці, темпу й ритмові музичного твору. Це можливо лише при умові, що діти виконують рухи не механічно, а свідомо. Водночас рухи спонукають до свідомого сприйняття музичного твору. А музика, в свою чергу, стає зрозумілішою і легше засвоюється, надаючи рухам особливої виразності, чіткості, ритмічності.

Рухи під музику зміцнюють дитячий організм. Задоволення, що його дитина дістає в процесі гри, завжди супроводжується значними фізіологічними змінами в її організмі, покращується дихання і кровообіг. Веселі ігри й танці збуджують нервову систему і викликають посилену діяльність вищих відділів головного мозку, пов'язаних з асоціативними, інтелектуальними та вольовими процесами.

Слід зазначити, що музично-рухова діяльність зміцнює дитячий організм, покращує дихання, кровообіг, збуджує нервову систему і викликає посилену діяльність вищих відділів головного мозку, що, в свою чергу, покращує асоціативні, інтелектуальні і вольові процеси. Більшість рухів, на яких побудовані музичні ігри, вправи, таночки, хороводи – це основні рухи (ходьба, біг, стрибки, підскоки, повороти, кружляння). Вони сприяють зміцненню м'язів ніг, рук, виробленню правильної постави, ритмічності тощо.

Висновки. Отже, музично-ритмічна діяльність – одна з форм музичного виховання дітей, що дозволяє їм активно виявити себе в музичній діяльності.

Використання різних видів музичної діяльності, зокрема музично-ритмічних рухів, у повсякденному житті закладу дошкільної освіти сприяє розвитку музичних і пізнавальних здібностей дітей, активізує мислення, увагу, розвиває уяву, фантазію, виховує активність, дисципліну, покращує моторику та загальний стан організму.

Музично-рухові вправи, ігри поліпшують якість рухів дітей, роблять їх більш виразними, пружними, пластичними, водночас допомагають орієнтуватися в просторі, розвивають кроки, стрибки, підскоки, біг тощо, впливають на розвиток музичності, особливо на розвиток відчуття ритму.

Окрім цього, рухи, які виконуються під музику, завжди супроводжуються емоційним підйомом і тому позитивно впливають на загальний стан організму і здоров'я дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. Київ : Муз. Україна, 1978. 255 с.
2. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф., Шевченко Ю. М. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець. 2011. 128 с.
3. Завалко К. Фір С. Основи Орф-педагогіки : навчально-методичний посібник. Чернігів : ПАТ «ПВК» Десна», 2018. 162 с.
4. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навчальний посібник. Київ : Либідь. 2001. 272 с.
5. Ханукова Р. О. Розвиток музично-рухової творчості дошкільників. Дошкільний навчальний заклад. 2013. № 4. С. 20–40.
6. Шевчук А. Розвиток дошкільнят в музично-руховій діяльності: навч.-метод. забезпеч. прогр. «Дитина». Київ : Вид. дім «Шкільний світ»; вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.

Карась Андрій,

директор, учитель інформатики.

Іванова Алла,

заступник директора з навчально-виховної роботи.

Бутова Оксана,

практичний психолог.

«Харківський ліцей № 87 Харківської міської ради».

school87_kh@ukr.net

РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ

У ВОЄННИЙ/ПОВОЄННИЙ ЧАС

***Анотація.** У статті висвітлюється досвід створення безпечного освітнього у комунальному закладі «Харківський ліцей № 87 Харківської міської ради».*

***Ключові слова:** створення безпечного та здорового освітнього середовища, психосоціальна підтримка, психологічна допомога учасникам освітнього процесу, формування компетентностей безпеки, забезпечення якості освіти, подолання освітніх втрат.*

В умовах сучасних викликів, пов'язаних з військовими діями на території України, виникає гостра необхідність у створенні безпечного та комфортного освітнього середовища. Питання безпеки, яке раніше залишалося переважно у площині загальних стратегій та планів, стало визначальним і вимагає системного підходу до забезпечення як фізичної, так і психоемоційної безпеки учнів, педагогів та інших учасників освітнього процесу. Інноваційний проєкт, спрямований на розробку організаційно-педагогічних умов функціонування безпечної школи у воєнний та повоєнний час, є відповіддю на ці виклики. Досвід

(рис. 1), набутий у Харківському ліцеї № 87, служить вагомим орієнтиром для інших закладів освіти, які прагнуть створити ефективне середовище для навчання та розвитку в складних соціальних та політичних умовах.

Рис. 1. Ключові підходи до формування безпечного освітнього середовища в Харківському ліцеї № 87

Відповідно Закону України «Про освіту» та концепції нової української школи в закладі освіти має бути створено безпечне освітнє середовище (БОС), вільне від будь-яких проявів насильства та булінгу (цькування). Створення БОС вимагає насамперед удосконалення шкільної нормативно-правової бази. Тому особлива увага в Харківському ліцеї ХЛ № 87 приділена:

1. Розробленню та затвердженню Стратегії Комунального закладу «Харківського ліцею № 87 Харківської міської ради» зі змінами у розділі «Безпечне освітнє середовище» (рішення педагогічної ради № 1 від 31.08.2023).

2. Оновленню Кодексу безпечного освітнього середовища, зміни до якого затверджені зміни рішенням педагогічної ради № 1 від 31.08.2023. Згідно цього кодексу створено пам'ятку для учнів та окремо для батьків, де прописані правила поведінки учнів під час освітнього процесу. Ця пам'ятка лягла в основу угоди між класними керівниками

та учнями (до 14 років угоду підписали батьки, а з 14 років учні). Усі угоди класні керівники зберігають у портфолію класу.

3. Оновленню Положення дитячого самоврядування. В управлінську структуру «Шкільної мерії» (назва шкільного дитячого самоврядування) введено нову комісію під назвою «БОС» (комісія безпечного освітнього середовища).

Організаційно-педагогічні умови функціонування безпечної школи передбачають забезпечення низки ключових аспектів, серед яких створення фізично захищеного освітнього простору, психоемоційна підтримка, формування компетентностей безпеки та збереження якості освіти, не зважаючи на можливі перерви та втрати в навчанні. Особливо важливим є те, що школа має виступати не лише місцем навчання, але й безпечним простором, де кожен учень почувається захищеним, а педагогічний колектив готовий до ефективної взаємодії в умовах кризи. Першочерговим завданням створення безпечного та здорового середовища є фізичний захист (обладнані укриття, запасні виходи та детальні евакуаційні плани) та забезпечення підтримки психічного здоров'я учасників освітнього процесу через взаємодію з кваліфікованими психологами та соціальними педагогами.

Фізична безпека є одним із фундаментальних елементів безпечного освітнього простору. Школа має бути обладнана відповідно до вимог цивільної оборони, мати продуманий та випробований план евакуації на випадок надзвичайних ситуацій, включаючи доступ до укриттів та навчання працівників з питань цивільного захисту. В умовах війни навіть звичайні заходи з безпеки набувають критичної важливості. Ліцей забезпечує організацію укриттів, а також проводить регулярні тренування та інструктажі для учнів і персоналу, що дозволяє мінімізувати ризики в надзвичайних ситуаціях та зменшити тривогу у дітей і дорослих, пов'язану з потенційною загрозою.

Не менш важливим аспектом є психологічна підтримка учасників освітнього процесу, оскільки війна впливає на емоційний стан усіх – від учнів до батьків та педагогів. Система підтримки включає доступ до кваліфікованих психологів і соціальних педагогів, що допомагає впоратися зі стресом, тривогою та іншими психологічними проблемами. Особлива увага приділяється роботі з дітьми, які пережили травматичні події, пов'язані з війною. У цьому контексті важливо забезпечити не тільки психологічну, а й соціальну інтеграцію дітей, які були змушені переселитися, що допомагає їм відчутти себе

прийнятими та підтриманими у новому середовищі.

Адаптація освітнього процесу є ще одним важливим напрямом у створенні безпечної школи. Навчання має продовжуватися незалежно від обставин, тому гнучкі форми, такі як дистанційне та змішане навчання, дозволяють забезпечити неперервність освітнього процесу. Крім того, для учнів, що знаходяться за кордоном або змінили місце проживання через війну, школа розробляє програми з урахуванням їхніх індивідуальних освітніх потреб та забезпечує україномовну компоненту. Важливим завданням є подолання освітніх втрат, спричинених воєнними умовами, що передбачає моніторинг якості освіти та створення додаткових можливостей для учнів надолужити втрачені знання.

Учителі відіграють ключову роль у створенні безпечного та підтримуючого освітнього середовища. Вони не лише відповідають за дотримання правил фізичної безпеки, а й допомагають учням долати емоційні труднощі, реагуючи на їхні потреби та вчасно виявляючи ознаки психологічного дискомфорту. У сучасних умовах учителі також розвивають навички критичного мислення у своїх учнів, вчать їх аналізувати інформацію, приймати зважені рішення та діяти відповідально.

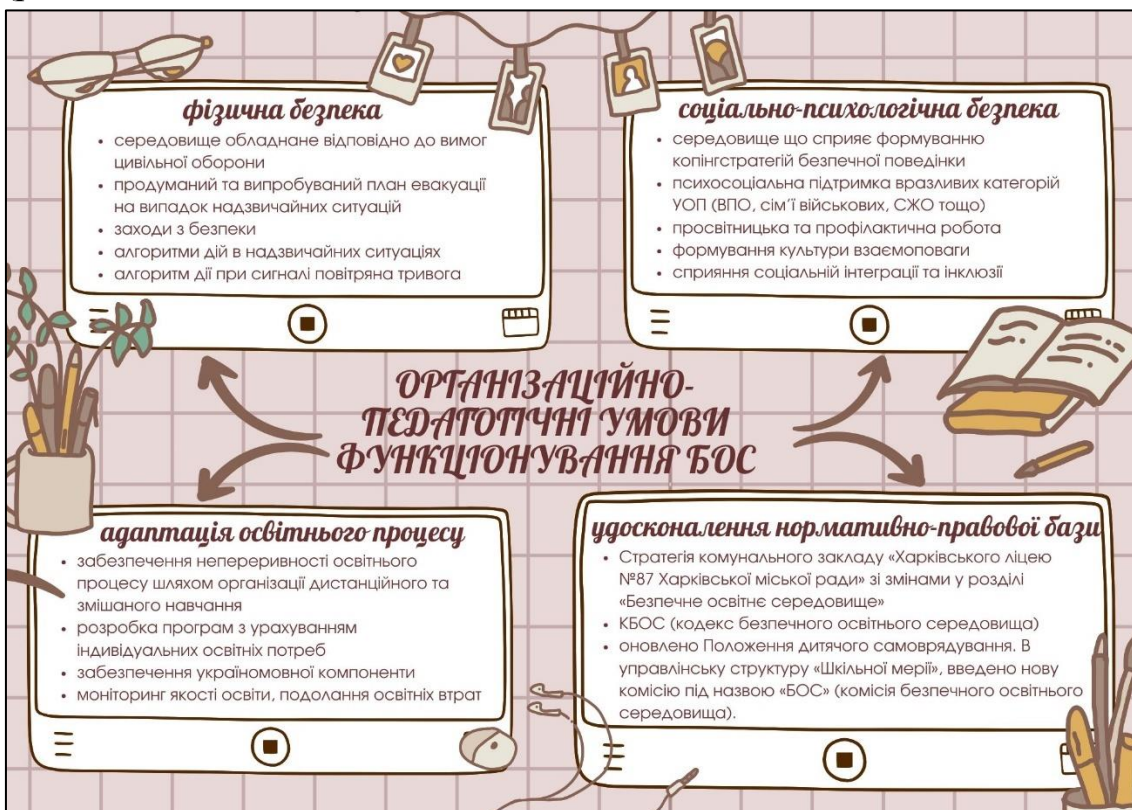
Окремим напрямом діяльності є соціальна інтеграція та інклюзія, що сприяє зміцненню колективного духу у шкільному середовищі. Учителі активно формують культуру взаємоповаги та співпраці серед учнів, а також борються з дискримінацією та булінгом. Важливим є також активне залучення батьків та громади до освітнього процесу, що допомагає забезпечити прозорість та створити синергію між школою та родинами учнів.

Для підвищення кваліфікації педагогічного колективу проводяться навчання та тренінги з питань охорони праці, домедичної допомоги, психологічної підтримки та реагування на надзвичайні ситуації. Учителі беруть участь у семінарах та курсах, де здобувають нові знання та навички, необхідні для забезпечення безпечного освітнього середовища. Важливою є також співпраця з місцевими органами влади, що дозволяє своєчасно отримувати інформацію та необхідну підтримку з питань безпеки.

Управління школою здійснюється на засадах відкритості, демократичності та прозорості, що сприяє рівному доступу всіх учасників до прийняття рішень. У школі діє система учнівського самоврядування, а також активне залучення батьків до прийняття важливих рішень. Така структура сприяє формуванню атмосфери

взаємоповаги та підтримки, що допомагає учням відчувати свою відповідальність за безпеку та благополуччя у школі.

Забезпечення безпечного та підтримуючого освітнього середовища є комплексним завданням, яке включає фізичну безпеку, психологічну підтримку, адаптацію освітнього процесу та соціальну інтеграцію. Завдяки злагодженій роботі педагогічного колективу, підтримці з боку батьків та громади, Харківський ліцей № 87 зміг створити ефективну модель безпечної школи в умовах війни. Досвід закладу може стати орієнтиром для інших шкіл, які прагнуть забезпечити своїм учням стабільність та підтримку у складні часи (рис. 2).

Рис. 2. Організаційно-педагогічні умови функціонування безпечного освітнього середовища в Харківському ліцеї № 87

Модель показує, що сучасна школа в умовах кризи має бути готовою до швидкої адаптації, а також до тривалої стратегії мінімізації ризиків для учнів та персоналу. Комплексний підхід, що об'єднує фізичну безпеку, психологічну підтримку, адаптацію освітнього процесу та активне залучення громади, допомагає зменшити негативні наслідки війни та забезпечити дітям можливість для навчання та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зміцнення потенціалу практичних психологів закладів освіти :

навчальний курс. Типова програма підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 560.

2. Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів : навчально-методичний посібник / за ред. А. Л. Черній ; відп. за вип. В. М. Салтишева. Рівне : РОІППО, 2022. 168 с.

3. Психологічна безпека освітнього середовища : навчально-методичний посібник / упоряд. : В. В. Байдик, Н. О. Столбун. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 100 с.

4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. Київ : Агентство "Україна", 2015. 176 с. URL: <https://cutt.ly/5eCfSMBq> (дата звернення: 25.10.2024).

5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. URL: <https://cutt.ly/3eCfD8lq> (дата звернення: 05.11.2024).

Лідія Коростіль,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики змісту освіти.
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.

kristal_08@ukr.net

НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЗАТЯЖНОЇ ВІЙНИ:

ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ

Анотація. У статті розповідається система захисту цивільного населення в Ізраїлі в умовах затяжної війни. Розкрито питання організації системи захисту, евакуації, навчання та психологічної підготовки учнів у закладах освіти.

Ключові слова: захисні споруди: мамади, мамаки, мамани, міклади; «помаранчевий день», принцип ВУМО, правила соціальної відповідальності.

Постановка проблеми. Третій рік Україна переживає війну, яку розв'язала Росія, що суттєво впливає на всі сфери життя, включаючи освіту. В Україні освітній процес не призупинили, але в більшості областей, зокрема у прикордонні з Росією, він потребує трансформації. З одного боку, учні потребують належної освіти, щоб мати можливість розвиватися та забезпечити своє майбутнє. З іншого боку, в умовах війни необхідно забезпечити безпеку та психологічну підтримку учасникам освітнього процесу. Тому питання організації місць захисту, впровадження заходів безпеки і психологічної допомоги, а також

адаптації програм навчання до ситуації війни стали дуже актуальними і потребують розгляду й обговорення.

Деякі країни, які переживали подібні ситуації, можуть слугувати орієнтиром для України в удосконаленні своєї системи освіти. Наприклад, Ізраїль, який також стикається з постійною загрозою з боку своїх сусідів, має унікальний досвід у веденні навчання в умовах затяжної війни.

Аналіз актуальних публікацій. Після висловлювання Олексія Арестовича в ЗМІ: «Тут новий Ізраїль», в якому він мав на увазі те, що країні доведеться жити поруч з ворожо налаштованим сусідом навіть після закінчення війни, в інтернеті з'явилося багато публікацій. Найчастіше це інтерв'ю журналістів або розповіді самих українців, які вже багато років проживають в Ізраїлі [2, 5]. В їх розповідях зазначено, що Ізраїль живе в умовах війни з 1947 року. За цей час їх система захисту населення декілька разів вдосконалювалася і стала більш складною і багатоаспектною. Водночас вони розуміють, що війни в Ізраїлі короткочасні: рік, кілька місяців, кілька днів. Ракети, якими обстрілюють Ізраїль більш схожі на атаку «Градами», а півтонні бомби на них не летять.

Тому, розглянемо декілька основних аспектів, які можна взяти до уваги: соціальний аспект захисту населення від збройної агресії та психологічний аспект підготовки молоді до навчання в умовах війни.

Виклад основного змісту статті. Перший «Закон про цивільну оборону» в Ізраїлі був прийнятий ще у 1951 році. Головний штаб ЦО тоді підпорядковувався міністру безпеки і був частиною командування ЦАХАЛу. У 1992 було створено Управління служби тилу, яке відповідає за підготовку цивільного населення до надзвичайних ситуацій та проведення рятувальних операцій. Служба тилу має сайт і додаток з усіма інструкціями – що потрібно робити під час обстрілів, землетрусів, де найближче бомбосховище [1]. До початку 90-х розгалуженої системи сховищ в Ізраїлі не було, але зараз ця система постійно вдосконалюється і має певні правила, які, на наш погляд, є актуальними для українців. Сформулюємо їх стисло:

- Усі житлові будинки та промислові будівлі в Ізраїлі повинні мати своє бомбосховище або спільно використовувати одне на кілька будинків;
- Кожна сім'я приписана до бомбосховища і на кожну людину є протигаз, що лежить у неї вдома;
- Усі жителі Ізраїлю знають, що робити в разі атаки, бо їх навчають цьому з 3 років;

– У всіх на поверхах є секретні місця, де мешканці залишають ключі – якщо хтось не зможе повернутися, то сусіди доглянуть домашніх тварин і вимкнуть воду.

У містах, житлових будинках, на підприємствах і в освітніх закладах є місця захисту. У житлових будинках є захисні приміщення (мамад / мамак). Найчастіше, це кімната з масивними залізобетонними стінами (зазвичай 30 см), потовщеними перекриттями, металевими герметичними дверима, що витримують вибухову хвилю, віконницями у 2 см листа сталі та фільтром повітря для хімзахисту. Такі приміщення будують одне над іншим для підвищення стійкості. Вони можуть врятувати від уламків ракет і снарядів, а також хімічної зброї й землетрусів. Без наявності мамада міська влада не дасть дозволу на будівництво або не введе споруду в експлуатацію.

Мамади почали створювати, щоб люди могли не бігти на вулицю, аби потрапити до бомбосховища, а буквально пройти до сусідньої захищеної кімнати. У мирний час ізраїльтяни використовують їх як звичайні житлові приміщення. Якщо в квартирі немає захищеної кімнати, то на кожному поверсі багатоквартирних будинків будують мамак для користування кількох сімей. Розмір мамака розраховують за кількістю людей на поверсі. Оскільки у будинках до 1991 року не було мамадів /мамаків, старі об'єкти в Ізраїлі реконструюють – ця програма реновації називається «ТАМА 38» [5].

У будинках або на підприємствах може бути вбудоване складне бомбосховище (маман), що при оголошенні про бомбардування або обстріл розкладається за кілька хвилин. Його можна розмістити у невеликому заглибленні стіни, і в складеному стані прикрити шторами

Соціально-важливі об'єкти (зупинки, магазини, парки, сквери) також мають свої укриття – міклади. Це невеличкі споруди з бетону, в яких можуть сховатися люди, що на початок тривоги знаходилися на вулиці. Приклад таких бетонних споруд ми зараз можемо зустрічати на вулицях міста Суми та області, а також в усіх прикордонних областях [1, 4, 5, 6].

Станом на 2022 рік в Ізраїлі всі без винятку школи та дитячі садочки в центрі та на півдні побудовані з бетонними перекриттями, що тримаються на залізобетонних стовпах по периметру. Старі будівлі шкіль обкладають бетонними плитами по всьому периметру. Висотність шкіль – максимум 2 поверхи. Кожна школа і дитячий садочок має своє бомбосховище, що за правилами розміщене під землею. Його стіни – бетонні, а їхня товщина по всьому периметру – 40-50 см. Бомбосховище має чотири невеликі вікна (50 см) з металевими люками, які

відкриваються зсередини. До кожного такого вікна приставлені драбини, що дозволять вибратися назовні. Стаціонарний вихід/вхід лише один [2].

Отже, на наш погляд, питання облаштування місць захисту населення вдома, на підприємстві, у школі та в місцях соціально-важливих об'єктів є нагальною потребою прикордонних областей.

Другим цікавим і продуманим аспектом соціального захисту є евакуація дітей до бомбосховища і система навчання.

В освітньому закладі евакуація дітей у сховище відбувається за наступним планом:

– Кожен клас має двох-трьох представників, відповідальних за евакуацію дітей. Щойно лунає сирена, вони спрямовують усіх школярів у бомбосховище, слідкують за порядком.

– Кожен старшокласник має свою роль і проходить спеціальну підготовку, аби якнайкраще впоратися з нею. Ролі такі: перша допомога, елементарна пожежна безпека, супровід і скерування потоку дітей та дорослих під час евакуації, перевірка простору.

– Кожне крило закладу йде до своєї частини укриття. У бомбосховищі потрібно перебувати до кінця повітряної тривоги плюс ще 10 хвилин.

– Сховище розраховане лише на стоячі місця, не на сидячі. Там вміщається до 200 осіб. У ньому є пластикові цистерни з водою і один туалет.

– Є ще одна важлива інструкція: якщо дитина – у віддаленому класі й розуміє, що не встигає добігти з усіма в укриття, то вона має лягти вздовж внутрішніх стін на підлогу. А якщо бомбардування застало на відкритому просторі – не потрібно бігти чи присідати. Потрібно саме лягати на землю, прикривши голову руками. Адже найнижчі осколки летять на висоті 30 – 40 сантиметрів, тобто можуть пролетіти.

– У дітей на руці є спеціальні браслети, наліпки на одязі та рюкзаках з особистою інформацією про учня [2, 3].

Як було зазначено вище, дітей навчають правильно евакуйовуватися ще з 3 років. В освітніх закладах навчання відбуваються щорічно по 2-4 рази на рік (частота залежить від наближення закладу до прикордоння). День навчань має назву «Помаранчевий день» – «Безпекові відпрацювання». Цього дня до школи приходять безпековий поліцейський, представники пожежної та швидкої медичної допомоги, представник координаційного штабу від місцевої влади. Вони знайомлять дітей зі спеціальними протоколами

реагування на різноманітні надзвичайні ситуації. Залежно від виду надзвичайної ситуації відбувається тренувальна евакуація. Учням в ігровій формі розповідають про дії під час можливих небезпек. Раз на два місяці відпрацьовується «навчальна тривога», яку проводять класні керівники.

Опрацьовуючи вітчизняні освітні документи, бачимо, що в Україні також стали більше уваги приділяти тому, щоб вчителі і старшокласники вчилися надавати першу домедичну допомогу. Проте питання щодо залучення старшокласників до евакуації молодших дітей ще не стоїть.

Цікавим, на наш погляд, є психологічний аспект підготовки учнів. Усіх дітей в Ізраїлі обов'язково навчають розрізняти два поняття «Мені зараз страшно» та «Зараз я в небезпеці». Якщо страшно – треба вміти заспокоїтись. Якщо чатує небезпека – врятують тільки дії. Також існує декілька правил:

Правило «Довіра» передбачає, що дитина не допомагає дорослому, а звертається за допомогою до знайомого дорослого (родича, вчителя).

Правило «Скажи стоп, коли не комфортно».

Правило «Падати з коня – нормально».

Також діють «Правила соціальної відповідальності»:

– «Повідомлення – це не донос, а соціально відповідальний вчинок»;

– «Якщо вам кажуть, що вас хочуть вбити, то повірте в це і зробіть усе можливе, щоб цьому запобігти»;

– «Нульова терпимість до насильства». В Ізраїлі вважають, що кожна дитина має навчитися захищати себе, давати здачу.

Усіх учнів старших класів, пожежників і поліцейських навчають принципу ВУМО – перемикання з емоцій на логіку. Цей принцип транслюють як соціальну рекламу в ЗМІ. Не треба казати, що нічого страшного не сталося. Натомість варто заспокоїти через активну позицію. Людина, яка потрапила в надзвичайну ситуацію чи побачила її, не має стати жертвою. Вона повинна стати активним учасником вирішення цієї ситуації. Тому людині спочатку говорять: «Я з тобою. Поки цю ситуацію не вирішимо, я не піду». Потім починають ставити запитання: «Скільки було людей з тобою?» «Котра була година?» «Куди ти йшла?» «Що ти побачила?» [7].

Отже, в ізраїльських закладах освіти приділяють значну увагу психологічній підготовці дітей до стресових ситуацій, які можуть

виникнути під час військових дій.

Висновок. В умовах війни українська освіта стрімко розвивається, адаптується до нових реалій та викликів. З'явилися програми та проекти, спрямовані на психологічну допомогу дітям та вчителям. Також був зроблений акцент на патріотичне виховання та розвиток критичного мислення серед учнів. Проте важливо продовжувати підтримувати ці зміни і взяти до уваги інфраструктурні зміни, які робить Ізраїль для забезпечення безпеки людей та учнів в освітніх закладах. Це може охоплювати встановлення додаткових систем безпеки, зміну планів заходів спрямованих на підготовку вчителів і учнів до дій у небезпечних ситуаціях, а також психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ауслендер С. Укриття по-ізраїльськи: як Ізраїль захищає свій народ. URL: <http://surl.li/gtdbxf> (дата звернення 08.11.24).
2. Баст О. Чому Ізраїль обрав очне навчання під час війни та що з цього досвіду може перейняти Україна? URL : <http://surl.li/aqbfjn> (дата звернення 08.11.24).
3. Бондар М. Навчання в умовах війни: який досвід Ізраїлю може перейняти Україна. URL: <http://surl.li/snozps> (дата звернення 03.11.24).
4. Вишневецьки Д. Досвід Ізраїлю: укриття у квартирі, в установах, на зупинках і навіть переносні. URL: <http://surl.li/kjwzka> (дата звернення 08.11.24).
5. Вишняков О. «Новий Ізраїль»: як убезпечити населення в умовах затяжної війни. URL: <https://griml.com/Cyo5X> (дата звернення 05.11.24)
6. Касьянова Д. За кам'яною стіною: як в Ізраїлі будують укриття. URL: <http://surl.li/ethrwf> (дата звернення 08.11.24).
7. Пахомова С., Сіткарьова І, Автономова У. Ракетні обстріли і навчання: правила безпеки та досвід Ізраїлю. URL: <https://cutt.ly/XeMyRzic> (дата звернення 08.11.24).

Лариса Маренкова,

заступник директора з навчально-виховної роботи.

Комунальний заклад «Харківський ліцей № 163

Харківської міської ради».

marenkova.larisa@ukr.net

БЕЗПЕЧНЕ ТА ЗДОРОВЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті описано досвід організації безпечного і здорового освітнього середовища в комунальному закладі «Харківський ліцей № 163 Харківської міської ради».

Ключові слова: *безпечне і здорове освітнє середовище, критерії функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний / повоєнний час.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли світ стикається з численними викликами – пандеміями, екологічними кризами, військовими конфліктами, питання створення безпечного здорового освітнього середовища стає однією з головних задач сучасної освіти. Освітнє середовище має бути не лише простором для передачі знань, але й місцем, де учні почуваються фізично, психологічно та емоційно захищеними.

Уведення в дію Закону України «Про повну загальну середню освіту» унормувало термін «безпечне освітнє середовище» як «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [4].

У зв'язку з цим одним із завдань усіх учасників освітнього процесу, залежно від повноважень та обов'язків, є створення та підтримка безпечного освітнього середовища, формування нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя та здоров'я.

Створення безпечного та здорового освітнього середовища сприяє дотриманню прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу, емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутність будь-яких проявів насильства, ризикованої поведінки та створення ресурсної бази щодо їх запобігання.

Отже, питання створення освітнього середовища, де наявні безпечні умови навчання та виховання, комфортна міжособистісна взаємодія, усвідомлені дії захисту дитини від ризиків навколишнього світу, є актуальним для всіх закладів загальної середньої освіти.

Аналіз актуальних публікацій. Питання створення здоров'язбережувального освітнього середовища та особливостей реалізації здоров'язбережувальних технологій розглянуто у працях Л. Антонюк, [1, с. 6-8], Т. Бережної [2, с. 39-40], Н. Бойчук [6, с. 8-10], Ю. Завалевського [3, с. 11], Т. Цюман та інших.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури із вказаного питання дає підстави для твердження, що ефективність педагогічної діяльності з метою збереження та зміцнення здоров'я молоді, зокрема учнівської, безпосередньо залежить від якості відповідної підготовки вчителів і створених в освітньому закладі умов.

Мета статті. Поділитися досвідом організації безпечного і здорового освітнього середовища в комунальному закладі «Харківський лицей № 163 Харківської міської ради».

Виклад основного змісту статті. Нині воєнні ризики є частиною життя, тому маємо бути готовими захистити себе та дітей. Питання безпеки закладу освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища стали пріоритетним завданням всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до Указу Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі» від 25.05.2020 № 195/2020 [5] та плану заходів з його реалізації наш заклад освіти забезпечено сучасними технічними засобами навчання, мультимедійною технікою, навчально-методичною літературою.

Тому педагоги мають можливість використовувати всі наявні форми й методи взаємодії між учасниками освітнього процесу відповідно до конкретної ситуації (освітній процес чи позаурочні заходи). Основними формами онлайн-комунікацій є відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі. Для процесу навчання та виховної роботи педагоги використовують різні електронні платформи: Zoom, GoogleMeet, Google Classroom, Microsoft Teams. Свою ефективність показали і чати здобувачів освіти та їх батьків із вчителями, психологами в соціальних мережах Viber, Telegram, WhatsApp.

У лицей функціонує найпростіше укриття, а в грудні 2023 року у межах реалізації всеукраїнського проєкту Міністерства освіти і науки України відбулося відкриття класу безпеки. Зараз в ньому ведеться робота щодо збору дидактичного матеріалу згідно з наданими Рекомендаціями МОН.

Для розвитку фізичної культури та посилення рухової активності на базі ліцею створено спортивний майданчик з ігровим штучним полем, тренажерами, оновлено спортивний інвентар. У закладі постійно здійснюється контроль за проходженням періодичного медичного огляду учнів і педагогічних працівників, проводяться моніторинги, лікувально-профілактичні заходи.

У рамках міжсекторальної взаємодії та залучення соціальних інституцій у закладі проведено заходи за участю представників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, шкільної поліції, соціальних служб, медичних працівників щодо питань формування в учасників освітнього процесу культури недискримінаційної, ненасильницької, безконфліктної комунікації, здорового та безпечного способу життя, навичок збереження власного життя та здоров'я, а також запобігання небезпечній поведінці. Представники соціальних служб роз'яснювали здобувачам освіти основні причини та ознаки булінгу в освітньому середовищі, навчали практичним методам оперативного реагування та запобігання таким ситуаціям. Представники кіберполіції проводили профілактичну роботу щодо безпеки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій та інших медійних засобів, навичок безпечної поведінки в Інтернеті. Усі інформаційні матеріали щодо здорового та безпечного способу життя, розміщені на сайті закладу освіти.

В освітньому закладі розроблено Порядок створення безпечного освітнього середовища та план заходів щодо запобігання булінгу (цькуванню) і будь-яким іншим проявам насилля. В організації освітнього процесу визначені такі пріоритети: взаєморозуміння, взаємоповага, дружня атмосфера, пріоритет прав людини, толерантність, постійний розвиток, активна життєва позиція, здоровий спосіб життя, людяність, порядність, повага до приватного життя, мир, єдина країна.

Виклики сьогодення потребують гнучкості та створення нових адаптаційних умов. Дана тема наразі є надзвичайно актуальною, адже кожен педагог потребує психологічної підтримки у розвитку стійкості та адаптивності в умовах війни. Вважаємо, що психологічна стійкість та комфортна взаємодія між учасниками освітнього процесу в умовах війни стає більш пріоритетною.

Тому в нашому освітньому закладі розроблено критерії й показники забезпечення організаційно-педагогічних умов

функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний / повоєнний час. А саме:

- формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу;
- надання домедичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки;
- ознайомлення здобувачів освіти з типами та джерелами кіберзагроз, формування безпечної поведінки в Інтернеті;
- створення умов для інклюзивного навчання та безпеки здобувачів освіти;
- впровадження аспектів безпечного освітнього середовища, що сприятимуть збереженню життя і здоров'я учасників освітнього процесу;
- організація системного навчання учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій;
- перегляд та актуалізація освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина;
- здійснення інтеграція в освітній процес знань про психічне здоров'я;
- створення безпечної інфраструктури закладу освіти;
- наявність зовнішнього та внутрішнього відео спостереження.

Створення безпечної інфраструктури закладу освіти здійснено шляхом: забезпечення необхідних вимог для належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладу освіти; створення найпростішого укриття; забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладу освіти; встановлення у закладі освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування; удосконалення нормативно-правової бази.

Висновки. Завдання створення безпечного і здорового освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти є особливо актуальним, враховуючи складну воєнно-політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні. Реалізація цього завдання вимагає вирішення низки проблем, зокрема: розробки нормативних документів, інфраструктурних змін (сховище, сучасний спортмайданчик), оновлення матеріально-технічного забезпечення для організації освітнього процесу в різних форматах, організації заходів і залучення

освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності здобувачів освіти щодо власного фізичного і психічного здоров'я, можливого булінгу, а також безпеки в умовах війни і повоєнний час.

Це вимагає пошуку нових шляхів, а також цілеспрямованої підготовки педагогічного колективу з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, психологічної та домедичної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. В. Формування здоров'язбережувального середовища в навчальному закладі. *Основи здоров'я*. 2014. № 4. С. 6-8.
2. Бережна Т. Моделювання здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу: обґрунтування структури і критеріїв. *Рідна школа*. 2016. № 1. С. 37-42.
3. Завалевський Ю., Бережна Т. Готовність учителя до формування здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу: сутність і структура. *Рідна школа*. 2015. № 9/10. С. 11-16.
4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.10.2023).
5. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020> (дата звернення: 15.10.2023).
6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. URL: <https://cutt.ly/3eCfD8lq> (дата звернення: 15.10.2023).

Вікторія Перлик,

старший викладач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту.

Комунальний заклад Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

vikaviktoria2017@ukr.net

Ольга Пронюшкіна,

заступник директора з навчально-виховної роботи.

Чернечинський ліцей (опорний заклад освіти)

Чернечинської сільської ради

Охтирського району Сумської області.

chershcool@ukr.net

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК АКТУАЛЬНА ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА

(з досвіду роботи Чернечинського ліцею)

Анотація. У статті висвітлено проблему формування безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти шляхом відповідно до нормативно-правової та законодавчої бази й

розкрито практичну реалізацію складових сучасного безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти з досвіду роботи Чернечинського ліцею (опорного закладу освіти) Чернечинської сільської ради Охтирського району Сумської області.

Ключові слова: *безпечне освітнє середовище, заклад загальної середньої освіти, клас безпеки, психолого-педагогічний супровід, управлінська діяльність.*

Постановка проблеми. Питання безпеки закладів освіти, забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища є особливо актуальним в умовах військової агресії росії проти України. Серед закладів освіти України є такі, де здобувачі освіти мають обмежений доступ до освітнього процесу, потерпають від посттравматичного синдрому, відчувають зниження мотивації до пізнавальних процесів, перебувають у небезпечних умовах або у вимушеній евакуації, де навчатися досить важко. Усі ці чинники негативно впливають на безпекову ситуацію здобувача освіти на безпекову ситуацію у закладі освіти в цілому.

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, у якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [7].

З метою забезпечення дотримання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 схвалено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі [5].

Відповідно до статті 1 розділу I Закону України «Про повну загальну середню освіту», безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або

психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг, цькування), поширення неправдивих відомостей тощо, пропаганди та / або агітації, зокрема з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [3].

Учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя. Батьки учнів, як учасники освітнього процесу, зацікавлені в існуванні максимально безпечного освітнього середовища, здатного забезпечити належні і безпечні умови навчання, виховання, розвитку дітей; для досягнення цих цілей мають долучатися та активно сприяти формуванню у дітей гігієнічних навичок та засад здорового і безпечного способу життя [6].

В умовах воєнного стану створення безпечного освітнього середовища є одним із першочергових завдань, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови виховання й забезпечення прав дітей на освіту.

Сучасний освітній заклад виконує функції не тільки навчання, а насамперед створює простір для повноцінного розвитку здобувачів освіти, стає осередком успішних креативних щасливих людей. Для реалізації цього завдання необхідна атмосфера фізичного, соціального та психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу [8].

Аналіз актуальних публікацій. Вплив безпеки освітнього середовища закладу на процеси та результати виховання представляє інтерес для дослідження протягом багатьох років. Проблема організації безпечного освітнього середовища займались відомі психологи Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Ясвін та ін. Серед сучасних педагогів та психологів проблему створення безпечного освітнього середовища та збереження психічного здоров'я дітей досліджують Н. Бойчук, Д. Князькіна, Л. Костриця, І. І. Молодушкіна, Т. Мунтьян, В. Перлик, І. Подтикан, Л. Терещенко, Т. Цюман та ін.

Освітнє середовище вважається такою системою впливів та факторів формування особистості дитини, можливостей для її розвитку, що криються в її оточенні. Під освітнім середовищем розуміють простір закладу освіти. Йдеться про три аспекти цього поняття: психологічно-інформаційний (психотравматичні ситуації в

освітньому процесі); екологічний (захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи); інформаційний (застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті) [4].

Мета статті полягає у висвітленні практичного досвіду закладу освіти щодо безпечного освітнього середовища та його формування відповідно до сучасних умов, які сприяють емоційному благополуччю педагогічного колективу, дітей і батьків; відсутності ознак насильства та наявності адекватних ресурсів для запобігання насильству; дотримання прав і норм щодо фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожної дитини, яка бере участь в освітньому процесі.

Виклад основного змісту статті. Створення безпечної інфраструктури закладу освіти, ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі, формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу є основними завданнями для керівників закладів загальної середньої освіти відповідно до Концепції безпеки закладів освіти [8].

Виділимо чотири ознаки безпечного освітнього середовища:

1) якість міжособистісних взаємин (довіра, доброзичливість, толерантність, агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність);

2) захищеність в освітньому середовищі (оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору);

3) комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів і переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу;

4) задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб учнів (допомога та підтримка, збереження та підвищення її самооцінки, пізнання та діяльність, розвиток здібностей і можливостей) [1].

Створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти має ґрунтуватися на принципах: домінування життя людини як головної цінності; регіональної специфіки; комплексності оцінки небезпек (ризиків); максимальної ефективності.

Державна служба якості освіти України розробила рекомендації щодо організації безпечного освітнього середовища і в очному, і в дистанційному, і у змішаному форматі навчання [2]. У збройних

конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У період бойових дій та протягом тривалого часу після їх завершення заклади освіти працюватимуть в умовах нових вимог до безпечного освітнього середовища. Будівництво укриттів і створення безпечного освітнього середовища в закладах – одне з найважливіших завдань для адміністрацій закладів. На початку нового навчального року кожен заклад освіти приймає індивідуальні рішення щодо організації освітнього процесу – очного, дистанційного чи змішаного. Це рішення залежить, серед іншого, від безпекової ситуації, наявності, стану та місткості укриттів, а також від результатів перевірок закладів спеціальними комісіями. Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття в закладах освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій та Міністерство освіти і науки України [2].

Адміністрація Чернечинського ліцею (опорний заклад освіти) Чернечинської сільської ради Охтирського району Сумської області завжди приділяла увагу створенню саме безпечних та комфортних умов навчання для учасників освітнього процесу. А з початком повномасштабного російського вторгнення та взагалі визначила для себе як пріоритетне завдання. Сьогодні приміщення та територія закладу є безпечними й комфортними для навчання й праці. Територія ліцею повністю огорожена та не має доступу для стороннього автотранспорту. На території облаштовані спортивні, ігрові та відпочинкові майданчики для учнів. Інвентар справний та надійний, пошкоджень покриття та інших загроз травмування для дітей немає.

Територія закладу освіти достатньо озеленена, її площа складає 1,49 га. Зони для відпочинку учнів на свіжому повітрі обладнані лавками. Спортивний комплекс вдало розташований, поля для гри у футбол та баскетбол й площадки упорядковані, обладнані спортивним знаряддям. Шкільне подвір'я просторе, на його території ростуть каштани, ялини, берези, насаджено фруктовий сад. Зовнішній вигляд подвір'я забезпечує комфортне та безпечне перебування на території закладу.

У закладі освіти є камери відеоспостереження, розташовані на фасаді будівлі. Ведеться відеозапис, що зберігається протягом місяця.

Ліцей розташований у двоповерховій цегляній будівлі (площа споруди – 2430 м.кв.), що введена в експлуатацію у 1972 році. Її проєктна потужність – 560 учнівських місць. Контингент учнів у 2024-2025 навчальному році складає 217 здобувачів освіти. У приміщенні закладу для задоволення потреб усіх учасників освітнього процесу

обладнано класні кімнати для учнів початкової школи, кабінети і лабораторії, бібліотеку, гардероб, учительську, методичний кабінет, кабінети директора, заступника директора, медичної сестри та ресурсну кімнату. Постійно працюють кабінет безпеки, спортивна зала, комбінована майстерня, харчоблок та їдальня на 120 посадкових місць, краєзнавча музейна кімната.

Облаштування приміщень закладу освіти загрози травмування учнів та працівників не створює. У закладі встановлено й дотримується режим провітрювання та прибирання, який забезпечує чистоту та охайність навчальних приміщень, спортивної зали, коридорів, місць спільного користування. Туалетні кімнати відповідають санітарним умовам та облаштуванню усім необхідним. Приміщення для харчування та приготування їжі відповідають санітарно-гігієнічним вимогам. Температурний режим відповідає нормам. Температура в класних кімнатах в середньому коливається від 16 до 18 градусів Цельсія, вологість повітря 40-60%. Природне освітлення відповідає нормі. Штучне освітлення забезпечується енергозберезувальними лампами за допомогою світильників, які добре розсіюють світло. Система водозабезпечення – централізована, від місцевої мережі. Вода господарчо-питна, подається цілодобово. Питний режим учасників освітнього процесу забезпечується шляхом організованого підвозу бутильованої води.

Дизайн середовища комфортний та гнучкий, задовольняє здобувачів освіти та має безпосередній вплив на мотивацію до навчання. У закладі освіти дотримуються основних принципів в оформленні та облаштуванні приміщень. Розумно використовуються кольори: стеля, стіни та панелі світлих спокійних кольорів, розпочато роботу по сучасному оформленню коридорів та вестибюлю, що тяжіє до відходу від стендів, а переходу до замальовок та наліпок на стінах. У навчальних кабінетах столи та стільці бежевих, світло-коричневих кольорів. На стінах стенди та картинки. Є наочність. Кольорові рішення у приміщеннях закладу мають позитивний вплив на підвищення рівня розумової активності учнів та сприяють творчості, гарному настрою. Відсутнє надлишкове нагромадження речами, які не використовуються в освітньому процесі, є меблеві стінки та полиці, які вписуються в інтер'єр кабінетів. Вікна навчальних кабінетів незагромаджені високими кімнатними рослинами, речами та книгами.

У закладі освіти є необхідні приміщення та засоби навчання для здійснення якісного освітнього процесу: навчальні (навчальні кабінети,

майстерня комбінована), спортивна зала, бібліотека, їдальня, адміністративні приміщення, ресурсна кімната, медичний кабінет, клас безпеки, допоміжні та підсобні (вестибюль, рекреації, санвузли). Навчальні приміщення згруповані за віковими ознаками. Навчальні кабінети початкової школи відокремлені від основної та старшої і знаходяться на першому поверсі. Навчальні кабінети обладнані з урахуванням санітарно-гігієнічних вимог та вимог охорони праці і безпеки життєдіяльності.

Є необхідне обладнання для галузі природничих наук (фізика, хімія, біологія, географія); в кабінеті інформатики: комп'ютерів – 16 шт., інтернет-система.

У кабінетах початкової школи НУШ є мобільні робочі місця для індивідуальної, групової та колективної роботи (столи, стільці, килимки, м'які подушечки для сидіння). Площа навчальних приміщень дозволяє та створює можливості для швидкої зміни конфігурації освітнього середовища та форм роботи під час занять. Є осередки для різних видів роботи та відпочинку учнів: навчання, читання, зберігання наочності та навчальних матеріалів, експозиції, робоче місце вчителя. Кабінети 1-4-х класів забезпечені ергономічними меблями різних ростових груп, підставками для приладдя на стільниці, заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь.

Робота з охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладі здійснюється відповідно до Законів України: «Про освіту», «Про охорону праці», «Про пожежну безпеку», «Про дорожній рух», Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669.

Адміністрація ліцею широко поінформована про відповідальність за організацію безпечних умов для здобувачів освіти, педагогічних та інших працівників під час освітнього процесу. Тому протягом року в закладі проводяться заходи із питань цивільного захисту, охорони праці, безпеки життєдіяльності та пожежної безпеки.

З учнями закладу освіти проводиться вступний інструктаж на початку нового навчального року, а також відповідно до потреби та напередодні канікул проводяться інструктажі про дотримання правил поведінки в умовах воєнного стану; правил пожежної безпеки, електробезпеки; безпеки дорожнього руху; правил поведінки в громадських місцях, а також поводження з незнайомими людьми та предметами; користування громадським транспортом; правил

поводження на річках і водоймах; дій у разі надзвичайних ситуацій, з надання домедичної допомоги потерпілим у разі нещасних випадків тощо. Записи про проведення інструктажів фіксуються у класних електронних журналах.

Для кожного навчального кабінету, які пов'язані з можливістю отримання учнями травм або загроз їхньому здоров'ю під час практичних чи лабораторних робіт, розроблено відповідні інструкції з охорони праці та правила техніки безпеки у цих кабінетах. У таких кабінетах закладу створені куточки з охорони праці, систематично ведуться журнали реєстрації інструктажів.

На виконання листа Міністерства освіти та науки України від 30.09.2022 № 4/2782-22 «Про запровадження класів безпеки у закладах освіти» у листопаді 2022 року у закладі освіти облаштовано кабінет безпеки, який вже сьогодні успішно працює. Він поділений на зони: зона для перегляду уроків та презентацій, зона безпеки життєдіяльності, зона мінної безпеки, зона пожежної безпеки, зона психологічного розвантаження, ігрова зона.

Кабінет безпеки закладу облаштований наочною агітацією, протигазом, вогнегасником, макетами дорожніх знаків розмальовками, тематичними настільними іграми, аптечкою, пуфами, м'яким підлоговим покриттям. У класі є магнітна та маркерна дошки, комп'ютерна техніка з акустичною системою для перегляду презентацій та навчальних відео. Клас безпеки може вмістити 20-25 учнів.

Діяльність закладу спрямована на дотримання санітарно-гігієнічних норм, у відповідності до Санітарного регламенту.

На кожному поверсі у коридорах розміщені плани евакуації.

Згідно з річним планом роботи у закладі проводяться тижні з безпеки життєдіяльності та охорони праці, у рамках яких проходять відкриті уроки, виховні години, конкурси малюнків, творів.

Адміністрацією закладу здійснюється постійний контроль за своєчасним навчанням педагогічних працівників закладу з охорони праці та безпеки життєдіяльності, проведенням інструктажів з працівниками, учнями на заняттях та уроках (фізики, хімії, біології, трудового навчання, інформатики, фізкультури, Захисту України, при організації суспільно-корисної праці, масових позакласних заходів) [3].

У закладі добре організована робота щодо запобігання виробничого травматизму. Профілактична робота, яка постійно проводиться педагогічним колективом щодо запобігання травматизму

під час освітнього процесу має позитивний результат. 23 педагогічні працівники пройшли 30-годинний «Навчальний курс з безпеки життя для К-12» від громадської організації «Асоціація Саперів України».

Відповідно до частини 3 статті 56 Закону України «Про освіту», частини 3 статті 21 Закону України «Про повну загальну середню освіту», частини 5 статті 35 Закону України «Про дошкільну освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку», Наказу Міністерства освіти і науки України від 21.11.2002 № 667 «Про затвердження порядку встановлення плати за перебування дітей у державних і комунальних дошкільних та інтернат них навчальних закладах» (із змінами), Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 17.04.2006 № 298/227, з метою створення належних умов навчання та зміцнення здоров'я учнів у Чернечинському ліцеї (опорний заклад освіти) створені умови для організації раціонального, збалансованого харчування учнів.

Їдальня розрахована на 120 місць. Харчоблок відповідає санітарно-гігієнічним нормам, але потребує капітального режиму. Забезпечений електричними плитами, морозильною камерою та шафами, миючими засобами. Наявна холодна та гаряча проточна вода. Харчоблок забезпечений витяжкою. Раціональне харчування учнів закладу організоване відповідно до циклічного перспективного меню, що затверджується директором і обов'язково погоджується із районним управлінням Держпродспоживслужби. На підставі перспективного меню подається заявка на продукти постачальнику. Згідно із наявністю продуктів харчування щодня складається меню – розкладка на кожен наступний день тижня із урахуванням перспективного меню і картотеки страв. У відповідних журналах медпрацівником реєструється бракераж сировини та готової продукції. Адміністрація закладу, медичний працівник та батьківський комітет здійснює періодичний контроль за дотриманням технології приготування страв, якістю харчування та дотриманням санітарно-гігієнічних норм. Забезпечення та доставка продуктів здійснюється централізовано відповідно до укладеної угоди.

Усі учні ліцею охоплені безкоштовним гарячим харчуванням. Фінансування здійснюється за бюджетні кошти Чернечинської

сільської ради та складає: 30,15 грн. на день для 1-4 класів; 25,76 грн. на день для 5-11 класів.

Для дітей пільгових категорій ця сума становила: 35,53 грн. на день для учнів 1-4 класів, 42,78 грн. на день для учнів 5-11 класів.

У закладі створено робочу групу відповідно до принципів системи управління безпечністю харчових продуктів НАССР, яка контролює зберігання, обробку, приготування їжі та стан харчоблоку. Переважна більшість батьків добре поінформовані про організацію харчування учнів у закладі, задоволені якістю приготування їжі та санітарним станом їдальні.

Робота щодо підвищення іміджу закладу освіти здійснюється через презентацію потенціалу закладу освіти. На сторінках сайту та шкільної спільноти у фейсбуці презентується інформація про досягнення наших учнів у конкурсах, олімпіадах, змаганнях; участь вчителів у проєктах, конкурсах; системно інформується про діяльність учасників освітнього процесу, висвітлюється проведення заходів, публікуються корисні матеріали для учнів, вчителів, батьків.

Дизайн сайту відповідає естетичним та санітарно-гігієнічним вимогам: основний колір – блакитний. Усі сторінки сайту оформлені в єдиному стилі, який легко сприймається і не переобтяжує, не відволікає відвідувачів, має заголовки. Текст у межах публікацій має однакові характеристики (накреслення, висоту, колір). Сайт не перевантажений графічними елементами, що значно прискорює завантаження необхідної сторінки.

Використання Інтернет-ресурсів – один із інструментів освітнього процесу, однак він може створювати ризики для користувачів. Тому у закладі сформовано власну політику щодо безпечного користування мережею Інтернет: наявність антивірусних програм, їх оновлення; користування Інтернет-ресурсами під час навчальних занять під наглядом педагогів; моніторинг ресурсів закладу (вебсайт, сторінки у соціальних мережах) на предмет розміщення на них несанкціонованої інформації; забезпечення педагогів і учнів сучасною інформацією щодо безпечного користування мережею Інтернет; збереження персональних даних учасників освітнього процесу.

У школі створено умови для психологічного супроводу та підтримки педагогічних працівників, учнів та їх батьків. Працюють практичний психолог та соціальний педагог. Робота психологічної служби проводиться відповідно до Положення про психологічну

службу системи освіти України (Наказ МОН України від 22.05.2018 № 509, Закону України «Про освіту», Закону України «Про повну загальну середню освіту», Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2000 № 385), плану роботи закладу освіти та індивідуальних планів роботи практичного психолога й соціального педагога на 2024/2025 навчальний рік. Протягом року для педагогічних працівників, батьків та учнів проводяться консультації.

Сьогодні, в умовах воєнного стану, заклад освіти стає для учнів головним осередком, що дає змогу отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, відчувати свою належність до учнівської спільноти. Тому, адміністрація закладу, відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» рекомендує педагогічним працівникам використовувати індивідуальний підхід задля налаштування освітнього процесу таким чином, щоби він був максимально комфортним для здобувачів освіти; залучати учнів до дієвого процесу навчання, висловлювання своїх думок, почуттів, ідей, пропозицій, надавати можливість активного спілкування між собою [6].

Провідну функцію у підтримці позитивного емоційного стану учнів відіграє гармонійний психологічний стан самого вчителя, зокрема, його психологічне здоров'я, адже стан психологічного спокою та гідний приклад моральної, врівноваженої, доброзичливої поведінки вчителя мають значний підсвідомий вплив на формування світосприйняття учнів.

У школі реалізується проєкт «Завжди поруч», участю в якому охоплено 22 педагогічних працівника. У його рамках кожного другого понеділка місяця практичний психолог проводить ранкові зустрічі з учителями на різноманітну тематику: «Емоційне вигорання – як не потрапити у воронку виснаження», «Техніки емоційної стабілізації», «Активізація внутрішніх ресурсів», «Як впоратися з панічними атаками». Відбулися й інтервізійні зустрічі з тем: «Організація підтримки в учнівському середовищі», «Психосоціальна допомога та супровід в умовах закладу освіти», «Знайомство з проєктом «Мирна школа», «Рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах воєнних дій». З учнями 8 класу у дистанційному та змішаному форматах навчання практичний психолог реалізує програму «Дорослішай на здоров'я» (роботою охоплено 25 учнів).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, безпечне освітнє середовище – це комплексне поняття, що включає в себе сукупність усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, у якому здійснюється розвиток особистості, що сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти та педагогічних працівників. Сучасний освітній заклад виконує функції не тільки виховання, а насамперед створює простір для повноцінного розвитку вихованців, стає осередком успішних креативних щасливих людей. Для реалізації цього завдання у Чернечинському ліцеї (опорний заклад) Чернечинської сільської ради Охтирського району Сумської області створюється необхідна атмосфера фізичного, соціального та психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Портал освітян України. [Електронний ресурс]. URL: <https://griml.com/uSdYa> (дата звернення : 30.10.2024).
2. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки // методичні рекомендації Державної служби якості освіти. URL: <https://griml.com/rxZKe> (дата звернення : 30.10.2024).
3. Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2023 № 135. URL: <https://griml.com/9IzOk> (дата звернення : 30.10.2024).
4. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. URL: <https://cutt.ly/3eCfD8lq> (дата звернення : 30.10.2024).
5. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : указ Президента України від 25.05.2022 року № 195/2020. URL: <https://salo.li/410f827> (дата звернення : 30.10.2024).
6. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86164/ (дата звернення : 30.10.2024).
7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення : 30.10.2024).
8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <https://griml.com/KGf9c> (дата звернення : 30.10.2024).

Алла Радько,

завідувачка.

Марина Пшеченко,

Тетяна Паламарчук,

вихователі-методисти.

Сумський дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини) № 36 «Червоненька квіточка» Сумської міської ради,

Сумська область.

chervona_kvitka36@ukr.net

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті актуалізовано проблему збереження та зміцнення здоров'я дітей, визначені напрями, принципи та пріоритети здоров'язбережувального освітнього середовища, сформульовано педагогічні умови моделювання здорового середовища, що забезпечує реалізацію вимог Базового компонента дошкільної освіти.*

***Ключові слова:** здоров'я, здорове середовище, здоровий спосіб життя.*

***Постановка проблеми.** Оновлення змісту дошкільної освіти в Україні у напрямі традиційних підходів та інновацій вимагає розроблення та впровадження дієвих освітніх систем і технологій, зокрема здоров'язбережувальної діяльності. Адже діти, які є майбутнім нашої держави, будуть перспективними і далекоглядними лише за умови збереження та зміцнення свого ментального, духовного та фізичного здоров'я. У цьому контексті важливого значення набуває традиційні підходи та інновації під час формування у дітей дошкільного віку здоров'язбережувальних компетентностей, застосування здоров'язбережувальних і оздоровчих технологій.*

Про обов'язок формування у дітей дошкільного віку відповідального ставлення до свого здоров'я йде мова в Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про охорону дитинства», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні та інших нормативно-правових актах. Ці документи регламентують правові основи соціально-педагогічної діяльності у розв'язанні проблеми формування здоров'язбережувальних компетентностей дітей. Так, серед фундаментальних засад Базового компоненту дошкільної освіти передбачено «компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини» [10, с. 4]. За словами Т. К. Андрющенко, поняття

«здоров'язбережувальна компетентність» можна розуміти як «суб'єктивну категорію, що передбачає свідоме прагнення особистості до здорового способу життя, наявність сукупності знань про здоров'я та чинники його збереження, сформованість здоров'язбережувальних життєвих навичок і здатність до їх адекватного використання у відповідних життєвих ситуаціях» [1, с. 263].

Упродовж останніх років в Сумському дошкільному навчальному закладі № 36 «Червоненька квіточка» зростає пріоритетність проблеми здоров'я дітей дошкільного віку. Для її розв'язання педагогічний колектив створює відповідні умови для органічного поєднання освітнього та оздоровчого процесів. Водночас залишається недостатньо вивченою проблема організації освітнього процесу з формування в дошкільників ціннісного ставлення до власного здоров'я. Тому важливим завданням нашого закладу є створення безпечних і нешкідливих умов навчання й виховання дошкільників, екологічної й психологічної комфортності освітньо-ігрового середовища, виконання умов щодо зміцнення здоров'я й загартування організму кожного вихованця, забезпечення безпеки життєдіяльності дітей та кваліфікованої турботи про зміцнення і збереження фізичного і ментального здоров'я дітей в умовах воєнної дій, які сприяють формуванню гармонійно розвиненої, фізично досконалої особистості з відповідальним ставленням до власного здоров'я та здоров'я оточуючих [10, с. 5].

Аналіз актуальних публікацій. Пошуку шляхів зміцнення фізичного здоров'я вихованців закладів дошкільної освіти присвячено праці О. Богініч, Е. Вільчковського, Л. Волкова, Н. Денисенко, О. Дубогай, Н. Левінець, В. Логінової, Л. Лохвицької, Л. Сварковської, Г. Хухлаєвої та інших. Проблему формування ціннісного ставлення до власного здоров'я дітей старшого дошкільного віку досліджували І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, О. Марінушкіна та інші.

Мета статті полягає в розкритті загальних підходів до створення здоров'язбережувального середовища, принципів та пріоритетів здоров'язбережувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Виклад основного змісту статті. Здоров'язбережувальне середовище – це середовище, сприятливе для життя та діяльності людини, а також оточуючі її суспільні, матеріальні та духовні умови,

що позитивно впливають на здоров'я особистості. Здоров'язбережувальне середовище закладу дошкільної освіти є проявом такого освітнього середовища, у просторі якого взаємодіють педагоги-вихователі, дошкільники, батьки, спрямовуючи свої зусилля на зміцнення здоров'я дітей, формування здоров'язбережувальних компетентностей. Тривалий час найбільш популярною моделлю формування здорового способу життя в дитячому колективі було надання інформації про здоров'я й негативний вплив шкідливих звичок. Сьогодні існує інше уявлення про те, яким чином можна досягти позитивних результатів у профілактичній роботі [2, с. 191].

Процес створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти № 36 «Червоненька квіточка», в центрі уваги якого є дитина, її здоров'я, комфорт, самоутвердження, освіта, дає змогу навчати здоровому способу життя молоде покоління. Педагогічний колектив дошкільного закладу визначає комплекс змін традиційної системи, націленої на підвищення ефективності діяльності щодо збереження і зміцнення життєздатності дітей і педагогів у взаємозв'язку з корекцією їхньої внутрішньої картини здоров'я.

Під час створення здоров'язбережувального середовища особливу увагу приділяємо таким проблемам, як:

закономірності розвитку і саморозвитку людини;

суб'єктивні та об'єктивні фактори, що сприяють і перешкоджають збереженню здоров'я;

самоосвіта, самоорганізація і самоконтроль у галузі збереження здоров'я;

самовдосконалення, самокорекція і самоорганізація своїх вчинків і дій під впливом нових вимог професії, суспільства, розвитку науки, культури;

усвідомлення своїх здібностей і можливостей, переваг і недоліків своєї діяльності із здоров'язбереження.

У нашому випадку здоров'язбережувальне середовище передбачає:

дотримання санітарно-гігієнічних вимог (дотримання норм освітлення, опалювання, забезпечення меблями відповідно до антропометричних даних дітей);

проведення різних форм роботи з дітьми з формування основ здоров'я та безпеки життєдіяльності;

поповнення груп та методичного кабінету дидактичними іграми, посібниками, наочністю, спортивним інвентарем, атрибутами до ігор, розробками форм роботи з дітьми з формування основ здоров'я та

безпеки життєдіяльності;

упровадження нетрадиційних видів оздоровлення та новітніх технологій; активні форми роботи з педагогами й батьками;

забезпеченість медичного кабінету необхідним оснащенням;

організація оздоровчого режиму в дошкільному закладі;

створення нестандартного фізкультурного обладнання.

У Сумському дошкільному навчальному закладі (центру розвитку дитини) № 36 чітко визначені пріоритети здоров'язбереження і здоров'яформування:

зміст навчання (програми, методичні рекомендації);

оздоровчі технології та весь зміст освітньої роботи;

простір навколо педагогічних працівників (лікарі, психологи тощо).

Здоров'язбережувальне середовище у закладі – це сукупність управлінських, організаційних, навчальних і оздоровчих умов, спрямованих на формування, зміцнення і збереження соціального, фізичного, ментального здоров'я вихованців та педагогів шляхом використання психолого-педагогічних і медико-фізіологічних засобів.

У дошкільному закладі розроблена система підготовки педагогів до створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Підготовка вихователя до створення здоров'язбережувального освітнього середовища – це цілеспрямований процес, що є складовою професійної підготовки педагога та здійснюється з метою формування готовності вихователя до створення умов, що забезпечують збереження та зміцнення здоров'я дошкільника та використання здоров'язбережувальних технологій. Метою підвищення кваліфікації педагогічних працівників є розвиток їх здоров'язбережувальної компетентності. Система підготовки педагогів до створення здоров'язбережувального дошкільного середовища утворена трьома взаємопов'язаними компонентами: цільовим, процесуально-змістовим та діагностичним. Цільовий компонент містить державні вимоги до професійної підготовки, який володіє здоров'язбережувальними технологіями навчання, здатний організувати здоров'язбережувальний навчальний процес, розвивати здоров'язбережувальну компетентність дошкільнят.

Процесуально-змістовий компонент представлений блоком організаційно-педагогічних умов: дидактичних, що визначають зміст освіти і реалізуються через парціальні програми з формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів; технологічних, що

включають комплекс дидактичних форм, методів, засобів і технологій навчання, що дозволяють отримати відповідний результат освіти; методичних, що представлені методичними рекомендаціями та навчальними посібниками для педагогів зі здоров'я збереження [10, с. 7].

Діагностичний компонент містить критерії сформованості здоров'язбережувальної компетентності педагогів (вмотивованість до здоров'язбережувальної діяльності, готовність і здатність до оволодіння теоретичними аспектами здоров'язбереження, активність реалізації отриманих знань зі здоров'язбереження на практиці, здатність проєктування здоров'язбережувальних моделей поведінки, оцінка й регулювання власного стану й стану інших людей), вимірювані трьома рівнями (високий, середній, достатній), і відповідні їм показники, діагностичні методики та методи математичної обробки результатів [10, с. 33].

Рівень професійної підготовки педагога до створення здоров'язбережувального середовища є пріоритетною складовою успішності дошкільного навчального закладу, результативності застосування нових засобів навчання та виховання, які сприяють покращенню здоров'я дошкільнят і відповідають вимогам часу [10, с. 34].

Створення здоров'язбережувального середовища у Сумському дошкільному навчальному закладі (центру розвитку дитини) № 36 «Червоненька квіточка» дає змогу забезпечити реалізацію базових потреб вихованців на кожному етапі їх дозрівання. Дитина найбільш повно розвиває свої здібності, усвідомлює власну унікальність, самовизначається, у неї формуються основні компоненти здоров'я, формується потреба бути здоровим, відбувається усвідомлення суті здорового способу життя та виробляється індивідуальний спосіб обґрунтованої здоров'язбережувальної поведінки.

Напрями та принципи здоров'язбережувального середовища.

Основними напрямками формування здоров'язбережувального освітнього середовища Сумського дошкільного навчального закладу (центр розвитку дитини) № 36 «Червоненька квіточка» є:

забезпечення організаційно-гігієнічних умов здійснення освітнього процесу;

утвердження пріоритету грамотного піклування про здоров'я дітей;

підбір та навчання педагогічних працівників здоров'язбережувальних технологій;

реалізація принципів здоров'язбережувальної педагогіки на практиці;

навчання здоров'я та виховання культури здоров'я дітей;

моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я дошкільнят, вплив здоров'язбережувальних факторів та результативності діяльності ЗДО щодо охорони здоров'я дітей;

оптимізація діяльності медичної та психологічної служби закладу;

залучення батьків до організації фізкультурно-оздоровчих заходів;

розробка психолого-педагогічних проєктів.

Для успішної реалізації основних напрямів формування здоров'язбережувального освітнього середовища педагоги дотримуються таких принципів:

1. Принцип пріоритету дієвої турботи про здоров'я дітей і педагогів (тобто всього, відбувається в закладі – від розробки планів до перевірки їх виконання, включаючи проведення навчальної діяльності, розваг, тематичних днів, тижнів, свят, підготовку педагогічних кадрів, співпрацю з родинами вихованців та ін. Проводиться моніторинг здоров'я дітей: фізичного, ментального, духовно-морального, прояву власної позиції).

2. Принцип триєдиного уявлення про здоров'я (єдність фізичного, ментального і духовно-морального здоров'я).

3. Принцип безперервності й наступності (здоров'язбережувальна робота проводиться в ЗДО щодня і на кожному занятті з обов'язковим обліком того, що вже було зроблене раніше у рамках організаційних заходів і безпосередньо в навчально-виховній роботі).

4. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцями (питання здоров'я включені в зміст навчальної програми, забезпечений здоров'язбережувальний характер (результат) проведення процесу навчання, орієнтація на вивчення та розвиток особистості; створення ситуації педагогічної підтримки).

5. Принцип відповідності свідомості й організації навчання віковим особливостям дітей (відповідність об'єму навчального навантаження і рівня складності матеріалу, що вивчається, індивідуальним можливостям дітей; врахування індивідуальних вікових особливостей дитини, систематичність і послідовність в організації освітнього процесу, врахування інтересів дитини; реалізація

права дитини на вибір діяльності).

Педагогічні працівники закладу дошкільної освіти створюють наступні умови формування здоров'язбережувального освітнього середовища:

1. Застосування в освітньому процесі сучасних здоров'язбережувальних технологій, моделей, методик, методів та прийомів.

2. Спрямованість змісту навчання та навчально-методичного забезпечення на формування здоров'язбережувальної компетентності дитини.

3. Зміцнення здоров'я дітей засобами дидактично адаптованої матеріально-технічної бази дитячого садка.

4. Проведення моніторингу впливу здоров'язбережувального освітнього середовища на рівень володіння здоров'язбережувальною компетентністю, стан фізичного, психічного, соціального, духовно-морального здоров'я дітей.

З метою повноцінного фізичного розвитку дітей педагоги закладу організують заходи, спрямовані на формування життєво необхідних рухових умінь та навичок, фізичних якостей, рухового досвіду, застосовуючи наступні форми фізкультурно-оздоровчої роботи:

заняття з фізичної культури;

малі форми активного відпочинку;

форми оптимізації рухової активності у повсякденному житті.

З метою організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми інструктор з фізичної культури С.С. Пушкар використовує практичні аспекти методик Е. Вільчковського, О. Курок «Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку», М. Єфіменко «Театр фізичного розвитку та оздоровлення дітей дошкільного віку», Ю. Корж «Богатир».

Для формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку інструктор з фізичної культури Світлана Сергіївна впроваджує в освітній процес здоров'язбережувальні технології (дитячий фітнес, фітбол-гімнастика, степ-аеробіка, джампінг, стретчінг, координаційні сходи), які спрямовані на розв'язання пріоритетного завдання сучасної дошкільної освіти – завдання збереження, підтримки і зміцнення здоров'я дітей. У зміст технології формування здоров'язбережувальної компетентності у дошкільників закладено ціннісно-нормативні аспекти, які передбачають формування у дітей свідомого ставлення до свого здоров'я як універсальної цінності, ознайомлення з нормами і правилами, а також обмеженнями і

заборонами валеологічного характеру [1, с. 265].

У своїй діяльності педагог використовує інноваційні засоби формування рухової активності, використовуючи стандартне та інноваційне обладнання (координаційні сходи, трієнгл, тренажери для профілактики сколіозу та плоскостопості, доріжки здоров'я, еспандери, батути, похилі дощечки, степ платформи тощо). Для забезпечення повноцінного розвитку дітей у дошкільному закладі створена відповідна матеріальна база: спортивна зала, спортивний майданчик на вулиці, ігрові майданчики, спортивні центри в групах, Клас Безпеки, які облаштовані сучасним спортивним обладнанням [3, с. 4].

Для зміцненню здоров'я дітей педагоги застосовують не тільки традиційні заходи оздоровлення, а й сучасні оздоровчі технології (арт-терапевтичні технології, кольоротерапія, пісочна терапія, бестінг тощо).

Одним із профілактично-оздоровчих заходів є організація гуртка «Гарний настрій, міцне здоров'я». Вихованці з радістю виконують фізичні вправи, які мають оздоровчий вплив, тонізують організм, підвищують діяльність органів дихання, зміцнюють імунну систему.

Для популяризації рухової активності серед дітей учасники освітнього процесу брали участь у Всеукраїнському проєкті «Єдина Україна» за концепцією «Спорт заради розвитку». За підсумками проєкту інструктор з фізичної культури закладу С.С. Пушкар стала амбасадором Української Федерації «Спорт заради розвитку». З метою підвищення професійної майстерності фахівець систематично бере участь у Всеукраїнських фестивалях, конкурсах, семінарах практикумах, науково-практичних конференціях.

Ураховуємо, що збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку залежить не тільки від достатньої матеріально-технічної бази, а й обов'язкового поєднання її з відповідними за розміром і призначенням приміщеннями, груповими кімнатами й територією. Важливим як для фізичного, так і для психічного розвитку дошкільників є естетичне оформлення групових кімнат, інших приміщень і території закладу, отримання дітьми раціонального харчування відповідно до їх віку та додаткової вітамінізації тощо. Таким чином, весь освітній процес має бути підпорядкований провідній меті – збереження здоров'я дітей [14, с. 214].

Сучасний заклад дошкільної освіти має відігравати провідну роль у формуванні в дітей життєво важливих компетентностей, необхідних для збереження власного здоров'я. Важливою умовою формування

здорового способу життя в дітей є усвідомлення ними, що здоров'я – це не лише стан організму людини, при якому відсутні захворювання та фізичні порушення, а й стан повного благополуччя, яке об'єднує фізичну, духовну, психічну та соціальну сфери життя й самопочуття людини. Важливою умовою збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу є психологічна підтримка, яку надає практичний психолог. Враховуючи сьогоденні реалії, багато дошкільників потребують психологічної підтримки.

З метою об'єднання зусиль для забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні практичний психолог Мудрагеля Л.В. реалізовує власні ідеї, проводить руханки, тренінги, тижні взаємодії з учасниками освітнього процесу для підтримки ментального здоров'я. Реалізується проєкт «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні» від Всеукраїнської громадської організації «Асоціація працівників дошкільної освіти» у межах програми Дитячого фонду ООН (UNICEF Ukraine) «Спільно» та за інформаційної підтримки Міністерства освіти і науки України й Державної установи «Український інститут розвитку освіти». Застосовуються техніки, вправи та ігри для стабілізації емоційного стану, поради з надання психологічної підтримки. Використовуються матеріали з Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, матеріали, книги, поради психологині Світлани Ройз, релаксаційні вправи, психологічні етюди, квести з елементами арт-терапії, казкотерапії, лялькотерапії, пісочної терапії, профілактичні заходи до тематичних днів та тижнів, які сприяють формуванню навичок життєстійкості, зняття емоційної напруги, розслабленню, зменшення рівня тривожності, агресії, формуванню здорової психологічної атмосфери в колективі. Під час перебування в укритті практичний психолог Мудрагеля Л.В. надає дітям емоційну підтримку: проводить психогімнастичні вправи, руханки, тілесно-орієнтовані техніки та дихальні вправи.

Висновки. Зміни в державі, екології, суспільстві та здоров'ї населення, а особливо дітей, спрямовують педагогічну діяльність колективу Сумського закладу дошкільної освіти (центр розвитку дитини) № 36 «Червоненька квіточка» шукати різні шляхи створення здоров'язбережувального середовища, успішність якого залежить від дотримання комплексу відповідних педагогічних умов. Упровадження в освітній процес педагогічним колективом технологій формування

здоров'язбережувальної компетентності дає позитивний вплив на розвиток мотивації на здоровий спосіб життя, формування знань, умінь і навичок збереження здоров'я, практичне застосування життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю. За підсумками показників моніторингу у закладі дошкільної освіти здійснюється індивідуальний розвиток, прогноуються позитивні зміни здоров'я та проводяться відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи для забезпечення здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Реалізація даної моделі комплексно впливає на результат освітньої діяльності: сформованість здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку, яка уможлиблює у подальшому дотримання ними здорового способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т. Теоретико-методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку : дис. д-ра. пед. наук: 13.00.08. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань. 2015. С. 263–272.
2. Богініч О. Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Вип. XVII-XVIII. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. С. 191–199.
3. Денисенко Н. Оздоровчі технології в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2004. № 12. С. 4–6.
4. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 8-10.
5. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2018. 112 с.
7. Левой Л. Використання здоров'язберігаючих технологій в умовах дошкільного закладу. *Формування здоров'язберігаючих компетенцій дітей та молоді* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції, 19 квітня 2017 р. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. Вип. III. С. 25-27.
8. Максимова О. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку (теоретико-методичні засади) : навч.-метод. посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 213 с.
9. Презлята Г. Здоровий спосіб життя: ідеї, пошуки, досвід : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. 484 с.
10. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти нова редакція) : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://griml.com/ORhHV> (дата звернення: 07.11.2024).

11. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 04.11.2024).

13. Язловецький В. Здоров'язбереження особистості як педагогічна проблема. *Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки й перспективи розвитку*. Кіровоград : Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2011. 344 с.

14. Яхнін М. В. Здоров'я і здоровий спосіб життя. Київ : Наукова думка, 2009. 214 с.

Ольга Романькова,
соціальний педагог.

Комунальний заклад «Харківський ліцей № 150
Харківської міської ради».
romankovaolga5@gmail.com

НІ НАСИЛЛЮ: ЯК ЗАХИСТИТИ СЕБЕ І ДОПОМОГТИ ІНШИМ У ВИПАДКАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ

Розробка виховної години з елементами тренінгу

Цільова аудиторія: учні 7-11 класів.

Тривалість: 45-60 хвилин.

Мета:

1. Ознайомити учнів з поняттям домашнього насилля, його формами та наслідками.
2. Виховувати толерантне ставлення до оточуючих і розуміння того, що насилля є неприйнятним у будь-яких формах.
3. Навчити учнів розпізнавати ознаки насилля та формувати стратегії захисту в ситуаціях насилля.
4. Надати інформацію про ресурси, куди можна звернутися за допомогою у випадку домашнього насилля.

Очікувані результати заняття. Після виховної години учні:

- розумітимуть, що таке домашнє насилля та які його форми;
- знатимуть, як розпізнати ознаки насилля і як на нього реагувати;
- отримають інформацію про ресурси та служби, до яких можна звертатися за допомогою;
- будуть мотивовані підтримувати однокласників і реагувати на ситуації насилля у своєму оточенні [3].

Реквізити та обладнання:

- плакати з написами «Ні насиллю», «Захисти себе від насилля», «Домашнє насилля – це не лише фізичне насилля»;
- презентація (слайди з інформацією про форми насилля, контактні дані служб підтримки);
- роздруківки з телефонними номерами гарячих ліній підтримки;
- листки з ситуаціями для рольових ігор;
- стільці, розміщені півколом для зручної дискусії.

Хід заняття

1. Вступна частина (5-7 хвилин).

Мета: Введення в тему, налаштування на роботу, ознайомлення з поняттям «домашнє насилля».

Діяльність учителя / тренера:

Вітає учнів, пояснює, що сьогоднішня тема є важливою, адже домашнє насилля – це проблема, з якою можуть стикатися люди будь-якого віку, незалежно від статі чи соціального статусу.

Наголошує, що проблема домашнього насилля часто приховується, і важливо знати, як його розпізнати та як діяти в таких ситуаціях [2].

Вчитель формулює мету заняття: навчити учнів розпізнавати форми насилля та як можна реагувати на такі ситуації.

Ключове питання для обговорення: що ви знаєте про домашнє насилля? Якими можуть бути його форми?

Коротке визначення: Домашнє насилля – це будь-які дії (фізичні, психологічні, сексуальні або економічні), що спрямовані на приниження, контроль або завдання шкоди іншим членам сім'ї. Це може бути насилля з боку одного члена сім'ї щодо іншого, наприклад, між батьками або щодо дітей.

2. Основна частина (25-30 хвилин).

2.1. Лекційний блок з елементами дискусії (10-12 хвилин).

Мета: Ознайомити учнів з формами насилля та їх наслідками.

Форми домашнього насилля (слайди або плакати):

- Фізичне насилля: удари, штовхання, ляпаси, насильницькі дії.
- Емоційне (психологічне) насилля: приниження, образи, погрози, контроль, маніпуляції, ізоляція від друзів і родини.
- Сексуальне насилля: примус до статевих актів, сексуальні дії без згоди.
- Економічне насилля: контроль фінансів, позбавлення матеріальних засобів, заборона працювати або вчитися.

Організація обговорення:

- Які з цих форм насилля можуть бути найменш помітними?
- Як ви вважаєте, чому люди не завжди звертаються за допомогою? [1].

Вчитель пояснює, що багато жертв бояться говорити про насилля через страх перед агресором або через почуття сорому. Але важливо знати, що насилля – це не їхня провина, і є місця, де їм можуть допомогти.

2.2. Практична частина: Рольові ігри та обговорення (15-18 хвилин).

Мета: Навчити учнів розпізнавати насильницькі ситуації та діяти в них.

Рольова гра. Учні об'єднуються в кілька груп. Кожна група отримує ситуацію, яку вони мають розіграти. Після кожної сценки обговорюється, як правильно діяти в такій ситуації.

Ситуації для рольових ігор:

- Один із батьків регулярно принижує іншого за невеликі помилки в господарстві, ображає перед дітьми.
- Дитина зазнає постійного контролю з боку батьків, їй забороняють бачитися з друзями, а будь-які спроби сперечатися закінчуються криками.
- Один із членів сім'ї витрачає всі гроші на свої потреби, не залишаючи фінансів для інших.

Обговорення. Після кожної сценки учні відповідають на запитання:

- Які ознаки насилля ви побачили в цій ситуації?
- Що могли б зробити інші члени сім'ї, щоб допомогти?
- Куди б ви звернулися за допомогою у такій ситуації? [4].

2.3. Елементи тренінгу: Як захистити себе від насилля (5-8 хвилин).

Тренерські поради для учнів:

1. Розпізнати насилля: будь-які форми фізичного або психологічного примусу є насиллям, і воно неприпустиме.
2. Зберігати спокій: у ситуації насилля важливо зберігати спокій і не вступати в конфлікт, якщо це може бути небезпечно.
3. Розмовляти з дорослими: якщо ви стали свідком або жертвою насилля, важливо поговорити про це з довіреною особою (вчитель, психолог, інший дорослий).

4. Звернутися за допомогою: існують організації та гарячі лінії, де можна отримати допомогу. Роздати учням листівки з номерами гарячих ліній і контактами психологів.

3. *Завершальна частина (10-15 хвилин).*

3.1. *Дискусія «Чи є насилля виправданим?» (5-7 хвилин).*

Мета: Поглибити розуміння того, що насилля неприпустиме в будь-якій формі.

Запитання для обговорення:

- Чи є ситуації, де насилля може бути виправданим?
- Як можна запобігти насиллю в сім'ї?
- Яка ваша відповідальність як друзів і однокласників, якщо ви бачите, що хтось зазнає насилля?

Підсумок вчителя: вчитель наголошує на тому, що насилля ніколи не є виправданим. Кожен має право на безпеку і повагу. Якщо ви стаєте свідками насилля або страждаєте від нього самі, завжди є можливість звернутися за допомогою. Головне – не мовчати і не терпіти [5].

3.2. *Рефлексія і зворотній зв'язок (5 хвилин).*

Запитання для учнів: що нового ви дізналися сьогодні? Як би ви вчинили, якби побачили насилля у сім'ї чи серед друзів?

Заключне слово. Вчитель підсумовує заняття, дякує учням за активну участь та надає інформацію про те, що у разі необхідності вони завжди можуть звернутися за порадою до вчителів, психологів або інших дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухонський С.О. Деякі сучасні проблеми протидії домашньому насильству. *Правова держава*. № 43 (2021). с. 122-135. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/240989> (дата звернення 29.09.2024).

2. Запобігання та протидія домашньому насильству : інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. Київ : Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с. (Сер. «Бібліотека «Молодіжного працівника». Кн. 5). URL: <https://griml.com/bQAtR> (дата звернення 28.09.2024).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.09.2024).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 28.09.2024).

5. 5 шляхів подолання домашнього насильства. Офіційний сайт благодійної організації "Мережа 100 відсотків життя. Рівне". URL: <https://griml.com/QuW2u> (дата звернення 16.11.2021).

Лариса Серих,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики змісту освіти.
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.

Su181260slv@ukr.net

Відеозапис доповіді: <https://cutt.ly/UeKiNBHO>

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** Пропонована стаття має на меті розставити деякі акценти в питанні розвитку безпечного здорового освітнього середовища засобами мистецтва, репрезентуючи погляд на навчальні втрати як на один зі складників більш широкої категорії освітніх втрат. Запропоновано основні вектори надолуження навчальних втрат шляхом застосування широкого спектру заходів розвитку компетентностей підлітків засобами естетичного виховання, зокрема потенціал мистецької освітньої галузі для розвитку безпечного освітнього середовища в новій українській школі як в закладі загальної середньої, так і в закладі позашкільної освіти.*

***Ключові слова:** безпечне освітнє середовище, освітня галузь «Мистецтво», заклад загальної середньої освіти, заклад позашкільної освіти, підлітки, естетичне виховання.*

***Постановка проблеми.** У безпрецедентно складних обставинах, у яких перебуває вітчизняна система освіти протягом останніх чотирьох років унаслідок спочатку пандемії COVID-19, а потім широкомасштабної військової агресії росії, освітяни мають зробити все можливе, щоб забезпечити безпечне освітнє середовище. Це питання стосується як закладів загальної середньої, так і закладів позашкільної освіти, яке найповнішою мірою можливо подолати через естетичну складову, взаємовплив, інтеграція, взаємопроникнення мистецтва ЗЗСО та ЗПО. Тому, ціннісні орієнтири Нової української школи, завдяки яким відбувається реалізація мети базової середньої освіти: «Формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу», на сьогодні є найціннішою й найактуальнішою [6].*

Урахування цих ціннісних орієнтирів уможливило реалізацію мети мистецької освітньої галузі – «цілісний розвиток успішної особистості учня у процесі освоєння мистецьких надбань людства; усвідомлення власної національної ідентичності в міжкультурній комунікації; формування компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження; розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні» [2].

Аналіз актуальних публікацій. Аналізуючи напрацювання зарубіжних науковців, узагальнюючи досвід вітчизняних дослідників, спостерігаємо намагання висвітлити причини й наслідки навчальних втрат, пошуки кола потенційних заходів, що можуть послабити негативні тенденції у вітчизняній освіті, «спільна мова та консенсус у розумінні проблеми створює підґрунтя для конструктивного діалогу і вироблення стратегій її подолання» [1], зокрема у взаємодії загальної середньої та позашкільної освіти.

Дослідженню безпечного здорового освітнього середовища засобами естетичного виховання, «зокрема мистецтва, використовуючи компетентнісний потенціал мистецької освітньої галузі, приділяють увагу науковці О. Гайдамака, Г. Кізілова, О. Комаровська, Л. Кондратова, Н. Лемешева, О. Лобова, Л. Масол, С. Мельник, О. Просіна, Л. Серих, І. Старагіна, В. Чуркіна та інші. Навчальні втрати є змога визначити, маючи мірило (критерій), щодо якого виявляють величину втрат конкретного здобувача освіти.

Зміст здорового освітнього середовища засобами мистецтва розкрито в модельних програмах Нової української школи авторами мистецьких програм (О. Івасюк, О. Комаровська, Л. Кондратова, Н. Лемешева, О. Лобова, Л. Масол, Л. Назар, О. Просіна, І. Чужінова, О. Шулько та інші [8, с. 65].

Забезпечення надолуження навчальних втрат підлітків закладів загальної середньої освіти в естетичному вихованні підлітків відбувається засобами впровадження модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» та корекції інтегрованого змісту цієї освітньої галузі. «Автори модельних програм розкривають можливість розвитку безпечного здорового освітнього середовища засобами сприймання, трактування, аналізу-інтерпретації творів мистецтва, різноманітної мистецької діяльності та мистецької комунікації» [8, с. 65].

Отже, метою статті є застосування векторів надолуження навчальних втрат шляхом застосування широкого спектру заходів

розвитку компетентностей підлітків в естетичному вихованні, зокрема потенціал мистецької галузі для розвитку безпечного освітнього середовища у взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Виклад основного змісту. Розвиток безпечного освітнього середовища взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків актуалізується упровадженням низки основних нормативних документів: законів України «Про освіту», [3], «Про повну загальну середню освіту» [4], «Про позашкільну освіту» [5], Державним стандартом базової середньої освіти [2], концепцією «Нова українська школа» [6], низкою модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти, інтегрованого курсу «Мистецтво. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти.

Особливості опанування мистецтва пов'язані з його «унікальною освітньою місією – формування в людини ціннісних естетичних орієнтацій у процесі впливу на розум і почуття, свідомість і підсвідомість. Художні твори здатні пробуджувати креативний потенціал учнів для самореалізації та участі в соціокультурній творчості» [8], у розбудові здорового освітнього середовища. «Сучасні електронні мережі, долаючи культурні кордони, надають можливість отримувати художню інформацію в найрізноманітніших обсягах і форматах; але вона потребує адекватної інтерпретації, критичного ставлення, естетичного оцінювання, тобто вміння вирізняти в інформаційних потоках справжні цінності й орієнтуватися на них» [8], дозволяючи створювати здорове, освітнє середовище. «З огляду на швидку цифровізацію освітньо-комунікативного середовища зростає роль візуальної інформації в розвитку людини. Візуальною образністю пронизані тексти різної природи, зокрема глобальні масиви медіатекстів, які можуть мати як естетичний, так і антиестетичний вплив на учнів. Тому вивчення мистецтва має спрямовуватися на розвиток не лише загальної і художньої культури особистості, а й на низку ключових і предметних компетентностей, зокрема медіакомпетентності як чинника подолання загроз і викликів віртуальної реальності, формування естетичного імунітету» [8], який дозволяє зростати учневі у здоровому безпечному освітньому середовищі.

Актуалізується в цьому сенсі компетентнісних потенціал мистецтва у галузі природничих наук, техніки і технологій, що забезпечує *набуття уміння:*

спостерігати і відтворювати доквілля в художніх образах

засобами різних видів мистецтва;

аналізувати роль людини в соціокультурному просторі та її відображення в мистецтві;

використовувати технічні засоби для втілення художніх ідей з урахуванням постійного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

застосовувати знання з природничих наук та використовувати природні ресурси для творчості;

застосовувати мистецькі знання і вміння для естетизації навколишнього середовища, розширювати діапазон емоційних переживань через сприйняття довкілля

та ставлення:

сприйняття довкілля і знання з природничих наук як об'єктів для художньо-образної інтерпретації;

розуміння естетичних якостей технічних винаходів;

усвідомлення взаємовпливу знань природничих наук, техніки, технологій і мистецтва (на прикладі дизайну, ландшафтної архітектури, звукозаписів, сценічних ефектів тощо), художнє осмислення людського досвіду [2, додаток 19].

Це дозволяє розвивати в дитині *інноваційність*, яка простежується в *уміннях*: виявляти креативність у різних сферах життєтворчості, критично оцінювати та інтерпретувати явища культури з урахуванням взаємодії традицій та інновацій, пропонувати неординарні способи виконання творчих завдань, розвивати критичне мислення щодо власної художньо-творчої діяльності, генерувати і впроваджувати нові мистецькі ідеї у різних сферах життєдіяльності та *ставленнях*: відкритість до інновацій і передбачення їх позитивного результату, ініціативність щодо участі в мистецьких заходах, творенні нових культурних продуктів; прагнення творчої самореалізації, вираження креативності; відповідальність за особистий і спільний результат у мистецьких проєктах; виявлення прагнення до сталості результату, мультиплікаційності результату; демонстрування впевненості в собі, визначення перспективи діяльності [2, додаток 19].

На цьому тлі актуалізуються *громадянські компетентності*, які проявляються в *уміннях*: виробляти активну позицію у творенні естетичного середовища; ефективно взаємодіяти для реалізації громадських мистецьких проєктів; критично аналізувати та оцінювати мистецькі явища як засіб впливу на формування громадянського суспільства; брати участь у культурному житті України, бути

причетним до соціокультурних, суспільних та історичних процесів *та ставленнях*: шанування національної ідентичності через пізнання українського мистецтва у світовому контексті усвідомлення причетності до соціокультурних, суспільних та історичних процесів, розуміння значення загальнолюдських цінностей, дбайливе ставлення до народних мистецьких традицій рідного краю та виявлення поваги до надбань інших культур, виявлення активної громадянської позиції у збереженні культурного різноманіття, в утвердженні рівності як основи демократії та визнання особливостей різних культур, шанування досягнень українців у мистецькій і науково-дослідницькій діяльності та *соціальні компетентності – уміння*: визначати роль мистецтва в соціокультурному просторі, оцінювати соціально-економічні результати культурної діяльності, виявляти партнерські якості, солідарність, зацікавлення в спільному розв'язанні соціальних проблем засобами мистецтва, підтримувати громадські проекти в культурній сфері та *ставлення*: розуміння важливості мистецтва для соціального розвитку, виявлення поваги до прав і свобод людини як загальнолюдських цінностей, зокрема до свободи слова і думки, втілених у мистецтві; готовність брати участь у волонтерському русі, зокрема в мистецько-просвітницькій діяльності [2, додаток 19].

Застосування компетентнісного потенціалу мистецтва дозволяє авторам модельних навчальних програм забезпечити наступність між початковою і базовою освітою, гнучкий перехід учнів від молодшого шкільного віку до підліткового, сенситивного для формування цінностей і пошуку життєвих сенсів, розвитку емоційного інтелекту і критичного мислення, повноцінного життя в безпечному освітньому середовищі та реалізації основних базових знань:

мистецька грамотність: художня творчість; твір мистецтва; художній образ як категорія мистецтва; види мистецтва; засоби виразності різних видів мистецтва; загальномистецький словник (тема/сюжет, ритм, гармонія, композиція, контраст, форма тощо); жанри мистецтва; художні стилі і напрями; зміст і смисл у творі мистецтва; читання мистецького тексту; народне і професійне мистецтво; автентичність; стилізація; взаємодія/синтез мистецтв; дизайн; новітні технології в мистецтві; медіамистецтво; взаємовплив мистецтва і науки; культурне різноманіття;

мистецька діяльність: художня ідея та її втілення; креативність; способи творення художніх образів у різних видах мистецтва; виконавство (хор, соло, ансамбль, гра на музичних інструментах, танець; акторська майстерність тощо); творення

візуальних/аудіовізуальних образів (малювання, ліплення, просторове проєктування, декоративні техніки/художні ремесла, екранні образи тощо); мистецький проєкт; мистецькі професії; мистецтво і технології (штучний інтелект, робототехніка тощо);

мистецька комунікація: вплив мистецтва на особистість; діалог у мистецтві; емоційне і раціональне в мистецтві; форми зберігання мистецтва (усна традиція, запис художнього тексту (нотного, хореографічного, літературного тощо), екранізація, аудіо-, фото-, відеофіксація, музейний простір, колекціонування тощо); медіатекст; сучасні способи і засоби художньої комунікації; нові виміри існування мистецьких творів (інтерактивність, мультимедійність, масмедійність, гіпертекст тощо); сучасні комунікаційні та комунікативні технології; джерела інформації про мистецтво.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, компетентнісний потенціал мистецької освітньої галузі, розкритий в основних нормативних документах, модельних програмах з мистецтва забезпечує розвиток безпечного здорового освітнього середовища. Подальша перспектива дослідження видається нам у реалізації основних положень розвитку безпечного середовища засобами мистецтва безпосередньо в розробці й апробації дидактичного й методичного забезпечення освітньої галузі «Мистецтва», в реалізації мистецьких проєктів, спрямованих на розвиток безпечного здорового освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичко Г., Терещенко В., Вакуленко Т. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 21 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/osvita> (дата звернення 11.11.2024).
3. Закон України «Про освіту» (від 04.04.2016 № 3491-д / зі змінами від 05.09.2017). URL: <https://mon.gov.ua/osvita> . (дата звернення 11.11.2024).
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (від 16 січня 2020 року № 463-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 11.11.2024).
5. Закон України «Про позашкільну освіту» (від 22 червня 2000 року № 1841-III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення 11.11.2024).
6. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://griml.com/yH7cZ> (дата звернення 11.11.2024).
7. Серих Л. В. Організація освітнього процесу мистецької освітньої галузі в 5 класі Нової української школи : метод. посібник / за заг. ред. Л.В. Серих. Суми : НВВ КЗ СОІППО. 2022. 129 с.

8. Серих Л. В. Розвиток безпечного здорового освітнього середовища засобами мистецтва. *Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення* : зб. наук. ст. VI Всеукр. наук.-практ. онлайн конф. 16 листопада 2023 року / за заг. ред. В.М. Успенської. Суми : ФОП Цьома С.П., 2023. С. 65–71.

Світлана Таршина,

директор.

Комунальний заклад

«Харківський ліцей № 65 Харківської міської ради».

sv-tar@ukr.net

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ – ГАРАНТІЯ ЯКІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** У статті розглянуто питання злагодження дій педагогічного колективу, батьків та фахівців відповідних служб щодо забезпечення безперервної роботи, створення умов для безпечної освітньої діяльності в закладі загальної середньої освіти. Проаналізовано формат здійснення урочної та позаурочної діяльності для захисту здобувачів освіти в разі надзвичайних ситуацій, зменшення ризику фізичних та освітніх втрат. Виважене адміністрування, розробка відповідних алгоритмів реагування на надзвичайні ситуації, пошук додаткових ресурсів дозволили в короткі строки на початку війни створити дієвий механізм щодо надання учасникам освітнього процесу і громаді в цілому необхідного захисту та належних умов в скрутних кризових ситуаціях.*

***Ключові слова:** інноваційний освітній проєкт, мережева взаємодія, безпекові заходи, стресостійкість, регламентація дій у надзвичайних ситуаціях.*

***Постановка проблеми.** Вирішення проблемних питань забезпечення безпекових умов функціонування закладів освіти вимагає визначення першочерговості функціонування одних позицій та відтермінування інших. Важливо зосередити увагу на концентрації зусиль, ресурсів, постановку адміністративних завдань та знаходження управлінських рішень з реагування на найбільш актуальні виклики, надання негайної допомоги та підтримки.*

До початку повномасштабного вторгнення безпека закладу освіти здебільшого була сконцентрована на внутрішньому колі і стосувалась створення комфортних умов навчання, захисту прав дитини, розширення інклюзивності та безбар'єрності, формування гендерного паритету, функціонування батьківського та учнівського самоврядування. Сьогодення націлено більше на зовнішнє коло,

зовнішній периметр безпекових заходів: повітряні тривоги, вибухонебезпечні предмети, обстріли та бомбардування, загрози окупації, атаки безпілотників, інші дії противника.

Метою даної статті є відслідкувати зміни безпекового регламенту та алгоритмів дій безпекового реагування у закладі загальної середньої освіти, визначити функціональні позиції педагогічних працівників та надати поради щодо збереження позитивного життєустрію громади.

Виклад основного змісту статті. Підтримка психічного та фізичного здоров'я, питання освіти та розвитку, інклюзивний супровід та соціальна захищеність є пріоритетними питаннями педагогічного колективу комунального закладу «Харківський ліцей № 65 Харківської міської ради» (далі – Харківський ліцей № 65).

Відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України від 14.02.2023 № 164 та від 06.11.2023 № 1370 з реалізації інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час» [3] у лютому 2023 – грудні 2027 року (далі Проєкт) до складу базових закладів освіти увійшов Харківський ліцей № 65.

У закладі освіти створена робоча група задля реалізації та впровадження інноваційного освітнього безпекового концепту, визначена відповідальна особа. Науковий супровід у реалізації Проєкту у регіоні здійснює Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти» (далі – КВНЗ «ХАНО»).

Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час у Харківському ліцеї № 65 стосуються пріоритетних чинників: впровадження екосистемного підходу, формування безпечної поведінки учасників освітнього процесу, створення безбар'єрного простору [1].

У своїй діяльності Харківський ліцей № 65 працює на розвиток та вдосконалення мережевої взаємодії. Організована співпраця з КВНЗ «ХАНО», Департаментом освіти Харківської міської ради, представниками Харківської обласної воєнної адміністрації, Харківським національним університетом Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Обласною організацією Товариства Червоного Хреста України, Новобаварським районним відділом ГУ ДСНС України у Харківській області, представниками Національної поліції, Харківською міською батьківською радою, комунальним

некомерційним підприємством «Міська дитяча поліклініка № 2» Харківської міської ради, інклюзивно-ресурсним центром.

Харківський ліцей № 65 має мотивований, обізнаний з концепцією безпечної школи, персонал. Підтримується партнерство з батьківською громадськістю, розробляється та вдосконалюється навчально-методичне та технічне забезпечення реалізації Проєкту. Проводиться навчання учасників освітнього процесу з питань мінної безпеки, відпрацьовуються практичні тренування персоналу та здобувачів освіти щодо дій під час надзвичайних ситуацій задля створення комфортних умов праці й творчості для всіх учасників освітнього процесу. В інтерактивній формі навчання на основі життєвих навичок забезпечується залучення та рівність для всіх.

Концепція безпечної школи включає попередження всіх загроз воєнного стану та добробуту дітей, готовність діяти і надавати першу допомогу у разі необхідності. У сучасних умовах життя успішна адаптація учнів у ліцеї є дуже важливою для того, щоб діти почували себе комфортно, безпечно та були залучені в освітній процес без стресу й неспокою.

Готовність усього педагогічного персоналу діяти і надавати першу допомогу у разі необхідності забезпечується діяльністю штатного психолога, учителів, які пройшли відповідне підвищення кваліфікації [2]. Через консультації фахівців закладів вищої освіти надається відповідна супервізійна допомога для роботи педагогічного колективу в урочний та позаурочний час. Особливу увагу приділено підтримці стресостійкого психологічного стану учнів, підвищенню ефективності антибулінгового освітнього процесу, відпрацюванню психологічної готовності до безпечного поводження в нестандартних ситуаціях, розвитку адекватного оцінювання обстановки, формуванню у ліцеїстів вмінь приймати швидкі та правильні рішення.

Учасники освітнього процесу відзначають важливість безпечного, здорового та комфортного освітнього середовища, яке сприяє якості навчання, дарує дітям особливе відчуття єдності, точку опори та можливість проявити себе, вселяє надію, породжує впевненість у майбутньому.

У Харківському ліцеї № 65 у рамках адміністрування та технічного злагодження витримується контроль за роботою приладів охоронної та охоронно-пожежної сигналізації та навчання учасників освітнього процесу методам забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих.

Приділяється увага документуванню процесів, які стосуються важливих випадків життя ліцею в аспектах безпеки, а також у випадках реалізації загроз і заходів щодо протидії цим загрозам.

Виконано рутинні та повсякденні заходи щодо створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану:

- забезпечено облаштування безпечного простору, створено укриття, запасні виходи;
- здійснено заходи щодо підвищення рівня мінної безпеки (проведено спільні заходи із залученням ДСНС);
- розроблено схему евакуації учасників освітнього процесу;
- відпрацьовано алгоритм дій працівників і учнів закладу освіти під час евакуації;
- доведено до автоматизму регламентації та дії під час повітряних тривог, евакуації, перебування в укритті;
- залучено медичних працівників до практичних тренінгів педагогічного складу ліцею з надання першої невідкладної допомоги;
- проведено практико-орієнтовані заняття з учнями за темою надання першої допомоги;
- проведено виховні години в дитячих колективах, які прийняли дітей із числа внутрішньо переміщених осіб.

Для якісного створення безпечного освітнього середовища проведена робота з кожним учасником освітнього процесу щодо дій у надзвичайних ситуаціях (планування, відпрацювання дій з мінімізації ризиків та небезпек). Як результат, створено умови для внутрішньої безпеки та безпеки довкілля. Це стало можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків. За весь час протистояння, незламності та супротиву у здійснюються наступні заходи:

- спостереження за мікрокліматом в учнівському колективі;
- змагання, творчі проєкти;
- робота з батьками з організації тематичних годин спілкування;
- індивідуальні консультації для батьків.

Результативність багатовимірної роботи нашого освітнього закладу полягає у формуванні в учнівської молоді здатності адаптуватись під конкретні потреби та нові виклики безпеки в умовах воєнного стану; узгодженні виховних впливів школи та сім'ї з урахуванням особливостей сьогодення; забезпечення комфорту та безпеки освітнього процесу в умовах дистанційного навчання;

співпраці фахівців для розширення інклюзивного та мотивуючого простору; розвитку та вдосконалення навичок формування додаткових алгоритмів дій педагогів у випадках загрози життю та здоров'ю дітей.

Організовано проведення у ліцеї уроків «Школа розвитку «Юний інспектор з безпеки»», виховних заходів з питань правил дорожнього руху у формі бесід, вікторин, конкурсів, квестів, флешмобів; класних годин в онлайн форматі з тематики особистої безпеки у темну пору доби; консультації з батьками здобувачів освіти щодо дій під час повітряної тривоги; дистанційних виховних заходів (відеолекторії, заочні подорожі, уявні мандрівки; тренінги, спрямовані на запобігання дорожньо-транспортних пригод).

Адміністрація Харківського ліцею № 65 ініціювала створення методично-управлінської групи для директорів закладів загальної середньої освіти на сервері КВНЗ «ХАНО», яка буде висвітлювати інформацію та надавати консультаційні послуги виключно за тематикою «Безпечна школа». Фахівці Харківського ліцею № 65 пропонують концентрувати уніфікований формат протоколів реагування та протидії безпековим загрозам. Педагогічна спільнота закладу вважає за доцільне ввести обов'язковим щоденний інформаційний інтерактив зі здобувачами освіти за безпековою тематикою. Спільно з фахівцями ДСНС та представниками військової частини ведеться підготовка до проведення додаткових тренувань персоналу закладів освіти за темою «Зв'язок в кризових ситуаціях».

Слід зауважити, що міграція, евакуація, переміщення внутрішньо-переміщених осіб в громаді ускладнює можливість своєчасно / одночасно охоплення всіх учасників освітнього процесу та громади в цілому безпековими заходами, які відбуваються за участю педагогічного та адміністративного персоналу ліцею. Потребують додаткових часових, фізичних та емоційних навантажень усі задіяні у створенні комфортного, безпекового простору Харківського ліцею № 65 та реалізації інноваційного освітнього проєкту «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час» в громаді Новобаварського району міста Харкова.

Висновки. У статті узагальнено досвід роботи Харківського ліцею № 65 щодо функціонування та розвитку безпечної школи на концептуально-діагностичному етапі впровадження Програми реалізації інноваційного проєкту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час». У закладі проводиться моніторинг проблемних питань та постійний контроль за безпековою ситуацією, зроблено перерозподіл

посадових обов'язків задля гнучкості та взаємозамінності всередині педагогічного колективу та делегування повноважень на виконання захисних дій на рівні класу та ліцею. Посилено роль громадського контролю та залучено громадські організації до співпраці, відбувається більш широке використання волонтерських та донорських ресурсів. Сформовано розгалужену мережеву систему в громаді та активізується використання ліцейського незламного майданчика для швидкого реагування та ретрансляції безпекових вимог на всіх учасників освітнього процесу. Створено методично-управлінську групу для директорів закладів загальної середньої освіти на сервері КВНЗ «ХАНО», яка висвітлює інформацію та надає консультаційні послуги за тематикою «Безпечна школа». Досягнуто злагодженості всіх управлінських та виконавчих ланок забезпечення безперебійної допомоги мешканцям громади та регламентації основних протидій безпековим викликам. Таким чином, зусилля щодо безперебійного функціонування безпечної школи додатково формують ореол захищеності для учнів / учениць, надають сил та впевненості, і, безумовно, підтримують належний рівень якості освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки // Державна служба якості освіти. URL: <https://griml.com/1MOiS> (дата звернення 05.11.2024).
2. Духневич В.М. Створення безпечного освітнього середовища: «шість кроків до безпеки». *Проблеми політичної психології* : зб. наук. пр., 2022, № 12 (26), С. 226-227. URL: <https://griml.com/GQDUL> (дата звернення 05.11.2024).
3. Про реалізацію інноваційного освітнього проекту за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний/повоєнний час» у лютому 2023 - грудні 2027 років : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2023 № 164. URL: <https://griml.com/sf3Ll> (дата звернення 09.11.2024).

Наталія Тихенко,

учитель-логопед, спеціаліст першої категорії.

Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 12 «Олімпійський»

Сумської міської ради,

Сумська область.

nataliatihenko75@gmail.com

СТВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ БЕЗМОВЛЕННЄВОЇ ДИТИНИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті описано специфіку створення

комфортного середовища для безмовленнєвої дитини у закладі дошкільної освіти. Розкрито сутність поняття «безмовленнєва дитина» та вплив мовленнєвого розладу на дитину. Зроблено акцент на висвітленні особливостей діяльності учителя-логопеда та педагога спеціальної групи компенсуючого типу для дітей з порушенням мови.

Ключові слова: безмовленнєва дитина, освітнє середовище, комфортне середовище, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Створення комфортного середовища для дитини – важливий аспект виховання та розвитку. Коли оточення дитини сприяє її здоров'ю та щастю, вона краще розвивається і відчуває себе захищеною. Таку атмосферу створює уважне ставлення батьків до потреб і бажань дитини. Кожна дитина унікальна, тому важливо підходити до створення свого простору з розумінням її індивідуальності.

Створення комфортного середовища для дитини вимагає не лише комфортного та безпечного середовища, а й врахування її інтересів, здібностей та потреб.

Якісна дошкільна освіта є синонімом інклюзивної освіти – освіти, за якої всі діти беруть участь в освітньому процесі, створюють для цього відповідні можливості.

Навколишнє середовище має величезний вплив на розвиток дитини в усіх сферах – фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, мовленнєвій. Надаючи різноманітні ресурси, педагог сприяє можливості розвитку та навчанню дітей через групове заняття, гру та взаємодію з іншими дітьми та дорослими.

Особливо важливо створити комфортні умови для дітей з порушеннями мовлення, які перебувають у спеціальних групах компенсаційного типу для дітей з порушеннями мови в закладах дошкільної освіти.

Переконавшись, що кожна дитина відчуває себе в групі гостинно, педагог тим самим виховує в дітей повагу до кожної особистості. Це допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її родина є важливою частиною спільноти дошкільної групи, щоб кожна дитина мала можливість користуватися спільними ресурсами та простором, брати участь у їх створенні та підтримці.

Організуючи безпечне середовище для дітей та пристосовуючись до конкретних освітніх потреб, педагог допомагає дітям співпрацювати, брати участь у різноманітних заняттях та заходах, вчить не боятися ризикувати та виконувати все більш складні завдання в навчальному процесі.

Отже, розуміючи велику роль середовища як «третього вчителя» у розвитку та навчанні дітей, ми повинні пам'ятати, що мова йде не лише про меблі, іграшки, обладнання – про якість взаємодії між дітьми, між дітьми та педагогами, між ними. вчителів і батьків. Як фізичне, так і соціальне середовище має базуватися на інклюзивних цінностях і сприяти формуванню активної життєвої позиції [7].

Аналіз актуальних публікацій. Освітнє середовище сучасні зарубіжні й вітчизняні дослідники розглядають з трьох позицій: як частину просторово-предметного оточення (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Дж. Гібсон, В. Рибалка, В. Семиченко, В. Серіков та ін.), як сукупність системи впливів, можливостей, умов навчання й розвитку особистості (В. Вербицький, С. Дерябо, О. Коберник, Н. Поліванова, Г. Пустовіт, В. Слободчиков, В. Ясвін та ін.), як розвивальне середовище (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, та ін.).

Мета статті – описати специфіку створення комфортного середовища для безмовленнєвої дитини у закладі дошкільної освіти шляхом висвітлення особливостей діяльності учителя-логопеда та педагога спеціальної групи компенсуючого типу для дітей з порушенням мови.

Виклад основного змісту статті та його основні результати. Сфера дошкільної освіти є цінною складовою у створенні безпечного та інклюзивного середовища. Педагоги повинні створити середовище, яке стимулює інтерес дитини до навчання, сприяє навчанню та сприяє розвитку співпраці та незалежності. Вони організують фізичний простір і освітні ресурси таким чином, щоб забезпечити безпеку й ефективність, а також створити й підтримувати позитивний контекст для розвитку дитини. Чудово, коли діти в безпеці, захищені та можуть насолоджуватися грою та навчанням.

Крім того, освітнє середовище має забезпечувати баланс між організованістю та різноманітністю, а також між можливістю працювати самостійно та з іншими дітьми, практикувати наявні навички та оволодівати новими. На жаль, з кожним роком спостерігається катастрофічне збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Фахівці лікувально-педагогічного профілю відзначають затримку розвитку функціональних систем головного мозку дітей, вікову незрілість окремих вищих психічних функцій, їх некоординований розвиток [1]. Особливо складно створити безпечне середовище для безмовленнєвих дітей.

«Безмовленнєві діти» – це умовна поліморфна група дітей, які

відчувають певні труднощі під час використання вербальних засобів комунікації. До цієї групи слід віднести дітей із різними недиференційованими затримками психомовленнєвого розвитку, з розладами аутичного спектру, ментальними порушеннями, дитячим церебральним паралічем, порушенням слуху, моторною, сенсорною, сенсомоторною алалією, анартрією тощо. Їх об'єднує відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися у мовленнєвій ситуації, розладженість поведінки, негнучкість у соціальних контактах та підвищена емоційна виснажуваність [2].

У безмовленнєвих дітей нерідко відзначається неврологічна симптоматика – прояви мінімальної мозкової дисфункції (ММД), а тому фізичне середовище для них має бути привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним. Діти характеризуються відсутністю мотивації до мовленнєвої діяльності, відсутністю елементарних уявлень про значення предметів і подій навколишньої дійсності, відсутністю мовленнєвої побудови комунікативної, регулятивної, плануючої функції, відсутністю сенсомоторного рівня та мовленнєвого акту [6].

Унаслідок осередкового ураження, недорозвинення або дисфункції тих чи інших відділів кори великих півкуль мозку в дітей виявляються порушення рухового, мовленнєвого розвитку, швидка втомлюваність, гіперзбудливість, недостатність уваги, уповільнення темпу мислення, порушення комунікації з батьками й однолітками, затримка у фізичному розвитку, вегетативні й невротичні розлади, тики, дефекти постави [4].

Постійні повітряні тривоги створюють додаткове психологічне навантаження на ЦНС таких дітей. Діти стають розгальмованими, дратівливими, агресивними або, навпаки, млявими та безініціативними, що негативно впливає на розвиток мовлення.

У молодшому дошкільному віці нерідко спостерігається затримка у формуванні навичок охайності (енурез, енкопрез).

Як правило, розвиток симптомів ММД у безмовленнєвих дітей збігається з появою цих дітей у дитячому садку (3 роки). Таку закономірність також можна пояснити нездатністю центральної нервової системи справлятися з новими вимогами, що пред'являються до дитини в умовах підвищених психічних і фізичних навантажень. Підвищене навантаження на центральну нервову систему в цьому віці може призвести до порушень поведінки у вигляді впертості, негативізму, а також невротичних розладів і затримки психомовленнєвого розвитку.

Якщо в дошкільному віці серед безмовленнєвих дітей із ММД переважають гіперзбудливість, рухова розгальмованість або, навпаки, повільність, моторна незручність, розсіяність, відволікання, непосидючість, підвищена стомлюваність, незрілість, інфантильність, то у молодшому шкільному віці на перший план виступатимуть проблеми у навчанні та порушення поведінки [6].

Безмовленнєвим дітям властива слабка психоемоційна стійкість у разі невдач, невпевненість у собі, занижена самооцінка. Нерідко у них також спостерігаються прості та соціальні фобії, запальність, опозиційна поведінка.

Перейдемо до висвітлення сутності створення комфортних умов для безмовленнєвої дитини у закладі дошкільної освіти.

Розуміння сутності поняття «освітнє середовище» дозволяє повному поглянути на можливості реалізації особистісно-орієнтованого підходу в освіті та дає змогу створити ефективні умови для створення гуманістичної моделі освітнього середовища.

Значне використання цього поняття уточнює функцію освіти як частини суспільства, узаконюючи вплив багатьох зовнішніх чинників освітнього середовища.

Відомий польський педагог Януш Корчак вважав, що тип освітнього середовища визначається насамперед тими умовами і можливостями, що сприяють розвитку активності (чи пасивності) дитини та її особистісної волі (чи залежності).

Видатний польський педагог визначив чотири основні типи освітнього середовища:

1) догматичне (сприяє розвитку пасивності та залежності дитини, йому притаманні жорсткі традиції, авторитет, дисципліна);

2) кар'єрне або середовище зовнішнього блиску (сприяє розвитку активності та залежності дитини, йому притаманні конкурентоздатність, наполегливість, прагматизм, байдужість до інших);

3) безтурботне (сприяє вільному розвитку і зумовлює пасивну життєву позицію дитини, йому притаманні доброзичливість, відсутність вимогливості);

4) ідейне або творче (сприяє вільному розвитку активної дитини, йому притаманні активність, творчість, відкритість, свобода).

Важливою складовою безпечного та комфортного середовища для дітей з порушеннями мовлення є наявність у закладі універсального дизайну. Він створює філософію, яка змінює стереотипи та підходи до

викладання та навчання; змінює освітній процес і середовище, а не дитину; вони мають можливість вільного доступу до всіх елементів навчального та ігрового середовища та вільного пересування.

Окремо зупинимось на обов'язках педагога спеціальної групи компенсуючого типу для дітей з порушенням мови по створенню безпечного середовища:

1. Педагог турбується, щоб середовище було фізично безпечним і легко контрольованим. Педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей.

2. Педагог організовує логічно розташовані центри діяльності.

3. Педагог використовує багато різноманітних та доступних матеріалів, які стимулюють розвиток, спонукають дітей досліджувати, гратись і навчатись

4. Педагог заохочує дітей брати участь у плануванні та організації освітнього середовища.

5. Педагог адаптує фізичне середовище відповідно до потреб окремих дітей / груп дітей.

6. Якщо педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим для дітей і їм було зручно виконувати різні дії чи завдання, то діти: почуваються більш комфортно і відкриті для навчання; відчувають, що їх цінують; позитивно сприймають навчання та спілкування з педагогом і однолітками; розвивають соціальні навички, більше навчаються в інших дітей; більш умотивовані на досягнення успіху [8].

Окреслимо специфіку діяльності учителя-логопеда групи компенсуючого типу для дітей з порушенням мови стосовно безмовленнєвої дитини:

1) розмовляє з дітьми індивідуально про їх інтереси та життя і тим самим сприяє запуску мовлення;

2) використовує елементи з домашнього середовища дітей в організації середовища і під час проведення корекційних занять і завдань (наприклад, фотографії, музику, історії, слова, книги та інше, спілкується мовою, якою діти говорять удома);

3) показує не лише завершені роботи дітей, а й ті, над якими вони ще працюють;

4) ставить за мету розвиток співпраці, а не змагання;

5) створює можливості для взаємодопомоги та комунікації між дітьми;

6) створює традиції, щоб допомогти дітям встановити емоційні зв'язки з групою, викликати позитивні почуття і розвинути у них

почуття належності до групи (створений символ дошкільної групи, виготовлені книги про дитячий садок, групу) [7].

Важливо пам'ятати, що освітнє середовище має принаймні два аспекти – фізичний і соціальний, доступність останнього досягається за допомогою таких стратегій, як надання підтримки та заохочення з боку дорослих і однолітків.

Для організації ефективного комфортного освітнього середовища варто враховувати такі чинники:

Час. Слідкуйте за тим, як довго кожна дитина може зосередитися на завданні. Якщо ви виявите, що діти втомилися або розсіяні, завершіть урок. У більшості випадків краще провести два-три коротких заняття, ніж одне довге.

Тривалість навчальних завдань можна збільшити, коли діти навчаються гратися більш уміло і впевнено.

Зручність. Визначте, в яких осередках діяльності, в яких умовах діти почувають себе більш зручно і впевнено.

Відволікання. Слідкуйте за тим, наскільки середовище заважає дітям. Деяким малюкам комфортніше сидіти в кутку кімнати або біля стіни, а інші вважають за краще бути в центрі подій.

Враховуйте індивідуальні стилі навчання дітей, намагайтеся створювати для кожної дитини сприятливе навчальне довкілля.

Рівень шуму. Групова робота зазвичай супроводжується певним шумом, схожим на «гудіння». Однак деякі діти вважають за краще грати в тиші. Є також ті, кому важко зосередитися, коли їх відволікають інші шуми, тому вчасно на групових заняттях бажано сидіти поруч з педагогом або іншим дорослим, присутнім у групі. Деяким дітям важко зосередитися на завданні, сидячи біля вікна чи дверей.

Освітлення. Діти повинні проводити багато часу на свіжому повітрі та природному освітленні, оскільки це позитивно впливає на розвиток їхнього зорового апарату. Небажано тривале перебування біля моніторів телевізора та комп'ютера. Штучне освітлення в кімнатах повинно бути м'яким. Це можна доповнити місцевим освітленням, яке допомагає дітям зосередитися на ігровій зоні.

Вибір матеріалів. Вихователі повинні забезпечити вибір іграшок, які сприяють соціальному, емоційному, фізичному, комунікативному та пізнавальному розвитку дітей. Відкритий, незапрограмований характер ігор із глиною, тістом, кубиками і фарбами робить ці матеріали ідеальними для усіх дітей.

У безпечному комфортному освітньому середовищі невербальні

діти мають багато можливостей спілкуватися з однолітками щодня. Однак однієї лише присутності дитини в групі недостатньо. Вчителі повинні сприяти діалогу та взаємодії між усіма дітьми.

Цього можна досягати різними способами:

1. Використовуючи картки з іменами дітей, можна розсадити їх під час обіду чи занять у колі так, щоб поруч із дитиною з порушеннями мовленнєвих навичок опинилася дитина, яка вже добре говорить.

2. Доручіть цій дитині активно спілкуватися із сусідом. Деякі діти люблять навчати товаришів чи допомагати їм. Іншим може просто подобатися хтось з однолітків, що також сприяє взаємодії між ними.

3. Потрібно враховувати особисті риси дітей при поділі їх для занять у невеликих групах. Пропонуючи види діяльності, під час яких діти мають активно розраховувати один на одного, педагог може сприяти встановленню між ними дружніх стосунків. Доцільно пропонувати дітям обирати не лише осередок діяльності, в якому вони гратимуться, а й товариша, з яким вони це робитимуть. Такий підхід особливо корисний під час роботи з дітьми, яким важко робити вибір або започатковувати гру.

4. Діти з особливими потребами також повинні мати можливість допомагати своїм одноліткам.

5. Щоб залучити пасивну дитину, яка не бере участі в групових видах діяльності, можна використовувати команди на зразок: «Дай другові п'ять», «Потисни другові руку» тощо.

6. Безмовленнєві діти не бажають гратися з однолітками, можуть боятися це робити, діяти дуже повільно чи бути занадто сором'язливими [8].

Щоб сприяти соціальному розвитку таких дітей, логопед може скористатися такими стратегіями:

Пропонуйте дітям безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших.

Дотримуйтесь усталеного розпорядку дня, постійного порядку дій. Дитина почуває себе безпечніше, коли може передбачати послідовність подій і точно знає, де розміщені ті чи інші матеріали.

Сприяйте залученню дітей до груп. Цього можна досягти різними методами. Вихователь може підсовувати іграшки або матеріали ближче до дитини. Може пропонувати дітям виконати завдання удвох.

Використовуйте позитивні підкріплення. Посмішка, кивок головою чи поплескування по спині можуть бути ефективнішими, ніж голосні коментарі перед усією групою. Не примушуйте дітей брати

участь у групових видах діяльності, а приділяйте їм індивідуальну увагу, щоб у них з'явилося почуття довіри, необхідне для колективної роботи. Хваліть дітей за правильні дії, наприклад: «Дякую, що ти допоміг приготувати все для сніданку. Це була відмінна робота».

Звертайте увагу на зусилля, а не на результат. Під час роботи з безмовленнєвими дітьми важливо насамперед звертати увагу на їхні зусилля і мотивацію, а не на кінцевий результат.

У дітей з порушенням мовлення часто спостерігаються розлади поведінки. Однак такі діти погано керують і особливо важко працювати в групі. Їхня поведінка може варіюватися від надзвичайно активної до ворожої.

У процесі роботи з такими дітьми необхідно чітко встановити правила та використовувати педагогічні стратегії, які сприяють розвитку у дітей внутрішнього контролю та відповідальності. Ось деякі з них:

Обмежуйте рівень шуму і візуальної стимуляції. У групі мають бути місця, де діти могли б гратися і працювати подалі від надмірно гамірних і жвавих осередків.

Деякі гіперактивні діти надмірно збуджені зоровою та слуховою стимуляцією, і їм потрібна спокійна, структурована обстановка, щоб зосередитися. Іншим активним дітям потрібна додаткова стимуляція, інакше вони швидко втрачають інтерес.

Давайте чіткі вказівки. Діти повинні розуміти, чого ви від них очікуєте. Групі необхідно вивісити розклад дня, чітко позначити його та розмістити матеріали у відповідних місцях. Деякі діти хочуть мати своє місце в групі.

Правила поведінки в групі повинні знати і розуміти всі. На агресивну поведінку потрібно реагувати негайно. Використовуйте короткий «тайм-аут», щоб заспокоїти перезбуджених дітей. Навчіть дітей контролювати свої дії. Коли діти починають відчувати себе відповідальними особами, у них зменшується потреба в негативній поведінці.

Дотримуйтесь установленого розпорядку дня. Дітям легше переходити від одного заняття до іншого, коли вони знають послідовність дій і можуть відповідно приготуватися.

Встановлюйте чіткі правила. Правила мають бути конкретними, простими та мати відповідне обґрунтування. Наприклад, «Давайте поговоримо тихо, щоб усі чули один одного». Важливо залучати дітей до вироблення правил поведінки в групі.

Логічно і відповідно реагуйте на поведінку. Позитивна реакція,

наприклад, посмішка чи похвала, сприяє повторенню і закріпленню позитивної поведінки. Реакція з боку дорослих має відповідати віковій дитини та її вчинкам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комфортне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти дозволяє запобігти соціальній дезадаптації безмовленнєвих дітей або зменшити її вплив. Створюючи комфортне середовище для дитини, ви створюєте основу для її щасливого та здорового життя. Важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна, тому враховуйте індивідуальні потреби дітей та їх та побажання. Створення комфортного освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату, це – безперервний процес пошуку відповідей на нові виклики життя. При цьому важливо, щоб усі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці, а також чітко розуміли змістове наповнення відповідних понять і категорій. Подальші наукові розвідки будуть присвячені вивченню створенню комфортного середовища для дітей з розладами аутистичного спектру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вейнер Дж., Дулкан М. Американська психіатрична асоціація : діагностичний та статистичний посібник з психічних розладів (DSM-IV). Вашингтон, Лондон, Англія. 2014. 36 с.
2. Девіс Б. Диференціальна діагностика та лікування апраксії розвитку мовлення у немовлят і дітей раннього віку. *Втручання раннього віку* : трансдисциплінарний журнал. 2020. № 10. С. 177–192.
3. Макалуко-Хайнес С. Апраксія розвитку мовлення: симптоми та терапія. *Клінічне лікування нейрогенних комунікаційних розладів*. 2018. № 66. С. 243–250.
4. Маккарб П., Розенталь Дж., Мклеод С. Особливості розвитку диспраксії в загальній популяції з вадами мовлення. *Клінічна лінгвістика та фонетика*. 2016. № 12. С. 105–126.
5. Міщук Т.М., Каландяк О.М. Великі проблеми мінімальної мозкової дисфункції, або Що ми знаємо про моторну незграбність? *НейроNEWS*. 2022. № 6-2. С. 33–35.
6. Наволокова О., Боряк О. Мінімальна мозкова дисфункція та безмовленнєві діти дошкільного віку: діагностика та корекція в умовах воєнного стану. *Inclusion and Diversity*, випуск 2, 2023. С. 31–37.
7. Петренко О.Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» в контексті сучасної освітньої парадигми. *Інноватика у вихованні*. 2018. № 2 (7). С. 6–16.
8. Середовище, що належить дітям : poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. ЮНІСЕФ, ВФ «Крок за кроком», 2019. 66 с.

Валентина Черчата,
магістрантка.
Сумський державний університет,
Сумська область.
v.cherchata@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз психологічних особливостей мотивації педагогів до професійної діяльності, представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей мотивації педагогів центрів підвищення кваліфікації.*

***Ключові слова:** мотив, мотивація, професійна мотивація, педагогічні працівники.*

***Постановка проблеми.** Проблема мотивації педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації набуває особливої гостроти в контексті повномасштабної війни в Україні. Війна суттєво вплинула на освітній процес, створивши безпрецедентні виклики для педагогів: масова міграція, перехід на дистанційне навчання, психологічний тиск, невизначеність щодо майбутнього. Ці фактори призвели до зростання рівня вигорання та зниження мотивації до професійної діяльності. Створення безпечного та здорового освітнього середовища неможливе без залучення мотивованих педагогів. Саме вони відіграють ключову роль у забезпеченні психологічного комфорту учнів, створенні сприятливої атмосфери для навчання та передачі знань. Тому дослідження мотиваційних особливостей педагогів у цей складний період є надзвичайно актуальним. Це дослідження має не лише теоретичне, а й значне практичне значення, оскільки його результати можуть бути використані для розробки програм підтримки педагогів, поліпшення умов їхньої роботи та підвищення якості освіти в Україні.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Ключовими компонентами мотиваційної сфери є: потреби, бажання, когнітивний контроль (воля) та мотиви. Згідно з С. Гончаренком, мотив – це внутрішній психологічний стимул, що направляє поведінку індивіда на задоволення конкретної потреби. Процес мотивації можна розглядати як послідовність етапів: від виникнення потреби до її задоволення через*

формування мотиву, постановку мети та здійснення дій. Мотив у цьому контексті виконує роль проміжної ланки, надаючи поведінці конкретного напрямку та змісту.

Поняття мотивації в сучасній психології та педагогіці є багатограним і динамічним. Вчені пропонують різні визначення мотивації, однак загалом можна констатувати, що вона розглядається як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які спонукають людину до діяльності, надають їй енергії та спрямовують її поведінку на досягнення певних цілей.

С. Гончаренко розширює традиційне розуміння мотивації, акцентуючи увагу на системному характері мотиваційних процесів. За його концепцією, мотивація – це не просто окремі стимули, а складна система, яка визначає поведінку особистості в цілому. Інші дослідники, такі як С. Занюк та В. Вілюнас, підкреслюють, що мотивація є результатом взаємодії біологічних, соціальних та психологічних факторів. Вони виділяють такі компоненти мотивації, як потреби, мотиви, цілі, наміри, які взаємодіють між собою та визначають спрямованість поведінки.

Аналіз мотиваційних процесів передбачає розгляд двох фундаментальних компонентів: результативного та процесуального. Традиційно основна увага приділяється результату діяльності як основному рушію людської поведінки.

Цей дуалізм мотивації знаходить своє відображення у класичній дихотомії зовнішньої та внутрішньої мотивації, запропонованій Г. Харлоу. Зовнішня мотивація пов'язана з детермінацією поведінки зовнішніми стимулами та фізіологічними потребами. Іншими словами, індивід діє, орієнтуючись на зовнішні винагороди або прагнучи уникнути негативних наслідків. На відміну від зовнішньої, внутрішня мотивація визначається внутрішніми факторами, такими як інтерес до самої діяльності та задоволення від процесу. Внутрішньо мотивована поведінка не спрямована на отримання зовнішніх підкріплень, а виникає з внутрішнього бажання індивіда задовольнити свої потреби в самореалізації та саморозвитку [12].

Мотивація педагогічної діяльності є результатом взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Зовнішнє середовище, включаючи соціальні очікування, умови праці та систему цінностей суспільства, суттєво впливає на формування та зміну мотиваційної структури педагога. Цей системний підхід, запропонований, зокрема, В. Староста та Г. Шикітка, дозволяє більш всебічно розглядати феномен мотивації педагогічної діяльності [8].

О. Браславська зазначає, що мотиваційна сфера особистості є інтегральною частиною її загальної психологічної структури. Вона тісно взаємодіє з пізнавальними, емоційними та вольовими процесами, формуючи єдине ціле. Автори підкреслюють ієрархічну організацію мотиваційної сфери, виділяючи такі компоненти, як мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі та ідеали. Особливу увагу дослідниця приділяє внутрішній та зовнішній мотивації. Внутрішня мотивація, заснована на інтересі до самої діяльності, є потужним рушієм, оскільки вона спрямована не на зовнішні винагороди, а на задоволення від процесу. Зовнішня мотивація, навпаки, обумовлена зовнішніми стимулами і може бути менш стійкою. Формування професійної мотивації педагога починається вже в період навчання у вищому навчальному закладі. При цьому індивідуальні особливості особистості, такі як характер, стиль спілкування та психофізіологічні особливості, суттєво впливають на зміст і структуру професійних мотивів [2].

Індивідуально-типологічні особливості та комплекс зовнішніх і внутрішніх факторів визначають формування і функціонування мотиваційної сфери професійної діяльності. Згідно з дослідженнями Н. Іванової, мотивація виконує низку ключових функцій: спонукальна, організаційна, регуляторна, корегувальна [4].

Мотивація педагогічної діяльності є багатограним феноменом, що формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Згідно з дослідженнями С. Сінклера, З. Дорнея та І. Ушіоди, мотивація педагогів включає в себе не лише рівень залученості до професії, але й мотивацію до викладання, збереження професійної ідентичності, а також залежить від соціального контексту, довгострокових перспектив та наявності демотиваційних факторів. Мотиваційна сфера педагогів характеризується різноманітністю потреб, серед яких виділяються потреби в самореалізації, професійному зростанні, соціальному визнанні та пізнавальній активності [10, 13].

Дослідження робіт А. Лукіячук та Л. Омельченко, дозволяють виокремити кілька ключових аспектів, які формують мотиваційну сферу педагогів. По-перше, **самореалізація** виступає потужним мотиватором. Педагоги прагнуть до професійного зростання, підвищення свого статусу та престижу професії. Можливість впливати на формування особистості учня та бачити результати своєї праці також є важливим стимулом. По-друге, **пізнавальний інтерес** відіграє значну роль. Бажання постійно вдосконалювати свої знання, освоювати нові

педагогічні технології та проводити наукові дослідження є характерною рисою багатьох педагогів. По-третє, **соціальна значимість професії** мотивує педагогів до передачі знань та виховання підростаючого покоління. Відчуття користі для суспільства та бажання зробити світ кращим є потужними мотиваторами.

Крім того, **внутрішні чинники**, такі як відчуття власної компетентності, можливості творчо вирішувати педагогічні завдання та переживання особистісної причинності своєї діяльності, також відіграють важливу роль у формуванні мотивації. **Зовнішні фактори**, такі як умови праці, рівень заробітної плати, підтримка адміністрації та соціальне визнання, також впливають на мотивацію педагогів [6, 7].

Аналіз сучасних досліджень мотивації педагогічних працівників дозволяє виявити широкий спектр факторів, що впливають на їхню професійну діяльність. Так, Хан та Ін [11] виділяють такі детермінанти мотивації та демотивації: демографічні характеристики, рівень професійної автономії, професійні фактори, характеристики робочого середовища, внутрішні та зовнішні цінності. А. Бабенко [1] доповнює цей перелік стійкістю зайнятості, потребою у визнанні, колективним духом та професійним розвитком. М. Кравченко [5], в свою чергу, акцентує увагу на умовах праці, рівні оплати та контролі.

Незважаючи на значний обсяг досліджень, особливості мотивації педагогів центрів підвищення кваліфікації, зокрема, інститутів післядипломної педагогічної освіти та обласних центрів професійного розвитку педагогів, залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – дослідити особливості мотивації до професійної діяльності у педагогів центрів підвищення кваліфікації.

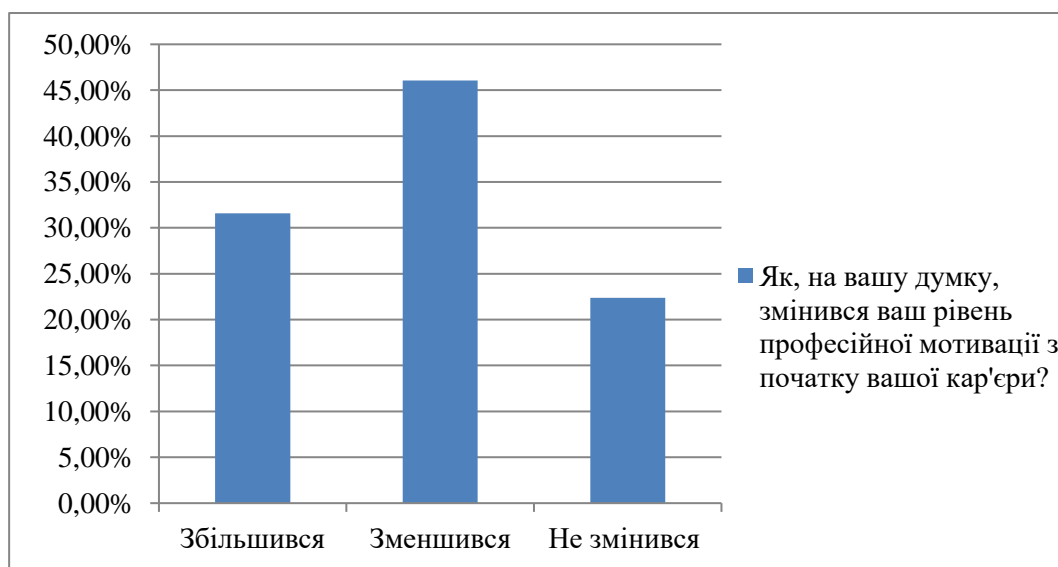
Виклад основного змісту статті. Емпіричне дослідження особливостей мотивації до професійної діяльності у педагогів центрів підвищення кваліфікації проводилося нами у онлайн-форматі у березні-квітні 2024 року. Нами було охоплено 50 педагогів, з них 41 – жіночої статі та 9 – чоловічої, від 21 до 56 років, з різних регіонів України, які працюють у центрах підвищення кваліфікації закладів вищої освіти, інститутах післядипломної педагогічної освіти та приватних центрах. Досвід викладання в опитаних респондентів, а саме педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації, варіюється від 1 року викладання до 30. Для проведення психодіагностичного дослідження нами використовувались наступні методики: «Методика діагностики мотивації до уникнення невдач» Т. Елерса; «Діагностика мотивації до успіху» Т. Елерса; «Дослідження мотивації професійної діяльності» О. Бондарчук, Л. Карамушки (в авторській модифікації О. Філь). У

процесі обробки результатів використовувались методи математичної статистики.

Слід зазначити, що через онлайн-формат проведення опитування не вдалося точно визначити, які саме центри підвищення кваліфікації взяли участь у дослідженні. Однак, отримані результати дозволяють зробити висновки щодо загальних тенденцій у мотивації педагогів, які працюють у таких закладах.

Дослідження включало в себе опитування педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації щодо динаміки їхньої професійної мотивації. Зокрема, респондентам було запропоновано оцінити, зміни в рівні їхньої мотивації з початку професійної діяльності та оцінити вплив мотивації на подолання професійних труднощів.

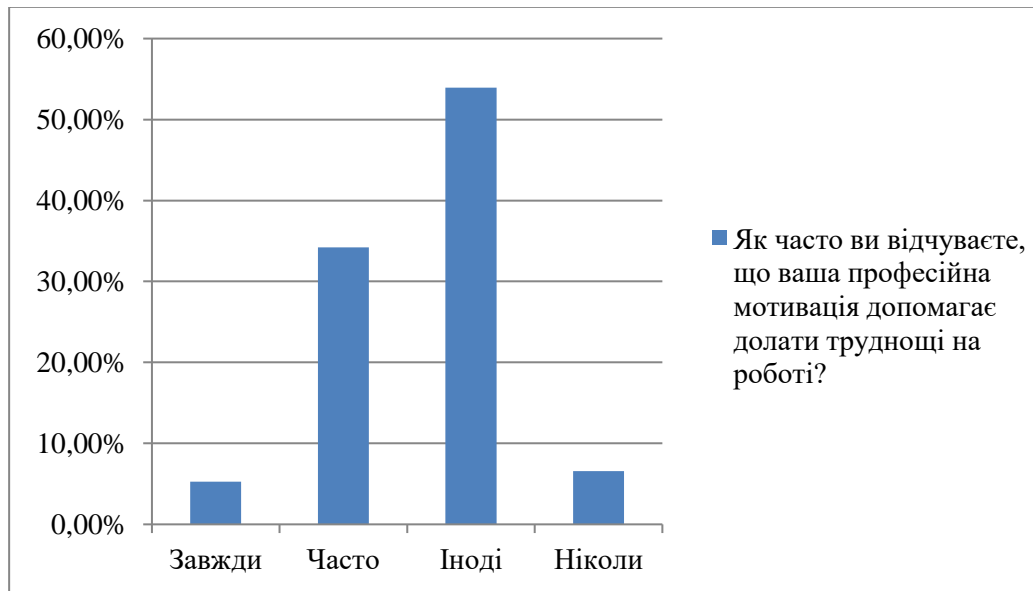
Результати опитування педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації щодо динаміки їх професійної мотивації виявили неоднорідність (рис. 1). Так, 46,05% респондентів зазначили зниження рівня мотивації з початку кар'єри, що може бути пов'язано з такими чинниками, як професійне вигорання, рутинність роботи, або невідповідність очікувань від професії. Водночас, 31,58% опитаних відзначили зростання мотивації, що свідчить про позитивну динаміку і може бути пов'язане з постійним професійним розвитком, успіхами в роботі та іншими мотиваційними факторами. Решта респондентів зазначили стабільність рівня мотивації.

Рис. 1. Динаміка змін рівня професійної мотивації протягом кар'єри у педагогічних працівників (%)

Отримані дані підтверджують важливу роль професійної мотивації в контексті подолання труднощів на роботі. 53,95%

респондентів зазначили, що професійна мотивація допомагає їм долати труднощі на роботі хоча б інколи, 34,21% – часто, а 5,26% – завжди. Лише 6,58% опитаних вказали на відсутність впливу мотивації на їхню професійну діяльність (рис. 2). Ці дані свідчать про статистично значущий вплив професійної мотивації на здатність долати труднощі у більшості респондентів.

Рис. 2. Частота використання професійної мотивації для подолання труднощів на роботі у педагогічних працівників (%)

Аналіз результатів дослідження мотивації педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації показав, що респонденти демонструють середній рівень мотивації до уникнення невдач (36%). Водночас, спостерігається значна частка осіб з помірним та дуже високим рівнем – 20% та 32% відповідно. Це свідчить про те, що бажання уникнути помилок є важливим мотивом для багатьох педагогів. Щодо мотивації досягнення успіху, розподіл результатів демонструє слабку позитивну асиметрію, з переважанням помірно високого рівня (46%). Хоча присутні як низькі, так і дуже високі показники, загалом розподіл є досить рівномірним. Порівняння цих двох типів мотивації дозволяє зробити висновок про те, що для більшості педагогів характерна комбінація бажання досягнути успіху та бажання уникнути невдач. При цьому, при порівнянні даних статистично значущих відмінностей виявлено не було. Такий мотиваційний профіль може сприяти ефективній професійній діяльності, однак надмірний акцент на уникненні помилок може обмежувати ініціативність та креативність.

Важливо зазначити, що високий рівень мотивації до уникнення

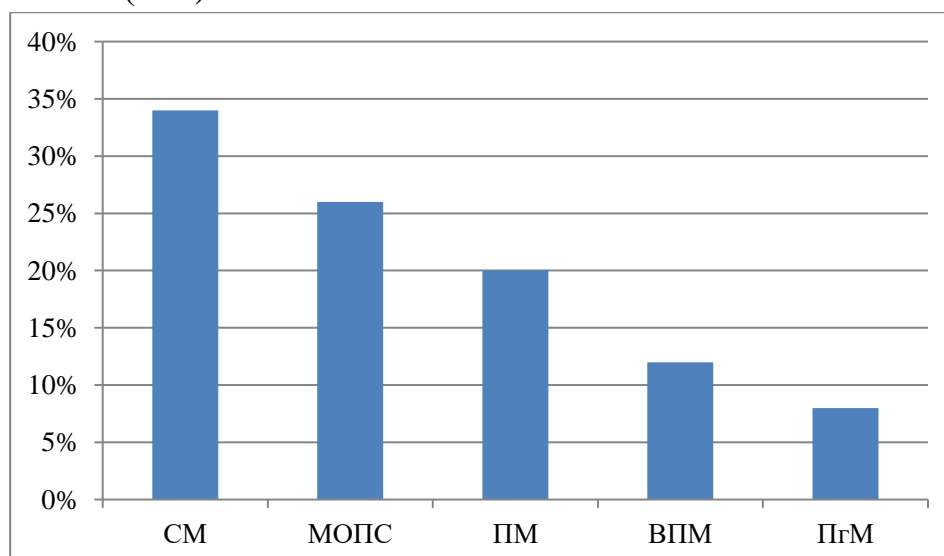
невдач може бути як захисною реакцією на стресові умови роботи або стан у країні, так і відображати індивідуальні особливості особистості.

Таблиця 1

Рівні мотивації до успіху та до уникнення невдач у педагогічних працівників (%)

Показники	Низький	Середній	Помірно високий	Дуже високий
Мотивація до успіху	4	32	46	18
Мотивація до уникнення невдач	12	36	20	32

Результати дослідження мотивації педагогічних працівників, отримані за допомогою методики О. Бондарчук і Л. Карамушки, демонструють, що найбільш вираженими мотивами є прагнення до соціального та професійного самовдосконалення (34 % та 26 % відповідно). Ці мотиви свідчать про те, що значна частина педагогів бачить свою професію не лише як джерело доходу, але й як можливість для особистісного зростання та внеску в розвиток суспільства. Вони прагнуть постійно вдосконалювати свої знання та навички, щоб забезпечити якісне навчання своїх учнів. Це вказує на високий рівень професійної відповідальності та соціальної орієнтації. Водночас, помітна частка респондентів (20 %) орієнтується на соціальний престиж, що підкреслює важливість визнання їхньої роботи суспільством. Менш поширеними є власне професійні мотиви (12 %) та прагматичні (8 %).

Рис. 3. Розподіл домінуючих мотивів професійної діяльності у педагогічних працівників (%)

Примітка. СМ – соціальні мотиви професійного вдосконалення, ПгМ –

прагматичні мотиви, ПМ – престижні мотиви, ВПМ – власне професійні мотиви, МОПС – мотиви особистісного та професійного самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження мотивації педагогічних працівників центрів підвищення кваліфікації дозволило виявити, що мотиваційна сфера педагогів є багатогранним і динамічним явищем, яке формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Дослідження підтвердило, що ключовими мотивами педагогічної діяльності є самореалізація, соціальна значущість професії та пізнавальний інтерес. Водночас, зовнішні фактори, такі як умови праці, рівень заробітної плати та соціальний статус, також відіграють важливу роль у формуванні мотиваційної структури. Особливе значення має внутрішня мотивація, заснована на інтересі до самої діяльності, оскільки вона забезпечує більш стійкий і довготривалий ефект.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу контексту сучасної війни на мотивацію педагогів, а також у дослідженні зв'язку між мотивацією, емоційним вигоранням та ефективністю педагогічної діяльності, розробці технології розвитку професійної мотивації педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. Аналіз матеріального стимулювання та нематеріальних мотивів праці державних службовців. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 2 (29). С. 380–384.
2. Браславська О. Озерова Л. Теоретичні основи формування професійної мотивації майбутнього вчителя в умовах фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Вип. 2 (22). С. 21–30.
3. Занюк С. Психологія мотивації : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
4. Іванова Н. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2016. Вип. 1 (34). С. 21–24.
5. Кравченко М. Задоволення потреб державних службовців як один із чинників успішного впровадження нової управлінської ідеології. *Вісник укр. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2003. № 1. С. 95–101.
6. Лукіяничук А. Мотивація професійної діяльності педагогічних працівників. Біла Церква : Вид-во БДПУ, 2019. 148 с.
7. Омельченко Л. Внутрішня мотивація педагогічної діяльності: сутність та чинники. *Наука і освіта*. 2014. № 7. С. 128-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_7_31 (дата звернення: 10.10.2024).
8. Староста В.І., Шикітка Г.М. Мотивація професійної діяльності педагогів дошкільної та початкової освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021.

Вип. 49. № 2. С. 208-214. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.208-214> (дата звернення: 19.10.2024).

9. Український педагогічний словник / уклад. С. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 375 с.

10. Dörnyei Z., Ushioda E. Teaching and researching motivation (2nd ed.). New York, NY : Longman. 2011.

11. Хан, J., Yin, H., Boylan, M. Teacher motivation: Definition, research development and implications for teachers. Cogent Education, 2023. Vol. 3, no 1. URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1217819> (дата звернення: 24.10.2024).

12. Hellerstein D. How I can become resilient. Heal Your Brain, 2011. URL: <http://www.psychologyto-day.com/blog/healyour-brain> (дата звернення: 14.09.2024).

13. Suyanto S. Competence and discipline on work motivation and the implication on working performance. European Research Studies Journal. 2018. Vol. 21(1), P. 570–587. URL : <https://doi.org/10.35808/ersj/971> (дата звернення: 19.10.2024).

РОЗДІЛ III.
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА Й ЕКОЛОГІЧНА
КОМПЕТЕНТНІСТЬ.
ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ.
РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

Лариса Запорожченко,
вихователь-методист, спеціаліст вищої категорії.
Заклад дошкільної освіти № 9 (ясла-садок) «Світлячок»
Сумської міської ради,
Сумська область.
larisazaporozcenko208@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА БАТЬКІВ –
ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито стан вивчення проблеми спеціальної психолого-педагогічної підготовки батьків щодо формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку. Визначено, що при організації педагогічного навчання батьків необхідно враховувати структурні й функціональні характеристики родини. Також належним чином створені умови для педагогічної підготовленості батьків найбільш ефективно впливають на процес формування морально-етичних рис особистості та соціалізацію дитини в суспільстві.*

***Ключові слова:** педагогічна освіта, сімейне виховання, здоров'язбереження, діти дошкільного віку.*

***Постановка проблеми.** Сьогодні в Україні немає дитини, яка тією чи іншою мірою не зазнала б впливу війни. Тому в сучасних умовах військового стану в Україні питання збереження та зміцнення здоров'я дошкільників особливо актуальне і вирішення його напряму залежить від педагогічної підготовленості батьків. Забезпечення успіху педагогічного всеобучу вимагає великої творчої роботи всіх соціально-педагогічних виховних інститутів, хто причетний до виховання дітей, комплексного вирішення всіх проблем фізичного та психічного розвитку особистості.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Нині вчені України, науковим надбанням яких є питання здоров'язбереження (Е. Вільчковський,*

Г. Беленька, О. Богініч, Н. Денисенко, М. Єфіменко, Л. Загородня, М. Комісарик, К. Крутій, О. Курок) обґрунтовують необхідність посилення уваги до прогресивних національних традицій батьківської педагогіки, української фізичної, валеологічної культури в змісті формування педагогічної культури батьків у сучасних умовах.

Мета статті: на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити стан вивчення проблеми педагогічної підготовки батьків для успішного збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ столітті здоров'я дітей розглядається як найбільша людська цінність, як чинник конкурентоспроможної держави.

Категорія здоров'я набула сьогодні особливої актуальності, трансформувавшись у глобальну проблему існування людської цивілізації, зумовивши перегляд ставлення населення до власного здоров'я та впровадження у життя оздоровчої ідеології. [5, с. 195].

Серед стратегічних завдань національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)» визначено завдання всебічного розвитку людини (в тому числі й дитини), становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Наголошується на пріоритетності формування відповідального ставлення до здоров'я як найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Ці завдання знайшли відображення в Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту», Концепції національної безпеки України, у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти, як Державний стандарт дошкільної освіти в Україні, визначає, що аспектом реалізації його змісту є всебічний і гармонійний розвиток особистості дітей, створення умов для формування та збереження їхнього здоров'я, розвиток рухових та фізичних якостей, формування у дітей дошкільного віку здоров'язбережувальної компетентності, основою якої є життєві навички, що сприяють фізичному, психічному, соціальному й духовному здоров'ю та приведення українського дошкільля до міжнародних стандартів якості, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою [1, с. 6, 35].

Дошкільна освіта є стартом розвитку дитини раннього та дошкільного віку. Діти набувають компетентностей, здоров'язбережувальну в тому числі, у просторах закладів дошкільної освіти та сім'ї. І тому в умовах сьогодення великого значення набуває

психолого-педагогічна освіта батьків, адже тільки завдяки злагодженій роботі педагогів та батьків можна виховати конкурентоспроможну, здорову людину.

Вивчення наукової спадщини прогресивних вітчизняних громадських діячів, письменників, учених, педагогів Є. Миропольського, І. Огієнка, І. Франка, Лесі Українки, С. Русової свідчать, що, визнаючи сім'ю провідну систему виховання дитини, вони акцентували увагу на необхідності спеціальної психолого-педагогічної підготовки батьків для успішної реалізації виховних завдань. Із середини ХХ століття в Україні протягом кількох десятиліть існувала спеціальна система підвищення педагогічної культури населення – педагогічний всеобуч. Його метою було ознайомлення всього дорослого населення з основами виховання. Педагогічний всеобуч мав науково-методичне забезпечення у вигляді програм, навчальної літератури, призначених для різних категорій населення.

У рамках всеобучу функціонували народні університети, що включають декілька факультетів, у тому числі і педагогічний (для керівників, педагогів шкіл, дошкільних установ, батьків). У систему народних університетів входили так звані батьківські університети, які створювалися органами народної освіти і організаціями товариства «Знання». Вони працювали при палацах і будинках культури, клубах, школах, дошкільних установах. У програми батьківських університетів, розрахованих на один або два роки навчання, входив мінімум знань про зміст всебічного розвитку дитини, про методи сімейного виховання. Робота диференціювалася за віковими етапами розвитку дитини: виховання у сім'ї дітей дошкільного віку, молодшого шкільного віку, підлітків, старшокласників.

Педагогічне просвітництво юнаків і дівчат велося у школах, середніх спеціальних навчальних закладах. У жіночих та дитячих консультаціях здійснювалася підготовка молодят до батьківства. Молоді батьки набували педагогічних знань та вмій у клубах молодих сімей. У навчальних планах і програмах навчальних дисциплін педагогічних вузів і училищ передбачалася підготовка майбутніх педагогів до роботи із сім'єю.

Підвищенню педагогічної культури населення служили лекторії, різні курси, семінари. Така система педагогічного всеобучу склалася в Україні, завдяки серйозній роботі відомого українського педагога В. Сухомлинського. Ним була створена, теоретично обґрунтована і практично реалізована теорія виховання батьків. Слід підкреслити, що Василь Сухомлинський розглядав виховання батьків як постійний

процес саморозвитку дорослих, заснований на свідомому, необхідному для них постійному вдосконаленні своєї особистості з метою ефективної життєдіяльності, у тому числі і вихованні дітей в сім'ї. Ці глибокі теоретичні положення сьогодні широко реалізуються у нових системах підвищення педагогічної культури батьків [4, с. 183].

Виходячи із загальних завдань виховання, і сімейного виховання зокрема, навчання батьків слід спрямувати на вирішення таких завдань: довести до свідомості батьків педагогічні знання, поради та рекомендації щодо валеологічного, екологічного, фізкультурно-оздоровчого виховання, виробити позитивне ставлення до них; сформувати психологічну та практичну готовність до їх реалізації; виробити у батьків здатність до аналізу виховної діяльності і об'єктивної оцінки її результатів у сім'ї; дати основи психолого-педагогічних знань із основних питань особливостей і тенденцій психічного та фізичного розвитку дитини з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей; включити у зміст педагогічної культури знання батьків про правильну організацію здоров'язбереження у сім'ї, батьківської ролі у формуванні особистості дитини. Кожне заняття із батьками з питань психолого-педагогічної підготовки виконує кілька взаємозалежних функцій: освітню (озброєння батьків педагогічними знаннями), оцінну (здійснення об'єктивної оцінки реального досвіду родинного виховання), спонукальну (спонукання батьків до вдосконалення власного педагогічного досвіду), виховну (виховання у батьків якостей, відношення і вміння, необхідних для вдосконалення своєї виховної практики в сім'ях), аналітичну (розвиток здібностей батьків до аналізу власного педагогічного досвіду), діагностичну (виявлення змін у їх педагогічній культурі і позитивних зрушень у практиці сімейного виховання) [3, с. 131].

В організації батьківського всеобучу треба виходити з особливостей соціального статусу сім'ї, її типології, основних функцій. При організації педагогічного навчання батьків необхідно враховувати структурні і функціональні характеристики родини. Учені в сфері сімейної та соціальної педагогіки (М. Галагузова, Т. Пушкова, В. Постовий) визначають, що поєднання індивідуальних характеристик членів родини з її структурними і функціональними параметрами дає комплексну характеристику, яку в цілому можна визначити як соціальний статус сім'ї. На сьогодні у науковій літературі існують чимало типологій сім'ї.

Ми, працюючи в закладі дошкільної освіти і виходячи з

необхідності виділення головних завдань навчання батьків, виділяємо сім'ї: благополучні сім'ї, сім'ї групи ризику, неблагополучні сім'ї, асоціальні сім'ї. Таким чином, необхідно за рівнем соціальної адаптації сім'ї визначати і вирішувати завдання педагогічного навчання батьків, спрямованого на запобігання виникають у сім'ї проблем і формування педагогічної культури батьків. Практика вдосконалення сімейного виховання припускає формування у батьків загальнопедагогічних, психологічних та організаторських умінь, а також умінь використовувати сучасні педагогічні технології у практичній діяльності.

Загальнопедагогічні вміння включають: вміння поставити цілі та визначити конкретні завдання, форми, методи і прийоми виховання на даному етапі вікового та індивідуального розвитку дитини з урахуванням інтересів і схильностей; спроектувати віддалений у часі результат сімейного виховання, здійснити вибір засобів, необхідних для його досягнень; розробити план своїх дій; узгодити свої дії із садочком, порадами та рекомендаціями вихователів, практичного психолога для досягнення успіху у вихованні.

Організаторські вміння включають: вміння організувати життєдіяльність сім'ї як дружнього згуртованого колективу, здатного спільно вирішувати життєві проблеми дорослих і дітей, вміння організувати сімейне виховання, створювати необхідну сімейну атмосферу; вміння розподілити і погодити функції членів родини у вихованні дітей; вміння забезпечити активну позицію дитини в сім'ї та спиратися на власну активність і спроможність; вміння організувати побут і режим дитини в сім'ї, розумно поєднувати навчання, працю і відпочинок; вміння підтримувати і продовжувати традиції сім'ї.

Вміння педагогічної техніки включають: вміння висувати вимоги до дитини і добиватися їх здійснення шляхом переконання і попередження; вміння тактовно говорити з дитиною, навчитися слухати її, розуміти її проблеми і пошуки; вміння розумно ставитися до прорахунків, помилок, недоліків у поведінці дитини; вміння стимулювати позитивні прояви у вчинку дитини; вміння застосовувати заохочення і покарання у їх розумному поєднанні.

Забезпечення успіху педагогічного всеобучу вимагає великої творчої роботи всіх соціально-педагогічних виховних інститутів, хто причетний до виховання дітей, комплексного вирішення усіх проблем розвитку особистості. При проведенні занять необхідно враховувати характер освітнього закладу, тип сім'ї, місцеві умови, можливості колективу та інші фактори. Сучасні сім'ї відчують необхідність у

знаннях про цілі, засоби й методи виховання дітей, а нерідко – корекції і компенсації їх розвитку.

Таким чином, у зміст психолого-педагогічної підготовки батьків включаються знання з багатьох людинознавчих наук, які сприяють підвищенню ефективності виховання дітей у сім'ї. Велике значення має формування здоров'язбережувальної компетентності. Виховна діяльність у сім'ї носить суто прикладний характер, тому важливо допомогти батькам набутти практичних умінь різноманітного характеру. Цьому сприяють різноманітні форми педагогічної освіти сучасних батьків: зустрічі за круглим столом, педагогічні практикуми, батьківські конференції, диспути, консультації (як групові, так і індивідуальні), тренінги, батьківські збори, лекції, участь батьків у спортивних розвагах, святах тощо.

Більшість педагогів віддають перевагу такій формі роботи, як батьківські збори за класичною схемою. Особливою популярністю серед педагогів користуються круглі столи, збори, практикуми, збори-диспути і творчі майстерні, батьківські конференції. Вони проводяться як для батьків однієї групи, так і загальні. Найчастіше на заходах мова йде про певне теоретичне питання, а потім батьки діляться досвідом з виховання дітей у сім'ї.

Теорія і практика виховання батьків може будуватися на різних засадах. Не існує якоїсь однієї теорії виховання батьків, а є безліч теоретичних напрямів, різних точок зору, різних підходів, у тому числі й до практичного виховання батьків. Наразі у вихованні батьків знайшли застосування відомі загальнопедагогічні теорії, наприклад прогресивні ідеї Григорія Сковороди, освітньо-виховний досвід козацької педагогіки.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що сучасні сім'ї відчують необхідність у знаннях про засоби й методи формування здоров'язбережувальної компетентності дітей, а нерідко – корекції й компенсації їх психофізичного розвитку. Таким чином, у зміст психолого-педагогічної підготовки батьків включаються знання з багатьох людинознавчих наук, які сприяють підвищенню ефективності формування здоров'язбережувальної компетентності дітей у сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата

звернення: 11.10.2024).

2. Бойправ С., Кошель А., Кошель В., Сиз Г. Формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в процесі професійної підготовки. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2018. (25). С. 176–179.

3. Кошель А. Формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу у процесі професійної підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2015. 226 с.

4. Козлова В., Кошель В., Пась К., Скивка А. До проблеми фізичного виховання та валеологічної освіти дошкільників як система утворюючих компонентів формування здоров'я. Зб. наукових праць SCIENTIA. 2021. С. 182-186. URL: <https://griml.com/DpJoS> (дата звернення: 05.11.2024).

5. Мардарова І. Підготовка майбутніх вихователів до формування культури здоров'я дошкільників. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 2 (65). 2019. С. 195-200

Оксана Кисла,

викладач хімії вищої категорії.

Відокремлений структурний підрозділ «Сумський фаховий коледж

Національного університету харчових технологій»,

Сумська область.

kisla.oxana@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНИХ

ЗАВДАНЬ З ХІМІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

МАЙБУТНІХ ТЕХНОЛОГІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

***Анотація.** У статті висвітлюється досвід формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти у фаховому передвищому закладі освіти у процесі використання професійно спрямованих завдань з хімії.*

***Ключові слова:** здоров'я, безпечне освітнє середовище, здоров'язбережувальна компетентність, професійно спрямовані завдання.*

***Постановка проблеми.** Нині, коли наша країна перебуває в стані війни, одним із ключових чинників освіти є організація безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу.*

Дослідженню питання освітнього середовища присвячені праці закордонних учених: Д. Гібсона, У. Мейса, Т. Менга, М. Турвея, В. Ясвіна та інших, а також вітчизняних науковців – Г. Балла, І. Бега, Є. Бондаревської, С. Максимової, О. Пехоти, В. Рибалки, В. Семиченко, В. Серікова, С. Сисоєвої, Т. Цюман та інших.

Єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» не

існує, що пояснюється різними підходами до його розуміння. Водночас науковці розглядають безпеку освітнього середовища як багатокомпонентну систему, що вміщує такі складові: фізичну, психологічну, екологічну, інформаційну, соціальну.

Під фізичною складовою розуміють створення безбар'єрного архітектурного та освітнього простору. Психологічна складова передбачає подолання психотравматичних ситуацій через організацію психологічної допомоги будь-якому учаснику освітнього процесу, здійснення систематичної антибулінгової профілактичної роботи в закладі освіти, формування в здобувачів толерантності, але разом з тим упевненості та відповідальності за свої дії, потреби в здоровому способі життя. Екологічна складова виявляється у застосуванні безпечних матеріалів в оснащенні освітнього простору, залученні в освітній процес предметів, що використовуються здобувачами освіти в повсякденному житті. Інформаційна складова відображається в регулюванні інформаційного освітнього простору, фаховому використанні інформаційно-комунікаційних технологій з метою набуття учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки. Соціальна складова пов'язана з формуванням у здобувачів емоційного інтелекту, сили волі, вміння адаптуватися, знаходити спільну мову з оточуючими.

Отже, ми погоджуємося з Т. Цюман і Н. Бойчук, які зазначають, що безпечне освітнє середовище – це стан системи освіти, при якому створені безпечні умови навчання та праці, існують доброзичливі взаємовідносини між усіма учасниками освітнього процесу, відсутні будь-які прояви насильства та наявні механізми їхньому запобіганню, а також дотримані права і норми фізичної, психологічної, екологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [6].

Однією з найважливіших стратегічних цілей у реалізації Національної стратегії розбудови безпечного та здорового освітнього середовища є здоров'язбережувальна складова освіти. Реалізація цілі передбачає орієнтацію змісту та методик навчання на формування в учнів компетентностей, необхідних для здорового й безпечного життя.

Вважаємо, що серед природничих наук насамперед хімія має значний здоров'язбережувальний потенціал.

Питання можливих шляхів впровадження здоров'язбережувальних технологій у процесі навчання досліджуються науковцями А. Грабовим, Т. Воронцовою, Н. Мацебулою, І. Репік.

На думку А. Грабового, здоров'язбережувальне спрямування

хімії знаходить відображення у питаннях набуття учнями навичок безпечного поводження з речовинами. Причому маються на увазі не тільки речовини, що використовуються під час занять, а й речовини побутової хімії, лікарські препарати, харчові продукти тощо [1].

Дослідниця Є. Кочерга підкреслює першочергову роль хімії у формуванні здоров'язбережувальної компетентності учнів. Це пояснюється тим, що зміст самого предмета дозволяє з'ясувати вплив хімічних речовин на організм людини, сутність біохімічних процесів, що відбуваються в ньому. Спираючись на ці знання, учні розуміють важливість дотримання правил безпеки під час проведення хімічних дослідів та, застосовуючи хімічні речовини у повсякденному житті [3].

А. Севрук, вважає, необхідними умовами успішної реалізації здоров'язбережувальної функції хімії виконання ряду завдань, а саме: підвищення якості науково-теоретичної та практичної підготовки вчителя в даній галузі, оволодіння здоров'язбережувальними технологіями, розробка системи відповідних дидактичних матеріалів, моніторинг якості знань в галузі здоров'язбереження, підвищення рівня теоретичних знань та престижу здорового способу життя серед учнів, мотивації до рухової активності, розвитку інтелектуального потенціалу, а отже – їх самостійності, вихованості та творчої активності [5].

Мета статті – поділитися досвідом впровадження професійно спрямованих завдань, що сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти у фаховому передвищому закладі освіти засобами хімічних дисциплін.

Виклад основного змісту статті. Традиційно в закладах фахової передвищої освіти у підготовці технологів харчової промисловості велика увага приділяється предметам хімічного циклу. Даний підхід пояснюється тим, що для забезпечення населення країни продовольством, створення нових видів харчових продуктів, підвищення їх якості, майбутнім технологам потрібно розуміти закономірності хімічних перетворень речовин, що відбуваються під час технологічних процесів. З огляду на це, під час вивчення хімічних дисциплін використовуємо професійно спрямовані завдання, тобто завдання з хімії, які містять професійно орієнтовану інформацію, що водночас має здоров'язбережувальне значення.

Наприклад, під час вивчення теми «Вуглеводні» здобувачам освіти пропонується взяти участь в реалізації наступних проєктів:

«Алкани» – «Насичені вуглеводні в харчовій промисловості»;

«Алкени» – «Поліолефіни – пакувальні матеріали»;

«Ароматичні вуглеводні» – «Похідні бензену – консерванти».

Під час занять з розвитку предметних компетентностей виконавці проєктів презентують результати своїх досліджень, відповідаючи на запитання:

– З якою метою парафінують тверді сири, драже, карамель та обгортки для цукерок? На яких властивостях алканів ґрунтується їх використання? Чи несе це загрозу здоров'ю споживача?

– Чому потрібно провітрювати приміщення, в якому горить газ в газовій плиті?

– Відомо, що 95 % природного газу складає метан – газ без запаху. Тоді чому, коли чайник чи каструля заливають конфорку в плиті, ми відчуваємо неприємний запах?

– Відомо, що хлібобулочні вироби, молоко та молокопродукти вимішують в упаковку, що виготовлена з легкого, міцного матеріалу. Якого? Чи несе це загрозу здоров'ю споживача?

– Часто в житті ми користуємось одноразовим посудом, з чого він виготовлений. Чи можна в ньому розігрівати їжу? Чому?

– Під час виробництва повидла, джемів, плодово-ягідних пюре, маргарину, рибних пресервів використовують похідні бензену – бензоатну кислоту та натрій бензоат. З якою метою їх застосовують? Чи можна рекомендувати вказані вище продукти до споживання дітям, хворим, людям похилого віку?

При вивченні теми «Білки» здобувачам пропонується дослідити наявність білків не лише у розчині яєчного білка, як це традиційно здійснюється за програмою, а й в інших харчових об'єктах – м'ясі, молоці, борошні. Виконавці проєкту за результатами своїх досліджень мають не тільки довести наявність білків у всіх цих об'єктах, а й дослідити норми споживання повноцінних білків людиною в різному віці. Акцентується увага на нормованому вживанні білків у підлітковому віці, коли відбуваються процеси росту й здійснюється активна фізична та розумова діяльність.

Здоров'язберезувальний контекст містять практично всі теми з біохімії та аналітичної хімії, які викладаються на старших курсах. Наприклад, здобувачам освіти пропонуються такі завдання:

– Обґрунтуйте з біохімічної точки зору, з якою метою здійснюють маринування м'яса, птиці, риби перед смаженням або використовують томатне пюре при тушкуванні м'яса?

– Чому під час приготування страв не бажано нагрівати молоко з крупами, овочами?

– Поясніть, з якою метою здійснюють сульфитацію картоплі?

– З якою метою здійснюють пасерування борошна, обсмажування гречаної крупи, підсушування локшини перед варінням? Поясніть з біохімічної точки зору.

– М'ясний бульйон каламутний, має неприємний смак та запах мила. З чим це пов'язано?

– Чому хвороба «бері-бері» в ХІХ столітті була поширена серед японських матросів, населення Китаю, Малайзії? З відсутністю якого вітаміну вона була пов'язана? Схарактеризуйте його будову та технологічне значення.

З метою пропаганди здорового способу життя в нашому коледжі традиційно проводяться науково-практичні конференції, зокрема «Алкоголь і здоров'я», «Шкода тютюнопаління», «Енергетичні напої – міфи і реальність», «Застосування харчових добавок», «Обережно: трансжири!», під час яких студенти презентують результати своїх досліджень не тільки однокласникам, але й широкому загалу – молоді і викладачам не лише нашого закладу освіти, а й інших.

Висновок. Отже, підсумовуючи вище сказане, можна відзначити, що професійно спрямовані завдання, які використовуються під час викладання предметів хімічного циклу, сприяють формуванню здоров'язберезувальної компетентності майбутніх технологів харчової промисловості. Даний підхід має важливе значення, оскільки здоров'я здобувачів освіти є не тільки їхнім власним надбанням, що дозволить у майбутньому стати успішними фахівцями, але й виступає запорукою успішного розвитку країни. Це пояснюється тим, що достатня кількість працездатних громадян сприятиме зміцненню економіки, стабільному позитивному моральному клімату в суспільстві, а отже – його добробуту і процвітанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабовий А.К. Ужитковий хімічний експеримент як чинник проектної діяльності учнів з хімії в загальноосвітніх навчальних закладах. Матеріали конференції : Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (63), Issue: 153. 2018. С. 24–27.

2. Воронцова Т. В., Мацебула Н. В., Репік І. А. Основи безпеки життєдіяльності. Київ : Алатон, 2005. 128 с.

3. Кочерга Є.В. Розвиток здоров'язберезувальної компетентності вчителів хімії. Матеріали конференції : Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VIII (93), Issue: 229, 2020 May. С.14–17.

4. . Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : указ Президента України від 25.05.2022 року № 195/2020. URL: <https://salo.li/410f827> (дата звернення : 30.10.2024) (дата звернення 24.10.2024).

5. Севрук А. І. Здоров'язберігаючий урок. *Шкільні технології*. 2004. № 2. С. 200–207.

6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. URL: <https://cutt.ly/3eCfD8lq> (дата звернення: 15.10.2023).

Ірина Кожем'якіна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту.
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.
irinakozhem@ukr.net

МОЖЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті актуалізована проблема можливості професійного розвитку педагогів у післядипломній освіті в умовах воєнного стану; представлено практичний досвід організації освітньої взаємодії з педагогами в дистанційному форматі; визначено ефективні онлайн сервіси та онлайн застосунки з врахуванням безпекової ситуації та забезпечення підтримуючого та комфортного освітнього середовища.*

***Ключові слова:** підвищення кваліфікації, дистанційна освіта, освітнє середовище, онлайн сервіси, онлайн застосунки, онлайн інструменти.*

***Постановка проблеми.** Сьогоднішні умови воєнного стану закумулювали проблеми організації освітньої взаємодії з педагогами у післядипломній освіті. Безпековість, зручність, адаптованість, ефективність стали базовими умовами організації сьогоденної освітньої взаємодії у системі післядипломної педагогічної освіти в контексті професійного розвитку педагогів у процесі їх неперервного підвищення кваліфікації. Тому наразі тривають активні пошуки можливостей професійного розвитку педагогів у післядипломній освіті в умовах воєнного стану. Зокрема, пошуки формату освітньої взаємодії з педагогами, технологій, методів та засобів дистанційної взаємодії, яка сьогодні є основною.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Проблема можливостей професійного розвитку педагогів у післядипломній освіті в умовах воєнного стану набула надзвичайної актуальності і досліджується фахівцями у різних аспектах: проблема організації освітнього онлайн*

простору (О. Хмельницька, А. Цимбалару та ін.); використання ІКТ для поліпшення якості освіти (Л. Гончаренко, О. Костенко, О. Овчарук та ін.); розвиток цифрової компетентності вчителя (В. Биков, О. Гриценчук, О. Дубовик, О. Кравчина, та ін.). Зокрема, в інформаційно-освітньому середовищі (Л. Карташова, Н. Бахмат, І. Плиш). Умови формування цифрової компетентності вчителя у післядипломній освіті досліджувала І. Воротникова.

Питання організації дистанційного навчання аналізували В. Вишнівський, М. Гніденко, Г. Гайдур, О. Ільїн та ін. Інформаційне забезпечення дистанційного навчання в закладах вищої освіти в сучасних умовах вивчали І. Гончаренко, І. Мельник. Застосування ефективних інструментів для організації дистанційного навчання в умовах карантину досліджували І. Іванюк, О. Овчарук. Використання цифрових сервісів та інструментів у професійній підготовці майбутніх вчителів у закладах вищої освіти детально проаналізували Р. Гуревич, В. Кобися, А. Кобися, С. Кізім, Л. Куцак, Н. Опушко. Проте, питання пошуку можливостей розвитку педагогів у післядипломній освіті в умовах воєнного стану потребують подальшого вивчення.

Мета статті проаналізувати можливості професійного розвитку педагогів у систем післядипломної освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту. Існуюча ситуація воєнного стану в країні змінила вектор освітньої взаємодії з педагогами в умовах післядипломної педагогічної освіти та сприяла накопиченню професійного досвіду у її організації. Запровадження змішаного та дистанційного форматів освітнього процесу, синхронного та асинхронного режимів навчання змусили розширити технології та засоби освітньої взаємодії з педагогами у курсовий та міжкурсний періоди підвищення кваліфікації. Насамперед, стали відчутними потреби у інформаційно-комунікаційних технологіях, опануванні за стосунків та інструментів, які дозволяють безпечно та ефективно організовувати освітню взаємодію з педагогами у процесі підвищення кваліфікації, що надає можливість безперервного професійного розвитку.

Зазначимо, що джерелом розвитку особистості, зокрема професійного розвитку вчителя фахівці (О. Вознюк [1], А. Цимбалару [4]) визначають можливості та важливості використання освітнього простору, який наразі вийшов за межі освітнього простору закладів загальної середньої освіти закладів вищої освіти та закладів післядипломної педагогічної освіти.

Створене на базі Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної освіти (далі – КЗ СОІППО) освітнє інтернет-середовище (освітній інтернет-простір) для професійної взаємодії з педагогами області у процесі підвищення їх кваліфікації, є, насамперед, підтримувальним у сучасних умовах та комфортним для освітньої комунікації у контексті їх неперервного професійного розвитку.

Організований освітній онлайн простір дозволяє здійснювати професійну взаємодію з педагогами за дистанційним форматом, який наразі є переважним в умовах прикордонної Сумської області. Як показує накопичений досвід, у дистанційному форматі активно застосовується як синхронний так і асинхронний режими освітньої взаємодії, що дозволяє зробити освітню взаємодію з педагогами у курсовий та міжкурсний періоди підвищення кваліфікації безпечною, зручною та комфортною.

Розуміючи, що дистанційна освіта це цілеспрямована освітня взаємодія надання та одержання освітніх послуг, що передбачає комунікацію за допомогою спеціальних технічних засобів (комп'ютерні мережі, компакт-диски, відеоконференції тощо), інтернет-ресурсів та онлайн застосунків, викладачі КЗ СОІППО активно опановують інформаційно-комунікаційні технології, орієнтуючись та адаптуючи методичні рекомендації МОН зазначені у Положенні про дистанційну форму здобуття загальної середньої освіти (2020 р) [3] до освітнього процесу у закладах післядипломної освіти.

Освітня взаємодія з педагогами у процесі підвищення кваліфікації здійснюється спираючись на основі офіційні освітні ресурси (сайт МОН, сайт МОЗ та ін.), ресурси інформаційних освітніх Е-платформ неурядових організацій для підвищення кваліфікації вчителів та освітніх проєктів (EdEra НУШ, «Освіторія», WOW Teachers тощо), що активізує учасників освітньої взаємодії (педагогів) брати активну участь у сучасних проєктах, навчатися та вдосконалювати свої професійні навички й компетентності.

У сьогоднішньому онлайн просторі педагогів для неперервного професійного розвитку функціонує широкий спектр освітніх Е-платформ неурядових організацій для підвищення кваліфікації вчителів, на яких презентовано програми для їх професійного розвитку за власною траєкторією. Такими освітніми платформами стали: Prometheus (<https://www.prometheus.org.ua>), Піфагор (<https://pifa.com.ua/>), студія онлайн освіти EdEra (<https://www.ed-era.com/courses/>), Всеосвіта (<https://vseosvita.ua/course/>), Рух освіта

(<https://ruh.com.ua/>), Ректор (<https://rektor.com.ua/>) та інші; платформи освітніх хабів: «Освіторія» (<https://osvitoria.media/tag/pidvyshhennya-kvalifikatsiyi/>), Atoms (<https://hub.atoms.com.ua/>) та інші; громадських організацій (ГО). Наприклад, платформа громадської організації «Освіта ХХІ століття» (<https://www.osvitaxxi.org.ua/>) у рамках науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» (<https://intellect-ukraine.org/>) та інші.

Орієнтуючи педагогів на роботу з такими інтернет-ресурсами, викладачі не тільки демонструють можливості освітнього онлайн простору, але й здійснюють мотивацію до їх неперервного професійного розвитку. Зокрема, розвитку важливих професійних компетентностей і насамперед, розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів, формуванню умінь та навичок використання сучасних ІКТ у професійній діяльності; розвитку здатності до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності.

Як показує досвід, ефективними й доступними для освітньої взаємодії з педагогами є освітні ресурси на YouTube каналах. Це можливість швидко візуалізувати необхідний інформаційний матеріал, який стане в нагоді для їх професійної діяльності та розвитку.

Для вивчення та аналізу сьогоденних потреб педагогів області викладачами КЗ СОШПО активно використовується застосунок Forms (форми). Це якісний та популярний онлайн-сервіс на платформі Microsoft Teams для створення форм зворотного зв'язку, онлайн-тестувань, опитувань та отримання потрібної інформації зі швидким аналізом результатів. Так, наприклад, вважаємо доцільним їх використання для аналізу рівня складових професійної компетентності педагогів.

У здійсненні освітньої взаємодії з педагогами активно застосовуємо і онлайн-інструменти Google:

- Gmail – використання електронної пошти професійного рівня для ефективної роботи, зокрема організації власного групового чату на сторінці Gmail.

- Google Документи, які допомагають створити новий документ на Диску. У змісті документа є можливість поділитися власними роздумами, коментувати учасників.

- Додаток Google КЕЕР для створення нотаток, додавання певних малюнків, фраз, посилань на сайт з відкритим спільним доступом до них.

– Google-календар, де плануємо заходи дистанційно, ділимося своїм розкладом з колегами.

– Google-диск для збереження всіх важливих файлів, які можна отримати на будь-якому пристрої без додаткових програм.

– Google-таблиці (форми), які можна використовувати для спільного редагування та коментування кількома користувачами одночасно.

Зазначимо, що робочі питання, заплановані онлайн вебінари, відеоконференції, відеолекції, методичні семінари онлайн, а також консультування педагогів можуть за необхідності здійснюватися в режимі реального часу за допомогою додатку Google Meet.

Вважаємо, що важливим показником професійного розвитку педагогів за критерієм медіаграмотності є застосування інструментів онлайн взаємодії з учнями в освітньому процесі та онлайн взаємодії з їх батьками. Тому, сприяємо активному застосуванню педагогами онлайн-інструментів Google.

Професійний розвиток педагогів у процесі підвищення кваліфікації в умовах воєнного стану є можливим за рахунок використання на організованих on-line заняттях (відеолекції, on-line практичні, on-line вебінари, on-line семінари, on-line конференції, чати, форуми тощо) інформаційно-комунікаційних технологій, освітніх інтернет ресурсів, онлайн сервісів та застосунків. Серед активно задіяваних інформаційно-комунікаційних технологій візуалізації викладачами КЗ СОШПО застосовуються такі технології як мультимедійні презентації, Sway-презентації, інтерактивні презентації. Різні види презентацій використовуються як для навчальної діяльності у курсовий період, так і для самостійної роботи, процесу саморозвитку в межах дистанційного етапу (компоненту) у міжкурсний період, а також для самоосвіти у форматі дистанційної форми навчання на освітній платформі Microsoft Teams. Можливості платформи Microsoft Teams дозволяють презентацію застосовувати не тільки як активний демонстраційний засіб, але й як інтерактивний прийом для спільної групової співпраці вчителів.

Також педагоги закладу започатковують у свої практичні й діяльності з організації навчального процесу і такі онлайн технології як:

– інтернет-меми, які є ефективним і креативним доповненням до заняття кожного сучасного педагога;

– кросенс – асоціативна головоломка нового покоління, що складається з дев'яти квадратів, у які розміщено певні зображення –

асоціації. Використання цього методу є прекрасною вправою для розвитку логічного та творчого мислення;

– інтелект-карти, які можна використати як опорний конспект до заняття;

– хмара слів (хмара тегів, або зважений список), що є візуальним відтворення списку слів, категорій, позначок чи ярликів на єдиному спільному зображенні [2, с. 7]. Використання зазначених онлайн інструментів створює умови для ініціативи педагогів у освітній взаємодії, підвищує їхню мотивацію, спонукає до активного опанування інформаційно-комунікаційними технологіями.

Ефективними технологіями візуалізації навального матеріалу та самостійної творчої діяльності вчителів є інтерактивні дошки (Padlet– дошка, white board, jam board). Для інтерактивної самостійної роботи вчителів створюються QR-коди, гіперпосилання тощо.

Практичними і ефективними для психологічної підтримки педагогів стали нові застосунки освітньої платформи Microsoft Teams. Наприклад, застосунок Reflect, який є діагностичним інструментарієм для відтворення емоційного стану педагогів під час освітньої взаємодії, надає можливість викладачам правильно реагувати й адаптовувати комунікацію до потреб і запитів кожного педагога.

Переконані, що потужні можливості для професійного розвитку педагогів мають науково-практичні та науково-методичні онлайн конференції, які проходять на базі КЗ СОІППО. Вчителі області беруть активну участь у щорічних Всеукраїнських наукових конференціях: «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика», «Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти», «Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення» та інших. Онлайн-конференції для вчителів – це масштабний, зручний, ефективний та неймовірно цікавий формат підвищення кваліфікації. Вчителі працюють з найкращими експертами, опановують нові прийоми та отримують нові інструменти, також можуть спілкуватися і дискутувати з колегами та лекторами. Комфортність і зручність такої форми освітньої взаємодії з педагогами у можливості перебувати на онлайн конференції під час прямої трансляції (у синхронному режимі), так і подивитися у запису (у асинхронному режимі).

Отже, маємо констатувати, що за активної підтримки та адаптації освітньої взаємодії й науково-методичного супроводу педагогів до сьогоденних умов здійснення підвищення кваліфікації існують

можливості неперервного професійного розвитку педагогів у системі післядипломної освіти навіть в кризових умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Практичний досвід демонструє, що дистанційна освітня взаємодія з педагогами області у процесі підвищення кваліфікації в умовах воєнного стану може бути ефективною за умови якісної організації освітнього онлайн простору, набуття умінь роботи з інтернет-ресурсами, навичок інтерактивної діяльності на освітніх Е-платформах, активної участі в онлайн проєктах та науково-практичних онлайн конференціях й розвитку компетентностей із застосування онлайн за стосунків та інструментів дистанційної комунікації.

Подальші науково-практичні дослідження з проблеми розширення можливостей професійного розвитку педагогів будуть спрямовані на пошуки ефективних інтернет-ресурсів, Е-платформ, онлайн за стосунків та інструментів для дистанційної освітньої взаємодії в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика : Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. 614 с.
2. Іванюк, І. В., Овчарук, О. В. Онлайн інструменти для організації дистанційного навчання в умовах карантину. *Інформаційний бюлетень*. 2020. № 2. С. 6-7.
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. 2020. URL : <https://osvita-perechin.gov.ua/uploads/polozenna-pro-distancijnu.docx> (дата звернення 19.10.2024).
4. Цимбалару А. Освітній простір: сутність, структур і механізми створення. *Український Педагогічний журнал*. 2022. № 1. С. 41–50. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/150> (дата звернення 21.10.2024).

Марія Лобанова,
учитель біології II категорії.
Комунальна установа Верхньо-Піщанська
загальноосвітня школа I-II ступенів м. Суми, Сумської області.
lobanovamarianna3@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ФІТОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті висвітлюється досвід роботи з дітьми 5-9 класів з формування у них здоров'язбережувальної компетентності засобами наочного та практичного посібника – лікарських рослин.

Обґрунтовується фітотерапевтичний ефект застосування трав на уроках та у повсякденному житті.

Ключові слова: *здоров'я, здоров'язбережувальні технології, патріотичне виховання, екологічна освіта.*

Постановка проблеми. Віруси, бактерії, токсини, потрапляючи в наш організм, стають причиною багатьох запальних процесів. У боротьбі з вірусними захворюваннями та запальними процесами у нагоді стають цілющі рослини. З початком війни через постійну напругу, стрес, постійне очікування обстрілів, відсутність відчуття безпеки емоційний стан учасників освітнього процесу викликає занепокоєння. Часом і дорослі, і діти відчувають розгубленість, бажання кричати й трощити все навколо через якусь дрібницю. Або ж не можуть зосередитися, налагодити режим сну, вирівняти емоційний стан.

Метою статті є опис досвіду використання лікарських рослин на уроках біології та в позаурочний час з учнями 5-9 класів.

Виклад основного змісту. У психічно важкий та тривожний час здобувачі освіти потребують покращення опірності організму до вірусних інфекцій, покращення самопочуття на рівні психічних станів та процесів.

Ще в дошкільному віці людина засвоює певні знання з гігієни, практичні вміння та навички, які сприяють збереженню, зміцненню та формуванню її здоров'я. Вона знайомиться із загартовувальними заходами, вчиться елементарного самоспостереження, самовивчення та самоаналізу самопочуття, щоб визначити стан власного здоров'я, а можливо, і виявити ознаки хвороби. [2, с. 134-137].

Навчальний предмет біологія спрямований на реалізацію мети природничої освітньої галузі щодо формування особистості учня / учениці, який / яка: знає та розуміє основні закономірності живої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість у пізнанні живої природи, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, оцінює вплив біології і біотехнологій на сталий розвиток суспільства, оцінює можливі наслідки людської діяльності в природі, відповідально взаємодіє з довкіллям [5, с. 2]. Для досягнення означеної мети та розкриття значення біологічних знань у повсякденному житті учнівства доречною є освітня діяльність із застосуванням роботи з лікарськими рослинами.

Спостерігаючи за учнями 5-9 класів, досліджуючи їх режим дня, учитель біології може використати потенціал фітотерапії для

покращення їх емоційного стану та фізичного самопочуття. Формування в учнівства бережливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей передбачає врахування всіх його складників і можливе лише за умов неперервності та комплексності освітнього впливу на особистість дитини. При цьому учень має бути активним учасником і творчим суб'єктом виховного процесу. Здобута інформація має увійти в повсякденне життя учнів, і на основі усвідомлення і прийняття стати переконанням і мотивацією до збереження свого здоров'я. Для реалізації оздоровчої життєвої позиції особистості педагогу слід формувати в учнів/учениць щоденні вміння приймати оздоровчі рішення, надаючи кожному психологічну підтримку.

Обрана тема педагогічного дослідження стала результатом занепокоєння про стан здоров'я нації, про підростаюче покоління.

Наші предки залишили нам неоціненну спадщину порад на всі життєві ситуації, а природа Батьківщини багата корисною флорою.

Пам'ятаю своє дитинство, що проходило в мальовничому куточку Лебединщини, ми бігали босоніж по росі, дихали повітрям, очищеним і наповненим ефірами хвойного лісу. Замість модних напоїв пили трав'яний чай. Загартовування та вітамінізація здійснювалась практично круглий рік.

У сучасному світі дитина все далі від природи і все більше часу проводить у віртуальній реальності. Навіть дошкільник розвиває свою пізнавальну активність у гаджетах, ігри у нього електронні [2, с. 6]. У результаті такого осучасненого розвитку ми бачимо роздратованих і нервово виснажених дітей, їхній світогляд обмежений, а психіка нестабільна. [2, с. 14]. Ні для кого не секрет, що є діти, яким батьки дають заспокійливі таблетки перед походом до школи. Учителі стають свідками, коли дія пігулок закінчується і дитина, при виході з стану примусового гальмування психічних процесів, не належить собі, не в змозі керувати власними емоціями.

Будучи мамою гіперактивної дитини, розумію матусь малих бешкетників, а педагогічний досвід переконує в нелегкій праці вчителя. У своїй педагогічній діяльності я звернулася до досвіду наших предків, а точніше досвіду фітотерапевтів, яких в народі називають травниками. Моя бабуся Мартиненко Марія Іванівна була знаною травницею, яка передала свої знання моїй мамі, а та знала, як допомогти нам з сестрою без пігулок.

Коли в моїх учнів починаються прояви тривожності, занепокоєння, відсутність уваги, я заварюю чай з м'ятою і беру до рук

збірник оповідань В. Сухомлинського «Квітка сонця». Це була прекрасна квітка. На її блакитних пелюстках тремтіли краплі роси, і в кожній краплині горіло маленьке сонце [6, с. 13]. Трава м'яти перцевої, вирощеної в екологічно чистих куточках Сумщини, є незамінною помічницею для заспокоєння нервової системи без ефекту звикання. Доки чай холодне, діти вдихають аромат напою, а тепло й ефірні олії рослини діють як профілактичний засіб від ринітів та синуситів. Такий настій також збуджує апетит, тому по закінченню оповідки в учнів зникає проблема відсутності апетиту для їхніх перекусів.

На фото представлений фрагмент виховної години «Фіточаювання» (фото 1-2), на якій діти вчилися прийомам самозаспокоєння, зняття нервової напруги, а також вчилися розпізнавати лікарські рослини за зовнішнім виглядом, запахом та смаком. Спостерігали за впливом чаю з чебрецю на терморегуляцію організму та покращення емоційного стану.

Фото 1-2. Виховна година «Фіточаювання»

Звісно, у дитячому колективі проводяться, як правило, переважно інформативні бесіди щодо споживання відвару трави дітьми. У 6 класі, де я є класним керівником і добре знаю дітей та відсутність у них алергічних реакцій, можу застосовувати відвар м'яти, чебрецю, материнки для ароматерапії в «куточку релаксації».

Склянку окропу заливаємо листя м'яти. Настоюємо 20-30 хвилин. Проціджуємо та додаємо кип'ячену воду. Згідно з рецептом травників, необхідно додати води стільки, щоб об'єм настою досяг початкових 200 мл. Але якщо вам не сподобається смак, розбавляйте настій водою, доки він не стане приємним. Настій потрібно пити, насолоджуючись його смаком. Пам'ятайте, що м'ята – один з найкращих засобів усунути занепокоєння [4, с. 113]. Діти просто в

захваті від такої процедури.

Особливо подобається учням, коли звучать голоси птахів рідного краю, пахне «бабусиною хатою», і 10-15 хв спокою для вчителя – це розкіш і релаксація одночасно.

Наших далеких предків проблеми зі сном навряд чи турбували, а от мені інколи доводилося вкладати свою дитину так довго, що часу самій поспати майже не залишалося. В книзі відомого етнографа Ірини Ігнатенко «Етнологія для народу» є згадка про те, що подушку для спання набивали пахучим сіном, а інколи – й з додаванням лікарських рослин. Свою першу «сонну подушечку» я зробила у формі зайчика з клаптика цупкої тканини та наповнила її товченими сухими шишками хмелю, квітами чорнобривців і материнки. Такий зайчик приходив спати до маляти в ліжечко і приносив солодкі сні швидше, ніж я могла собі подумати.

Дану ідею я поширила серед батьків класу. Виконуючи роботу з пошиття подушечки, дитина зближується з мамою чи бабусею, вони разом наповнюють цього «зайчика» не лише травами, а й своєю любов'ю, дають іграшки ім'я, яке асоціюється зі сном. Маленька особистість іде лягати спати не тому, що так хочуть дорослі, а тому що прийшов час вкладати зайчика і дитина відчуває свою відповідальність за це.

У наш час, коли пандемія вірусу заповонила всі куточки планети і ми не можемо обійтися без антисептиків, забуваємо, що майже кожного з нас в дитинстві купали у відварі трави причепи (череди). Ця рослина є природним засобом, що виявляє бактерицидну дію. У своїй роботі з групою дітей молодшого шкільного віку я використовую траву причепи у ванночках для рук. Ми набираємо проціджений відвар у ємність, кладемо в неї дрібні іграшки, намистинки чи гудзики і ставимо на стіл. Даю дітям завдання порухувати предмети під водою чи розподілити за кольором тощо. Головне, щоб руки продезінфікувалися цікаво та цілком безпечно. А ще процедура корисна для розвитку дрібної моторики і тим діткам, у кого алергія на миючі засоби, адже череда має антигістамінні властивості.

Організм людини має такі властивості, що найкраще сприймає речовини саме тих рослин, які зростають у місцевості, де вона народилася. Наше тіло «готує себе» до засвоєння рослинної їжі посезонно. Повинні дозріти яблука у саду – в кишечнику продукуються потрібні ферменти. Наші предки добре знали, що сушені трави зберігають свої корисні властивості протягом року, а деякі види й довше. Найчастіше ГРВІ люди хворіють навесні (через ослаблення

організму після зими) і саме в цей період розквітає безпечний засіб для виведення мокротиння з легенів – мати-й-мачуха, а трохи пізніше починає квітнути бузина. Можливості споживати нетипові для даної місцевості фрукти й овочі пращури також не мали. Зате генетично їхні тіла добре сприймали всю рослинність, характерну нашій лісостеповій природній зоні [3, с. 113].

Тому такі корисні, але не «рідні» лимони можна замінити рослиною айва. Її плоди мають неймовірний аромат, а вітаміну С більше, ніж у лимоні. Для декого це може бути дуже кислий плід, але цукати та мармелад з айви – корисні та смачні ласощі. У періоди респіраторних захворювань я у класі розкладаю блюдця з розрізаними плодами айви, або роблю «їжачка», у якого голочки – приправа гвоздика. Чудова альтернатива шматочкам цибулі, яку через специфічний запах краще не використовувати в закладі освіти. І порівняно з духмяним лимоном дуже економно, адже айва росте навіть в лісі.

У системі своєї педагогічної діяльності я часто звертаюся до гербарію рослин Сумської області, щоб діти могли бачити, як виглядає та чи інша рослина, які її властивості та де застосовується. Можливості дитячої пам'яті допоможуть скористатися набутими знаннями у подальшому житті. Для закріплення вивченого мною створено дидактичну гру-доміно, в якій учні не лише впізнають лікарські рослини, а й «складають» частинки ландшафту, на якому вони ростуть. З допомогою таких ігор легко вводити в словниковий запас дітей нові терміни (ареал існування, екосистема).

Фото 3-4. Красознавча авторська гра «Лікарські рослини рідного краю»

На фото 3-4 зображено приклад елемента авторської гри «Лікарські рослини рідного краю», для впровадження якої всі фото та малюнки створені самими ж школярами. Під час власних

фотоекспедицій діти знаходили підходящу місцевість із сприятливими умовами для росту вибраних ними рослин, а на уроках образотворчого мистецтва малювали трави. Таким чином, мені вдалося реалізувати впровадження відразу кількох ключових компетентностей здобувачів освіти.

Доцільно розподіляти розумову працю учнів за порами року. Це зумовлено тим, що «рік складається з періодів, у кожному з яких життєдіяльність людського організму різна. Добре відомо, наприклад, що навесні захисні сили організму послаблюються, на осінь – зміцнюються. Ураховувати ці циклічні коливання особливо важливо в школі, адже ми маємо справу з організмом, який росте, розвивається, з мозком, який формується». Тому, зокрема, у початкових класах, В. Сухомлинський радить до кінця лютого в основному закінчити вивчення теоретичних узагальнень, а весною зосередитися на тих видах роботи, які поглиблюють, систематизують здобуті раніше знання, а також посилюють вироблення вмінь, необхідних для успішного навчання в подальшому. Важливого значення В. Сухомлинський надає належним медико-гігієнічним умовам навчальної діяльності учнів, відсутність яких призводить до хворобливих виявів. Зокрема, унаслідок тривалого перебування в приміщенні, «кисневого голодування» можуть виникнути проблеми з очами, порушення обміну речовин, при яких дитина втрачає здатність до зосередження розумової праці [7]. Саме тому учні «Школи радості» тривалий час перебували на свіжому повітрі, особливо в осінні, весняні й літні дні. В організації навчання В. Сухомлинський звертає увагу на правильне чергування видів діяльності, установа індивідуального для кожної дитини режиму праці й відпочинку, активізацію учнів через фізичну працю, рух, ходьбу, біг, гру – оскільки без утоми не може бути здоров'я [7]. Значну роль у формуванні здорової особистості В. Сухомлинський відводить загартуванню учнів, особливо ніг. Тому в жаркі дні діти до Павлиської школи ходили босоніж, не боялися дощу, не куталися в сто одежинок, не одягали фуфайок і светрів «про запас», «на всяк випадок».

До формування здоров'язберезувальної компетентності школярів закликав відомий педагог В. Сухомлинський, що написав велику кількість дитячих творів, сповнених любов'ю до маленької людини та до рідної землі. Читаю оповідання «Гілочка», в якому вже дорослий дідусь згадує себе маленьким хлопчиком, бачить знайому липу «...Це він давно колись відчахнув їй гілочку. І ось тепер на високому стрункому дереві не було великої гілки. Менше листя

зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного – бо він зламав гілочку. Менше й радості в світі...» [6, с. 115]. Діти задумуються і роблять висновок, що лікарські рослини, які приносять стільки користі, також потрібно й оберегати. Здорова дитина не лише фізично здорова, а повинна мати здорову душу, що чуйна до всього живого, що вміє бути доброю та вдячною. Особливо емоційні та близькі моїм вихованцям твори Василя Олександровича я пересилаю батькам дітей, прошу їх читати та обговорювати, робити висновки.

Спостереження за вирощеною власною працею рослиною – дієвий метод для формування пізнавальної активності мозку, уваги, винахідливості. Ми разом з учнями виростили кімнатну м'яту на підвіконні. Коли з'являлися перші паростки, позитивні емоції та незрівнянний свіжий аромат переповнювали класну кімнату. Саджаючи маленькі чорні насінинки, я навмисно не сказала, що за рослинка має зійти – це був сюрприз. Діти самі потім правильно впізнали рослину за запахом та формою листків. Мій секрет було розкрито приблизно через три тижні від посадки насіння, але захоплення маленьких дослідників перевершило всі сподівання. Більшість лікарських рослин можна виростити на підвіконні, але починати треба з насінини, бо доросла рослина не зможе адаптуватися до нових умов.

При використанні лікарських рослин в роботі з дітьми потрібно обов'язково враховувати їх токсичність. Не використовувати дуже концентровані настої та відвари, рослини мають свій термін придатності, величезна кількість серед лікарських трав є токсичними. Тому що майже всі ліки – це отрута і лише доза та правильне використання робить їх корисними.

Отже, для формування здоров'язбережувальної компетентності школярів у нашій місцевості і по всій Сумській області є велике різноманіття рослинності, серед яких визначне місце займають лікарські рослини. Їхнє практичне застосування я намагалася розкрити на прикладі своєї педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бензель В. Лікарські рослини і фітотерапія (фітотерапевтична рецептура) : навч. посіб. (ВНЗ IV р. а.). Київ : ВСВ «Медицина», 2010. 400 с.
2. Беленька Г., Богініч О., Вертугіна В. та ін. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років : конспект лекцій. Київ, 2020. С. 6, 14, 134-137.
3. Ігнатенко І. Етнологія для народу : свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. С. 113.

4. Лікарські рослини : енциклопед. довідник / за ред. А. М. Гродзінського. Київ : «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана ; Олімп, 1992. 543 с.

5. Соболь В. Біологія 7-9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883. URL: <https://griml.com/T7Da5> (дата звернення: 05.11.2024).

6. Сухомлинський В. Квітка сонця : збірник оповідань. Харків : ВД «Школа», 2020. 176 с.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3: Серце віддаю дітям . Київ : ВД «Освіта», 1977. 670 с.

Оксана Логвиненко,
завідувачка.

Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 9 «Світлячок»
Сумської міської ради,
Сумська область.
zdo9smr@gmail.com

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ФОРМАТ СУЧАСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З РОДИНАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті окреслюються актуальні питання сучасної взаємодії закладу дошкільної освіти та родин дітей дошкільного віку; аналізуються сучасні ефективні форми педагогічної взаємодії закладу дошкільної освіти з родинами дошкільників; представлено практичний досвід реалізації педагогіки партнерської в закладі дошкільної освіти.*

***Ключові слова:** педагогіка партнерства, взаємодія з батьками, форми і методи взаємодії з батьками.*

***Постановка проблеми.** Запровадження воєнного стану в державі внесли значні корективи в діяльність сфери дошкільної освіти. Саме на часі постає питання необхідності вирішення проблеми формату сьогоденної взаємодії з родинами дошкільників. Відповідно до існуючих умов функціонування закладу дошкільної освіти та життєдіяльності дітей дошкільного віку й їх родин виникає розуміння надважливості сприяння ефективному партнерству, взаємодії батьківської та освітньої громадськості, що є дієвим інструментом залучення їх до обговорення та вирішення проблем цілісного розвитку дитини дошкільного віку, до конструктивної співпраці та вироблення єдиної освітньої політики педагогів та батьків.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Проблема взаємодії дошкільного закладу і родин дошкільників завжди перебуває у центрі уваги фахівців*

дошкільної освіти. Питання психології виховного впливу сім'ї на дитину та взаємовідносин дошкільного закладу з родинами з'ясовували С. Тищенко; Т. Пироженко та ін.

Проблеми партнерської взаємодії (співробітництва) батьків з дошкільним закладом освіти досліджували О. Долинна, О. Низовська, Т. Пагута та ін.

Питання взаємодії сучасного закладу дошкільної освіти з батьками вихованців досліджуються з різних позицій. Зокрема, зміст та методи співпраці з родиною (Т. Кірієнко та ін.); педагогічна робота з батьками дошкільників (Л. Сухарева та ін.); шляхи оптимізації взаємодії дошкільного закладу та сім'ї (Л. Дубровська, Н. Кондратенко та ін.).

Методичні аспекти взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї ґрунтовно досліджували В. Котирло, С. Ладивір та ін. Зокрема, О. Кононко надає методичні рекомендації щодо умов, шляхів і засобів гуманізації взаємин дошкільного закладу з родинами дошкільників. Проте проблема ефективної партнерської взаємодії з батьками дошкільників в умовах воєнного стану наразі потребує подальшого дослідження.

Метою статті є здійснення аналізу сучасних підходів до партнерської взаємодії дошкільного закладу й родин дошкільників та пошук пріоритетних форм співпраці в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту статті. Враховуючи прикордонне розташування Сумської області освітній процес у закладі дошкільної освіти (ясла-садок) № 9 «Світлячок» Сумської міської ради, який збудовано у межах програми «Велике будівництво» навчальн за підтримки президента України Володимира Зеленського, на період дії правового режиму воєнного стану організовується відповідно до вимог чинного законодавства й Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) [1] та з урахуванням безпекової ситуації в місті Суми й рішення обласної військово-цивільної адміністрації. Діяльність у закладі здійснюється із використанням очної та індивідуальної форм організації освітнього процесу.

Освітній простір закладу дошкільної освіти створено з урахуванням сучасних вимог до організації освітнього процесу та життєдіяльності дітей дошкільного віку. Проте важливою складовою ефективною організації освітнього процесу дітей дошкільного віку та їх життєдіяльності є налагодження партнерської взаємодії з їх батьками та членами родин. Педагогіка партнерства, як зазначає О. Рейпольська, завідувач лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем

виховання НАПН України, є чітко визначена система взаємовідносин усіх учасників освітнього процесу (дітей, батьків, вихователів), яка: організовується на принципах добровільності й спільних інтересів; ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, дотримуючись визначених норм (права та обов'язки) та враховуючи ціннісні орієнтири кожної із сторін; передбачає активне включення всіх учасників у реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати [2].

Вважаємо доцільним розглядати педагогіку партнерства в дошкільній освіті як один з основних механізмів досягнення якості освіти, взаємодія освітніх установ з суб'єктами та соціальними інститутами, державними установами, яка спрямована на реалізацію інтересів усіх учасників цього освітньо-виховного процесу та досягнення освітньої мети [3].

Дитина дошкільного віку відкрита до пізнання оточуючого світу: радіє «відкриттю» особливостей та властивостей об'єктів та явищ навколишнього світу, поступово усвідомлює своє місце в ньому. Тому сучасний вихователь закладу дошкільної освіти є модератором, співтворцем індивідуальної траєкторії розвитку кожного вихованця у процесі пізнання навколишнього, створення власної картини світу. Діти прагнуть спілкуватися з ним, ділитися своїми емоціями, взаємодіяти, почути відгук на свої вчинки.

Педагогам задля комфортного перебування кожного вихованця в закладі дошкільної освіти, забезпечення якості освіти важливо встановити партнерську взаємодію з кожною родиною, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів щодо духовного розвитку дітей, захисту їхніх прав, соціалізації. На сьогодні саме партнерство є типом конструктивної взаємодії, що передбачає не лише досягнення поставленої мети при рівності у правах та обов'язках усіх учасників освітнього процесу, але й задоволення їх потреб, координацію їх зусиль заради пріоритету інтересів дитини.

Партнерські взаємини між адміністрацією, вихователями та батьками дають можливість оперативно реагувати на актуальні виклики та проблеми виховання дітей раннього та дошкільного віку, а саме відстежувати зміни у поведінці малюків, краще розуміти їх вподобання, спільно вибудовувати траєкторію розвитку кожного малюка.

Керівництво закладу наразі консолідує зусилля всіх учасників освітнього-виховного процесу для забезпечення необхідних умов для

освіти, повноцінної соціалізації дитини й створення безпечного освітнього середовища. Збереження життя і здоров'я дітей – одна з основних функцій професійної діяльності педагогів закладів дошкільної освіти, особливо в умовах воєнного стану. Наш заклад має безпечне та просторе укриття, стіни якого за допомогою батьків розмальовані різними візерунками, які створюють атмосферу комфорту та спокою під час перебування.

В умовах воєнного стану наші педагогічні працівники готові та спроможні повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім'ям, які виховують дітей раннього та дошкільного віку. Досвід свідчить, що для виявлення потреб батьків, їх проблем і труднощів у вихованні дітей найбільшої актуальності набувають системи комунікації, що дають змогу встановити швидкий обмін інформацією, мобільність зворотного зв'язку. Корисними у вирішенні завдань виховання є бесіди та консультації (колективні та індивідуальні), тематику яких батьки обирають самостійно з переліку питань, що охоплюють програму розвитку закладу дошкільної освіти, а також питання щодо поведінкових проявів дітей тощо.

Із родинами вихованців педагогічні працівники нашого закладу дошкільної освіти працюють як особисто, так і в режимі онлайн. Основними формами онлайн-комунікацій є: відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі. Електронне консультування та телефонний зв'язок стали ефективними формами педагогічного партнерства з батьками, особливо під час війни. За організації партнерської взаємодії спостерігаємо бажання батьків дізнаватися більше про своїх дітей, батькам важливо врахування їх потреб щодо надання знань у розвитку та вихованні власної дитини, можливостей самої дитини в освітньому процесі закладу дошкільної освіти задля забезпечення її комфортного перебування у групі однолітків, взаємодії з педагогами.

Одним із ефективних інструментів комунікації в онлайн-режимі є сайт закладу дошкільної освіти. На сайті нашого закладу є сторінки вікових груп, розміщена додаткова інформація щодо розвитку дітей раннього та дошкільного віку, а також завдання і рекомендації для батьків щодо роботи з дітьми, відповідно до їхнього віку.

Продуктивною формою взаємодії з батьками є проведення індивідуальних зустрічей, в яких беруть участь вихователі групи та фахівці. Така потреба у закладі дошкільної освіти виникає через існуючий воєнний стан, де діти з різними проблемами отримують підтримку. Під час таких зустрічей фахівці не лише висловлюють свої

думки, але й уважно слухають батьків, виявляють зацікавленість та доброзичливість. В цей час батьки більш охоче і відверто розповідають про труднощі, що можуть виникати в сім'ї, про свої занепокоєння, пов'язані з поведінкою дитини, а також діляться успіхами своїх дітей (особливі здібності дітей в малюванні, музиці тощо). Під час таких групових консультацій вивчаємо проблемні питання, робимо узагальнення і доводимо їх до відома батьків. Зауважимо, що більшість проблемних питань, які виникають під час цих консультацій, стосуються розвитку мовлення дітей, соціалізації, емоційного стану малюків в умовах сьогоденної кризової ситуації в країні.

У реаліях сьогодення особливого та важливого значення набувають зустрічі педагогів та батьків із спеціалістами Червоного хреста щодо надання першої медичної допомоги, бо у серйозних ситуаціях вона може врятувати життя. Війна дуже впливає на психоемоційний стан, а особливо під час роботи з маленькими дітьми, частими тривогами та походами в укриття. Працівникам та батькам потрібна постійна підтримка та знання, щоб протистояти стресові. Задля розвитку ментальної стійкості та здатності управляти власним психоемоційним станом для педагогічних працівників та батьків проводимо тренінги, під час яких навчаємось ефективним методам подолання стресу та тривожності.

Сучасні педагоги допомагають забезпечити всебічний розвиток дитини через взаємодію з батьками вихованців і тому ми залучаємо батьків до різноманітних видів діяльності. Зокрема, наші батьки проводять бесіди і розмови з дітьми, разом з ними спостерігають за об'єктами і явищами довкілля, проводять дидактичні, рухливі (малої і середньої рухливості), конструкторсько-будівельні ігри, надають трудові доручення, працюють над розвитком навичок самообслуговування тощо.

Корисними та досить цікавими формами взаємодії адміністрації закладу дошкільної освіти, педагогів, батьків, дітей є участь у спільних проєктах («Я і моя родина», «Наші улюбленці», «Народні традиції», «Щаслива родина – щаслива дитина», у рамках підтримання Всесвітньої акції «Година Землі-2024» «Міні світ у банці» тощо); підготовка до організації свят; допомога батьків в оформленні закладу дошкільної освіти (створення разом з вихователем дидактичних посібників тощо); участь (онлайн чи офлайн) у майстер-класах; спільне святкування визначних подій та світ, які мають важливе значення для країни, міста, життя дітей та закладу дошкільної освіти.

Вважаємо, що рейтинг, бренд, репутацію закладу освіти роблять його працівники. Комунікація з людьми є основною складовою діяльності керівника та ефективної взаємодії з батьками дошкільників та командою педагогів. Відсутність правильної комунікації спричиняє відсутність довіри, погану якість роботи, низьку продуктивність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічне партнерство родин вихованців та закладу дошкільної освіти полягає в узгодженні та реалізації інтересів сім'ї та педагогічного колективу закладу дошкільної освіти щодо забезпечення всіх умов для розвитку та комфорту дитини за умови прагнення досягнути компромісів з найважливіших питань виховання й розвитку зростаючої особистості. Для цього необхідне створення емоційного середовища, що сприяє спілкуванню, вільному виявленню думок між усіма учасниками освітнього процесу, сприйняття і педагогів, і батьків як суб'єктів зі своїми інтересами, потребами, позицією.

Перспективу подальших досліджень щодо підтримки партнерської взаємодії з родинами дошкільників вбачаємо у пошуку сучасних форм та методів співпраці з ними, постійної психолого-педагогічної підтримки в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Рейпольська Ольга. Налагодження співпраці між учасниками освітнього процесу *Практика управління дошкільним закладом*. 2021. URL: <https://ezavdnz.expertus.com.ua/915919> (дата звернення: 29.09.2024).

3. Шаповал Н. Педагоги + батьки = партнерська взаємодія. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2020. № 8. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/831350> (дата звернення: 13.10.2024).

Алла Метейко,
методист природничої освітньої галузі
навчально-методичного відділу координації освітньої
діяльності та професійного розвитку.
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.
alla.meteiko@ukr.net

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ

Анотація: у статті розглянуто способи формування

здоров'язберезувальної компетентності учнів на уроках хімії. Наведено приклади навчальних досліджень та дослідницького проєкту, виконання яких сприятиме формуванню здоров'язберезувальної компетентності в учнів засобами навчального предмета «Хімія».

Ключові слова: *здоров'язберезувальна компетентність, навчальний предмет «Хімія», дослідницька діяльність, метод проєктів, інтеграція знань.*

Постановка проблеми. Питання формування здоров'язберезувальної компетентності учнів на уроках хімії є надзвичайно актуальним. Це обумовлено потребою підготувати учнів до життя у світі, де важливо вміти зберігати здоров'я в умовах техногенних змін та впливу хімічних факторів. Оскільки постійно збільшується використання хімічних речовин у повсякденному житті; щорічно погіршується екологічна ситуація, що пов'язана з військовими діями на території України, та кліматичними змінами в природі; стрімко молодіють хронічні захворювання людини тощо. Крім того, процес формування здоров'язберезувальної компетентності допомагає розвинути екологічну свідомість, критичне мислення та соціальну відповідальність здобувачів освіти.

Тож, постає питання, яким чином можна формувати здоров'язберезувальну компетентність в учнів під час навчання у закладах освіти, зокрема й на уроках хімії.

Аналіз актуальних публікацій. Питання формування здоров'язберезувальної компетентності у закладах освіти постійно розглядається українськими науковцями, такими як: О. Гнатюк [1], З. Сироватко, В. Єфременко, Я. Оксенюк, Є.Кочерга, В. Кірман [2], Н. Хольченкова, З. Шпирка, М.-Б. Тунська, Л. Ковальчук та інші. Їхні роботи охоплюють аспекти формування культури здоров'я, використання здоров'язберезувальних технологій, екологічного мислення та створення сприятливого навчального середовища. Також, компетентнісний підхід розглядається як стратегічний напрям розвитку освіти, де здоров'язберезувальна компетентність виступає ключовим елементом у процесі навчання та виховання.

Метою статті є розглянути можливі способи формування здоров'язберезувальної компетентності під час навчання учнів на уроках хімії.

Виклад основного змісту статті. Формування здоров'язберезувальної компетентності у здобувачів освіти є важливою частиною сучасних стандартів освіти в Україні, а тому

відображено в навчальних програмах предметів, зокрема і природничого циклу. Наприклад, під час вивчення предмета «Хімія» розглядаються такі питання як: визначення хімічних елементів, що входять до складу організму людини та беруть участь у певних фізіологічних процесах (інтеграція хімії, біології та основ здоров'я); методи очищення води чи повітря (інтеграція хімії, фізики та основ здоров'я); зв'язок між станом довкілля і здоров'ям людини (інтеграція хімії, географії, екології та основ здоров'я) тощо. Це допомагає учням зрозуміти, як хімія впливає на глобальні процеси, що пов'язані зі здоров'ям людини.

Уроки хімії є ідеальною платформою для виховання поваги здобувачів освіти до власного здоров'я. Під час традиційних уроків вчителі роблять акценти на необхідності правильного поводження із хімічними речовинами у побуті, значенні раціонального харчування, небезпеці шкідливих звичок (куріння, алкоголь, наркотиків) тощо.

Проте, у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011) [3], що є чинним у 8-11 класах, і Державному стандарті базової середньої освіти (2020) [4] зазначено про формування компетентностей, результативною складовою якої є усвідомлене ставлення здобувача освіти до власного здоров'я. Основним способом формування ціннісного ставлення дитини є її власний досвід, що набувається через особисту дослідницьку діяльність.

На нашу думку, для формування здоров'язбережувальної компетентності, необхідно на уроках хімії залучати здобувачів освіти до виконання дослідницьких завдань інтегрованого змісту, де розглядається вплив хімічних речовин на здоров'я людини та середовище її існування. Наприклад, у старших класах доцільно провести дослідження з тем: «Аналіз харчових продуктів», «Дослідження складу та впливу безалкогольних напоїв на організм людини», «Дослідження якості води», «Побутова хімія» тощо. Розглянемо приклади таких завдань.

Приклад 1. Тема: «Дослідження складу та впливу безалкогольних напоїв на організм людини».

Мета: сформувані в учнів уміння аналізувати склад продуктів харчування за етикеткою безалкогольних напоїв, прогнозувати вплив складників напоїв на здоров'я людини; розвивати критичне мислення та наукові методи дослідження продуктів харчування.

Очікувані результати: учні/ці навчаться ставити мету і завдання дослідження; формулювати гіпотезу; планувати та здійснювати власну дослідницьку діяльність; аналізувати результати дослідження, робити

висновки щодо підтвердження чи спростовування гіпотези; презентувати результати дослідження та оцінювати власне ставлення до вибору напоїв у повсякденному житті.

Етапи виконання дослідження під час уроку:

Підготовка до уроку: учні приносять до класу зразки безалкогольних напоїв (наприклад, газовану воду, енергетичні напої, соки, фреші тощо).

Теоретична частина (орієнтовно 10 хвилин):

– фронтально у класі проводиться обговорення основних компонентів безалкогольних напоїв: кислоти (лимонна, ортофосфорна), барвники, ароматизатори, підсолоджувачі;

– розглядається питання, щодо кислотно-лужного балансу організму, шкідливого впливу надмірного споживання кислот і цукру.

Практична частина (робота в групах, орієнтовно 20-25 хвилин).

Учні:

– досліджують етикетки: записують склад обраного напою, виділяють компоненти, що можуть бути шкідливими (кислоти, барвники, підсолоджувачі);

– визначають кислотність (рН) напоїв: використовують універсальний індикаторний папір або рН-метр для визначення кислотності напоїв; записують результати і порівнюють їх із допустимими нормами;

– аналізують умісту цукру: використовуючи дані з етикетки (вміст цукру на 100 мл), учні обчислюють загальну кількість цукру в одній порції напою (наприклад, в 500 мл пляшці).

Презентація результатів дослідження та їх спільне обговорення. Пошук відповідей на запитання (10 хвилин):

– Які напої є найбільш шкідливими для здоров'я людини?

– Як регулярне вживання таких напоїв може вплинути на стан зубної емалі, метаболізм та ризик розвитку хвороб?

– Які напої можна вважати більш безпечними?

Рефлексія: учні формулюють правила вибору безалкогольних напоїв та розробляють рекомендації для свого класу чи сім'ї.

Для формування культури безпеки життєдіяльності на уроках хімії важливо проводити дослідження, що навчають учнів дотримуватися правил безпеки під час роботи з хімічними речовинами, зокрема: з маркуванням небезпечних речовин; засобами індивідуального захисту (рукавички, окуляри тощо); правилами поведінки в екстрених ситуаціях. Це формує у здобувачів освіти

відповідальне ставлення до власного здоров'я та правил безпеки. Розглянемо приклад такого дослідження.

Приклад 2. Тема: «Дослідження впливу побутової хімії на здоров'я людини».

Мета: навчити здобувачів освіти розпізнавати небезпечні компоненти засобів побутової хімії за етикеткою, оцінювати їхній вплив на організм людини та довкілля; сформувати практичні навички безпечного поводження з засобами побутової хімії.

Очікувані результати: учні навчаться ставити мету і завдання дослідження; формулювати гіпотезу; планувати та здійснювати власну дослідницьку діяльність; аналізувати результати дослідження, робити висновки щодо підтвердження чи спростовування гіпотези; презентувати результати дослідження та оцінювати значення екологічного мислення і життєвих звичок, спрямованих на збереження здоров'я та довкілля.

Етапи виконання дослідження під час уроку:

Підготовка до уроку: учні приносять до класу упаковки побутових засобів (наприклад, засобів для миття посуду, пральних порошків, відбілювачів, чистячих засобів тощо). Учитель готує кейси, куди входять картки з назвами основних хімічних речовин (поверхнево-активні речовини (ПАР), хлор, фосфати, ароматизатори), що можуть входити до складу засобів побутової хімії, та їх вплив на організм людини і довкілля.

Теоретична частина (орієнтовно 10 хвилин): проводиться короткий огляд хімічних речовин, що є основними компонентами побутової хімії, та визначається їх функція (наприклад, очищення, ароматизація, знезараження тощо).

Практична частина (робота в групах, орієнтовно 20 хвилин).

Учні:

– досліджують етикетки: визначають активні компоненти (хімічні речовини), що містяться у засобах побутової хімії; під час роботи використовують підготовлені вчителем картки з поясненнями, щоб оцінити потенційні ризики від хімічних речовин, складових побутової хімії, для здоров'я людини та екологічної системи;

– визначають рівень рН: за допомогою універсального індикаторного паперу або рН-метра вимірюють рН деяких засобів побутової хімії (розчини для дослідження видає учитель, або визначаються із тих, що принесли на урок учні), щоб визначити їхню кислотність або лужність;

– з'ясовують екологічність продукту: за етикеткою оцінюють наявність маркування, що вказує на екологічну безпеку продукту (наприклад, «еко», «біо» тощо).

Презентація результатів дослідження, спільне обговорення та пошук відповідей на запитання (10 хвилин):

– Які засоби побутової хімії є найбільш небезпечними для здоров'я людини і чому?

– Які заходи / засоби безпеки потрібно застосовувати щоб зменшити або унеможливити вплив побутової хімії на: 1) організм людини, 2) навколишнє середовище (наприклад: вентиляція, захисні рукавички, правильна утилізація упаковки тощо)?

– Які екологічні альтернативи побутовій хімії можна використовувати в побуті (наприклад, оцет, сода, гірчичний порошок, кока-кола тощо)?

Рефлексія: учні розробляють інфографіку або пам'ятку, що містять рекомендації для безпечного користування засобами побутової хімії вдома.

Маємо також зауважити, що для ефективного навчання доцільно використовувати метод проєктів. Розглянемо один із прикладів дослідницького проєкту, виконання якого ґрунтується на проблемній ситуації. Пропонуємо реалізувати цей проєкт учням старших класів.

Приклад 3. Тема: «Аналіз впливу харчових добавок на організм людини».

Мета: навчити здобувачів освіти розпізнавати небезпечні харчові добавки у продуктах харчування за етикеткою, оцінювати їхній вплив на організм людини, сприяти формуванню усвідомленого ставлення до вибору продуктів харчування.

Очікувані результати: учні навчаться ставити мету і завдання дослідження; формулювати гіпотезу; планувати та здійснювати власну дослідницьку діяльність; аналізувати результати дослідження, робити висновки щодо підтвердження чи спростовування гіпотези; презентувати результати дослідження та усвідомлювати відповідальність при виборі продуктів харчування.

Постановка проблеми: «Ви вирішили класом зробити подарункові набори для своїх рідних. Визначили, що до них хочете включити лише смаколики: солодощі, напої, снеки. Але їх у супермаркеті велика різноманітність і всі вони мають харчові добавки із кодом «Е». Перед вами постало питання, як обрати ті, що містять добавки, які найменше впливають на організм людини».

Орієнтовне планування роботи групи учнів:

Формулювання гіпотези: у супермаркеті можна знайти смаколики для подарунку, які містять тільки безпечні харчові добавки з кодом «Е».

Постановка завдань:

- обрати кілька смаколиків, що містять добавки з маркуванням "Е" (наприклад, солодоші, напої, снеки);
- визначити, що означає кожен код добавки, використовуючи довідкову літературу або інтернет-ресурси; розробити таблицю з переліком добавок, їх функцією (стабілізатор, консервант, барвник тощо) та впливом на організм людини;
- з'ясувати, і промаркувати в таблиці червоним кольором добавки, що можуть бути небезпечними для організму людини;
- дослідити у супермаркеті обрані смаколики від різних виробників;
- підготувати презентацію та висновок щодо впливу певних харчових добавок на організм людини.

Планування дослідження і його виконання:

Учні:

- обирають потрібні продукти для дослідження їх складу;
- досліджують літературу та інтернет-джерела щодо кодування харчових добавок, складають опорну таблицю: код добавки, її назва, вплив на організм людини;
- досліджують етикетки смаколиків різних виробників на наявність добавок із кодом «Е»; визначають продукти з найменшою кількістю добавок із кодом «Е»;
- складають порівняльну таблицю; аналізують результати дослідження; розробляють презентаційні матеріали;
- презентують результати дослідження у вигляді буклету, де зазначають коди харчових добавок, які можуть шкодити здоров'ю людини, та складають рекомендації щодо правильного вибору смаколиків і здорового харчування.

Рефлексія / післяпроектні дії: учні знайомлять батьків із результатами дослідницького проєкту та рекомендаціями, що зроблені на основі них.

Це завдання допоможе здобувачам освіти застосувати хімічні знання на практиці, формуючи компетентність у питаннях, пов'язаних із збереженням власного здоров'я та раціонального харчування.

Висновки. Отже, у сучасному світі людина стикається з хімією у всіх сферах життя – від харчування до побутової хімії, тому заклад

освіти має давати основи, як користуватися цими знаннями для збереження власного здоров'я. Важливо навчати дітей критично оцінювати інформацію про продукти харчування, засоби гігієни, ліки тощо, зважаючи на наявність реклами та дезінформації.

Вважаємо, що використання інтеграційного підходу, дослідницької і проєктної роботи, міжпредметних зв'язків сприятимуть формуванню здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти. Сподіваємося, що наші учні стануть більш свідомими споживачами, здатними приймати обґрунтовані рішення щодо свого способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕЛІЛ

1. Гнатюк О. Формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти в сучасних умовах навчання. URL: <http://surl.li/mqztib> (дата звернення 10.11.2024).

2. Кірман В., Кочерга Є. Визначення ефективності педагогічних умов розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів хімії. URL: <http://surl.li/geymeq> (дата звернення 10.11.2024).

3. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://griml.com/aRbIR> (дата звернення 10.11.2024).

4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.11.2024).

Наталія Назаренко,

вихователь першої категорії.

Сумський дошкільний навчальний заклад

(ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради,

Сумська область.

nazarnazarenko37@gmail.com

ОСВІТНЯ ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З РОДИНАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено аналіз можливого формату, наведено практичні форми та засоби освітньої взаємодії з дітьми та їх батьками в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану, представлено приклади освітньої взаємодії в сучасній роботі з батьками.

Ключові слова: взаємодія з родинами, змішаний формат навчання форми, методи, засоби.

Постановка проблеми. Наразі в країні триває воєнний стан, який вніс значні зміни в освітній процес закладів дошкільної та їх освітню

взаємодію з родинами дошкільників. Варто зазначити, що Сумська громада є прифронтовою територією, що змусило заклади дошкільної освіти змінити звичний (очний) формат освітнього процесу та освітньої взаємодії з родинами на змішаний або дистанційний. Тому вихователі закладів дошкільної освіти намагаються віднайти доцільні та ефективні форми, методи й засоби освітньої взаємодії з родинами дошкільників у змішаному або дистанційному форматі в умовах воєнного стану.

Аналіз актуальних публікацій. Проблеми психології взаємовідносин дошкільного закладу з родинами досліджувала фахівець дошкільної освіти Т. Піроженко та ін. Зокрема, проблеми та формат взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї як основної ефективною умови виховання моральної поведінки дітей дошкільного віку з'ясовувала Л. Бобро та ін.

Питання організації роботи з батьками в сучасному закладі дошкільної освіти, як важливого складника освітнього процесу, аналізували С. Пехарева, Л. Савченко та ін. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану, існуючі виклики і можливі рішення стала предметом практичних досліджень таких фахівців дошкільної освіти як О. Варецька, Л. Міщенко та ін.

Теоретичні і методичні аспекти взаємодії дитячого садка і сім'я ґрунтовно досліджували В. Котирло, С. Ладивір та ін. Аналіз сучасного змісту взаємодії (співпраця) дошкільного закладу з батьками здійснювали Т. Голубева, С. Кампов, Л. Островська, В. Павленчик та ін. Питання оптимізації роботи з батьками дітей дошкільного віку досліджували Л. Дубровська, В. Дубровський та ін.

О. Кононко уклала методичні рекомендації щодо умов, шляхів і засобів гуманізації взаємин дошкільного закладу з родинами дошкільників.

Метою статті є аналіз сучасних підходів пріоритетних форм взаємодії дошкільного закладу і родини в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту статті. Змінна безпекова ситуація в Сумській громаді визначає можливий формат освітньої взаємодії закладів дошкільної освіти з дошкільниками та їх родинами. Наразі, здебільшого відвідування дітьми та їх батьками закладів дошкільної освіти здійснюється у змішаному форматі освітньої взаємодії, який передбачає поєднання очного формату (традиційного) та дистанційного формату освітньої взаємодії.

Маємо зазначити, що змішаний й дистанційний формати освітнього процесу та освітньої взаємодії з родинами є сьогодні переважними на території Сумської громади. Не виключенням стало і

запровадження організації змішаного освітнього процесу та освітньої взаємодії з родинами у Сумському дошкільному навчальному закладі (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради, який передбачає традиційний (очний) та дистанційний формат освітньої діяльності. Це спрямувало роботу вихователів закладу освіти на запровадження таких форм, методів й засобів освітньої взаємодії, які б активізували необхідні функції батьків у вихованні та розвитку дошкільників, що сприятиме можливості забезпечити безперервне надання освіти дітям дошкільного віку в умовах воєнного стану. Визначений напрям діяльності вихователів закладу освіти у процесі освітньої взаємодії з родинами дошкільників дозволить реалізувати вимоги Закону України «Про дошкільну освіту» (2024) [2], щодо її обов'язковості, як первинної складової безперервної освіти в Україні.

Враховуючи окреслені Законом України «Про дошкільну освіту» (2024) [2] та Базовим компонентом дошкільної (стандарт дошкільної освіти) [1] завдання дошкільної освіти, маємо нагальну потребу розширити та урізноманітнити таку форму освітньої взаємодії з батьками як *консультування*, бо сьогодні у батьків збільшені функції в організації освітнього процесу дошкільників, які передбачають, насамперед, організацію освітнього простору дітей дошкільного віку вдома з метою ефективної освітньої діяльності у взаємодії з вихователями закладу освіти в дистанційному форматі. Зокрема, для безпосереднього проведення освітніх занять та самостійної освітньої діяльності дошкільників за підтримки вихователів й батьків в режимах офлайн та онлайн.

Відтак батьків необхідно вмотивувати до забезпечення своїх дітей достатньо якісними гаджетами, безперебійним інтернетом [3] та створення освітнього простору вдома, який має бути правильно освітленим, затишним (стіни спокійного пастельного тону або м'якого природнього кольору), не перевантаженим зайвими предметами побуту та іграшками. Зауважимо, що освітній простір дитини дошкільного віку повин мати ігрові та пізнавально-розвивальні осередки, тому маємо зосередити на цьому увагу батьків дошкільників і вмотивувати їх до організації освітнього простору вдома з урахуванням потреб дитини дошкільного віку.

Консультування батьків в дистанційному форматі сьогодні передбачає активне застосування такого інформаційно-комунікаційного засобу як телефон, що надає можливість безпосереднього спілкування з батьками в режимі онлайн та

спілкування пролонгованого у часі, яке забезпечують сучасні застосунки (Viber, Telegram, Whats App та ін.).

Для якісної організації освітньої взаємодії з батьками дошкільників важливо створити онлайн групи у Facebook, Viber, Telegram, Whats App та на сайті закладу дошкільної світи, де доцільно створити сторінку відповідної групи дітей. Так, було створено онлайн простір освітньої взаємодії з батьками дітей молодшої групи «Ластівка» у застосунку Viber, де щоденно консультиємо батьків дошкільників щодо організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та вдома, а також надаємо психологічну й методичну підтримку, яка сприятиме вирішенню практичних завдань діяльності батьків у освітньому процесі дітей дошкільного віку.

На базі закладу функціонує «Консультативний пункт» для батьків або осіб, які їх замінюють і дітей, які виховуються в умовах сім'ї, і є однією із форм надання психолого-педагогічної допомоги сім'ї у вихованні і розвитку дітей дошкільного віку. Сьогоднішня діяльність Консультативного пункту для батьків розширена і передбачає не тільки очний формат взаємодії але й дистанційний, який здійснюється в освітньому онлайн просторі закладу дошкільної освіти на постійно функціонуючому сайті.

Ефективна організація змішаного формату (очного та дистанційного) освітньої взаємодії дошкільників потребує від батьків організації правильного режиму дня своїх дітей, що сприятиме у них розвитку відповідальності, самостійності, формуванню навчальних умінь та навичок. Тут в нагоді, окрім постійних консультивань батьків, стають такі форми освітньої взаємодії як *батьківські збори та зустрічі з різними спеціалістами* (медиками, спеціалістами з фізичного розвитку та виховання дошкільників, ДСНС, методистом закладу освіти та ін.). Враховуючи безпекову ситуацію, такі форми освітньої взаємодії з батьками проводимо у різних режимах (офлайн та онлайн), застосовуючи застосунки для відеоконференції.

Ще однією важливою і необхідною формою освітньої взаємодії з батьками (членами родини) дошкільників є *надання методичної підтримки* у організації освітнього процесу дітей дошкільного віку вдома. Насамперед, у своїй практичній взаємодії з батьками з метою якісної організації освітнього процесу дошкільників методичну підтримку спрямовуємо на оволодіння батьками і дітьми навичками застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які нададуть можливість взаємодіяти на різних інтернет ресурсах та платформах, використовувати різноманітні онлайн застосунки.

Для надання методичної підтримки у організації життєдіяльності дітей дошкільного віку та різних видів їх освітньої діяльності на сайті закладу дошкільної освіти (<https://sites.google.com/view/delfin40>) створений «Методичний кейс», в якому представлено сторінки спеціалістів: сторінка практичного психолога, вчителя-логопеда, медичного працівника, інструктора з фізичної культури, керівника ізо-студії та музичного керівника. А також персональні сторінки вихователів груп (групи раннього віку, молодшого, середнього та старшого дошкільного віку).

По-друге, важливо надавати батькам комплекс онлайн ресурсів для їх освітньої взаємодії з дитиною вдома. Для цього вихователями закладу дошкільної освіти створено електронну (онлайн) бібліотеку, де скомпоновано онлайн ресурси, відео- та аудіо- дитячих казок, віршів, оповідань українською мовою. Також представлено широкий спектр онлайн книг та хрестоматій українською мовою. Доречними стали для батьків онлайн ресурси з основ безпеки де представлено візуалізовані матеріали (плакати, таблиці, відео-ролики, мультфільми тощо) для навчання дітей та їх батьків навичкам безпекової поведінки у різних надзвичайних ситуаціях і, насамперед, правила поведінки під час повітряних тривог, обстрілів, а також правила мінної безпеки. Зокрема, мультфільми від ЮНІСЕФ: «Україна про мінну безпеку: безпечні канікули», «Україна про мінну безпеку: лісовий скарб» та ін. На сайті закладу батьки можуть знайти поради щодо правильної поведінки в інтернет просторі. Також на сайті закладу дошкільної освіти представлена платформа розвитку дошкільнят НУМО, яка є практичною допомогою у організації освітнього процесу дітей дошкільного віку в змішаному форматі.

Наступним важливим аспектом методичної підтримки батьків (членів родини) дошкільників є сприяння забезпеченню дидактичними матеріалами та засобами для організації освітньої діяльності дітей. Для цього розробляємо перелік необхідних дидактичних матеріалів та засобів, зважаючи на потреби розвитку дітей дошкільного віку. Намагаємося максимально зорієнтувати батьків на збір та комплектування природного матеріалу для реалізації основних видів освітньої діяльності дошкільників (рухова, здоров'язбережувальна, пізнавально-дослідницька, мистецька: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, спів, танці (хореографія), гра на музичних інструментах, театралізація) відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти.

Вважаємо, що правильно організована взаємодія з родинами в сучасних умовах надає можливості і для організації та проведення зустрічей з батьками в очному форматі, а також для проведення цікавих тематичних днів, державних та обрядових свят за участі дітей та їх батьків. Так, у молодшій групі «Ластівка» були проведені такі тематичні дні як «Будь природі другом», «Ми маленькі українці», «Моя щаслива родина», «Від серця до серця» та інші. До організації і проведення яких активно долучилися батьки дошкільників. Проведені також спільно з батьками Державні та обрядові свята («Стрітєння», «Новий рік зустрічаємо, перемогу чекаємо», «Зустрічаємо Миколая» та інші), у яких батьки разом з дітьми долучалися до різноманітних активностей та спільної творчої діяльності.

За безпосередньої підтримки батьків дошкільників були проведені тематичні свята, які є чудовою та ефективною реалізацією завдань Базового компоненту дошкільної освіти (2021 р.) відповідно до визначених освітніх напрямів [1]. Прикладом таких тематичних свят є свята до кожного періоду року: «Осінь щедра і багата», «Урожай збираємо, про зиму дбаємо», «Затишне чаювання» та інші.

Отже, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» [4] безперечно надаємо освітні послуги та здійснюємо освітню взаємодію з дітьми та їх батьками за різними формами організації освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливими завданнями у процесі сьогоденної освітньої взаємодії вихователів закладів дошкільної освіти з батьками дошкільників є налагодження партнерських взаємин і спільних інтересів з родиною кожної дитини, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, взаємодопомоги, співтворчості у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку.

Перспективу подальших досліджень розглядаємо у розширенні формату освітньої взаємодії з батьками дошкільників на основі упровадження активних форм, практичних методик та технологій за допомоги сучасних інформаційно-комунікаційних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнєва, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

3. Пам'ятка для батьків «Діти, інтернет, мобільний зв'язок» URL: <https://cutt.ly/3whARHcZ> (дата звернення: 15.09.2024).

4. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні : Лист МОН України від 02.04.2022 № 1/3845-22 (Додаток 1). URL: <https://cutt.ly/UwhAE0O3> (дата звернення: 28.09.2024).

Наталія Потапенко,
вихователь.

Лебединський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) «Казка»
Лебединської міської ради Сумської області.
natali1984@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті висвітлено основні напрями та засоби формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку. визначено та схарактеризовано види дитячої діяльності, пріоритетні для формування означеної компетентності через застосування основних принципів, методів, форм та засобів у роботі вихователя;*

***Ключові слова:** екологічна освіта, діти дошкільного віку, природничо-екологічна компетентність дошкільника, засоби формування природничо-екологічної компетентності.*

***Постановка проблеми.** У сучасному суспільстві проблема екології та формування свідомого ставлення до навколишнього середовища, вже довгий час, залишається важливою та гострою, у зв'язку зі зростанням екологічних проблем у сучасному світі та необхідністю виховання раціонального використання природи та її ресурсів.*

Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сьогодення, бо саме в дитинстві закладається фундамент екологічної культури та свідомості, що в свою чергу впливає, як на поведінку, так і на дії людини по відношенню до природи впродовж всього її життя.

У Базовому компоненті дошкільної освіти поняття «компетентність» визначено через результат дошкільної освіти та особистісне набуття, що відображує систему взаємопов'язаних компонентів психічного, фізичного, соціального, духовного розвитку особистості дитини [1]. Наголошується, що перед вступом до школи в

дитини мають формувати ряд компетентностей, серед яких є природничо-екологічна.

Отже, екологічне виховання дітей починаючи з раннього віку дозволить сформувати у них стійке позитивне ставлення до природного довкілля, екологічну свідомість, виховати екологічну культуру та екологічне мислення, набути екологічних цінностей.

Різні аспекти проблеми екологічного виховання, формування природничо-екологічної компетентності в дошкільників, підготовки вихователів до означеного процесу досліджують такі вчені: Г. Беленька, Л. Загородня, Н. Лисенко, Т. Науменко, З. Плохій, О. Половіна, Н. Пустовіт, Л. Шаповал та інші.

Метою статті визначено особливості формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку.

Виклад основного змісту статті. П. Плохій стверджує, що дошкільники вже здатні зрозуміти екологічні проблеми сучасності та зацікавлені в їх розв'язуванні, зазначаючи, що початок становлення екологічного світогляду припадає саме на період дошкільного віку [4, с. 123]. Отже, саме в дошкільному віці у процесі освітньої діяльності в дітей формуються основи розуміння світу, екологічної усвідомленості та активної взаємодії з природою.

Головним завданням екологічної дошкільної освіти є:

- набуття елементарних знань про природу та взаємозв'язки в природному середовищі існування людини;
- розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи;
- формування навичок екологічнодоцільної поведінки, а також формування системи гуманістичних цінностей, де цінність природи та суспільства визначаються як провідні.

Г. Беленька вказує на те, що ключовим аспектом у формуванні природничо-екологічної компетентності дитини є розвиток ставлення до природи як до цінності, усвідомлення єдності з природним світом та спроможність вчиняти відповідальну екологічно узгоджену діяльність в природі, базуючись на знаннях екології та природознавства, з особливим акцентом на розумінні зв'язків і взаємозалежностей в природі [2, с. 45].

Н. Яришева уточнює, що природничо-екологічна компетентність дітей дошкільного віку охоплює знання про екологію, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи та розуміння принципів природокористування [5, с. 132].

Л. Загородня тлумачить природничо-екологічну компетентність дошкільника як здатність дитини до природо доцільної поведінки в

різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності. При цьому дослідниця виокремлює низку завдань, які покликані реалізувати вихователі, а саме: формування знань про природу на основі розуміння її законів; виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи; формування природодоцільної поведінки [5, с. 4].

Вважаємо, що ця компетентність передбачає знання про природу, її закономірності та вплив людини на неї, уміння раціонально використовувати природні ресурси, бережливо ставитися до навколишнього середовища та вміння діяти для його збереження та відновлення.

Відзначимо, що природничо-екологічна компетентність включає екологічну освіченість, практичні навички у сфері охорони навколишнього середовища та екологічної поведінки, а також готовність до участі у розв'язанні екологічних проблем на різних рівнях: в особистому житті, в громадській діяльності, у виборі екологічно обґрунтованих рішень поведінки у суспільстві.

На основі теоретичного обґрунтування науково-методичної літератури означимо такі особливості формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку:

- психологічна готовність дітей до наочної представленості, дієвості, систематизації знань та емоційного сприйняття відповідно до вікових особливостей;
- розуміння законів природи;
- конкретні знання про природу планети Земля та Всесвіту, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її об'єктів, ознайомлення із правилами природокористування та їх додержання, природодоцільної поведінки;
- інтегрований підхід до організації ознайомлення дітей дошкільного віку з природним середовищем;
- створення розвивального природного середовища в закладі дошкільної освіти.

У формуванні природничо-екологічної компетентності дошкільнят, як зазначають Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна, доцільно послуговуватися такими принципами відбору форм і методів:

- науковості – відомості про рослин, тварин, явища живої та неживої природи, що мають бути зрозумілі дітям відповідно до можливостей їхнього сприймання;

- позитивізму – виховання та навчання дітей на схвальних прикладах;
- проблемності – створити для дітей ситуацію, за якої доцільно активізувати навчання, надаючи йому пошукового характеру щоб проблемна ситуація була пов'язана з інтересами та досвідом дошкільників, тоді забезпечуватиметься піднесення емоційного стану дітей, збуджуватиметься їхній інтерес до нового;
- системності – дотримання поступового викладу матеріалу для ознайомлення з окремими темами, забезпечення логічної системної послідовності в засвоєнні знань та способів дій, вибору форм і методів під час організації освітнього процесу та контролю за пізнавальною діяльністю дітей старшого дошкільного віку;
- наочності – ґрунтується не на абстрактних поняттях і словах, а на конкретних образах (предметах, макетах, об'єктах живої та неживої природи тощо), що безпосередньо сприймають діти.
- гуманності – створення передумов доброзичливої взаємодії з навколишнім середовищем відповідно до напрямів: розрізнення природного і рукотворного, станів рослин і тварин у різні пори року; постійне піклування про мешканців живого куточка в закладі дошкільної освіти, домашніх тварин, водойм, степу і/або лісу; надання посильної допомоги для створення та підтримування об'єктів живої природи у сприятливих умовах [2, с. 60].

За Базовим компонентом дошкільної освіти природничо-екологічна компетентність – це здатність дитини до природо доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, господарчо-побутової та ігрової діяльності [1].

Ефективність впливу довкілля на дитину в закладі дошкільної освіти залежить від уміння педагога організувати комфортне еколого-розвивальне середовище (екологічна кімната, живі куточки, город на підвіконні, квітники і клумби, екологічна стежка), яке максимально забезпечує занурення дошкільника в процес емоційно-чуттєвого сприймання, активно-дієвого пізнання та оцінки природних об'єктів, процесів, явищ.

Для формування в дошкільників основ природничо-екологічної компетентності використовують традиційні та нетрадиційні види педагогічної діяльності.

У нашому садочку вихователі проводять екологічні стежини, вважаємо, саме вони є однією із основних форм створення

розвивального середовища та чільне місце у формуванні природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку. До складу таких стежинок включаються неживі й живі об'єкти природи: куток природи, екологічна кімната, зимовий сад (всередині них можуть бути створені сітки різних маршрутів з різною метою), пісочниці в коридорах, центри води і піску, лабораторія, окремі композиції кімнатних рослин і сухоцвітів, кутки природи й окремі об'єкти природи в групових кімнатах, міні-города на вікнах, теплиці в приміщенні закладу дошкільної освіти, картинна галерея, виставки виробів із природного матеріалу, міні-музеї природи в групах, фольклорні кімнати, кімната казок, виставки виробів із покидькового матеріалу та інші.

На думку Н. Яришевої, екологічна стежина – «це завчасно визначений маршрут по певній місцевості, на якому розташовані унікальні та типові для даної, місцевості об'єкти: різні групи рослинності, водойми, пам'ятки природи, характерні форми рельєфу тощо». Отже, екологічна стежина забезпечує можливість ознайомлення дітей із довкіллям на основі безпосереднього контакту, залучення їх до особливих видів практичної діяльності [5, с. 42].

Відкриття загадкового і складного світу природи дошкільники здійснюють у процесі пізнавальної діяльності. Пізнавальна діяльність є органічним складником усіх видів дитячої діяльності. Найбільший потенціал мають такі її форми: заняття природничо-екологічного змісту, екскурсії, цільові прогулянки на природу. Дослідницько-пошукова діяльність із позиції ознайомлення з природою і екологічної освіти є одним із провідних видів діяльності. Основним видом дослідницької діяльності є експериментування. Під час експериментування важливо створити умови, за яких дошкільник відчуває себе справжнім дослідником. Наприклад: «Дивовижний світ піску», «Чому стурбована краплинка», «Вивчаємо капілярний ефект», «Експеримент з мушлею», «Експеримент з квіткою з паперу. «Врятуйте яблука» та ін.

Трудову (господарсько-побутову) діяльність уважають невіддільним складником ознайомлення дошкільників із навколишнім світом природи. Вихователь організовує такі види праці: вирощування рослин, догляд за тваринами, діяльність, що спрямована на охорону природи. Важливо перед початком трудової діяльності сформулювати в дитини емоційно позитивне ставлення до об'єкта: показати, що об'єкт живий і потребує догляду, бережного ставлення конкретної дитини.

Дошкільнята найбільше люблять гратися. Тому, організовуючи ігрову діяльність природничо-екологічного змісту,

вихователям доцільно реалізовувати такі підходи: створення нових ігор із набуттям екологічного природоохоронного значення; екологізація традиційних (дидактичних, сюжетно-рольових тощо) ігор; адаптація народних (рухливих) ігор. Досить універсальними є рухливі ігри природничо-екологічного змісту, оскільки вони розвивають фізичні якості, удосконалюють основні рухи дошкільнят, допомагають їм цікаво та невимушено засвоїти певні знання про об'єкти природи. ігор важливо пропонувати твори як основу сюжету, що відображають реальні процеси в природі і взаємозв'язки між її об'єктами.

У своїй роботі, добираючи літературні твори, звертається увага на зміст, який повинен відображати реальний перебіг процесів, що відбувається в природі, наявні взаємозв'язки між об'єктами природи. Важливо не формувати уявлення про шкідливість чи непотрібність певних об'єктів, негативного ставлення і, звичайно, не виховувати жорстоке чи байдуже ставлення до будь-якого об'єкта природи («Що найтяжче журавлям?», «Як Марійка поливала дерева», «Зайчик і Горобина», «Як визволити джмеля», «Покинута кошения», «Дуб», «Ранковий вітерець», «Конвалія», «Золоті стрічки» та ін.)

Наступною часто використовуваною формою екологічної освіти є екскурсія. Особлива цінність екскурсій у природу, як специфічної форми проведення заняття, полягає в тому, що під час них діти ознайомлюються з природними явищами в їхніх взаємозв'язках, із рослинами та тваринами в середовищі їхнього існування і, на жаль, із негативними прикладами впливу людини на довкілля. Це дає змогу формувати в дошкільників системні знання, природодоцільну поведінку, виховувати адекватне, емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів природи та наслідків взаємодії людини з природним середовищем». Використовуються екскурсії природничого змісту, заняття-досліди, заняття з використанням моделей та екологічних знаків, заняття клубу «Зелений патруль», «Кришталеве повітря».

Висновки. Сформованість природничо-екологічних компетенцій даватиме дитині змогу володіти природозбережувальними можливостями, зрозуміти її власні цінності та вплив людини на природну життєдіяльність. У майбутньому ініціюватиме самостійну та життєздатну поведінку в ситуаціях прийняття доцільних екологічних дій, забезпечуватиме гармонізацію з навколишнім середовищем відповідно до власних інтересів.

У ході дослідження проблеми визначено, що процес формування природничо-екологічної компетентності в дошкільників має свої особливості, що ґрунтуються на їхній психологічній готовності, знаннях і розумінні законів природи, позитивному емоційно-ціннісному

ставленні до її компонентів, дотриманні правил природокористування, природодоцільної поведінки. Цьому процесу сприяє інтегрований підхід до організації ознайомлення дошкільників із природним довкіллям, створення розвивального природного середовища в закладі дошкільної освіти при дотриманні психолого-педагогічних, санітарно-гігієнічних, матеріально-технічних та естетичних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнєва, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи : метод. посіб. для вихователів дітей дошкільного віку. Київ : Київський університет імені Б. Грінченка. 2013. 115 с.

3. Загородня Л.П. Дитина в природному довкіллі. Впроваджуємо оновлений БКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 3–9.

4. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посіб. Київ, 2002. 173 с.

5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 255 с.

Ангела Романченко,
кандидат технічних наук, учитель хімії вищої категорії.
Комунальна організація (установа, заклад)
«Шосткинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7
Шосткинської міської ради Сумської області».
angela.romanchenko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ХІМІЇ

***Анотація.** У статті розкрито досвід формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти різними методами на уроках хімії.*

***Ключові слова:** здоров'я, здоров'язбережувальна компетентність, освітній процес, апелювання досвіду, метод проєктів, домашній експеримент.*

***Постановка проблеми.** Люди з давніх-давен усвідомили цінну здоров'я, присвячуючи цій темі мудрі думки, які слугують засобом передачі знань і досвіду від одного покоління до іншого. Необхідність дбайливого ставлення до власного здоров'я виникає внаслідок*

розуміння цінності здоров'я та руйнівних наслідків хвороб. «Головним скарбом життя є не землі, що ти їх завоював, не багатства, що їх маєш у скринях... Головним скарбом життя є здоров'я, і, щоб його зберегти, потрібно багато що знати» — говорив перський науковець-енциклопедист, філософ, лікар, хімік Авіцена [5].

Стан здоров'я сучасної молоді є показником загального добробуту суспільства та однією з найвищих національних цінностей. Аналіз літературних джерел та наукових праць вказує на стрімке підвищення рівня загальної захворюваності, зростання поширеності відхилень у роботі окремих органів і систем організму учнів закладів загальної середньої освіти. За даними О Дубогай, Л. Іванової, С. Присяжнюка в закладах загальної середньої освіти спостерігається динаміка щорічного збільшення кількості учнів, віднесених до спеціальної медичної групи з фізичного виховання. Їх кількість у різних регіонах держави сягає 30-40 % [4].

Актуальним завданням закладів загальної середньої освіти є підготовка учнів до життя в сучасних реаліях, зокрема формування у здобувачів освіти необхідних життєвих компетентностей. І одним з таких завдань є збереження здоров'я учасників освітнього процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Здоров'я – поняття багатопланове. До задовільного стану здоров'я відноситься не лише відсутність хвороб, а й відповідне психологічне самопочуття, гарний настрій, високий рівень добробуту та адаптації до життя в суспільстві. Узагальнюючи, під поняттям «здоров'я» варто розуміти гармонійне поєднання фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я, що своєю чергою стають результатом самодисципліни, самопізнання, самореалізації на основі стійкої потреби бути здоровим.

Учені зазначають, що здоров'я людини на 18-20 % залежить від спадковості, на 18-20 % – від соціально-економічних та екологічних умов довкілля, на 8-9 % – від медицини і на 51-53 % – від способу життя самої людини [4].

Проблематика здоров'я вивчається у педагогічній, медичній, культурологічній літературі (М. Антропова, Т. Апанасенко, А. Баранов, О. Дубогай, А. Сухарєв, А. Хрипкова та ін.) [3].

Питання щодо формування культури здоров'я та здоров'язбережувальної компетентності вивчали В. Бабаліч, О.Багнетова, М. Гриньова, В. Климова, Г. Кривошеєва, О. Маркова, В. Ореховська, А. Турчак, В. Успенська та ін.

Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як

здатність учня застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини [7].

Здоров'язбережувальна компетентність набувається через формування сприятливих для здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції знань, умінь, ставлень (психологічних установок, принципів, цінностей, вірувань, прагнень). Розвиток здоров'язбережувальної компетентності у сучасному світі дедалі частіше відбувається шляхом впровадження превентивної освіти на засадах розвитку життєвих навичок. Учитель має підготувати учнів до життя у сучасному суспільстві. Школа має забезпечити умови для засвоєння учнями соціального досвіду, опанування накопиченими в суспільстві способами діяльності, інтелектуального, духовного, фізичного та психічного розвитку школярів, збереження і зміцнення їхнього здоров'я [6].

Отже, здоров'язбережувальна компетентність розуміється як цілісне, індивідуальне, психологічне утворення особистості, спрямоване на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення.

Наукові роботи А. Грабового, Г. Лашевської, О. Максимова присвячені питанням отримання учнями навичок безпечного поводження з хімічними речовинами як у школі, так і вдома. Учені пропонують експериментальний складник навчальної програми з хімії доповнити дослідями адаптованими до повсякденного життя, а саме: використання речовин побутової хімії, лікарських препаратів, харчових продуктів.

Т. Воронцова, Н. Мацебула, І. Репік зазначають, що практично кожна тема програми хімії у школі має прикладне здоров'язбережувальне значення. Хімія та основи здоров'я – це дві споріднені навчальні дисципліни, які доповнюють одна одну. Результатом є формування у здобувачів освіти основ здорового способу життя [1].

Мета статті – показати необхідність та можливості формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності на уроках хімії.

Викладення основного змісту статті. Повсякденне життя і побут людини важко уявити без хімії і продуктів хімічного виробництва. Комп'ютер, навушники, окуляри, мийні та чистячі

засоби, косметика, засоби гігієни, кредитна картка – це ті речі, які міцно закріпилися у нашому житті і які є продукцією хімічного виробництва, а саме нафтопереробної промисловості.

Без повітря, головними складниками якого є такі гази, як азот, кисень та інертні гази, не було б життя на нашій планеті. Чи знали Ви, що питна вода це чиста хімія, формула якої є чи не єдиною, яку всі пам'ятають протягом життя незалежно від рівня отриманих знань за програмою шкільного курсу хімії. Випиваючи склянку води, людина споживає справжній коктейль з неорганічних речовин, адже дана рідина містить йод, фтор, кальцій, селен тощо.

Для формування здоров'язбережувальної компетентності на уроках хімії необхідно неухильно використовувати різні методи для досягнення поставленої мети шляхом пропаганди здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я серед учнів; постійного вдосконалення науково-теоретичної та практичної підготовки в галузі здоров'язбереження; підвищення мотивації до рухової діяльності; розвитку реальних розумових можливостей учнів, підвищення рівня їх вихованості, самостійності, творчої активності; розширення і поглиблення теоретичних знань учнів у галузі здорового способу життя; отримання об'єктивної інформації про рівень та динаміку якості формування, збереження та зміцнення здоров'я людини в духовному, психічному, фізичному і соціальному плані.

Одним із дієвих методів, на наш погляд, є «Апелювання досвіду». Учитель повинен знайти такі форми і способи його організації, які б апелювали до власного досвіду учня, активізували його емоційну, інтелектуальну сфери, підключали його до процесу пізнання. Учень на уроці, своєю чергою, має відчувати власну причетність до всього, що на ньому відбувається. Під час такого уроку вибудовуються рівноправні відносини на уроці; дружня атмосфера і взаємоповага, взаємозацікавлення сторін.

У контексті використання даного методу проводили мотивацію навчальної діяльності учнів 10 класу при вивченні органічних сполук, апелюючи до харчових продуктів. Найпоширенішою відповіддю, що одразу спадає на думку учнів при постановці проблемного питання «Що хімічного у харчових продуктах?», є «глутамат натрію» (мононатрієва сіль глютамінової кислоти, популярна харчова добавка E 621) – речовина, яка зробить смачним практично все. Здобувачі освіти наводили приклади продуктів, що містять цю добавку: чипси, приправи, сосиски, ковбаси, молоко, риба, соєві продукти тощо. Але переважна більшість учнів не розуміли чи дійсно ця сіль є шкідливою.

Використовуючи *метод випереджувального навчання*, деякі учні

класу на попередньому уроці отримали індивідуальні завдання з пошуку інформації про мононатрієву сіль глютамінової кислоти. Численні дослідження засвідчили, що від глютаму натрію дійсно може бути погано, але лише чутливим до нього людям. Загалом він безпечний у досить високих дозах, адже ми самі утворюємо глютамінову кислоту. Глутамінова кислота – один з найбільш поширених нейромедіаторів у мозку. Нейрони головного мозку виділяють її, коли люди спілкуються між собою. Але велика кількість глютамінової кислоти шкодить мозку, зокрема при надлишку даної кислоти нейрони починають гинути. Узагальнивши інформацію, учні сформулювали висновок, що подібних хімічних речовин дуже багато і харчові продукти можуть впливати на здоров'я людини. Це розуміння стало мотивацією до розширення і поглиблення теоретичних знань учнів у галузі здорового способу життя.

Роль хімії в житті людини важко переоцінити. У сучасному світі, у «хімічну» епоху, уроки хімії набувають ще більшої актуальності щодо збереження здоров'я учнів. Адже вчителі хімії зобов'язані не лише давати ґрунтовні теоретичні знання, але й вчити застосовувати їх у повсякденному житті, формувати в учнів свідому потребу в здоровому способі життя.

Якісне навчання хімії у закладі загальної середньої освіти обов'язково супроводжується застосуванням хімічного експерименту. На уроках теоретичний матеріал має завжди супроводжуватися практичним експериментальним підтвердженням. Крім того, важливим є апелювання до життєвого досвіду учнів шляхом проведення *домашніх експериментів* з використанням речовин та препаратів побутової хімії, лікарських препаратів, харчових продуктів тощо. Такий формат проведення експерименту дозволяє сформувати в учнів досвід коректного поводження з хімічними речовинами у побуті. При плануванні таких експериментальних завдань перевага надається тим, що можуть бути реалізовані в повсякденному житті (способи очищення води в домашніх умовах, виведення «накипу» на поверхні водонагрівальних приладів, виведення плям іржі за допомогою лимонної кислоти та кухонної солі; добування крохмалю з картоплі; вплив різних факторів на швидкість хімічних реакцій на прикладі зберігання харчових продуктів; використання питної соди як мийного засобу та розпушувача тіста тощо). Експеримент ужиткового характеру сприяє створенню життєвих ситуацій, для реалізації яких учні мобілізують свої знання, уміння, певний життєвий досвід.

При вивченні теми «Залежність швидкості хімічних реакцій від різних чинників» учням було запропоновано дослідити один з факторів

впливу, провівши домашній експеримент щодо зберігання харчових продуктів. Під час експерименту дослідники свідомо впливали на хід процесу, змінюючи один із факторів його перебігу – температуру та доступ кисню до обраного харчового продукту. Здобувачі освіти із задоволенням застосовували такі методи дослідження як спостереження, вимірювання, експеримент і, напевно, вже точно запам'ятали, що зі зростанням температури швидкість реакції збільшується. Таким чином, учні усвідомили необхідність дотримання температурних режимів зберігання харчових продуктів задля запобігання харчовим отруєнням, особливо у теплу пору року.

Набуті учнями хімічні знання створюють основу реалістичного ставлення людини до навколишнього світу, у якому значне місце посідає взаємодія людини і речовини, сприяє розкриттю таємниць живого через пізнання процесів життєдіяльності організмів на молекулярному рівні. Тому є доречним при вивченні хімії застосовувати *метод проєктів*, що також сприяє формуванню здоров'язберезувальної компетентності. Проєкти розробляються учнями індивідуально або в групах, учитель надає консультації щодо планування, визначення мети, завдань і методики дослідження, пошуку інформації, координує хід виконання проєкту.

Проєктна робота може бути теоретичною або експериментальною. Тривалість проєкту – різна: від уроку (міні-проєкт), кількох днів (короткотерміновий проєкт) до року (довготерміновий). Результати досліджень учні представляють у формі мультимедійної презентації, доповіді, тематичного масового заходу. Презентація й обговорення (захист) проєктів відбувається на спеціально відведеному уроці або під час уроку з певної теми. Робота кожного виконавця проєкту оцінюється за його внеском, індивідуально.

Вивчаючи тему «Розчини», учні 9 класів виконували навчальний проєкт «Виготовлення розчинів для надання першої домедичної допомоги». Учні виготовляли сольовий розчин (0,9% NaCl: 9 г кухонної солі та 991 мл дистильованої води) для промивання ран, зволоження пов'язок, для зволоження слизових оболонок та розчин глюкози (5% або 10%: 50 г або 100 г глюкози та 950 або 900 мл дистильованої води) для підвищення рівня цукру у крові, особливо при гіпоглікемії. Виконуючи даний навчальний проєкт, учні не тільки застосували знання на практиці та розширили їх щодо застосування розчинів у домедичній допомозі, але й отримали досвід приготування розчинів різної концентрації, усвідомили й оцінили важливість відповідального ставлення до приготування розчинів, які спасають життя людей.

Висновки. Сучасними нормативними документами закладено нові підходи до організації освітнього процесу. Заклади загальної середньої освіти мають сприяти формуванню таких компетентностей здобувачів освіти, які забезпечать подальший розвиток, самовдосконалення та самореалізацію особистості. Важливим для виховання молодого покоління є формування здоров'язбережувальної компетентності. Хімія, як навчальний предмет, дійсно має значний потенціал для реалізації такого підходу. Зауважимо, що важко формувати компетентність, працюючи в дистанційному форматі. Однак дієвими, на нашу думку, в цих умовах є такі методи як: апелювання до життєвого досвіду, домашній експеримент, проєктна діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронцова Т. В., Мацебула Н. В., Репік І. А. Основи безпеки життєдіяльності. Київ : Алатон, 2005. 128 с.
2. Горащук В. П. Організація навчально-виховного процесу з валеології в загальноосвітній середній школі: навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. Луганськ : Альма-матер, 2005. 112 с.
3. Дистанційне та змішане навчання в школі: путівник / упор. Воротникова І. П. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 48 с.
4. Залізня А. Застосування здоров'язбережувальних технологій у роботі з дітьми. *Формування здоров'язберігаючих компетенцій дітей та молоді: проблеми, розвиток, супровід* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Умань, 19 квітня 2017 р. 3-тє вид. Умань, 2017. С. 13-15.
5. Здоров'я нації – добробут держави. URL: <https://nlu.org.ua/vustavki.php?id=1113> (дата звернення: 15.10.2024).
6. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL : <https://griml.com/xUYqA> (дата звернення: 19.10.2024).
7. Севрук А. І., Юніна Е А. Здоров'язберігаючий урок. *Шкільні технології*, 2004. № 2, С. 200-207.

Марина Снігур,

заступник директора з навчально-виховної роботи.
Сумський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів № 15
Сумської міської ради.
Сумська область
marinamarynka@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ

В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ВІДПОВІДНО ДО РЕФОРМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

Анотація. У статті висвітлюється сутність поняття здорового харчування та досвід Сумського закладу загальної середньої

освіти I-III ступенів № 15 Сумської міської ради щодо організації харчування в закладі відповідно до Системи реформування шкільного харчування. Проаналізовані важливі компоненти організації повноцінного та правильного харчування.

Ключові слова: *здорове харчування, харчові звички, шкільне харчування.*

Постановка проблеми. У важких викликах воєнного часу важливою вимогою до закладів освіти є організація безпечного та здорового середовища для учасників освітнього процесу. Саме тому заклад освіти є територією, яка об'єднує працівників закладу, учнів, їх батьків і може вмотивувати здобувачів освіти до здорового способу життя.

Вимогою сьогодення виступає організація та підтримка адміністрацією закладу принципів здорового та правильного харчування та дотримання прав дітей на здорову і безпечну їжу, коли здобувачі освіти звикатимуть до правильного харчування та спонукатимуть до цього батьків. Адже порушення в харчуванні дітей, як вдома так й у закладах загальної середньої освіти, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, може мати негативні наслідки, а саме: стрімкі темпи росту дитячого ожиріння, надлишкової ваги, неповноцінного харчування та хронічних неінфекційних захворювань. У зв'язку з цим актуалізується проблема організації здорового та правильного харчування відповідно до Стратегії шкільного харчування.

Аналіз актуальних публікацій. Суспільство очікує від закладу загальної середньої освіти не лише надання освітніх послуг, а й забезпечення безпечного та правильного харчування здобувачів освіти. Питання організації харчування у закладах загальної середньої освіти розглянуто в працях М. Буц [1, с. 13-16], Л. Гейко [2, с. 81-91], С. Клубей [3, с. 70-82] та ін.

Мета статті: окреслити основні аспекти організації харчування здобувачів освіти Сумського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 15 Сумської міської ради відповідно до Системи реформування шкільного харчування.

Виклад основного змісту. Воєнний стан в Україні негативно впливає на різні аспекти життя суспільства, одним із яких є харчові звички, порушення яких призводить до розвитку більшості захворювань людини. Тому якісне та здорове харчування є запорукою формування здорової особистості.

Здорове харчування – це раціон, який здатний задовольнити

основні потреби організму в білках, жирах, вуглеводах, вітамінах та мікроелементах, тому його дотримання є важливим аспектом нашого життя [9]. Дотримання рекомендацій здорового харчування в поєднанні з регулярними фізичними вправами є основою здорового способу життя та зменшує ризик хронічних захворювань, таких ожиріння, серцево-судинні захворювання, діабет, гіпертонічна хвороба, інфекційні хвороби, онкопатології тощо.

Кабінетом Міністрів України розроблена Стратегія реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року. Реалізація цієї Стратегії реформи шкільного харчування має стати основою для формування здорового суспільства та значного зниження рівня неінфекційних захворювань в Україні. Відповідно до Стратегії ключовими напрямками є:

- організація якісного та безпечного харчування: закупівлі та фінансування;
- відновлення та модернізація харчоблоків: комплексний підхід. Дотримання вимог системи НАССР;
- розвиток кадрового потенціалу;
- упровадження нових норм харчування, меню, а також формування культури здорового харчування [8].

Організація харчування в Сумському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів № 15 Сумської міської ради здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», Постанови Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку» (із змінами); Розпоряджень Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 1008-р «Про затвердження плану заходів з реформування системи шкільного харчування», від 27 жовтня 2023 р. № 990-р «Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2024 роках», Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 № 590 «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів

(НАССР)»; Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти.

З метою організації якісного та здорового харчування учнів у закладі було проведено анкетування учнів «Культура здорового харчування», де учні відповідали на запитання:

1. Як ти вважаєш, чи можна захворіти, якщо неправильно харчуватись?

2. Чи споживаєш ти щодня свіжі овочі і фрукти?

Дослідження показало: 84,6 % підлітків розуміють, якщо неправильно харчуватися, то можна захворіти. 49,7 % підлітків порушують кількість прийомів їжі на добу. Діти мало вживають овочів та фруктів, зловживають солодощами та не завжди можуть назвати продукти, багаті на жири, білки, вуглеводи. Підлітки не завжди можуть визначити шкідливі продукти харчування. Індекс маси тіла підлітків задовільний. Встановлені дані харчового раціону підлітків свідчать про задовільний стан харчування, однак постає питання якості харчових продуктів та оцінки їхньої калорійності.

Задля покращення культури харчування з учнями проводяться інтерактивні тести «На скільки ти розбираєшся у здоровому харчуванні?», використовуючи платформу ЗНАЙМО [10].

У нашому закладі розроблено стратегію організації здорового та безпечного харчування учнів відповідно до Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року [7]. У закладі організуються умови для забезпечення гарячим харчуванням учнів згідно з Санітарним регламентом. Щоденно здійснюється контроль за якістю продуктів, що надходять до закладу, умовами їх зберігання, дотриманням технологій приготування страв, санітарно-протиепідемічного режиму в їдальні. Приміщення їдальні та виробничі приміщення обладнані відповідно до розділу VI Санітарного регламенту «Забезпечення харчування. Вимоги до влаштування приміщень».

Щоб бути здоровим, недостатньо знати основи правильного харчування, треба добре опанувати культурою харчування, яка багато в чому визначає стан здоров'я людини на багато років. Треба знати, як правильно приймати їжу, правильно поводитися за столом, дотримуватися режиму харчування [10]. Педагоги нашого закладу добре розуміють важливість правильного та здорового харчування, культури харчування, що сприяє повноцінному емоційному фізичному та розумовому розвитку здобувачів освіти. Тому на позакласних заходах класні керівники проводять тренінги, круглі столи з питання

«Здорове харчування як основа фізичного здоров'я». На батьківських зборах обговорюють виклики й стратегії здорового харчування в родині, питання «Формування культури харчування та правильних харчових звичок здобувачів освіти». На спільнотах класних керівників розглядаються дослідження Г. О. Латіної, кандидата біологічних наук, доцента кафедри громадського здоров'я та медико-біологічних основ фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Культура здорового та безпечного харчування», в якому проводиться методика оцінки ефективності освітньої здоров'язбережувальної технології за напрямом навчання збалансованому харчуванню учнів закладів загальної середньої освіти. Дослідження показує, що більшість учнів закладу мають високі та достатні показники розуміння основ здорового харчування.

Для забезпечення безпечного та якісного харчування здобувачів освіти у закладі впроваджується постійно діюча процедура, заснована на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР). З метою забезпечення повноцінного та якісного харчування учнів з 2021 року у нашому закладі є «Дабл меню» при організації харчування учнів 1-4 класів, з використанням рецептур збірників шкільного харчування, що мають позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи. Приготування страв здійснюється за технологічними картами страв від Євгена Клопотенка та державної установи «Інституту громадського здоров'я».

З 2009 року у закладі функціонує Школа сприяння здоров'я, місією якої є підвищити цілісність здоров'я на практичній ниві в системі «учень – вчитель – батьки – громада». У рамках школи сприяння здоров'ю заклад брав участь у проєкті «Healthy School» та потрапив до фіналу (50 шкіл України) програми «Healthy School: заради здорових і радісних школярів». Активно співпрацюємо з батьками, лікарями, громадськістю, науковцями та викладачами.

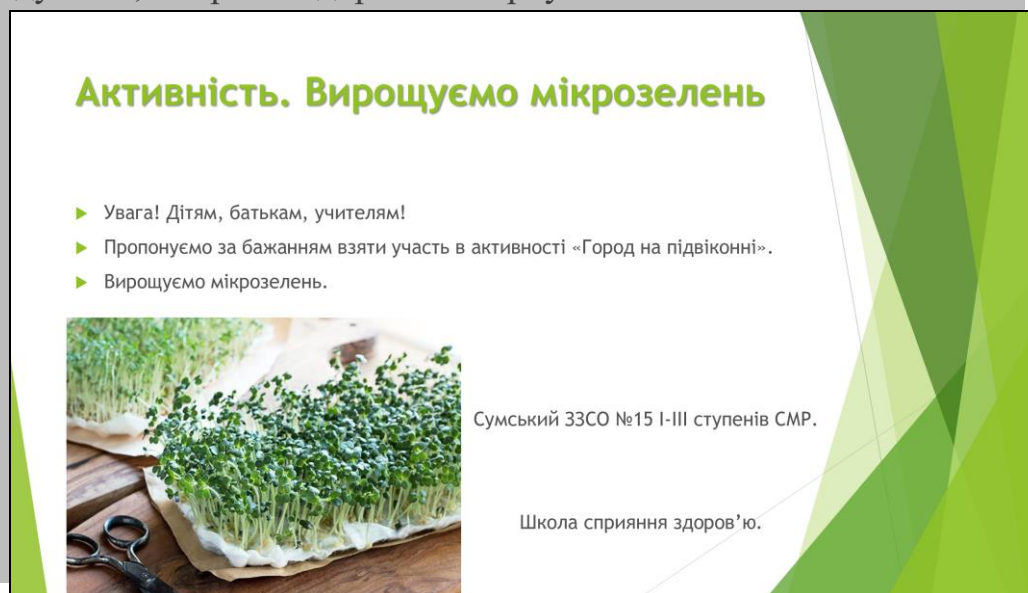
Необхідні для здорового та безпечного життя компетентності в першу чергу формуються під час навчальних занять. Існують державні стандарти загальної середньої освіти, які передбачають у змісті освіти соціальну й здоров'язбережувальну освітню галузь.

Саме на уроках можна говорити про здорове харчування – як у межах окремих предметів, так і під час інтегрованих курсів. До того ж учнів можна заохочувати до створення власних проєктів, зокрема на теми здорового харчування [10].

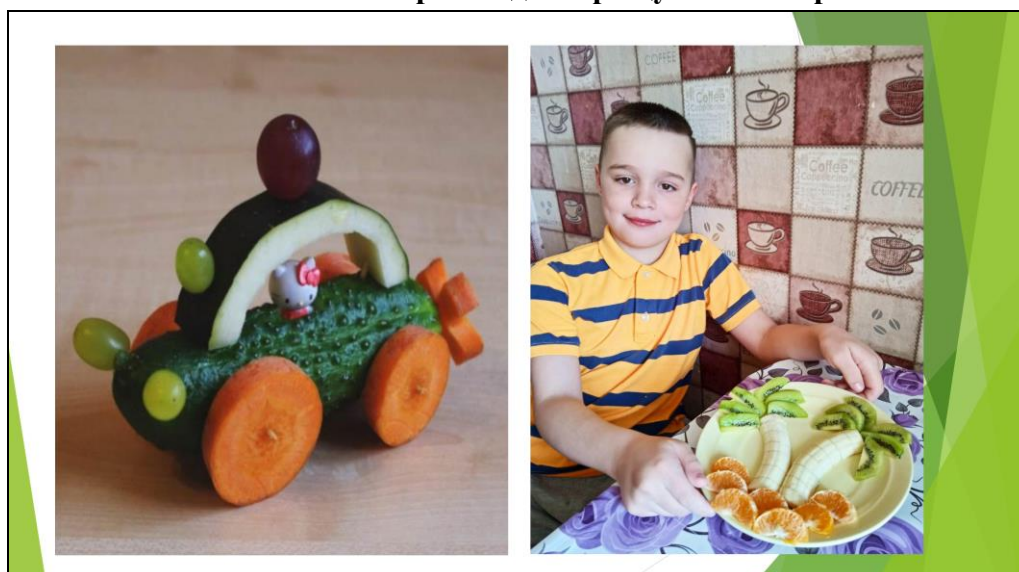
На виконання Регіонального плану заходів щодо створення

належних умов для організації безпечного харчування в закладі введений курс «Уроки здорового харчування». Цей курс упроваджується в рамках вивчення предмета «Основи здоров'я», інтегрованих курсів «Здоров'я, безпека та добробут» (ЗБД), «Я досліджую світ», годин спілкування класних керівників. На паралелі 5-х класів навчальний курс «Уроки здорового харчування» упроваджується з навантаженням одна година на тиждень.

Для учнів 8-11 класів на уроках основ здоров'я відведений блок для вивчення теми «Уроки здорового харчування» (5 годин). Учні 1-4 класів вивчають тему «Здорове харчування» на уроках «Я досліджую світ», «Навколишній світ». Задля підтримки принципів здорового харчування на уроках ЗБД в 5-6 класах розглядаються теми «Органічне та здорове харчування», «Вимоги до питної води», «ГМО харчових продуктів», «Тарілка здорового харчування».

Рис. 1. Оголошення про захід з вирощування мікрозелені

Рис. 3. Практичний досвід оформлення страв з овочів і фруктів

Піклуючись про здоров'я дітей, у нашому закладі розроблений план інформаційно-просвітницьких заходів щодо сприяння формуванню в учасників освітнього процесу навичок здорового харчування. Учні 1-4 класів активно долучаються до активності «Вирощуємо мікрозелень» (дод. 1), «Здоров'ячок» (дод. 2), де із фруктів та овочів створюють «Здоров'ячка». Для формування культури здорового харчування з учасниками освітнього процесу проводяться виховні години з елементами тренінгу «Портрет здоров'я» для учнів 1-4 класів, де розглядаються складові здорового способу життя, однією з яких є культура здорового харчування». Проводяться заходи для перших класів «Гігієна порожнини рота». Для 5 класів організовується гра-квест «Ми за здоровий спосіб життя».

Для учнів 1-11 класів організовується захід щодо здорового харчування «День гарбуза». У рамках Всесвітнього дня здорового харчування проведений конкурс «Культура здорового харчування» спільно із Сумським національним аграрним університетом, для учнів 1-9 класів.

Висновки. У статті розглянуто основні аспекти організації харчування здобувачів освіти Сумського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 15 Сумської міської ради відповідно до Системи реформування шкільного харчування. Відповідно до Системи реформування шкільного харчування заклад створює умови для безпечного та здорового харчування, піклуючись про здоров'я дітей та сприяючи збереженню життя та здоров'я учасників освітнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буц М. А. Формування культури здорового харчування школярів. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1 (49.1). С. 13–16.
2. Гейко Л. І. Політика здорового харчування для дітей раннього шкільного віку в Україні: огляд літератури / Л. І. Гейко, Т. П. Юрочко. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 81-91. URL: <https://griml.com/ysVf9> (дата звернення 24.10.2024).
3. Клубей С., Погорелова К., Салтикова Г., Гнилокурченко Г., Король О. Сучасні тенденції шкільного харчування та фактори формування харчових звичок у дітей різного віку. *Український науково-медичний молодіжний журнал*. 2021. № 1. С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unmmj_2021_1_10 (дата звернення 27.10.2024).
4. Коноваленко А. С. Методичні підходи до визначення споживчої мотивації дітей щодо харчування у закладах освіти. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 3-4. С. 174–188. URL: <https://griml.com/rAXTo> (дата звернення 28.10.2024).
5. Меркулова Т. В., Пересипкіна Т. В., Авдієвська О. Г., Чернякова Г. М. До питання організації харчування дітей в закладах

загальної середньої освіти. Клінічна та профілактична медицина. 2020. № 2. С. 54–61. URL: <https://griml.com/8Y8Dw> (дата звернення 26.10.2024).

6. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2024 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 липня 2024 р. № 632-р. URL: <https://griml.com/L0mIm> (дата звернення 28.10.2024).

7. Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2024 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 990-р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90349/ (дата звернення 24.10.2024).

8. Реформа шкільного харчування: О. Зеленська підбила підсумки роботи за рік. URL: <https://griml.com/6aCkH> (дата звернення 27.10.2024).

9. Здорове харчування – запорука довголіття. URL: <https://griml.com/DwsMZ> (дата звернення 25.10.2024)/

10. Про культуру здорового харчування URL: <https://griml.com/PzG70> (дата звернення 29.10.2024).

11. На скільки добре ти розбираєшся у здоровому харчуванні? URL: <https://znaimo.gov.ua/quiz> (дата звернення 29.10.2024).

Додаток 1 – Вирощуємо мікрозелень [Снігур М. Дод. 1 Вирощуємо мікрозелень.pdf](#)

Додаток 2 – Весело про їжу. Здоров'ячок [Снігур М. Дод. 2 Весело про їжу.pdf](#)

Наталія Сухацька,
учитель початкових класів, старший вчитель.
Шосткинська початкова школа «Паросток»
Шосткинської міської ради Сумської області.
suhackayan1970@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розкрито формування здоров'язбережувальної компетентності як результату інтеграції еколого-валеологічної та фізичної освіти учнів, що виявляється у готовності самостійно вирішувати завдання, пов'язані з підтриманням, зміцненням і збереженням власного здоров'я. Установлено, що здоров'язбережувальна компетентність у молодших школярів формується шляхом підготовки та проведення певних тематичних заходів, оскільки саме сукупність освітньо-виховних і оздоровчих заходів може сприяти формуванню та розвитку даної компетентності.

Ключові слова: початкова освіта, компетентність, здоров'язбережувальна компетентність, здоров'язбережувальні технології, Нова українська школа.

Постановка проблеми. Здоров'я є найважливішою цінністю

людини та суспільства і відноситься до категорії державних пріоритетів. Тому процес його збереження і зміцнення викликає серйозну заклопотаність не тільки медичних працівників, а й педагогів, батьків. Розв'язання проблеми здоров'я учня суттєво залежить від характеру освіти.

Як показує життя, здоров'я школярів безпосередньо залежить від специфіки навчання, харчування, рухової активності, правильного режиму активності та відпочинку, особливостей сімейного виховання. Воно також визначається співвідношенням зовнішніх і внутрішніх факторів з одного боку, і можливостями самого організму протидіяти небажаним впливам, захищатися від них, по можливості підсилюючи вплив позитивних для здоров'я факторів з другого боку. Ступінь успішності оздоровчої діяльності – усунення шкідливих впливів (коректування навколишнього середовища) та підвищення стійкості до них (тренування, збільшення адаптаційних можливостей організму) – визначає напрям зусиль по збереженню та зміцненню здоров'я [2, с. 28].

Виклад основного змісту статті. За Державним стандартом початкової освіти учень початкової школи отримує знання, уміння та навички, що допоможуть йому підготуватися до подальшого навчання [3]. Завдання вчителя сучасної школи полягає у формуванні кола компетентностей – ключових, предметних, міжпредметних.

Найбільш актуальним завданням сучасного вчителя є формування ключових компетентностей молодшого школяра. Одна з ключових компетентностей – це здорове життя, тобто здоров'язбережувальна.

Ця компетентність включає в себе уявлення і поняття про здоров'я, здоровий спосіб життя та безпечну поведінку; усвідомлення здоров'я як вищої життєвої цінності; взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням; удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я; дбайливе ставлення до свого здоров'я.

Здоров'язбережувальна компетентність – це готовність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого, так і оточуючих [1, с. 21]. Суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» проявляється у проведенні профілактичних заходів, застосуванні здоров'язбережувальних технологій.

Головне завдання реалізації здоров'язбережувальної компетентності – це вплинути педагогічними методами на учнів

шляхом розвитку їх життєвих навичок, сприятливих для здоров'я, безпеки та гармонійного розвитку.

Найповніше завдання формування здоров'язбережувальної компетентності реалізується через інтегрований курс «Я досліджую світ» та уроки фізичної культури, але не слід забувати, що ця компетентність червоною ниткою проходить і через всі інші предмети.

Використання виховних можливостей будь-якого уроку в пропаганді здоров'язбережувальних технологій широке. Для збереження здоров'я учнів на уроках в початковій школі я використовую здоров'язбережувальну модель (рис.1).

Уроки-тренінги допомагають протистояти негативному психологічному впливові, долати емоції та стрес, а також розвивати співчуття і відчуття себе як громадянина. Сприяють розвитку життєвих навичок учнів: уміння приймати рішення, розв'язувати проблеми, творчо та критично мислити, спілкуватись, робити самооцінку та мати почуття гідності.

Рис. 1. Здоров'язбережувальна модель на уроках у початкових класах

При проведенні уроків доцільно застосовувати інтерактивні методи і вправи: «Нетрадиційне привітання», «Мозковий штурм», «Рефлексія», «Хто я?», «Асоціативний кущ», «Рольові ігри», «Робота в групі», «Робота в парі», «Творчі вправи». На кожному етапі уроку можна використовувати різні вправи, методи. На етапі актуалізації знань важливо застосувати: «Асоціативний кущ», «Мікрофон». При вивченні нового матеріалу: «Міні-лекція», «Робота в парах», «Робота в групах». При закріпленні матеріалу – метод «Колаж», «Творчі завдання», «Театральна вистава», «Сюжетно-рольові ігри». На

завершальному етапі уроку – «Мікрофон», «Рефлексія», «Закінчи речення», «Розгляд ситуацій», анкетування.

Використання оздоровчих вправ на уроках передбачає перерви під час уроків (фізкультхвилинки, зорова та пальчикова гімнастика), які сприяють поліпшенню функціонування мозку, відновлюють тонус м'язів, що підтримують правильну поставу, знімають напругу з органів зору та слуху, з утомлених від письма пальців [5, с. 39].

Для того, щоб виконання фізичних вправ було цікавим для дітей, через кожні 2-3 тижні вправи змінюються. Включаємо танцювальні рухи, виконуємо їх під музику. Особливо подобаються учням фізкультхвилинки, які супроводжуються віршованими текстами. Щоб у дітей не збивався ритм дихання, а їхні рухи були точними та сильними, під час проведення таких фізкультхвилин промовляється текст, а діти виконують вправи.

У своїй практиці використовую наступні здоров'язберезувальні технології на уроках [3, с. 29]:

1) «Добре те, що сонце світить».

Добре, що сонце світить! (Руки підіймаємо вгору).

Добре те, що віє вітер! (Імітуємо коливання дерев від вітру).

Добре те, що цей ось ліс (Присідаємо).

Разом з нами ріс і ріс (Повільно підіймаємося, показуючи, як ростуть дерева).

Добре те, що в нашій річці! (Руки вперед, долоні назовні).

Синя, не брудна вода! (Імітуємо плавання).

І мене матуся рідна (Крокуємо на місці).

Після школи зустріча! (Плескаємо в долоні).

Добре гратися на дворі! (Стрибаємо).

Добре вчитися у школі! (Пишемо).

Добре плавати в ставу! (Імітуємо плавання).

Добре те, що я живу! (На слово «я» руками показуємо на себе, потім підіймаємо вгору).

2) Всі підняли руки – раз!

На носках стоїть весь клас.

Два – присіли, руки вниз,

На сусіда не дивись.

Раз – і вгору, два – і вниз,

На сусіда не дивись.

Будем дружно ми вставати,

Щоб ногам роботу дати.

До вподоби дітям на уроках вправи-енергізатори – це короткі вправи, що відновлюють енергію групи. Вони корисні для послаблення

монотонності, збудження активності учнів й заохочення їх до подальшої праці. Майже кожен енергізатор містить елемент фізкультхвилинки, але не кожна фізкультхвилинка є енергізатором, тому що використовуються не лише для зняття втоми, але й як релаксація [6, с. 7].

Ось деякі з них. Вправа «Австралійський дощ». Учні стоять. Вчитель показує рух, усі повторюють його поступово приєднуючись один до одного.

- Чи знаєте ви, який австралійський дощ?
- Піднімається вітер (потираємо руки).
- Падають перші краплини дощу (клацаємо пальцями).
- Почалася злива (плескаємо долонями по стегнах).
- Злива перетворилася на бурю (топаємо).
- Ось буря стихає (плескаємо долонями по грудині).
- Стихає злива (плескаємо долонями по стегнах).
- Закінчується дощ, падають останні краплі (клацаємо пальцями).
- Шумить тільки вітер (потираємо долоні).
- Австралійський дощ скінчився. Сонце! (Діти піднімають руки вгору).

Вправа «Подарунок». Учні стоять. Починаючи з ведучого, кожний по черзі засобами пантоміми зображує якийсь предмет чи поняття і «дарує» його сусіду (морозиво, квітку, кішку, сонце, свій настрій і т.д.). Сусід «приймає подарунок» і робить якійсь інший подарунок наступному учаснику.

Вправа «Добра тварина». Діти стоять, тримаючись за руки. Ведучий тихим голосом каже: «Ми одна велика, добра тварина. Послухаймо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого дихання і дихання сусідів. «А тепер подихаймо разом!». Видих – усі роблять два кроки назад. Вдих – два кроки вперед. «Так не тільки дихає тварина, так чітко й рівно б'ється її велике, добре серце. Стук – крок уперед, стук – крок назад. Ми всі беремо дихання та стук серця цієї тварини собі. Ми – єдине ціле».

Комплекс вправ гімнастики для очей проводиться на уроках, де переважає розумове навантаження. Вправи складені у вигляді ігор та казок з урахуванням віку дітей. Можна використовувати наступні види вправ: швидко покліпати очима (4-5 разів); міцно зажмурити очі, порухувати до 3-х, розплющити очі та подивитися вдалечінь, порухавши до 5-и; в середньому темпі проробити 3-4 кругові рухи очима праворуч, стільки ж само – ліворуч; витягнути руку вперед, подивитись на вказівний палець витягнутої руки, перевести погляд у

далечінь; масаж заплучених повік за допомогою колових рухів пальців; піднімання та опускання очей, рухи вліво-вправо [3, с. 28].

Одним із шляхів розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів є навчальна гра. Можна проводити навчальні ігри як індивідуально, так і під час роботи в групах чи під час колективної роботи. Вчитель повинен пам'ятати, що гру не варто нав'язувати, а використати як один із видів робіт на уроці. З цією метою ігри можна проводити для активізації пізнавальної діяльності школярів, закріплення і повторення вивченого матеріалу [4, с. 2].

На уроках використовуються рухливі ігри з інтелектуальним навантаженням. Такі ігри спрямовані на розвиток не лише фізичних можливостей дитини (координації рухів, спритності), а насамперед, пізнавальних аспектів учнів – на вироблення внутрішньої мотивації навчання, формування пізнавального інтересу, закріплення знань і уявлень з предметів загальноосвітнього циклу. Рухливі ігри з інтелектуальним навантаженням, створюючи атмосферу позитивних емоцій, радості руху, одночасно є незамінним засобом набуття дитиною навчальних знань, уявлень, соціального досвіду.

Ось деякі ігри на уроках української мови, що використовуються у викладацькій діяльності.

«Весело крокую і склади рахую». Учасники утворюють коло, у центрі якого стоїть ведучий. Ведучий кидає м'яч одному з гравців і називає слово. Той, хто впіймав м'яч, промовляє слово по складах і робить відповідну кількість кроків у напрямку ведучого, зупиняється і повертає йому м'яч. Якщо дитина помиляється у визначенні кількості складів, то вибуває з гри. Ведучий кидає м'яч по черзі всім дітям. Перемагає той, хто швидше опиниться біля ведучого і доторкнеться до нього рукою.

На уроці за темою «Звук [к], позначення його буквами К к. Читання прямих складів з вивченими літерами» учитель називає слова. Якщо в словах є звук [к], діти плескають в долоні. Якщо в слові немає такого звука, діти сідають на місце.

На уроці за темою «Звук [т], позначення його буквою т. Складання й моделювання речень» дається завдання вийти до дошки дітям, в іменах яких є звук [т] і пояснити, де він знаходиться (в середині, в кінці, на початку).

На уроці за темою «Рід іменників» учитель називає іменники: чоловічого роду – встають хлопці, жіночого роду – встають дівчата, середнього роду – всі сидять.

Доцільною є гра «Крокуймо». Діти стоять у шерензі обличчям до педагога. З першого варіанта гри учитель пояснює: «Я називатиму різні слова. Почувши слово, яке пишеться з великої літери, робіть крок уперед, а з малої – стійте на місці». За другого варіанта умови інші: робити крок уперед, почувши слова, які означають дію.

Гра «Чарівний м'яч». Учитель із м'ячем у руках стоїть у центрі кола, утвореного дітьми, і каже: «М'яч лови та споріднене слово до слова, що назву, скажи».

Важливою умовою у здоров'язбережувальній роботі також є співпраця з батьками учнів. На батьківських зборах розглядаємо проблеми формування у дітей здоров'язбережувальних компетентностей, а також проводиться анкетування, бесіди і лекції з тематики: «Проблема? А чи існує вона?», «Проблема вільного часу і організації відпочинку дітей», «Приклад батьків у формуванні здорового способу життя».

Висновки. Основним завданням сучасної початкової школи є виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й уміє застосовувати їх у житті, діяти адекватно у відповідних ситуаціях, адаптуватися до складних соціальних умов, долати життєві труднощі, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, надавати опір негативним впливам. Важливість формування культури здорового способу життя, здоров'язбережувальної компетентності у молодших школярів обумовлена розумінням, що лише з раннього дитинства можна прищепити основні знання, навички і звички з охорони здоров'я, які згодом перетворяться у важливий компонент загальної культури людини і вплинуть на формування здорового способу життя усього суспільства. Саме у молодшому шкільному віці закладається майбутній потенціал здоров'я.

Упровадження здоров'язбережувальних технологій потребує від учителя не допускати перевантаження учнів. При цьому необхідно визначати оптимальний обсяг навчальної інформації й способи її надання, враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості учнів, а також намагатися планувати такі види роботи, які сприяють зниженню втоми. Саме від зусиль та вмінь педагогів залежить, чи проросте зерно турботи про здоров'я у душі дитини, і як зробити так, щоб цей паросток дав у майбутньому щедрий урожай.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко Л. Організація здоров'язбережувального навчального процесу на уроках і в позаурочний час у початковій школі. *Основи здоров'я*. 2012. № 4. С. 21–24.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2024).

3. Ізмалкова О. Формування здоров'язбережувальної поведінки в дитині. *Основи здоров'я*. 2012. № 10. С. 27–30.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.

5. Кучинський М. Фізпауза на уроках української мови. *Початкова школа*. 1991. № 10. С. 39–40.

6. Постоєнко С. Упровадження здоров'язбережувальних технологій на уроках. *Основи здоров'я*. 2013. № 7. С. 5–8.

Наталія Хоруженко,
вчителька української мови та літератури,
спеціаліст II категорії.
Лебединський заклад
загальної середньої освіти I – III ступенів № 3
Лебединської міської ради Сумської області.
khoruzhenkonata@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті розглянуто проблему використання здоров'язбережувальних освітніх технологій під час навчального процесу, проаналізовано використання на уроках української мови та літератури методів, форм, засобів та прийомів, які сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальна компетентність, освітній процес, ігрові технології.*

***Постановка проблеми.** Найдорожчий скарб, який має людина – це її здоров'я, про яке потрібно дбати, берегти й примножувати від народження. Адже здоров'я кожної окремої людини – це є в цілому здоров'я української нації. Сьогодні проблема формування і забезпечення здоров'я всіх верств населення є актуальна як ніколи. Збільшення фізичних і психічних навантажень, недостатня кількість рухової активності, карантинні заходи, воєнні дії – все це негативно позначається на здоров'ї людини загалом і на її психічному здоров'ї зокрема. Найбільш вразливими та незахищеними є діти. Їм найскладніше адаптуватися, адже вони опинилися в ситуації, яка не*

відповідає їх віку. Враховуючи усі ці чинники, питання збереження здоров'я дітей є дуже важливим не тільки у повсякденному житті, а й в освітньому процесі. Головними завданнями закладу освіти є збереження психічного й фізичного здоров'я кожної дитини, створення сприятливої атмосфери для успішного навчання, виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями щодо збереження здоров'я, а й уміє застосовувати їх у житті [4]. Отже, важливо використовувати здоров'язбережувальні технології, які мотивують учнів раціонально поєднувати навчання з відновленням психічних та фізичних ресурсів, що є основою для збереження здоров'я та успішного навчання в закладі освіти.

Аналіз актуальних публікацій. Для розв'язання поставлених завдань важливим є аналіз підходів, концепцій, поглядів видатних науковців на розкриття сутності здоров'я, здорового способу життя та здоров'язбережувальних технологій. Ці питання ґрунтовно розглядають у своїх працях В. Лозинський, С. Свириденко, М. Гончаренко, С. Лупаренко, Т. Осадченко, Л. Рибалко, М. Смирнов та інші. У своїх дослідженнях науковці розкривають суть та поняття «здоров'язбережувальних технологій», види, класифікації та роль вчителя у процесі навчання дітей. На основі опрацьованих робіт можна зробити висновок, що поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності закладу освіти щодо формування у школярів необхідних знань, умінь та навичок здорового способу життя та вміння використовувати їх в повсякденному житті [2, с. 3].

У педагогічній науці наявний великий обсяг як теоретичних, так і практичних напрацювань із теми здоров'язбереження молодого покоління. Незважаючи на активний інтерес учених до проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, у теорії та практиці це питання залишається не досить вивченим. Поняття «здоров'язбережувальна компетентність учнів» інтерпретується на компетентнісній основі, що передбачено чинним законодавством у сфері освіти. Проте педагоги, психологи та медичні працівники наголошують на необхідності формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів загальноосвітніх шкіл [3, с. 84].

Мета статті. Розглянути та охарактеризувати здоров'язбережувальні технології, засоби та форми, які доцільно використовувати на уроках української мови та літератури з метою зміцнення та збереження здоров'я, зокрема під час змішаного та дистанційного формату навчання.

Виклад основного змісту статті. Основним завданням кожного

вчителя є не тільки навчити, сформувати певні вміння та навички, розвинути творчий потенціал, а й зберегти здоров'я учнів шляхом формування культури здорового способу життя. На думку Т. Бойченко: «Освітні технології, що ігнорують проблеми здоров'я дітей, підміняючи здоров'ятворчу філософію життя інтелектуалізацією особистості, повинні бути викоренені з системи освіти» [1, с. 40]. Тому доцільним є використання найрізноманітніших форм та методів навчання, направлених на формування здоров'язбережувальних компетентностей школярів, що сприяє створенню середовища для збереження здоров'я учасників освітнього процесу.

Основною формою організації навчання є урок, який спрямований на розвиток особистості учня, його активного розумового зростання, осмисленого засвоєння знань, формування моральних основ та ціннісного ставлення до свого здоров'я. Усе це досягається різноманітними формами роботи з використанням інтерактивних та інноваційних технологій.

Важливо з перших хвилин уроку створити середовище доброзичливості та позитивного емоційного налаштування. Зараз як ніколи потрібно пам'ятати про соціальне й емоційне здоров'я дітей. На початку уроків української мови та літератури застосовую вправи з психологічно-емоційного налаштування, оскільки позитивні емоції відіграють важливу роль у досягненні успіхів навчання. На даному етапі ефективним є прийом «Криголам», що допомагає створити потрібну атмосферу на уроці та готує інтелектуальну основу для майбутнього уроку. Наприклад, на уроці української літератури у 6 класі під час вивчення творчості Т. Г. Шевченка використовую криголам «Який ти Шевченко?». Учні пропонується обрати портрет письменника, який найбільше описує їхній емоційний стан та прокоментувати свій вибір. Наприкінці уроку доцільно провести рефлексію, щоб оцінити емоційний стан учнів для корегування форм і методів роботи на уроці. Наприклад: вправи «Три обличчя», «Смайлик», «Букет настрою», «Мікрофон» тощо.

Використання прийомів кольоротерапії сприяє відновленню нервової системи та психіки людини, викликає позитивні емоції, почуття та реакції. Наприклад: вправи «Кольоровий настрій», «Щоденник настрою», «Палітра емоцій» тощо.

Під час планування уроку потрібно визначити оптимальний обсяг навчальної інформації та способи її подання, враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості учнів, щоб уникнути перевантаження,

підбирати такі види роботи, які сприяють зниженню втоми. Ігрові технології підвищують ефективність сприймання школярами навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню діяльність, вносять у неї елемент цікавості. Саме завдяки грі виховується воля, дисциплінованість, вміння працювати за планом, приходити на допомогу один одному. Чим цікавіші ігрові події, тим ефективніше учні закріплюють, узагальнюють, систематизують отримані знання. Під час уроків використовую традиційні мовно-літературні ігри: «Лови помилку», «Ремонт слів», «Впіймай апостроф», «Розгадай ребус», «Лінгвістичний волейбол», «Лінгвістичне дослідження», «Знайди пару», «Інтерв'ю з героєм твору», «Чи уважний ти читач?», «Перевтілення», «Еліас» тощо. Доречними є дидактичні ігри, які передбачають рухову активність. Наприклад, гра «Крокодил». Учні отримують картки зі словами, які стосуються певної мовної чи літературної теми, пояснюють їх мімікою та жестами. Гра «Займи позицію» (хто згоден із твердженням – підводиться, а хто не згоден – піднімає руку).

Ефективним також є використання інтерактивних ігрових ресурсів «Wordwall», «LearningApps», «Learning.ua», навчальних платформ «Kahoot», «Всеосвіта», онлайн-сервісів «Pixton App», «Jigsaw Planet» тощо.

З метою формування здоров'язберезувальної компетентності доцільно використовувати тексти для диктантів, аудіювання, читання, колективної роботи, що містять інформацію про збереження та зміцнення здоров'я, спорт, профілактику інфекційних захворювань тощо. Незамінним матеріалом на уроках є прислів'я, приказки, фразеологізми про здоров'я і цінність життя, до яких можна підібрати безліч завдань (пояснити розділові знаки чи правопис окремих слів, накреслити схему речення, розвивати усне мовлення, з'ясовуючи чому вчать дані народні вислови і яке їх виховне значення).

«Одним із основних показників здорового способу життя є рухова активність або обсяг фізичних навантажень. Вона поєднує в собі різноманітні рухові дії, що виконуються в повсякденному житті і трудовій діяльності» [5, с. 61]. Навчання у дистанційному форматі характеризується збільшенням рівня потреби у використанні та вільному володінні онлайн-ресурсами, проведенням великої кількості часу за комп'ютером, у режимі телефонного спілкування й іншими ризиками. З метою нейтралізації негативних явищ, що розвиваються в учнів під час сидячого та малорухливого способу життя, необхідно чергувати інтелектуальний, емоційний та руховий види діяльності, групову й парну форми роботи.

Саме використання фізкультхвилинок та руханок позитивно впливає на здоров'я учнів: запобігає передчасній втомі, порушенню постави, відновлює розумову працездатність, покращує емоційний стан, створює позитивний мікроклімат на уроці. Фізкультхвилинки мають комбінувати в собі вправи для навантаження та розслаблення різних груп м'язів, для зняття зорової втоми і профілактики короткозорості, для розвитку дихання тощо. Проведення руханок під музичний супровід сприяє покращенню кровообігу, підвищенню рівня концентрації, зменшенню стресу, є додатковим фактором відпочинку дітей.

Під час навчального процесу доцільно використовувати нейрогімнастику. Адже це ефективний метод для поліпшення навчання та психічного здоров'я дітей. Нейровправи сприяють розвитку моторики та координації, позитивно впливають на когнітивні функції, такі як увага, концентрація та пам'ять, піднімають настрій.

Ефективним для зниження напруги та стресу є використання сміхотерапії. Відомо, що сміх корисний для легень, серцевих м'язів та емоційного стану. Наприклад, на уроках розвитку мовлення у 6 класі використовую жартівливі діалоги з неправильним вживанням фразеологізмів. Учні знаходять та виправляють помилки, пояснюють значення висловів. Під час роботи з текстом використовую уривки творів із кумедними пригодами, гуморески, анекдоти, підбираючи до них мовні завдання (випишіть, здійсніть розбір, дослідіть тощо).

Метод казкотерапії на уроках української мови та літератури використовую як інструмент, який знижує в дітей рівень тривожності, допомагає долати різноманітні страхи, вдосконалює взаємостосунки з навколишнім світом, сприяє корекції емоційних порушень, виховує корисні риси та звички. Дитина бачить себе на місці головного героя, живе разом із ним, вчиться на його помилках. Наприклад, після ознайомлення із жанрами усної народної творчості п'ятикласникам пропоную скласти власну казку за поданим початком чи за зразком або придумати кінцівку. На уроках української мови ефективним є використання лінгвістичних казок, які допомагають краще засвоїти навчальний матеріал.

Застосування на уроках елементів арт-техніки допомагає зняти напруження, сприяє підвищенню самооцінки, впевненості у власних силах, розвиває творчі здібності. Наприклад: домалювати картину, створити колаж або ілюстрацію до прочитаного твору тощо.

З метою покращення правильної та чіткої вимови звуків, корекції мовлення учнів використовую дихальні вправи, артикуляційну

гімнастику, чистомовки, скоромовки. Наприклад: вправи «Вітер», «Водолаз», «Задуї свічку», «Понюхай квітку», «Вітрило», «Гойдалка» тощо.

Не менш важливою на уроках є музикотерапія. Цей метод допомагає корегувати емоційні розлади (депресію, тривогу, агресію). Через емоційну сферу музика впливає на мислення та свідомість дитини, змінює її особистісні та поведінкові характеристики, усуває комунікативні порушення та міжособистісні проблеми, розвиває інтелектуальні здібності. Наприклад, під час вивчення народних та літературних пісень у 6 класі учням пропонується прослуховування аудіозаписів та перегляд відеокліпів за участю відомих співаків, народних хорових колективів, симфонічних та духових естрадних оркестрів. Ця технологія створює відповідну атмосферу на уроці і мотивує до навчання.

Науковиця О. Ващенко наголошує на тому, «що діти навчаються і виховуються переважно за старою інформаційною моделлю, без урахування особистісно-орієнтованого підходу, без застосування відповідної цій парадигмі компетентнісної основи» [2, с. 4]. Впроваджуючи здоров'язбережувальні технології потрібно враховувати фізіологічні, інтелектуальні та мовні особливості кожної дитини, використовувати диференційований підхід у навчанні. Унаслідок створення сприятливих умов на уроці учні не боятимуться помилятися, що є антистресовим моментом на уроці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним завданням у діяльності педагогічних колективів навчальних закладів на сучасному етапі повинно бути виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й уміє застосовувати їх у житті, діяти адекватно у відповідних ситуаціях, адаптуватися до складних соціальних умов, долати життєві труднощі, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, чинити опір негативним впливам. Учитель має не тільки навчити, сформувавши певні вміння та навички, розвинути творчий потенціал, а й максимально зберегти здоров'я учнів шляхом формування культури здорового способу життя. Цьому допомагає використання в навчальному процесі здоров'язбережувальних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко Т. Навчити головного. Формування здоров'яформувальної та здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді. *Профтехосвіта*. 2009. № 1. С. 40–43.
2. Ващенко О.М. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі.

Здоров'я та фізична культура. 2006. № 8 (32). С. 1–6.

3. Дудко С. Г. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей учнів базової середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2023. № 1 (355). С. 80–87* URL: <https://griml.com/LDBuf> (дата звернення: 06.11.2024).

4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://griml.com/Xy4m0> (дата звернення: 05.11.2024).

5. Рибалко Л. М. Рухова активність як складова здорового способу життя. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2022. № 3 (351). С. 60–69.* URL: <https://griml.com/AShUh> (дата звернення: 06.11.2024).

Валентина Чичикало,
учитель біології, спеціаліст вищої категорії.
Хмельівська гімназія
Краснопільської селищної ради Сумської області.
vchhichikalo@ukr.net

РОЗВИТОК

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті розкриваються сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної компетентності, висвітлено досвід використання універсального дизайну на уроках здорового харчування у 6 класі закладу загальної середньої освіти для розвитку здоров'язбережувальної компетентності, вироблення індивідуальних траєкторій розвитку учнів із своїми індивідуальними особливостями.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальна компетентність, універсальний дизайн навчання, здорове харчування.*

***Постановка проблеми.** Нова українська школа передбачає навчання здобувачів освіти на засадах компетентнісного підходу. Особливої ваги набуває проблема формування здоров'язбережувальної компетентності особистості. Як поєднати розвиток здоров'язбережувальної компетентності з універсальним дизайном навчання на уроці? Як розробити навчальні продукти з урахуванням різноманітності учнів/учениць та їх освітніх запитів і можливостей; зробити навчальний процес гнучким; сприяти пошуку нових практичних рішень для підтримання всіх учнів. Ці питання розглянемо у статті.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Проблема здоров'язбереження не нова. Здавна й дотепер їй приділяють увагу науковці різних формацій:*

медико-біологічної, філософської, соціальної, психолого-педагогічної. Серед сучасних дослідників можна визначити таких науковців, як Т. Андрющенко, О. Антонова, Ю. Бойчук, О. Бондаренко, М. Гриньова, Н. Денисенко, О. Жабокрицька, Л. Зданевич, Т. Книш, С. Кондратюк, Н. Кот, Н. Маковецька, В. Нестеренко, С. Новописьменний, В. Оржеховська, О. Поліщук, С. Свириденко, В. Успенська й інші. Однак проблема ще й досі не знайшла свого остаточного розв'язання, про що свідчать дані медичної статистики [4, с. 12-14].

Мета статті – розвивати здоров'язбережувальну компетентність учнів на уроках здорового харчування при використанні універсального дизайну навчання.

Основний зміст статті. Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як здатність учня застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я [5, с. 2]. Розвитку цієї компетенції сприяють уроки здорового харчування для учнів 1-11 класів. Програму навчального курсу для різних вікових груп школярів «Уроки здорового харчування» створено на виконання Заходів щодо створення в закладах освіти належних умов для безпечного та якісного харчування дітей у Сумській області на 2021-2025 роки, затверджених наказом Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації від 14.01.2021 № 08-ОД.

Харчування – одна із основних життєво необхідних умов існування людини. Харчування сучасної людини визначає її стан здоров'я протягом усього життя, безпосередньо впливає на благополуччя та тривалість життя. Харчування забезпечує повноцінний розвиток і зростання дітей, сприяє загальному зміцненню їх організму, впливає на працездатність, настрій, успішність. Достатня кількість поживних речовин і правильна культура споживання їжі не лише вберігають дитину від численних хвороб, а й роблять її бадьорішою і уважнішою [7, с. 3].

Універсальний дизайн – концепція, яка забезпечує основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням людського різноманіття; робить навчальний процес гнучким; сприяє пошуку нових наукових та практичних рішень для підтримання всіх учнів, педагогів; слугує підґрунтям для розроблення стандартів в освіті; сприяє формуванню освіти майбутнього [2].

Модуль навчального курсу «Уроки здорового харчування» для учнів 6 класу містить 5 навчальних занять: Склад харчових продуктів. Зернові і круп'яні продукти. Овочі, фрукти, гриби. Продукти

тваринного походження: тваринництва, птахівництва та бджільництва. Практична робота. Корисне меню. Готуємо самі. Корисний сніданок.

Розуміючи універсальний дизайн навчання як багатоваріативність методик, використовуваних вчителем з метою активного залучення учнів в процес пізнання, пропонуємо універсальний дизайн заняття на прикладі уроку здорового харчування у 6 класі – «Склад харчових продуктів», а також ознайомимось з технологічною картою уроку (таблиця 1).

6 клас. Урок 1.

Тема. Склад харчових продуктів

Очікувані результати:

– учні / учениці називатимуть склад харчових продуктів та наводитимуть приклади продуктів, які є джерелом білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та мінеральних речовин;

– учні / учениці умітимуть розраховувати кількість води відповідно до потреб організму;

– учні / учениці аналізуватимуть шкоду та користь свого харчового раціону та складатимуть свій щоденний раціон відповідно до піраміди харчування.

На уроці нами пропонується 5 варіантів прийомів і завдань для проведення кожного етапу уроку завдань. Це дозволить учню/учениці обрати свій варіант, виконати і досягти успіху. При навчанні з використанням технологій дистанційної освіти кожен учень/учениця вибирає посильний варіант.

Таблиця 1

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА УРОКУ

№ з/п	Етап уроку	Час	Варіанти виконання етапу				
			1	2	3	4	5
1	Знайомство	5 хв.	Моя улюблена страва	Мій улюблений фрукт	Мій улюблений напій	Із перших страв мені найбільше подобається	Що я б хотів спробувати із страв?
2	Актуалізація правил роботи класу. Оголошення теми і мети уроку	2 хв.	Яке правило на минулому уроці було виконувати важко?	Яке нове правило я б додав?	Яке із правил на сьогоднішньому уроці не актуальне?	Покажи своє правило	Яке правило найбільше подобається?
3	Очікування (оформлення плакату)	3 хв.	Гілочка сакури	Хмара з краплями	Букет і метелики	Поле і зернятка	Плодове дерево
4	Мотивація навчальної діяльності	5 хв.	Відеоролик «Їжа і харчування» (5 хв.) https://www.youtube.com/w	Відеоролик «10 правил від Абетки Харчування» (4 хв.) [1] https://www.y	Відеоролик «А чи правильно ви їсте» (6 хв.) [1] https://www.youtube.com/w	Мультфільм «Здорова Їжа» (3 хв.) [3] https://www.youtube.com/w	Мультфільм «Я їм з апетитом» (5 хв.) [3] https://www.youtube.c

			atch?v=VGnu e3DLtdw (Н. Тютюн- никова)	outube.com/w atch?v=k0Xdv 8cVi3s&list=P LrM_HsgzkH hHU2pao9W RdCW- ob5D508IJ&i ndex=6	atch?v=13hX Hca7qGM&lis t=PLrM_Hsgz kHhHU2pao9 WRdCW- ob5D508IJ&i ndex=9	atch?v=6WPz B9UsXL4	om/watch?v =XL- Kq_HQ3ss
5	Інтерактивні форми засвоєння нових знань (об'єднання у групи)	2 хв.	За геометричними фігурами	За літерами	Порізана листівка	За камінцями	За картками
6	Робота в групах з презентацією	8 хв.	Скласти хмару слів у WordArt	Розрахувати потребу води організмові	Піраміда харчування	Тарілка здорового харчування	Скласти сніданок з розрахунком калорій
7	Презентація роботи груп	8 хв.	Презентація хмари слів	Презентація стовпчикової діаграми	Презентація піраміди харчування	Презентація тарілки здорового харчування	Презентація сніданку для підлітка
8.	Руханка	2 хв.	Веселі ягоди та фрукти https://www.youtube.com/watch?v=dnEx-I1DeDg	Веселі фрукти https://www.youtube.com/watch?v=iGHvtuBWgY	Вітамінка https://www.youtube.com/watch?v=rKBbQkoyS6s	Фруктова розминка https://www.youtube.com/watch?v=2xJ37PxtGeo	Веселі овочі https://www.youtube.com/watch?v=HLL3cmBakLY
9	Контроль знань, оцінювання	3 хв.	Формувальне оцінювання: шкала досягнень	Формувальне оцінювання: різнокольорові картки	Формувальне оцінювання: рюкзак	Формувальне оцінювання у застосунку Viber:	Формувальне оцінювання у застосунку Mentimeter
10	Домашнє завдання	1 хв.	Вправа «Здорове харчування» https://learnin.gapps.org/3365052 [8]	Вправа «Правила харчування» https://wordwall.net/uk/resource/32063968/правила-харчування [9]	Переглянути відеоролик «Складай раціон розумно» (4 хв.) https://znaimo.gov.ua/sklady-ratsion-rozumno [6] Виписати послідовність дій	Скласти сенкан зі словосполученням «здорова їжа»	Скласти фішбоун: складові продуктів харчування
11	Зворотний зв'язок. Справджування очікувань	3 хв.	Гілочка сакури розцвітає	Краплі дощу падають на землю	Метелики летять	Зернята проростають	Плоди змінюють колір
12	Завершення уроку (3М – три моменти)	3 хв.	3 моменти, які міцно зв'язалися з вивченим раніше матеріалом	3 моменти, які здалися в роботі найбільш вдалим	3 моменти, під час яких зіткнулися з труднощами	3 моменти, які здивували в процесі уроку	3 моменти, які найбільше сподобалися

Висновки. Використання універсального дизайну навчання при впровадженні уроків здорового харчування сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти в освітньому процесі. У сприятливому багатоваріантному освітньому процесі уроку створюється гнучка траєкторія поступального руху в навчанні дітей із різними індивідуальними особливостями. Цікавий і насичений освітній процес готує учнів / учениць до розуміння здоров'я, як особистісної цінності і найбільшого багатства людини, сприяє вихованню фізично міцного, здорового покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка харчування. URL: <https://abetka-healthykids.com.ua/>
2. Байда Л. Як застосовувати в школах універсальний дизайн. URL: <https://griml.com/2Tae5> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Бробакс – YouTube-канал для дітей від Суспільного. URL: <https://www.youtube.com/@Brobaks> (дата звернення: 20.10.2024).
4. Басюк Н. Форми і методи формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74. Т. 2. URL: <https://griml.com/nugv4> (дата звернення: 20.10.2024).
5. Гнатюк О. Формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти у сучасних умовах. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, 5 с. URL: <https://griml.com/7AROC> (дата звернення: 23.10.2024).
6. ЗНАЙМО. URL: <https://griml.com/MmPRe> (дата звернення: 20.10.2024).
7. Уроки здорового харчування : програма навчального курсу для учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти (онов.) / В. Успенська, З. В. Декунова, А. М. Лавська та ін. ; за наук. ред. В. Успенської. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2022. 24 с.
8. LearningApps.org. URL: <https://learningapps.org/>
9. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/>

Анна Шимко,
вихователь І категорії.
Комунальний заклад дошкільної освіти (дитячий садок) «Калинка»
Тростянецької міської ради Сумської області.
anna021185shimko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ДОШКІЛЬНИКІВ У РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті окреслена проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі; здійснено детальний аналіз можливостей різних видів освітньої діяльності дошкільників у формуванні екологічної

компетентності; представлено практичний досвід формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: екологічна компетентність, види діяльності, інтегрований підхід, екологічні проєкти.

Постановка проблеми. Питання екологічної освіти сьогодні набувають дедалі більшої актуальності, що пов'язано з екологічними проблемами сучасності, які переросли у глобальну екологічну кризу і потребують негайного вирішення. Відтак, екологічна освіта дітей дошкільного віку, яка має сформувати їх екологічну компетентність стала пріоритетним напрямом освітньої діяльності дітей дошкільного віку. Це потребує від вихователів закладів дошкільної освіти пошуку дієвих технологій, методик, прийомів та методів формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку у процесі реалізації завдань сучасної дошкільної освіти щодо компетентнісного розвитку дошкільників.

Аналіз актуальних публікацій. Проблема екологічної освіти та екологічного виховання дітей у останні роки активізувала увагу науковців та практиків і стала предметом різноаспектних досліджень. Зокрема, наукові підходи до екологічного виховання при організації суспільно-корисної роботи з охорони природи розроблені в дослідженнях Н. Пустовіт, Л. Шаповал, І. Іваненко та ін. Дослідженням сучасних підходів до формування екологічної свідомості дітей займаються Н. Пустовіт, І. Воронюк, Ю. Агачова, В. Борейко та ін.

Питання екологічного виховання дітей дошкільного віку в процесі освітньої діяльності ґрунтовно розкрито у працях сучасних дослідників цієї проблеми: Н. Горопахи, Н. Глухової, Н. Кот, Н. Лисенко, В. Маршицької, З. Плохій, Н. Рижової, Н. Яришевої та ін. Зокрема, питання екологічної освіти в дитячому садку (Н. Рижова), особливості виховання екологічної культури дошкільників (З. Плохій); дидактичні можливості казки у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку (З. Плохій, Н. Лисенко).

Казку як засіб екологічної освіти і виховання дошкільників, а також питання організації та проведення експериментально-дослідницької діяльності у природі, спрямованої на формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку, досліджувала Г. Беленька [2].

Проблемі формування екологічної компетентності в науково-педагогічній та методичній літературі приділяли багато уваги Г. Беленька, С. Бондар, О. Кононенко, Л. Лепіхова, Л. Хоружа,

С. Шмалей та ін.

Метою статті є висвітлення основних аспектів у роботі з формування екологічної компетентності у дошкільників у різних видах діяльності.

Виклад основного змісту статті. Проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку наразі набула оновленого трактування у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти (2021) [1] і визначається як базова компетентність у розвитку дошкільників, яка передбачає «здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності» [1, с. 12].

Екологічна компетентність дошкільників включає знання екологічних норм, необхідність їх виконання, почуття громадянської відповідальності за стан природи, навички природоохоронної роботи [4, с. 7].

На думку Л. Живіріхіної, екологічна компетентність дітей, усвідомлення екологічної цінності природного середовища у єднанні з людиною, а не тільки відповідні знання, є надважливим завданням екологічне виховання дошкільників [5].

Формування екологічної компетентності дошкільників є по суті проблемою, яка вимагає практичного вирішення шляхом добору адаптованих завдань, принципів, засобів, форм і методів у чіткій відповідності до вікових особливостей дітей-дошкільнят, можливостями і специфікою роботи дитячих дошкільних закладів [3, с. 17].

Варто зазначити, що формування екологічної компетентності дошкільників є педагогічною діяльністю, яка спрямована на розвиток у дошкільників культури взаємодії з природою, кінцевим результатом якої повинна бути особистість із сформованою екологічною культурою.

Орієнтуючись на зазначені аспекти формування екологічної компетентності дошкільників, у Комунальному закладі дошкільної освіти (дитячий садок) «Калинка» Тростянецької міської ради Сумської області було визначено методи роботи спрямовані на екологічну освіту дітей відповідно до основних видів діяльності:

– практична діяльність: праця на природі, робота на клумбах закладу, вирощування рослин, догляд за рослинами та тваринами, виготовлення годівничок, конструювання та моделювання;

– мовленнєва діяльність: читання та обговорення пізнавальних та екологічних казок, складення екологічних казок; робота з фольклором (вірші, загадки, прислів'я) природознавчого характеру, бесіди;

– пізнавально-дослідницька діяльність спостереження, нескладні досліди та експерименти, моделювання, пізнавальні прогулянки та екскурсії, проекти; екологічні тести і завдання,

– ігрова: екологічні ігри, екологічні розваги, сюжетно-рольові, дидактичні і розвиваючі ігри, ігрові вправи екологічного спрямування;

– мистецька: малювання, ліплення, аплікація, спів, театралізація;

– рухова та здоров'язбережувальна: гімнастики та рухливі ігри на свіжому повітрі, нетрадиційні терапії (арт-терапія, масаж стоп з природним матеріалом), загартувальні процедури повітрям, сонцем та водою.

Зазначені види діяльності постійно інтегруємо на заняттях та поза ними, що дає можливість комплексного підходу до організації освітнього процесу з формування екологічної компетентності дошкільників. Так, цікавою для дітей і ефективною у формування їх екологічної компетентності стала практична діяльність з виготовлення годівничок для птахів. Така діяльність вдало інтегрується з мовленнєвою (оповідання, казки, вірші, загадки про птахів) та пізнавально-дослідницькою діяльністю, у якій діти здійснюють спостереження за птахами та їх поведінкою. Організацію такого інтегрованого підходу до формування екологічної компетентності у наших дошкільників здійснюємо через екологічний проєкт «Пташина їдальня», який може набути нового додаткового значення, якщо виготовляти годівнички із вторинних матеріалів. Це допомагає привернути увагу дітей до ще однієї проблеми, крім підгодовування зимуючих птахів у складний зимовий період, – забруднення навколишнього середовища пластиком та іншим сміттям.

Обов'язковою умовою формування екологічної компетентності є залучення дітей до практичної діяльності з вирощування рослин у куточку природи своїми руками і догляду за домашніми тваринами, надання можливості спостереження за їх ростом та розвитком. У цій роботі найголовнішими помічниками дитини повинні стати батьки. Особливо сьогодні, коли освітній процес у закладах дошкільної освіти здійснюється у змішаному або дистанційному форматі.

Дієвим методом формування екологічної компетентності дошкільників вважаємо створений у нашій групі куточок природи і

домашня грядка («город на підвіконні»), а також є «квітник на підвіконні», з дотриманням необхідних умов для росту і розвитку рослин, які діти можуть щоденно спостерігати. Рослини є живими, тому розуміння того, що рослина дихає, живиться, потребує сонячного освітлення, має своїх діточок (квіти і плоди), необхідно розвивати змалку.

Створення композицій із квітів, красивих кошиків із дарами природи сприяють естетичному вихованню, прищеплюють повагу до праці людей у полі, на городі, у квітнику.

Інтегрує у собі різні види діяльності у процесі формування екологічної компетентності дошкільників створена на території закладу екологічна стежка з описом природних об'єктів і інформаційним матеріалом до них. Екологічна стежка виконує пізнавальну, розвиваючу, естетичну та оздоровчу функцію. Створюючи стежку, ми намагалися використовувати якомога більше цікавих об'єктів. У якості видових точок, перш за все ми обирали дерева, чагарники різних порід, різного віку, різної форми. Також у нас є галявина з різними комахами: метелики, сонечка, гусениці. Дуже радіє око від квітучих рослин на клумбах, де діти намагаються подбати про квіти: підпушують, поливають, сапають, обприскують. Екологічна стежка дозволяє більш продуктивно використовувати звичайні прогулянки з дітьми для екологічних занять і одночасно для оздоровлення дітей на свіжому повітрі.

Важливе місце в екологічному вихованні посідає дослідницько-пошукова робота. Тут потрібно не давати відразу відповідь на запитання, яке постає, а пропонувати дітям самим віднайти її. Дітям цікаво розв'язувати проблемні завдання про природу та логічні завдання екологічної тематики. Це збуджує пізнавальну активність, викликає справжній інтерес до докільця. Наприклад: «Хто швидше бігає – півник чи горобчик?», «Чому дерева голі?», «Коли це буває?» ...

Суттєвим компонентом формування екологічної компетентності є а мовленнєва діяльність, яка здійснюється через постійне ознайомлення дітей з художніми літературними творами. Глибшому зацікавленню дітей навколишньою дійсністю сприяють підібрана нами інформація з художніх і науково-популярних творів екологічної спрямованості (наприклад, В. Сухомлинського, Д. Павличка, Л. Костенко тощо), розповіді з власного досвіду спілкування з живою природою. Особливо цікаво дітям, коли мова йде про тварин. Тут на перший план виходять українські та російські народні казки. На думку

Г. Беленької [2] казка сьогодні виступає як засіб екологічної освіти і виховання дітей. Слухаючи казки діти, наче зачаровані слухають про Лисичку-сестричку та Вовка-братика, Курочку-рябу та ріпку, яку допомогла витягти із землі не хто інший як мишка тощо. З цими розповідями виросло не одне покоління дітей, на цьому виховується любов до тварин, рослин. «Адже дитина, яка в дитинстві обділена казками, виростає грубою, жорстокою до живого. Такій людині нічого не варто вигнати на вулицю собаку чи кішку, яка чомусь перестала бути потрібною, або навіть підняти руку на близького» [2, с.15].

Формування екологічної компетентності наших дошкільників намагаємося будувати на ігровій основі, тому включаємо в освітній процес різні види ігор: дидактичні, предметні, настільно-друковані ігри, словесні, рухливі, творчі, сюжетно-рольові: «Збір урожаю», «Сховай мишку», «Різнобарвні галявини», «Обід для іграшок», «Буває – не буває?» та ін.

Екологічні ігри та завдання дають дитині змогу відчувати себе частиною природи, реагувати на її проблеми, викликають бажання допомогти природі, захистити її від небезпеки. Такими, зокрема, можуть бути «Казка про хмаринку», «Із чистої краплинки», «Чому пташка співає?» та ін.

Отже, маємо зазначити, що екологічна компетентність дітей дошкільного віку формується у процесі їх активного ознайомлення з особливостями навколишнього середовища. Враховуючи надзвичайну емоційну чутливість дошкільнят, перевага повинна надаватись емоційно-естетичному сприйманню природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістично спрямованих почуттів у ставленні до природи. Важливо, щоб у процесі екологічного виховання здобуття знань, умінь і навичок не було самоціллю, а сприяло формуванню основ екологічної культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування екологічної компетентності у дошкільників здійснюється через формування усвідомленого ставлення безпосередньо до самої природи в усьому її різноманітті, до людей, що оточують і оберігають її, а також до людей, що створюють на основі її багатств матеріальні або духовні цінності. Також ставлення до себе, як частини природи, розуміння цінностей життя і здоров'я та його залежність від стану навколишнього середовища; усвідомлення своїх умінь творчо взаємодіяти з природою. Тому педагогічна діяльність вихователів з формування екологічної компетентності у дошкільників має бути системною та цілеспрямованою.

Подальші дослідження з проблеми формування екологічної компетентності у дошкільників спрямуємо на пошуки нових технологій, форм і методів організації освітньої екологічної діяльності в умовах змішаного і дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Беленька Г. В. Казка як засіб екологічної освіти і виховання. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 5 (36). С.14-18.

3. Беленька Г. В. Експериментально-дослідницька діяльність у природі: уточнюємо поняття, актуалізуємо завдання. *Дошкільне виховання*. 2018. С. 16-23.

4. Екологічне виховання дитини дошкільного віку / За ред. Ю. А. Агачової. Херсон : РПО, 2011. 70 с.

5. Живіріхіна Л. А. Формування екологічної компетентності дошкільників. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 4. С. 69-75. URL: <https://griml.com/BxHJv> (дата звернення: 11.10.2024).

Ірина Щербак,

учитель української мови та літератури, спеціаліст першої категорії.

Лебединський заклад

загальної середньої освіти I-III ступенів № 3

Лебединської міської ради Сумської області.

ira869588@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ І ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті розглянуто актуальні проблеми освіти, висвітлено досвід формування здоров'язбережувальної та екологічної компетентностей шляхом застосування здоров'язбережувальних технологій та використання мовних засобів на уроках української мови і літератури.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальна компетентність, екологічна компетентність, здоров'язбережувальні технології, українська мова та література.*

***Постановка проблеми.** Формування здоров'язбережувальної та екологічної компетентності стає особливо актуальним у сучасному суспільстві, де зростає навантаження на психіку та здоров'я учнів через*

постійне оновлення інформації, високий темп навчання та екологічні проблеми. Освітній процес має не лише надавати знання, але й сприяти розвитку в учнів відповідального ставлення до свого здоров'я та оточуючого середовища. Уроки української мови та літератури є ідеальною платформою для інтеграції цих аспектів, адже вони дозволяють розвивати духовно-етичні, екологічні та соціальні цінності в контексті мовленнєвої культури та національної самосвідомості.

Здоров'я учнів є фундаментом для їхньої успішності та продуктивності в навчанні. Фізично здорові діти здатні краще концентруватися, мають кращу пам'ять та вищу мотивацію. Також психічне здоров'я відіграє важливу роль у здатності учнів ефективно долати труднощі навчання, сприймати нову інформацію та будувати позитивні соціальні зв'язки в колективі. «Здоров'я інтегрує в собі екологічну та валеологічну єдність організму, особистості і навколишнього середовища» [3, с. 46]. Виховання здорового способу життя та навичок збереження здоров'я в контексті шкільних предметів є дієвим інструментом для створення гармонійної особистості.

Проблеми, пов'язані з формуванням здоров'язберезувальної та екологічної компетентності, включають недостатню увагу до цих питань у навчальних програмах, обмежені ресурси для використання здоров'язберезувальних технологій та відсутність систематичного підходу. В умовах інтенсифікації навчання діти часто не мають можливості для руху, що призводить до зниження фізичної активності, зростання рівня стресу та тривожності. Це погіршує їхню здатність до навчання та знижує загальний рівень мотивації. Отже, збереження здоров'я учнів має бути одним із головних завдань сучасної освіти, особливо в умовах екологічної нестабільності.

Здоров'язберезувальні технології включають вправи для очей, дихальні техніки, фізкультхвилинки, психологічні розвантажувальні вправи та методики управління стресом, які допомагають учням залишатися продуктивними протягом навчального дня. «Інтеграція таких технологій на уроках української мови та літератури не лише підвищує ефективність навчання, а й сприяє формуванню у школярів ціннісного ставлення до власного здоров'я, що важливо для подальшого розвитку їхньої особистості» [7, с. 14].

Гармонійний розвиток учнів включає розвиток як фізичних, так і психічних складових. Важливо створити освітнє середовище, в якому учні почуватимуться безпечно і можуть розвиватися відповідно до своїх індивідуальних потреб і можливостей. Особливу увагу слід приділити емоційному комфорту на уроках української мови та літератури, адже

література і мова мають великий потенціал для розкриття особистих переживань, що допомагає учням осмислювати і регулювати свій внутрішній світ, вчитися саморефлексії та підтримувати позитивний психічний стан.

Усі ці аспекти є невід'ємною частиною формування здоров'язбережувальної й екологічної компетентностей, які «забезпечують не лише високий рівень успішності в навчанні, а й підготовку учнів до відповідального життя у суспільстві» [6, с. 21]. Уроки української мови та літератури є частиною загального освітнього процесу, тому мають великий потенціал для формування навичок ціннісного ставлення до здоров'я і довкілля.

Аналіз актуальних публікацій. У сучасних наукових дослідженнях активно розглядаються питання формування здоров'язбережувальної компетентності в освітньому процесі. Науковці висвітлюють різноманітні підходи до збереження здоров'я учнів, зокрема інтеграцію здоров'язбережувальних технологій в освітні програми, а також методи зниження стресу та підвищення фізичної активності. Значна увага приділяється питанням екологічної компетентності, що передбачає відповідальне ставлення до довкілля та формування навичок здорового способу життя як невід'ємної частини виховання. У публікаціях також підкреслюється роль школи у формуванні в молодого покоління навичок збереження здоров'я та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

В останні роки дослідники все більше зосереджуються на розробці моделей здоров'язбережувальної освіти та методик, які допомагають учням зберігати фізичне та психічне здоров'я. Зокрема, публікації висвітлюють питання зниження стресу, підвищення фізичної активності, підтримки емоційного добробуту та профілактики перевтоми. Наприклад, роботи О. Бондарчук і О. Мішукової підкреслюють «важливість поєднання теоретичних і практичних підходів до здоров'язбережувального навчання, зокрема через фізичні вправи, психологічні паузи та здорові режими роботи» [1, с. 36–38]. Ці дослідження показують, що «інтеграція таких підходів у повсякденну навчальну практику може значно покращити загальний стан здоров'я школярів і вплинути на їх успішність у навчанні» [4, с. 25–30].

Роботи Н. Гладкої і Л. Синявської присвячені аналізу впливу здоров'язбережувальних технологій на навчальний процес та ефективність їх використання на уроках гуманітарних дисциплін, зокрема української мови та літератури. Дослідження демонструють,

що такі технології, як «фізкультхвилинки, вправи для зору, дихальні техніки та психологічні розвантаження, сприяють кращій концентрації та знижують рівень тривожності в учнів» [2, с. 27]. Також дослідники звертають увагу на важливість «використання екологічних тем на уроках для формування відповідального ставлення до довкілля» [5, с. 15]. Наприклад, у курсі української літератури інтеграція тем про природу та екологію сприяє вихованню екологічної свідомості, що є важливим аспектом для підвищення загальної екологічної культури учнів та відповідального ставлення до здоров'я.

Сучасні дослідження висвітлюють багато аспектів здоров'язбережувальної та екологічної компетентності, проте деякі питання залишаються мало вивченими. Зокрема, необхідні подальші дослідження щодо:

- впливу цифрових технологій на здоров'я учнів, оскільки інтеграція дистанційного навчання та використання гаджетів у школах значно зросли;

- психологічних аспектів здоров'язбережувальної компетентності, зокрема методів зниження стресу у старших класах, де навчальне навантаження є найбільшим;

- підходів до індивідуалізації здоров'язбережувальних технологій відповідно до фізіологічних особливостей та стану здоров'я конкретних учнів;

- розробки практичних інструментів для оцінки ефективності здоров'язбережувальних технологій у школах.

Мета статті. Основною метою цієї статті є дослідження й обґрунтування впровадження здоров'язбережувальних технологій на заняттях з української мови та літератури, спрямованих на підтримку фізичного і психологічного благополуччя учнів, а також розвиток їхньої екологічної свідомості. У роботі акцентується увага на використанні методичних підходів, які інтегрують здоров'язбережувальні елементи в освітній процес, допомагаючи зменшити стрес, підтримувати фізичну активність та емоційний баланс школярів під час уроків. Крім того, у статті підкреслюється значення уроків української мови та літератури у формуванні відповідального ставлення учнів до власного здоров'я та природи, що є важливим етапом їхньої підготовки до життя у сучасному світі.

Виклад основного змісту статті. Формування компетентної особистості, здатної до здорового способу життя, корисної суспільству – соціальне замовлення держави, зумовлене часом. В умовах сучасної освіти необхідна активна інтеграція здоров'язбережувальних технологій на уроках української мови та літератури, щоб

підтримувати психофізичний стан учнів, знижувати рівень стресу та підвищувати їхню увагу. Відзначу, що використання таких технологій позитивно впливає на загальну атмосферу уроку, підвищує зацікавленість учнів у навчанні та сприяє формуванню навичок самоконтролю й самодопомоги.

У вирішенні завдань щодо формування здоров'язбережувальної та екологічної компетентностей на уроках української мови допомагає соціокультурний зміст програми, який передбачає підбір відповідного лексичного матеріалу, диктантів, текстів для переказів, а також матеріалів для аудіювання й читання. Під час уроків доцільно використовувати тексти, що розповідають про здоров'я, спорт, профілактику хвороб і безпеку. До них додаються завдання, які розвивають мовні навички: вписування, аналіз, порівняння, співставлення, дослідження. Формування екологічної свідомості здійснюю шляхом опрацювання та аналізу текстів, пов'язаних з природними явищами, обговорення значення іменників, прикметників, що описують природу, вивчення та тлумачення рідкісних слів на екологічну тематику, що сприяє збагаченню словникового запасу учнів і допомагає їм краще висловлювати свої думки.

Ефективним є використання на уроках української мови та літератури фразеологізмів (народних прислів'їв, приказок, крилатих висловів, афоризмів), що висвітлюють теми здоров'я, цінності життя, бережливого ставлення до природи. На їх основі пропоную різноманітні мовні вправи: складання схеми речень, пояснення правил правопису або пунктуації, створення усних чи письмових висловлювань, визначення виховного значення фразеологізмів.

Зниження втоми учнів під час уроку досягаю завдяки різноманітності навчальних методів. Оптимально чергувати різні види діяльності, такі як опитування, письмові вправи, вирішення проблемних завдань, читання, слухання, перекази, робота з наочними матеріалами, мультимедійними інструментами та практичними завданнями. Водночас, варто враховувати, що занадто часті переходи між видами діяльності або надмірна насиченість уроку можуть потребувати додаткових адаптаційних зусиль від учнів, що викликатиме втому.

Під час уроків використовую короткі фізичні вправи, які допомагають учням відновити енергію та уникнути перевтоми. Наприклад, прості рухи для рук і ніг, нахили, вправи для очей, пальчикову гімнастику, масаж один одному, довільне ходіння по класу,

руханки з мультиплікаційними героями або за участі відомих осіб, що пропагують здоровий спосіб життя, зокрема: О. Педаном, О. Поляковою, Л. Нікітюк, М. Хомою та О. Цибульською тощо. Такі паузи не займають багато часу, але суттєво покращують концентрацію та загальний емоційний стан дітей.

«Екологічні паузи» передбачають коротке переключення уваги учнів на природні явища, розповідь про природу або споглядання репродукцій картин, світлин, малюнків природних ландшафтів, перегляд коротких відеосюжетів зі звуками природи. Це сприяє зниженню рівня тривожності та підвищенню емоційної стабільності. Екологічні паузи також формують позитивне ставлення до природи і допомагають відчувати себе частиною світу.

На уроках української літератури здійснюють аналіз творів, в яких порушено екологічні проблеми або відображені образи природи. Наприклад, у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки природа є живою і повноцінною частиною світу людини. Авторка звертає увагу на проблему вирубки дерев та знищення лісів, трагічні наслідки людської діяльності для природи, необхідність охорони та збереження довкілля. Такі висновки зроблено учнями під час виконання вправи «Фішбоун» та визначення причин і наслідків екологічної катастрофи, описаної у творі. В оповіданні Є. Гуцала «Лось» порушується питання захисту тварин. Після опрацювання твору діти захищають проєкт «Червона книга України» та розробляють поради щодо збереження рідкісних тварин. Такі вправи допомагають учням краще усвідомити екологічні проблеми в сучасному світі та їх вплив на долю всього людства і здоров'я кожної людини зокрема.

Не менш важливою на уроках є музикотерапія. Музика, яка використовується під час обговорення літературних творів, сприяє розкриттю теми і створює атмосферу, що підтримує емоційну залученість учнів. Наприклад, під час вивчення пісень літературного походження, учням пропонується підготувати презентацію сучасних патріотичних пісень, які їм подобаються, та визначити їх настрій. Ця технологія створює атмосферу піднесеного настрою на уроці і, водночас, мотивує до навчання. Опрацьовуючи авторську пісню С. Вакарчука «Квіти мінних зон», учні визначають символічність образу квітів у мінних зонах та інтерпретують його як життя поряд з небезпекою і надію на гарне майбутнє всупереч руйнуванням, що принесла війна.

Під музичний супровід або з використанням відеороликів проводжу релаксаційні вправи. Наприклад, вправу «Після грози».

Заплющіть очі. Ви в лісі. Відгриміла гроза. Проїшов дощ, виблискує мокре листя на березі. На траві – срібні краплі. Як гарно пахне в лісі! Як легко дихається! Ось конвалії – вдихніть їхній чудовий аромат. Вдихайте повільно, рівно, глибоко. Під час читання вірша Олександра Олеся «Заспів», учні одночасно мають вимовляти звуки, що передають грім, грозу, сміх, шелест листя, дзвони, свист, дощ, плюскіт води тощо. Такі вправи допомагають учням розслабитися, відпочити, відновити сили, заспокоїти нервову систему, зняти напруження.

Уроки української мови та літератури намагаюся робити емоційно насиченими. Навчальне заняття доцільно розпочинати з налаштування за допомогою вправ «Смайл», «Екран настрою», «Прогноз погоди», «Посмішка», «Серветка», «Кошик», «Долоньки бажань», «Рожеві окуляри», «Скринька побажань» тощо. Посмішки, жарти, афоризми та приказки створюють невимушену атмосферу і підвищують емоційний зв'язок між учнями та навчальним матеріалом. Такі «емоційні розрядки» допомагають дітям краще засвоювати матеріал і знижують рівень тривожності.

Сучасний урок, на мою думку, не повинен обмежуватися лише стінами класної кімнати. Заняття на свіжому повітрі позитивно впливають на фізичний стан, емоційний настрій і загальне самопочуття дітей. Уроки просто неба сприяють кращому засвоєнню матеріалу, зниженню рівня стресу та підвищенню уваги учнів.

Таким чином, здоров'язбережувальні та екологічні технології на уроках української мови і літератури позитивно впливають на навчальну діяльність, психофізичний стан учнів і сприяють формуванню екологічної свідомості, що є важливим для виховання відповідальної та гармонійної особистості.

Удосконалення здоров'язбережувальних та екологічних технологій є необхідним для ефективної адаптації їх до реальних умов навчання. Нові підходи можуть включати:

- розробку програм для роботи з психоемоційним станом учнів, особливо у стресових ситуаціях, пов'язаних із контрольними роботами, іспитами тощо;
- створення інтерактивних вправ і завдань на тему екологічної відповідальності;
- включення здоров'язбережувальних методик до всіх предметів, що дозволить зробити їх невід'ємною частиною навчального процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосування здоров'язбережувальних та екологічних технологій на уроках української мови і літератури продемонструвало свою ефективність у

підтримці якості освітнього процесу. Включення фізкультхвилинок, рухливих вправ, екологічних пауз та інтеграція екологічної тематики сприяють не лише покращенню психофізичного стану учнів, але й допомагають створити більш сприятливе освітнє середовище. Такі методики знижують рівень стресу в учнів, покращують концентрацію та підвищують мотивацію до навчання. Крім того, інтеграція екологічних тем розвиває відповідальне ставлення до природи і формує екологічну компетентність учнів, що є важливим у сучасних умовах екологічної кризи.

На сьогоднішній день існує потреба в подальшому вдосконаленні технологій, які можуть бути інтегровані в навчальний процес для зміцнення здоров'я та розвитку екологічної компетентності учнів. Це включає як методичне підсилення наявних програм, так і розробку нових підходів, що враховують виклики сучасного суспільства. Дослідницька увага повинна також бути спрямована на створення комплексних здоров'язбережувальних програм, які можна адаптувати до потреб конкретних закладів освіти і регіонів, враховуючи екологічні умови та психофізичні потреби учнів.

Таким чином, подальші дослідження у цьому напрямку є важливими для забезпечення якісного навчання, збереження здоров'я учнів та формування у них навичок відповідального ставлення до природи. Завдяки подальшому вдосконаленню та адаптації цих методик можна забезпечити якісніше навчання, зберегти здоров'я учнів та виховати відповідальне покоління, готове до викликів сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О. І. Докладніше про сучасні підходи до збереження здоров'я учасників освітнього процесу. *Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у сучасній школі*. Київ : Освіта України, 2021. 152 с.
2. Гладка Н. П. Здоров'язбережувальні технології в навчальному процесі: теорія і практика. Харків : Педагогічна думка, 2020. 83 с.
3. Карпенко С. М. Психолого-педагогічні основи екологічної компетентності в учнів. *Журнал сучасної педагогіки*, 2019. № 4. С. 45–52.
4. Мішукова О. Л., Савчук, І. О. Методи інтеграції здоров'язбережувальних технологій на уроках гуманітарного циклу. Київ : Академія педагогічних наук, 2022. 32 с.
5. Синявська Л. В. Психологічний комфорт у навчальному процесі як фактор збереження психічного здоров'я школярів. *Вісник психології та педагогіки*, 2021. № 3. С. 67–74.
6. Чепелюк І. В. Екологічна освіта як складова формування здоров'язбережувальної компетентності в школі. Київ : Академія педагогічних наук, 2020. 76 с.
7. Шевченко А. С. Роль здоров'язбережувальної компетентності у формуванні успішної особистості школяра. *Наукові записки*. 2022. № 5. С. 12–19.

РОЗДІЛ IV.

ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Наталія Артюх,

вихователь, вихователь-методист, спеціаліст I категорії.
Лебединський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) «Казка»
Лебединської міської ради Сумської області.
nataliartux1986@gmail.com

НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті висвітлено досвід роботи щодо надання першої психологічної допомоги педагогами закладу дошкільної освіти, що працюють з дітьми в умовах воєнного стану; прийоми, форми, методи роботи, які сприяють психологічному відновленню та формують стресостійкість в учасників освітнього процесу.*

***Ключові слова:** перша психологічна допомога, стрес, стресостійкість, техніки відновлення.*

***Постановка проблеми.** Уже три роки на території України іде широкомасштабна війна, яку розв'язала Росія. Війна призводить до стресу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем як у військових, так і в мирних жителів. Тому питання надання первинної психологічної допомоги людям і дітям в Україні є надзвичайно важливим.*

Для дітей особливо важливо мати доступ до психологічної допомоги, оскільки вони є більш вразливими у війні. Необхідно створити безпечне середовище для дітей, де вони можуть висловлювати свої почуття та емоції, отримувати підтримку та допомогу в розв'язанні своїх проблем.

Надання першої психологічної допомоги потребуючим покликане створити негайну емоційну підтримку, допомогти стабілізувати психічний стан людини, зменшити гострі реакції на стрес і запобігти розвитку важких психологічних розладів.

***Аналіз актуальних публікацій.** Питання значущості першої психологічної допомоги, її функцій та технології здійснення висвітлено у праці Н. Довгань, С. Поліщука «Надання першої психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях»; у навчально-практичному*

посібнику «Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях», за авторства О. Моргунова, О. Федоренко, Н. Мілорадової; у посібнику ГО «Безбар'єрність» Адаптація: Бюро ВООЗ в Україні.

Перша психологічна допомога не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань і природної здатності проявляти співчуття та людяність. Однак, для надання ефективної першої психологічної допомоги потрібно знати алгоритм, базові прийоми, враховувати вікові особливості і стан постраждалого.

Мета статті: Поділитися досвідом роботи щодо надання першої психологічної допомоги педагогами закладу дошкільної освіти, що працюють з дітьми в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту статті. Перша психологічна допомога надається людям, що знаходяться у стані стресу, який є нормальною реакцією на фізичний або емоційний виклик і виникає тоді, коли потреби перевищують ресурси для психологічної адаптації.

Вважається, що стрес – це нормальна реакція на ненормальну, кризову ситуацію. Прикладами таких ситуацій в реаліях війни є постійні сигнали тривоги, вибухи, втрата рідних тощо. Прояв стресу можна помітити за такими ознаками: неуважність на дорозі, проблеми зі сном; часті болі та напруження в тілі після роботи, вживання великої кількості кави, постійна роздратованість, перепади настрою, небажання виходити на вулицю або буди серед людей, складність у прийнятті рішень тощо [2].

Люди, які переживають кризові події, піддаються настільки міцному стресу, що їм стає вкрай важко відновитися. Тому, вважаємо, що педагог має знати як надати першу психологічну допомогу і як забезпечити себе та дітей від стресу.

Поняття «перша психологічна допомога» будемо трактувати як сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу значних стресорів (природні катастрофи, аварія, військовий конфлікт, а також повсякденні кризи: втрата близької людини, серйозні життєві потрясіння).

Основними завданнями первинної психологічної допомоги є:

- формувати відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою і надії;
- сприяти доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки;
- зміцнювати віру в можливість допомогти собі та оточуючим.

Для реалізації цих завдань необхідно:

- знайти для розмови тихе місце, де ніщо не відвертатиме уваги;
- поважати конфіденційність і не розголошувати повідомлені особисті відомості;
- бути поруч із людиною, але дотримуватися необхідної дистанції з урахуванням її віку, статі та культури (якщо потрібно обняти, то обов'язково спитати дозволу);
- показувати зацікавленість, наприклад, киваючи головою чи вимовляючи короткі підтверджувальні репліки;
- бути терплячим і спокійним;
- надавати фактичну інформацію, чесно говорити про свої знання: «Я не знаю, але спробую для вас дізнатися»;
- надавати інформацію зрозумілою мовою, простими словами;
- висловлювати співпереживання людям, які говорять вам про свої почуття, перенесену втрату чи важливі події (втрата будинку, смерть близької людини тощо);
- надати людині можливість помовчати [4, с. 1-2].

У Лебединському закладі дошкільної освіти (ясла-садок) «Казка» є група вихователів, які пройшли в 2023 році курси першої психологічної допомоги, організовані Всеукраїнським фондом «Крок за кроком». Неодноразово під час отримання сигналу «Повітряна тривога», коли працівники разом з дітьми переміщуються до укриття, їм доводилось спостерігати ознаки стресу в інших працівників закладу або дітей, адже звуки сирени є своєрідним тригером, що нагадують про прильоти, які були у нашому місті.

Тому, спустившись у сховище, вихователь, який помітив у колеги чи дитини стрес, діє за певним алгоритмом:

1. Сідає поруч, питає чи можна обняти, пояснює, що вони зараз знаходяться в безпеці.
2. По реакції травмованого, оцінює потребу у первинній допомозі.
3. Надає емоційну підтримку. При цьому уникає порожніх обіцянок: «Все буде добре», «Все налагодиться», адже насправді ніхто не знає, як буде. Натомість говорить: «Я тобі співчуваю», «Мені дуже шкода».
4. Допомагає задовольнити нагальні базові потреби. Наприклад, дати теплої води, теплий одяг, плед, телефон, щоб передзвонити додому, зводити в туалет тощо.

5. Пропонує проговорити проблему, або тихенько посидіти.

Часто, сидячи у сховищі, підготовлені вихователі проводять з колегами і дітьми вправи на розвиток стресостійкості. Стресостійкість – це здатність людини справлятися з труднощами, а також здатність відновлювати та підтримувати душевний спокій одразу після його втрати. Цю здатність описують як уміння «амортизувати» психологічний удар та швидко відновлюватися [3, с. 24].

Дорослим більше подобаються вправи «Кола контролю» (ми малюємо два кола, де визначаємо, що ми можемо контролювати, а що – поза нашим контролем), «Скинь слона» (всі труднощі з силою скидаємо зі своєї спини) та техніки «Повільного дихання»: «Свічка та квітка» (дмухаємо, щоб загасити свічку, та вдихаємо аромат квітки) і «Дихання по квадрату» – (вдих-видих-вдих-видих (дихання животом)).

Дітям більше подобаються вправи, які відвертають їх увагу від того, що відбувається на вулиці. Наприклад:

– «Заземлення» – знайти 5 предметів, які навколо нас червоного кольору, 4 звуки, що чуємо, 3 запахи, 2 предмети, до яких можна торкнутися, 1 предмет, який можна з'їсти;

– Вправи-образи: «Орангутанг» – постукати себе в груди, «Метелик» – схрестивши руки, легенько постукати себе в груди, «Килимок» – з силою терти підошвами ніг об уявний килимок, «Песик після купання» – обтруситися, як песик струшує воду після купання, «Лимон» – вкладаємо всю силу і вичавлюємо сік з уявного лимону.

Усім дітям та дорослим особливо подобається вправа «Австралійський дощ»: в Австралії розпочалася буря (тремо долоні), починає капати дощ (клацаємо пальцями), дощ став посилюватися (плескаємо в долоні), пішов град (тупотимо ногами), буря почала стихати (плескаємо по стегнах), дощ стихає (плескаємо в долоні), одинокі краплі падають в калюжі (клацаємо пальцями), тихо шелестить вітер (тремо долоні), вийшло сонце (руки вгору, посмішка).

Запропоновані психологічні практики можна використовувати в комплексі з первинною психологічною допомогою для нейтралізації гострого стресового розладу та подальшого запобігання можливому посттравматичному стресу.

Висновки. Отже, в умовах воєнного стану та постійних стресових ситуацій педагоги і вихователі мають вирішувати декілька завдань щодо безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу. А саме: забезпечити швидко евакуацію дітей у сховище, оцінити психологічний стан дітей, при необхідності надати первинну

психологічну допомогу, залучити дітей до вправ, спрямованих на розвиток навичок стресостійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базові навички турботи про себе та про інших: Адаптація. *Бюро ВООЗ в Україні. Керівництво проєктом : ГО «Безбар'єрність»*. URL : <https://griml.com/emrw8> (дата звернення 30.09.2024).
2. Довгань Н., Поліщук С. Надання першої психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях: методичні рекомендації / за ред. В. Духневича. Кропивницький, 2022. 145 с.
3. Кад Л. Перша психологічна допомога : матеріали посібника для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України. Київ, 2017. 42 с.
4. Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» : Лист МОН № 1/3872-22 від 04.04.2022. URL: <https://griml.com/SESc9> (дата звернення 30.09.2024).

Анастасія Калюжна,

вчитель біології та екології, спеціаліст.

Комунальна організація (установа, заклад)

«Шосткинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7

Шосткинської міської ради Сумської області».

anastasyajan16@gmail.com

СТРАТЕГІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

***Анотація.** У статті висвітлено стратегії психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу в умовах кризових ситуацій. Зокрема, розглянуто сучасні підходи до психологічної допомоги, орієнтовані на збереження психічного здоров'я учнів і педагогів. Запропоновано ефективні методи адаптації та емоційного відновлення, включно з груповими та індивідуальними психологічними практиками. Стаття спрямована на освітян, психологів і керівників закладів освіти, що прагнуть забезпечити стабільність і підтримку під час кризових змін.*

***Ключові слова:** психоемоційна підтримка, освітній процес, кризові ситуації, психологічна адаптація, стресові фактори, психічне здоров'я.*

Постановка проблеми. Масштабні кризові ситуації як війна, пандемії або природні катастрофи створюють значний психоемоційний тиск на учасників освітнього процесу. Учні, педагоги та студенти можуть стикатися з тривогою, страхом, нестабільністю та втратою

мотивації. Генетично людина схильна до пристосування, стійкості й відновлення. З огляду на це, необхідно посилювати такі здатності, як протидію паніці, страху, сильним негативним емоціям, дезорганізації, дезорієнтації, що оволодівають людиною по-різному у критичній ситуації, активувати їх [5].

У кризових умовах особливо важливо організувати системну психоемоційну підтримку для всіх учасників освітнього процесу, щоб мінімізувати стрес і забезпечити психологічне благополуччя.

У даному контексті, *метою нашого дослідження* є надати комплексне розуміння важливості психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу в умовах кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Психологами досліджуються різноманітні негативні психічні стани, що виникають внаслідок впливу екстремальних факторів: стрес, фрустрація, криза, конфлікт. Ці стани характеризуються домінуванням гострих або хронічних негативних емоційних переживань: тривоги, страху, депресії, агресії, дратівливості. Виникаючи в цих станах афекти можуть досягати такого ступеня інтенсивності, що вони здійснюють дезорганізуючий вплив на інтелектуально-мнестичну діяльність людини, утруднюючи процес адаптації до подій. Інтенсивні емоційні переживання, такі, як, страх, паніка, жах, відчай, можуть ускладнювати адекватне сприйняття дійсності, правильну оцінку ситуації, заважаючи прийняттю рішень і знаходженню адекватного виходу зі стресової ситуації.

У психологічній науці криза розглядається як вид складної життєвої ситуації або як кризова ситуація, котра може виникнути на будь-якому етапі життєвого шляху особистості (в тому числі й в юнацькому віці), і визначається у сукупності подій, переживань, відносин, особливостей поведінки та реабілітації. Життєву кризу утворюють як реальні обставини життя, так і їх сприймання та переживання особистістю [3].

Кризовий стан треба розглядати як нормальну реакцію людини на психотравмуючу подію. Це пов'язане з тим, що людина в процесі подолання кризи може набути нового досвіду, розширити діапазон своїх адаптивних резервів. З іншого боку, у тому випадку, якщо людина схильна реагувати на кризу дезадаптивними реакціями, криза може поглибитися й викликати хворобливий стан, що вимагає спеціалізованої медичної допомоги (психіатра, психотерапевта).

Опрацювавши велику кількість літератури, можна зробити висновок, що кризовий стан це і є стрес, про який на сьогодні кажуть скрізь: у ЗМІ, Інтернет-просторі та навіть на уроках. Стрес і тривога під

час війни можуть викликати психологічні та емоційні труднощі, які ускладнюють процес навчання і загострюють проблеми з мотивацією як в учнів, так і у педагогів.

В умовах збройного конфлікту важко забезпечити стійку та ефективну мотивацію до навчальної діяльності, оскільки головним пріоритетом стає виживання та безпека. Постійні загрози життю та безпеці можуть викликати занепокоєння серед здобувачів освіти, що може вплинути на їхню здатність концентруватися та засвоювати нову інформацію. Постійний стрес може призвести до втоми та емоційного вигорання, що ставить під загрозу здатність вчитися і запам'ятовувати інформацію. Крім того, постійна тривожність також може спричинити психологічну дезорієнтацію. Умови життя можуть раптово змінитися, і люди можуть втратити впевненість у завтрашньому дні. Це, відповідно, може в свою чергу призвести до відчуття безнадійності щодо майбутніх перспектив та втрати інтересу до навчання [4].

Вплив учителя, здійснюваний в ході його взаємодії з учнями (на заняттях або поза ними – в процесі навчання та виховання) має низку педагогічних і психологічних функцій – зокрема, створення сприятливих психологічних умов пізнавальної активності учнів, залучення до навчання, збудження інтересу, підтримку емоційного благополуччя дітей та їх здатності до зосередженої роботи, заохочення критичного мислення і творчості, створення атмосфери співпраці. Слід наголосити, що поведінка та настрої вчителя «відображається» на атмосфері учнівського колективу.

Аналіз досліджень з проблеми впливу педагога на учня, а також результати вивчення особистісних якостей учителів свідчать про нагальну необхідність поглибленого розуміння вчителя і як суб'єкта, і як реципієнта впливу, та надання йому необхідної психологічної підтримки. Сучасна суперечлива, насичена непередбачуваними змінами реальність висуває до педагога нові, складні вимоги, невідповідність яким внаслідок заблокованості його особистісних ресурсів є джерелом негативних переживань, руйнівних для здоров'я педагога [1].

У відповідь на виклики сьогодення необхідно впроваджувати комплексні стратегії психоемоційної підтримки, які включають індивідуальну та групову допомогу, навчання навичкам саморегуляції та створення безпечного освітнього середовища:

1. Підтримка емоційної грамотності.
2. Індивідуальні консультації з психологами.

3. Групові тренінги та терапевтичні сесії.
4. Онлайн-платформи для підтримки.

Емоційна грамотність, здатність розпізнавати, розуміти, виражати та керувати власними емоціями, а також емпатіювати іншим, є важливим компонентом загального благополуччя людини. У контексті сучасних викликів, зокрема стресу, підтримка емоційної грамотності набуває особливої актуальності.

Варто зазначити, що *індивідуальні консультації з психологами* є одним із найефективніших методів психоемоційної підтримки. Вони надають безпечний простір для розмови про свої почуття, думки та переживання, що часто буває важко зробити з друзями чи родиною. Чому цей вид стратегії є найефективнішим? На мою думку, найважливішими факторами є персоналізований підхід: психолог створює індивідуальний план роботи, враховуючи конкретні потреби та особливості клієнта. Не варто виключати і той факт, що під час сеансу з психологом не порушується конфіденційність: людина може відкрито висловлювати свої думки та почуття, не остерігаючись осуду.

Групові тренінги та терапевтичні сесії – це потужний інструмент психоемоційної підтримки, який доповнює індивідуальні консультації з психологом. Вони пропонують унікальну можливість для людей з подібними досвідом чи проблемами об'єднатися, поділитися своїми переживаннями та отримати підтримку від однодумців. Основні завдання цих тренінгів – взаємне дослідження, набуття знань про власну особистість, її розвиток і розкриття. Психологічна дія здійснюється тут в «суб'єкт-суб'єктній» системі стосунків, в якій встановлюється рівність психологічних позицій. Основним процесом у цих тренінгах є особистісне зростання – активний процес відкриття і розвитку самого себе через зіткнення із зовнішнім світом.

К. Рудестам вказує на наступні переваги групової роботи [2]:

1. У групі задовольняється потреба в емоційному теплі й контакті з іншою людиною.
2. Досвід, набутий у спеціально організованих групах, допомагає вирішенню проблем, що виникають при міжособистісній взаємодії.
3. В умовах групи можливе отримання зворотного зв'язку.
4. У тренінговій групі можливе отримання підтримки від людей, що мають спільні проблеми і переживання з конкретними учасниками групи.
5. Індивід може навчитися новим умінням і навичкам в підтримувальній і контрольованій обстановці.
6. У групі стають очевидними такі приховані чинники як тиск

партнерів, конформізм, соціальний вплив, розподіл ролей.

7. Учасники можуть ідентифікувати себе з іншими і використати емоційний зв'язок, що встановився, при оцінці власних переживань, почуттів і поведінки.

8. Група може полегшити процес самодослідження та інтроспекції, формування «Я-концепції» індивіда.

У сучасному світі, де доступ до інтернету є майже безмежним, *онлайн-платформи* стали незамінним інструментом для психоемоційної підтримки. Вони пропонують зручний та доступний спосіб отримати допомогу, не виходячи з дому.

До переваг онлайн-платформ можна віднести:

1. Доступність: можливість отримати допомогу в будь-який зручний час і з будь-якого місця.

2. Анонімність: багато людей почуваються комфортніше, звертаючись за допомогою онлайн, оскільки це дозволяє зберегти анонімність.

3. Різноманітність послуг: онлайн-платформи пропонують широкий спектр послуг, від простих чат-ботів до повноцінних терапевтичних сесій.

4. Вартість онлайн-послуг часто є нижчою, ніж традиційних очних консультацій.

Найбільш популярні платформи, якими можуть скористатися учасники освітнього процесу з метою психоемоційної підтримки в умовах кризових ситуацій:

– *Mindly*. Українська платформа, яка пропонує онлайн-консультації з досвідченими психологами. Вони працюють з різними запитамі: від стресу та тривоги до складних життєвих ситуацій.

– *UA Mental Help*. Платформа, що надає безкоштовну психологічну допомогу українцям. Тут пропонуються як індивідуальні, так і групові консультації.

– *Tellme.com.ua*. Ця платформа надає безкоштовну психологічну допомогу українцям.

– *Wysa*. Чат-бот, який працює на основі штучного інтелекту і може вести розмови, надавати поради та вправи для самодопомоги.

– *Happify*. Платформа пропонує різноманітні інтерактивні вправи, медитації та програми для покращення настрою та зниження рівня стресу.

– *Програма ментального здоров'я «Ти як?»*. Онлайн-платформа, на якій зібрані доказові техніки самодопомоги, верифіковані рекомендації від професіоналів, гарячі лінії і сервіси онлайн- та офлайн психологічної допомоги.

Окрім онлайн-платформ варто згадати про лінію Національної психологічної асоціації за номером 0 800 100 102 (працює щодня з 10:00

до 20:00) та Національну гарячу лінію для дітей та молоді від Ла Страда за номером 0 800 500 225.

Висновки. Сучасний світ характеризується нестабільністю та різноманітними кризовими ситуаціями, які можуть значно впливати на психологічний стан людей. Особливо гостро ці виклики відчують учасники освітнього процесу – учні, вчителі, батьки. Кризові ситуації вимагають активного залучення механізмів психоемоційної підтримки в освітньому процесі. Упровадження комплексних стратегій, що включають індивідуальні та групові методи, розвиток емоційної грамотності, використання онлайн-платформ для психологічної підтримки допомагають зменшити стрес і забезпечити психологічне благополуччя учнів та педагогів. Завдяки своєчасній та якісній підтримці можна зменшити негативний вплив кризових ситуацій на психічне здоров'я дітей та підлітків, підвищити їхню адаптивність та сприяти їхньому успішному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва Н.Є., Перелигіна Л.А Теоретико-методологічні основи соціально психологічного тренінгу. URL: <http://surl.li/atwjln> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Кравченко О. Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу в кризових ситуаціях (практичний досвід). *Social Work and Education*. 2023.
3. Махал Т. Психологічні особливості переживання кризової ситуації у молоді. URL: <https://griml.com/WPpIr> (дата звернення: 07.10.2024).
4. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С.100-102.
5. Психологія педагогічної взаємодії: інтегративний підхід : монографія / В.Л. Зливков, О.В. Завгородня, С.О. Лукомська, С.О. Копилов, О.В. Котух ; за ред. В. Л. Зливкова, С.О. Лукомської. Київ : 2019. 259 с.

Світлана Квасник,

практичний психолог, спеціаліст.

Опорний заклад –

Глухівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 6

Глухівської міської ради Сумської області.

KvasnikSvetlana@i.ua

ЗБЕРЕЖИ ТА ВІДНОВИ СВОЇ ПОЗИТИВНІ ЕМОЦІЇ, ПОЧУТТЯ ТА ПСИХІЧНІ СТАНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІКИ COFFE-ART

(майстер-клас)

Анотація. У відеозаписі висвітлено особливості впливу методу

арт-терапії на відновлення позитивних емоцій та почуттів за допомогою оригінальної техніки COFFE-ART. Малюючи кавою, людина отримує естетичну насолоду, задоволення, зникають нервові стреси, напруження. Малювання кавою дозволяє висловити свої емоції, почуття, а приємний аромат заспокоює та надихає. Дана техніка допомагає отримати позитивні емоції та зарядитися гарним настроєм.

Відео майстер-клас – <https://www.youtube.com/watch?v=8xNvmlA9C50>

Ірина Марухина,
науковий співробітник.

Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи, м. Київ;
завідувач навчально-методичного центру психологічної служби.
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.
sumy60@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ:

НОВІ ВИКЛИКИ У ЧАСІ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті здійснено огляд сучасних вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо психологічної безпеки освітнього середовища; схарактеризовано фактори, що впливають на відчуття захищеності, безпеки в закладі освіти в період воєнної агресії; визначено основні завдання щодо розбудови психологічно безпечного освітнього середовища в умовах війни.*

***Ключові слова:** безпека, безпечне освітнє середовище, психологічна безпека освітнього середовища; відчуття захищеності.*

***Постановка проблеми.** У часі війни значно зростає кількість ризиків психологічної безпеки освітнього простору. До вже звичних аспектів педагогічної практики, які можуть негативно впливати на психічне здоров'я учнів, таких як використання навчальних методик, що не враховують вікові та фізіологічні особливості учнів; нераціональний підхід до організації навчання; конфлікти між педагогами та учнями, що можуть виникати під час уроків або в процесі спілкування, додалися ті, що пов'язані з російсько-українською війною. Це повітряні тривоги, обстріли ракетами і артилерією, проведення уроків у безпечних місцях, а іноді і довготривале навчання в укриттях, відсутність електрики під час уроків. Ці фактори заважають утриманню високої розумової активності,*

негативно позначаються на психічному здоров'ї учасників освітнього процесу, впливають на відчуття захищеності та комфортності в освітньому середовищі, що призводить до порушення психологічної безпеки освітнього середовища.

Аналіз актуальних публікацій. Актуальність проблеми формування безпечних, комфортних умов навчання обумовлена тим, що безпека – це явище, без якого не можуть нормально розвиватися ні особистість, ні соціальна організація (заклад освіти є однією з таких організацій). Адже, як зазначав А. Маслоу, «... саме гарне середовище є для середнього організму одним із найперших факторів самоактуалізації та здоров'я. Забезпечивши організму можливість самоактуалізації, воно, ніби добрий наставник, відступає у тінь, щоб дозволити йому самому здійснювати вибір згідно власних бажань і потреб (залишаючи за собою право слідкувати за тим, щоб він враховував бажання і потреби інших людей)» [3, с. 148].

Значущість цього питання підкріплюється також низкою нормативно-правових актів, зокрема, Конвенцією про права дитини; Законами України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», Концепцією Нової української школи.

Наразі відсутнє єдине визначення поняття «безпечне освітнє середовище», що зумовлено існуванням різних підходів до розуміння його сутності. Науковці розглядають безпечне освітнє середовище у різних аспектах: розвивальне освітнє середовище (І. Карабаєва, О. Савченко, С. Смолюк), психологічно безпечне середовище (І. Баєва, О. Єлісеєва, Т. Цюман), інформаційно безпечне освітнє (Л. Найдьонова, Т. Кабаченко, В. Лепський), екологічно безпечне освітнє середовище (В. Панов, С. Совгіра), здоров'язберезувальне освітнє середовище (Т. Бережна, Н. Карленко, О. Волошин), фізично безпечне освітнє середовище (Р. Barrett, В. Cleveland, К. Fisher).

Як бачимо, безпечне освітнє середовище є багатоаспектним соціально-педагогічним явищем, яке визначається як такий стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [5, с. 10].

Окремим питанням у розгляді характеристик освітнього середовища є проблема його психологічної безпеки. Як зазначають

науковці, психологічна безпека забезпечує відсутність необхідності захищатися та створює умови, що сприяють особистісному розвитку та гармонізації психологічного здоров'я [3, с. 151].

Метою статті є теоретично обґрунтувати доцільність посилення уваги у часі війни до психологічного складника безпечного освітнього середовища як чинника впливу на розвиток особистості та збереження психологічного благополуччя.

Виклад основного змісту статті. Психологічно безпечне освітнє середовище – це середовище, де панують гармонійні відносини між людьми, які сприяють емоційній рівновазі учнів, їхніх родин, педагогів. Це також простір, де відсутнє насильство в усіх його формах, де існують необхідні засоби для запобігання можливим проблемам. Це простір, де дитина може навчатися й розвиватися в атмосфері довіри та зростання. І найважливіше – почуватися захищеною [3, с. 151].

Питання про важливість психологічно безпечного освітнього середовища для розвитку особистості постійно перебуває у полі зору дослідників, але в умовах війни ця проблематика отримала новий імпульс. Це обумовлено тим, що учасники освітнього процесу потерпають від ситуацій, що чинять потужний негативний вплив на відчуття психологічної безпеки, комфорту та добробуту. Так, результати дослідження добробуту (well being) вчителів у зонах конфліктів та бойових дій, свідчать, що емоційний стан педагогів впливає не тільки на якість викладання і якість результатів навчання учнів, але й на відчуття останніми психологічної безпеки в закладі [4]. Адже окрім того, що вчителі забезпечують освітній процес, вони також мають створювати психологічно безпечне освітнє середовище, забезпечувати емоційні потреби учнів. Разом з тим, навчаючи, наприклад, внутрішньо переміщених дітей, вчителі самі можуть мати статус ВПО, а отже, переживати ті ж труднощі, що й учні. Ці виклики призводять до суттєвих змін у розумінні категорії «психологічно безпечне середовище».

Державна служба якості освіти України в довіднику «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки» виклала оновлене бачення того, як має бути налаштоване освітнє середовище закладу освіти в умовах сьогодення, оскільки брак психологічного комфорту і відчуття добробуту чинить дуже суттєвий вплив як на педагогів, так і на здобувачів освіти [1]. Школам рекомендовано змінити налаштування психологічно безпечного середовища. Автори обґрунтували нагальну потребу врахувати в освітньому процесі фактори, що суттєво впливають на відчуття захищеності, безпеки в закладі освіти, зокрема:

емоційний стан педагогів;
емоційні потреби учнів;
відчуття в учасників освітнього процесу добробуту (well-being);
належність учасників освітнього процесу до внутрішньо переміщених осіб;

належність педагогів та здобувачів освіти до категорії новоприбулих;

формування спільноти педагогів, що обговорює не лише професійні питання, а й почуття, переживання, страхи.

партнерська комунікація з батьками дітей щодо особливих потреб дитини, реакції на стрес тощо;

уміння управляти емоціями, а також емпатія, навички безконфліктної комунікації.

З огляду на це, основними завданнями в роботі закладу освіти щодо розбудови психологічно безпечного освітнього процесу в часі війни є:

попередження будь-яких проявів насильства в дитячому середовищі;

формування в здобувачів освіти навички безпечної поведінки та ненасильницької, безконфліктної комунікації;

запобігання дезадаптаційним проявам у здобувачів освіти;

формування спільноти учнів класу;

підвищення психологічної компетентності педагогів щодо створення психологічного комфорту в класі;

інформування всіх учасників освітнього процесу щодо питань збереження їх соціального благополуччя та психічного здоров'я тощо.

При цьому, організовуючи роботу з кожним із учасників освітнього процесу, важливо враховувати їх особливості та потреби. Так, у роботі зі здобувачами освіти варто звертати увагу на:

формування стійкості до стресу, розвиток резилієнс у дітей, психосоціальну допомогу дітям, які пережили психотравмуючі події;

підвищення психологічної обізнаності щодо проблеми насильства (булінгу), злочинності, способів їх запобігання та протидії.

У роботі з учителями важливо звертати увагу на питання, що стосуються:

впливу професійного здоров'я педагога на здоров'я учнів, на ефективність освітнього процесу;

шляхів збереження та зміцнення професійного здоров'я педагога, гармонізації особистості педагога;

формування професійної стресостійкості;

формування особистісного та професійного зростання;

підвищення психологічної компетентності педагогічних працівників із питань навчання і виховання здобувачів освіти певного віку.

Висновки. В умовах російсько-української війни збільшується кількість загроз психологічної безпеки освітнього середовища, що перешкоджає збереженню здоров'я всіх учасників освітнього процесу, їх безпечній соціальній взаємодії. За цих умов питання психологічної безпеки освітнього середовища набуває особливої актуальності.

Запропоновані рекомендації щодо зміни налаштування психологічно безпечного освітнього середовища дозволять попередити негативний вплив війни на відчуття захищеності та безпеки здобувачів освіти, здоровому проживанню травмітного досвіду війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки : довідник. URL: <http://surl.li/eypwq> (дата звернення: 08.11.2024).

2. Горленко В. М., Сосновенко Н. В. Психологічно безпечне освітнє середовище, як основа протидії насильству серед дітей. *Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах* : мат. II Всеукраїнського форуму (11 лютого 2021 року, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»). Дніпро : ВНПЗ «ДГУ», 2021. 306 с. URL: <https://griml.com/39uPM> (дата звернення: 08.11.2024).

3. Марухина І. В. Алгоритм роботи працівника психологічної служби з формування безпечного освітнього середовища у закладі освіти. *Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти* / авт. кол.: В. М. Горленко, І. В. Марухина, В. Г. Панок, В. В. Предко, В. В. Рибалка, Д. Д. Романовська, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : Ніка-Центр, 2021. 168 с.

4. Кулешова О. Психологічно безпечне освітнє середовище як фактор впливу на результати навчання здобувачів освіти. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vere_2023_4_11 (дата звернення: 08.11.2024).

5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. URL: <http://cutt.ly/3eCfD8lq> (дата звернення: 08.11.2024).

Наталія Михайлова,

соціальний педагог, учитель біології вищої категорії.

Сумський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 10

Сумської міської ради,

Сумська область.

nataly-333@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ

В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Війна в Україні з російською федерацією зумовила

появу стресу в людей. Це все призвело до того, що значна кількість учасників освітнього процесу дістали психологічні травми різного ступеня, які можуть спричинити посттравматичний розлад і потребують постійної психологічної підтримки. Проаналізовано основні ознаки погіршення психічного здоров'я. Провідну роль у збереженні позитивного емоційного стану здобувачів освіти відіграє гармонійний психоемоційний стан викладача.

Ключові слова: психологічна підтримка, психологічний супровід, подолання стресу, освітній процес, учасники освітнього процесу.

Постановка проблеми. Оголошення воєнного стану в Україні стали психологічним викликом для всіх соціальних груп, незалежно від роду діяльності. Постійні повітряні тривоги, страх за близьких, соціально-побутові проблеми, пов'язані з виїздом із постійного місця проживання, – основні причини порушень психічного здоров'я людей. В умовах війни, нестабільності, руйнування звичного способу життя освітній простір є і має залишатися не лише місцем набуття знань, а й простором безпеки та психологічної допомоги, основою душевного благополуччя та психічного здоров'я. Отже, актуальність теми дослідження визначається соціальною ситуацією, що нині склалася в Україні.

Аналіз актуальних публікацій. Проблему психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу вивчали у своїх працях Л. Анищенко [1], І. Булах, Л. Григоровська [4], Е. Зеєр, Я. Камбалова [6], І. Кдирова [6], Л. Міхеєва [2], Л. Найдьонова [3], Є. Пуховський [6], М. Слюсаревський [4], В. Федько [5], М. Шерман [6] та інші.

Мета дослідження – окреслити основні виклики воєнного часу щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнні реалії значно порушили звичний для дитячого сприймання плин життя. Події, що нині відбуваються в Україні, – це стрес для всіх учасників освітнього процесу. Унаслідок бойових дій значна кількість людей дістала психологічні травми різного ступеня, які ускладнюють або розривають спілкування з рідними та друзями, викликають почуття тривоги та страху, чим заважають адаптації дітей до нинішніх умов, перешкоджають ефективному вирішенню освітніх завдань, вимагають особливої уваги та зусиль усіх учасників освітнього процесу. Психічний компонент людини надто складний, динамічний і неоднозначний. Тому варто навчитися розпізнавати ознаки погіршення психічного здоров'я та вчасно реагувати на них. У таких умовах основними напрямками психологічної підтримки здобувачів освіти, що

опинились у складних життєвих обставинах унаслідок воєнних дій, є:

1. Діагностика психологічного стану.
2. Стабілізація психоемоційного стану.
3. Подолання негативних проявів у поведінці (агресія, ворожість тощо).
4. Налагодження соціальних зв'язків.
5. Інтеграція в мікросередовище.
6. Налагодження стосунків у сім'ї.
7. Подолання наслідків психологічної травми.
8. Подолання труднощів у навчанні.

Необхідно враховувати сучасні обставини організації освітнього процесу у форматі дистанційного навчання. Дистанційна освіта – це передусім форма навчання з використанням персональних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, електронних підручників, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів і слухачів на різних етапах навчання, самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі. Дистанційне навчання має свої переваги та недоліки. Основним недоліком дистанційного навчання є неможливість установлення особистого контакту між здобувачем освіти та викладачем. Серед інших недоліків дистанційного навчання: відсутність необхідних технічних засобів у дітей; не завжди є доступ до якісного інтернет-зв'язку; зменшення результативності навчання. М. Шерман виокремлює шість моделей дистанційного навчання, які нині застосовуються в Україні: навчання з використанням мультимедійних програм; автономне навчання; співпраця різних навчальних закладів; дистанційне навчання у ЗВО; дистанційне навчання в автономних навчальних закладах; самостійне засвоєння вивченого матеріалу [6, с. 18].

Важливо пам'ятати, що дистанційне навчання має бути максимально комфортним для дитини та не спричинити порушень її психічного здоров'я. Саме тому в цих умовах набувають значущості особливі психологічні феномени:

1. Ефект присутності, тобто відчуття одночасної присутності у спільному просторі, відчуття зникнення фізичної дистанції, поєднання закадрової реальності з фізичною реальністю життєвого світу дитини [3, с. 26].

2. Ефект поділяння емоцій (обміну емоціями, співпереживання). Діти, які перебувають у режимі відеоконференції, бачать одне одного, можуть досягти цього ефекту. Цей соціально-психологічний ефект дуже важливий для формування комунікативних навичок дитини, її

емоційно-вольового та соціального розвитку [3, с. 26]. Зворотний зв'язок і обмін емоціями є ключовою відмінністю асинхронного дистанційного навчання, тому необхідно докласти чимало зусиль, щоб надати дітям можливість навчатися синхронно дистанційно (якщо немає змоги фізично йти до школи) із тривалою взаємодією з викладачами [3, с. 26]. Потрібно запроваджувати навчання в дистанційно-віртуальному форматі, забезпечивши вчителів і учнів технічними засобами, адже відбудова або реконструкція навчальних закладів потребує деякого часу. Не варто також забувати, що провідну роль у підтриманні позитивного емоційного стану здобувачів освіти відіграє гармонійний психоемоційний стан викладача, зокрема його психологічне здоров'я, адже душевний спокій і гідний приклад моральної, врівноваженої, доброзичливої поведінки можуть суттєво впливати на формування світогляду дитини. Висновки із проведеного дослідження. Широкомасштабна війна загрожує стати тривалим виснажливим випробуванням, яке докорінно змінить на деякий час або назавжди умови життя багатьох учасників освітнього процесу. Психологічний супровід освітніх процесів вимагає системного підходу та має бути направлений на всі складові частини освітнього простору з урахуванням інтересів і потреб усіх його учасників. В умовах війни системоутворювальним вектором психологічної підтримки має стати консолідація зусиль у вирішенні гострих проблем, зосереджених навколо найуразливішої групи учасників освітнього простору – дітей, оскільки переживання дитиною воєнних реалій – це основний травмувальний негативний чинник у створенні психологічних проблем в освітньому просторі для всіх вікових груп. Спільні зусилля всіх учасників освітнього простору, спрямовані на подолання дитиною наслідків воєнного часу, сприятимуть ефективності системи освіти загалом.

Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання.

Таку допомогу може надати не лише практичний психолог, а також вчитель, знайомий із правилами надання першої психологічної допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки,

достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність. Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози. Рекомендуємо впровадження «психологічної хвилинки», яка допоможе здобувачеві освіти справитися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок, на плідну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне виконання «психологічних хвилинок» у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачеві освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дозволить краще зрозуміти свої почуття.

Учитель має сам визначити, коли і у який час потрібно провести «психологічну хвилинку». Реакції на кризову ситуацію у дітей різних вікових категорій є різними. Відповідно до таких ситуацій є різними й ризики, а також потреби виходу з них. Під час кризової ситуації здобувачі освіти можуть відчувати власну провину за події, що відбулися. У них виникають страхи, знижується рівень комунікації, або, навпаки, вони проявляють надмірну турботу про захист та порятунок людей. На травмуючу ситуацію можуть виникати такі реакції: недовіра до оточення; болісне реагування на критику; перезбудження; тривожність; емоційний ступор; уникання місць, людей, предметів, що нагадують про травмуючу подію; емоційна байдужість – захисна реакція; негативізм, «спалахи» гніву, агресії; уникання спілкування; ризиковані вчинки; занепокоєність щодо своєї безпеки та можливості повторення травмуючих подій; зниження уваги та концентрації; підвищена активність; роздратованість; пропущення занять; скарги на самопочуття; постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилися. Деякі люди переживають так звані «панічні атаки», що супроводжуються нападом страху, пітливістю, відчуттям браку повітря, нудотою, навіть втратою контролю над собою.

За такого стану необхідно вжити наступні дії:

- не залишайте людину на самоті;
- розмовляйте з нею використовуючи прості й короткі речення;

- не робіть припущень щодо потреб людини, краще запитайте;
- подихайте разом з людиною.

Освітнє середовище має забезпечити особливу турботу та увагу до дітей молодшого шкільного віку, яким через брак життєвого досвіду і особливості дитячої психіки загрожують фізична та психоемоційна небезпека. Оновлена пропонована тематика має включити інструменти, що дозволяють мінімізувати ризики та вберегти фізичне й психічне здоров'я дітей. Чим молодші діти, тим сильніше їхній психоемоційний стан залежить від стану батьків / опікунів / вчителів. Тому спочатку радимо відшукати точку рівноваги для дорослого – заспокойтеся самі. Лише після того, як ви стабілізуєтеся, починайте говорити з учнями: спокійно та не надто голосно. Учні будуть спокійними, якщо буде спокійний/-на їх вчитель/-ка.

Доцільне вживання слів підтримки до дітей «Ми в порядку», «Я з вами», «Я/ми доросла/дорослі. І я/ми знаємо, що робити», «Зараз усі допомагають Збройним Силам України, тож всі мають бути пильними. Якщо побачиш якісь покинуті речі або щось дивне – скажи мені, я дуже сподіваюся на твою уважність».

Пропонуємо техніки та відеоматеріали, які вчитель може застосовувати під час проведення «психологічної хвилини» для дітей молодшого шкільного віку.

Дихальні техніки для зняття стресу, панічних атак.

Глибоке та повільне дихання. Вдихаємо носом, видихаємо ротом. Робимо коротку паузу між вдихом та видихом. Видих має бути довшим за вдих. Уявляємо, що надуваємо повітряну кульку, і видихаємо довго та повільно ротом. Одного вдиху та видиху недостатньо, вправу потрібно робити мінімум 3 хвилини.

Запах квітів. Запропонуйте дитині уявити, що вона відчуває запах квітки, глибоко вдихаючи через ніс і видихаючи через рот. Також можна подумки уявити собі квітку.

Маленький зайчик. Мов зайчик, який стрибає у саду та нюхає все довкола, запропонуйте дитині зробити три швидкі вдихи через ніс і один довгий видих через рот.

Модифіковане дихання Лева. Виконуючи цю вправу, скажіть дитині щоб вона уявила, що вона лев. Видихніть все повітря через широко розкритий рот. Запропонуйте дитині сісти зручно на підлогу або на стілець та вдихнути повітря через ніс, відкрити рот якнайширше і видихнути зі звуком «А-а-а». Вправа повторюється декілька разів.

Зігріємо метелика. Покажіть на долоні уявного метелика, розкажіть, що він замерз і не може злетіти. Запропонуйте зігріти його

своїм подихом. Діти складають долоньки разом, уявивши на своїх долоньках метелика, і дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А»). Метелик зігрівся і його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху треба витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук

Психогімнастичні вправи. Психогімнастика «Сонце». Кожен день сходить сонце, щоб обігріти всю землю. Усі раді сонечку! Але поки воно спить. Ніч добігає кінця. Сторожмісяць пішов відпочивати і по дорозі постукав до сонечка, щоб воно прокидалося. Почуло воно, що у двері постукали, розплющило свої очі, а на вулиці темно. Не хочеться вставати. Сонечко позіхнуло і знову міцно заплющило свої очі. Але час не чекає, потрібно будити Землю. Сонечко потягнулося і встало з ліжка. Умило оченята, ротик, щічки, взяло гребінець і розчесало свої золоті промінчики. Промінчики розпрямилися, яскраво засяяли. Сонечко розправило своє платтячко і вийшло на небо. Вдихнуло свіже повітря й усміхнулося всім.

Психогімнастика «Тренуємо емоції». Вчитель просить дитину насупитися, як осіння хмаринка, злий чоловік, сердитий дядько; усміхнутися, як хитра лисиця, кіт на сонечку, сонечко; показати, як злякався заєць вовка, малюк, який заблукав у лісі, кошеня, на якого гавкає собака; показати, як втомився мураха, який тягнув велику паличку, людина, яка підняла щось важке.

Психогімнастика «Зайчики та слоники». Спочатку вчитель пропонує дитині бути несміливим зайчиком. Що робить зайчик, коли відчуває небезпеку? (Тремтить.) Покажи: пригинає вушка, намагається бути меншим, стати непомітнішим, лапки та хвостик трусяться. (Дитина повторює.) Покажи, що відчуває зайчик, коли чує кроки людини, що він робить? (Тікає. Дозвольте дитині втекти в інший бік кімнати). А що робить зайчик, коли чує вовка? (дозвольте дитині десь сховатися). А тепер ми будемо слониками – сильними, сміливими. (Покажіть дитині, як безстрашно, вільно ходять слони, а дитина повторює). Що слони роблять, коли бачать людину? Бояться? Ні. Вони дружать із людиною і спокійно йдуть далі. (Робимо це разом.) Що роблять слони, коли бачать тигра? Не бояться. (Вчитель із дитиною показує сміливого слона). Після вправи вчитель обговорює із дитиною, ким їй сподобалося бути найбільше.

Пальчикова гімнастика. Вчитель пропонує за допомогою пальців рук та долонь показати, як руки «стрибають», «радіють», «штовхаються», «кусаються», «тремтять», «бояться», «перемагають».

Тілесні техніки боротьби зі стресом. Обійми і погойдай. Дитина сідає на підлогу. За нею сідає дорослий (обов'язково за згодою дитини) і обіймає, пригортає дитину до себе легенько погойдує її. Під час погойдування спробуйте передати дитині свою любов, заспокоїти її, передати їй почуття захищеності, потрібності. *Самообійми.* Покладіть одну руку під пахву другої, а другою рукою обхопіть себе так, щоб долоня лежала на плечі. Обіймаючи себе таким чином, ви добре відчуваєте власні межі: «де я починаюся і де закінчуюся». *Гра «Я малюю, а ти відгадай».* На спині дитини малюємо пальцем або легенько не гострим боком олівця геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати. *Гра «Почухай спинку».* Діти стають у шеренгу, повертаються праворуч. За сигналом вчителя потрібно: розтерти долонями плечі дитини, що стоїть попереду; «місити тісто» (ребром долоні робити погладжувальні рухи); виконати «рейки» (ребром долоні провести зверху вниз по спині); виконати вправу «Дощик» (подошечками пальців постукати по спині).

Вправи на зняття м'язового напруження. Гра «Котик». Діти сидять на килимку. Під спокійну музику вони показують, як котик ніжитья на сонечку, як котик потягується, як миє личко, дряпає кігтками килимок тощо. *Гра «Добра тварина».* Діти стають у коло й беруться за руки. Вчитель тихим, загадковим голосом говорить: Ми – одна велика, добра тваринка. Давайте послухаємо, як вона дихає. А тепер подихаємо разом. На вдих робимо крок уперед, на видих – крок назад... Так не тільки дихає тварина, так б'ється її серденько: чітко й рівно. Стук – крок уперед, стук – крок назад... Наша тваринка має добре серденько, нам усім стало тепло й затишно біля неї». *Вправа «Пташка махає крильцями».* Дитині потрібно підняти руки вгору і виконати махи руками. *Вправа «Стряхнемо водичку з рук».* Дитині пропонують потрусити розслабленими кистями рук, начебто струшуючи краплі води. Нахилити голову вперед, назад, праворуч, ліворуч, а потім виконати декілька кругових обертів головою спочатку в один бік, потім – в інший. Повільно похитати розслабленими руками.

Висновки. Воєнні реалії зачіпають усіх учасників освітнього процесу в Україні, усі вони мають різний ступінь психологічної травматизації, гостро сприймають події, які змінюють стабільність, надійність і безпеку навколишнього середовища. Дистанційне навчання під час та після війни, психологічний супровід і реабілітація учасників освітнього процесу мають спрямовуватися на створення психологічного контексту соціальної реабілітації, відновлення продуктивності учасників освітнього процесу, сприяти переходу від

психологічного поля обмежень до сфери інтелектуального та суб'єктивного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анищенко Л. Поранені реальністю: особливості надання психологічної допомоги вимушено переміщеним особам з України в Нідерландах. *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд* : мат. Всеукр. кругл. столу, 7 квітня 2022 р. / за наук. ред. М. Слюсаревського та ін. ; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України. Київ : Талком, 2022. С. 5–6.

2. Богучарова О.І. Здоров'я особистості у психологічній перспективі : монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 487 с.

3. Міхеєва Л. Психічне здоров'я дітей в умовах війни. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : мат. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 24.06.2022. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 152–156. URL: <https://griml.com/kFzQS> (дата звернення 08.11.2024).

4. Найдьонова Л. Онлайн-практикуми з ментального здоров'я і психологічні хвилинки всеукраїнського розкладу: медіапсихологічні закони дистанційної підтримки навчання дітей під час війни. *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд* : мат. Всеукр. круглого столу, 7 квітня 2022 р. / за наук. ред. М. Слюсаревського та ін. НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України. Київ : Талком, 2022. С. 26–27.

5. Панок В.Г. Проблеми надання допомоги постраждалим від військового конфлікту в діяльності психологічної служби. URL: <https://griml.com/ILH64> (дата звернення: 14.10.2024).

6. Слюсаревський М., Григоровська Л. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (1). С. 1–7.

7. Федько В. Психологічна підтримка здобувачів освіти та організація навчання під час війни. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми* : зб. мат. наук. доп. V Міжнар. наук.-пр. конф., м. Київ, 22.04.2022. Київ, 2022. С. 171–176.

Світлана Панченко,

проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи.

Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

sumy.panchenko@gmail.com

ВПЛИВ ОСВІТНИХ ВТРАТ І РОЗРИВІВ

НА ПСИХІЧНИЙ СТАН І РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті йдеться про сучасні виклики, які виникають

через переривання або недостатність освітнього процесу в умовах соціальних, економічних і воєнних криз. Акцентовано увагу на аналізі освітніх втрат і розривів, психологічних наслідках таких втрат, зокрема їх негативний вплив на психічний стан і розвиток особистості.

Ключові слова. освітні втрати, навчальні втрати, виховні втрати, психологічні втрати, робота з психологічними втратами, діагностика психологічних втрат.

Постановка проблеми. Складні обставини, в яких перебуває вітчизняна освіта, починаючи з 2020 року, унаслідок кризових подій, таких як пандемія COVID-19, широкомасштабна війна, соціальні та економічні потрясіння призвели до негативних явищ в освіті. Освітні втрати та розриви є однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти. Ці явища впливають не лише на якість освітнього процесу, але й на психічний стан учнів і педагогів, їх мотивацію до навчання та професійної діяльності.

Переривання освітнього процесу, недостатній доступ до навчальних ресурсів і емоційний стрес, пов'язаний із невизначеністю, негативно позначаються на формуванні ключових компетентностей і особистісному розвитку. У такому контексті необхідні у глибокому дослідженні вплив цих чинників на психоемоційний стан і розвиток особистості, а також у пошуку ефективних підходів до подолання освітніх втрат.

Крім того, важливим є визначення механізмів підтримки учнів і педагогів у складних умовах, адаптації освітнього процесу до реалій, що постійно змінюються, та впровадження стратегії емоційної та психологічної стабілізації.

Актуальність питання освітніх втрат (learning losses) і освітніх розривів (learning gaps), які виникли та поглиблюються на рівні загальної середньої освіти відзначалась також учасниками слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій (11 травня 2023 року).

Аналіз актуальних публікацій дозволив виявити, що у працях вітчизняних учених узагальнено міжнародний досвід подолання освітніх втрат, зумовлених воєнними діями (О. Топузов, М. Головка, О. Локшина [8]), а також представлено результати аналітичних (Ю. Назаренко [6]) й експериментальних досліджень із виявлення освітніх втрат в українській системі загальної середньої освіти, пов'язаних із переходом на дистанційне навчання (Naumenko, Holovko [9]); Topuzov, Bibik, Lokshyna, Onopriienko [10]).

Експерти в галузі освіти наголошують, зокрема, що освітні втрати та освітні розриви можуть спричинити значний негативний вплив на розвиток особистості, зокрема, через втрату можливостей для розкриття її потенціалу. [7].

Освітні втрати розглядаються як втрати можливих для всебічного розвитку учнів — інтелектуального, соціального, емоційного та фізичного. Ці втрати можуть мати тривалий негативний вплив на розвиток особистості, зокрема через втрату можливостей для розкриття її потенціалу [1, 2].

Дослідження вказують на те, що освітні втрати втрачають накопичувальний ефект і зростають пропорційно тривалості припинення функціонування закладів освіти. Основними чинниками, які зумовлюють втрату освіти в умовах воєнного стану, є обмеження доступу до освітніх послуг через безпеку, руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення учасників освітнього процесу та обмеження технічних засобів для дистанційного навчання [8].

Освітні втрати можуть призвести до погіршення психоемоційного стану учнів, їхніх батьків та вчителів. Втрата можливостей для навчання та розвитку може спричинити стрес, тривожність, зниження мотивації та самооцінки. Крім того, втрата освіти може вплинути на соціально-економічний розвиток держави, недостатня освіта обмежує можливість молоді на ринку праці та її участь у суспільному житті [8].

Натомість актуальними залишаються питання діагностики психологічних втрат та конкретних механізмів їхньої компенсації. Тому *метою статті* є акцентувати увагу на психологічних наслідках освітніх втрат і розривів, їх негативному впливі на психічний стан і розвиток особистості.

Виклад основного змісту статті. Закономірно, що для означення впливу негативних явищ на якість освіти необхідні нові поняття та їх критеріальні ознаки. У науковій літературі та засобах масової інформації з'явилася низка нових понять, як-от «освітні втрати», «навчальні втрати», «освітні розриви», «навчальні розриви», «прогалини в навчанні» тощо. Але чи є вони взаємозамінними? З метою їх розуміння та правильного вживання під час фахової дискусії розглянемо їх трактування та особливості, хоча однозначного їх наукового трактування не існує. У зарубіжних дослідженнях із зазначеної проблематики автори використовують цілий спектр термінів, а в українську дослідницьку практику така термінологія

ввійшла шляхом калькування.

Міжнародні організації ЮНЕСКО, ЮЮСЕФ та Світовий банк трактують освітні втрати як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу, найчастіше через тривалі пропуски або перерви у навчанні учня [7].

Як зазначено у науковому дослідженні Г. Бичко, В. Терещенко, Т. Вакуленко, «говорячи про освітні втрати, більшість дослідників зосереджують свою увагу на втратах у навчанні (learning losses), що пов'язані з когнітивними навичками учнів, прогалинами в знаннях, недосягненням учнівством очікуваних результатів навчання, що визначені освітніми програмами» [5].

На нашу думку, освітні втрати не варто ототожнювати лише з навчальними втратами, оскільки поняття «освітні втрати» набагато ширше, ніж поняття «навчальні втрати». У широкому смислі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Тому у межах родового поняття «освітні втрати» умовно виділяють такі взаємопов'язані складники як навчальні втрати (втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо), виховні втрати та психологічні втрати (зниження темпу розвитку особистості).

Узагальнюючи різні підходи до визначення навчальних втрат, надаємо перевагу визначенню терміну «навчальні втрати... як будь-які втрати знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи чи погіршення умов навчання для конкретного учня» [5].

Виховні втрати, зокрема, пов'язані із втратою можливостей для соціокультурного розвитку здобувачів освіти, що проявились у відсутності або суттєвому зниженні відвідування ними позашкільних закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозиції музеїв тощо. Цілісний виховний процес, що проводився закладами освіти, був порушений внаслідок соціального дистанціювання, бойових дій і внутрішнього переміщення родин, окупації окремих територій держави. У цей період родинне виховання стало домінуючим типом виховання, з усіма позитивними впливами та притаманними йому недоліками. Однак, компенсуючими чинниками стали національна консолідація суспільства, піднесення патріотизму у дитячому середовищі, залученість учнівської молоді до волонтерських ініціатив, патріотичних флешмобів та акцій, добровільної діяльності, спрямованої на підтримку Збройних Сил України.

Умови повномасштабної війни вкрай негативно вплинули на загальний психолого-емоційний стан і взаємопов'язані з ним навчальні можливості учнів, призвели до суттєвих *психологічних втрат* здобувачів освіти, які проявляються у депресії, зростанні страху, тривожності та стурбованості, втраті мотивації до навчання, апатії, розгубленості та неуважності.

Робота з *психологічними втратами* здобувачів освіти повинна мати структурований підхід, який охоплює кілька основних етапів. Вони допоможуть забезпечити ефективну підтримку, адаптацію та відновлення емоційного і психічного стану здобувачів освіти.

Діагностичний. Мета: виявлення масштабу та природи психологічних втрат.

1) Оцінка стану здобувачів освіти, проведення тестування, опитувань, спостережень.

2) Виявлення ключових проблем: тривожність, стрес, депресія, втрата мотивації, соціальна ізоляція.

3) Співпраця з батьками та педагогами, отримання додаткової інформації про поведінку і стан дитини.

Планувальний. Мета: визначення стратегії роботи та адаптаційних заходів.

1) Розробка індивідуального плану допомоги для кожного здобувача освіти.

2) Визначення методів підтримки: групові або індивідуальні заняття, консультації, тренінги.

3) Залучення спеціалістів: психологів, соціальних педагогів, тьюторів.

4) Підготовка навчальних програм, що враховують емоційні й когнітивні особливості учнів.

Корекційний. Мета: подолання негативних наслідків психологічних втрат.

1) Індивідуальна психологічна допомога: бесіди, терапія, тренінги для підвищення самооцінки та зниження тривожності.

2) Групові активності: формування навичок спілкування, взаємодопомоги, підтримка в класному колективі.

3) Навчання навичкам стресостійкості: розвиток позитивного мислення, техніка релаксації, самоконтролю.

4) Робота над відновленням мотивації до навчання: інтерактивні методи, заохочення, створення результату успіху.

Адаптаційний. Мета: забезпечення стійкої адаптації учнів до

навчального середовища.

1) Робота з освітнім середовищем, створення комфортної атмосфери в класі, забезпечення підтримки з боку вчителів.

2) Індивідуалізація навчальних завдань, врахування темпів і можливостей навчання.

3) Забезпечення соціальної інтеграції, залучення учнів до позакласних заходів, командних проєктів.

Підтримувальний. Мета: забезпечення сталого емоційного благополуччя учнів.

1) Моніторинг стану здобувачів освіти: регулярні спостереження, опитування, бесіди.

2) Проведення додаткових заходів : тренінги, семінари, консультації за потребами.

3) Підтримка педагогів і батьків, навчання методам спілкування, розпізнавання сигналів стресу у дітей.

4) Формування культури психологічної підтримки в школі.

Оцінювальний. Мета: оцінка ефективності проведених заходів.

1) Аналіз прогресу учнів, порівняння емоційного стану до і після втручання.

2) Визначення подальших потреб, формування рекомендації щодо продовження підтримки або її завершення.

3) Збір зворотного зв'язку: думки учнів, педагогів, батьків про ефективність заходів.

Ці етапи забезпечують всебічну допомогу і сприяють гармонійному розвитку особистості учнів навіть у складних життєвих обставинах.

Важливими аспектами у роботі з психологічними втратами повинні стати комплексний підхід, що враховує індивідуальні особливості, постійна співпраця між учителями, психологами, батьками, гнучкість у виборі методів і засобів допомоги.

Вимірювання психологічних втрат на діагностичному етапі є складним, але необхідним елементом процесу, який визнає ступінь впливу травматичних чи стресових подій на емоційний, когнітивний і соціальний розвиток учнів. Для цього етапу надзвичайно важливо долучати психологів, які професійно використовуватимуть різні методи та інструменти.

1. Анкети та опитувальники:

– опитувальники емоційного стану (шкали для оцінки рівня тривожності, депресії, стресу);

- опитувальники соціального благополуччя, що аналізують відчуття підтримки в колективі;

- інструменти самооцінювання, де учні відповідають на запитання щодо своїх переживань та емоцій.

2. Спостереження за поведінкою:

- аналіз змін у поведінці учня: ізоляція, агресія, зниження уваги чи успішності, апатія;

- оцінка реакцій у стресових ситуаціях, швидкість адаптації до змін.

3. Індивідуальні бесіди:

- проведення індивідуальних консультацій із психологом, де учень може розповісти про своє переживання;

- використання проєктивних методик (тест «Незакінчені речення», малюнкові тести).

4. Когнітивні та нейропсихологічні тести:

- оцінка уваги, пам'яті, швидкості обробки інформації для виявлення когнітивних змін;

- використання спеціалізованих тестів для діагностики травматичних наслідків.

5. Шкільні оцінки та аналіз успішності:

- порівняння навчальних досягнень до та після стресових подій;
- виявлення прогалин у знаннях і труднощах у засвоєнні нового матеріалу.

6. Оцінка взаємодії в соціальному середовищі:

- аналіз змін у стосунках із однолітками та вчителями;
- спостереження за участю у групових активностях.

7. Опитування батьків:

- збір інформації про зміни в поведінці дитини вдома;
- оцінка впливу стресу на сон, апетит, нервові прояви.

8. Комплексна оцінка з використанням шкал і показників:

- використання стандартизованих інструментів, таких як: шкала оцінки дитячої тривожності (RCMAS), шкала оцінки травматичних переживань (ПТС), шкала оцінки емоційного горіння у школярів.

Важливими аспектами у роботі з психологічними втратами є врахування вікових особливостей учнів, проведення діагностики в комфортній атмосфері для дитини, інтеграція кількох методів для отримання більш точної картини, залучення фахівців (психологів, соціальних педагогів) для інтерпретації результатів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновки про серйозний вплив освітніх втрат на психічний стан та розвиток особистості. Умови повномасштабної війни вкрай негативно вплинули на навчальні можливості учнів і взаємопов'язаний з ними загальний психолого-емоційний стан, призвели до суттєвих *психологічних втрат* здобувачів освіти, які проявляються у депресії, зростанні страху, тривожності та стурбованості, втраті мотивації до навчання, апатії, розгубленості та неухважності.

Робота з психологічними втратами здобувачів освіти повинна мати комплексний і структурований підхід, що допоможе забезпечити ефективну підтримку, адаптацію та відновлення емоційного і психічного стану здобувачів освіти. Важливими аспектами у роботі з психологічними втратами є врахування індивідуальних особливостей, постійна співпраця між учителями, психологами, батьками, гнучкість у виборі методів і засобів допомоги.

Перспективи подальших досліджень є деталізація та опис усіх етапів роботи з психологічними втратами здобувачів освіти кожного учасника освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання. URL: https://osvita.ua/school/88921/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2024).
2. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. URL : https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
3. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році: Державна служба якості освіти України, Київ : ДСЯОУ, 2023, 64 с.
4. Локшина О. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка. 2022. <https://undip.org.ua/library/osvitav-realiakh-viyny-orientyry-mizhnarodnoi-spilnoty-ohliadove-vydannia/> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання / Г. Бичко, В. Терещенко, наукове консультування Т. Вакуленко: Український центр оцінювання якості освіти, Київ : УЦОЯО, 2023, 30 с. URL: <https://griml.com/NCijN> (дата звернення: 26.10.2024).
6. Назаренко Ю. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. 2022. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf (дата звернення: 15.10.2024).
7. Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти:

вимірювання та механізми подолання. Рішення Верховної ради України про затвердження рекомендацій слухань у Комітеті. URL: https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.10.2024).

8. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. Український педагогічний журнал. № 1. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/640> (дата звернення: 29.10.2024).

9. Naumenko, S., Holovko, S. (2022). Distance learning in Ukraine experience and challenges. Educația de calitate în contextul provocărilor societale: materialele conferinței științifice cu participare internațională, 21 octombrie 2022 / coordonatori științifici: Lilia Pogolșa, Nelu Vicol; comitetul științific: Barbăneagră Alexandra [et al.]. Chișinău: S. n., 2022 (СЕР UPS). Pp. 268–273. <https://lib.iitta.gov.ua/732327/> (дата звернення: 15.10.2024).

10. Topuzov, O., Bibik, N., Lokshyna, O., & Onopriienko, O. (2022). Organisation of primary education at war in Ukraine: results of a survey of primary education specialists. Education: Modern Discourses, 5, 7-18. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2022-5-01> (дата звернення: 15.10.2024).

Анастасія Пихтіна,

Вихователь-спеціаліст.

Сумський дошкільний навчальний заклад
(ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради,
Сумська область.

puhtina2602eva@gmail.com

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ

ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті проаналізовано нетрадиційні техніки малювання як ефективний засіб зміцнення психічного здоров'я дітей дошкільного віку; представлено практичні приклади нетрадиційних технік малювання у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, які сприяють психологічній підтримці дітей в освітньому процесі в сьогоденних умовах.*

***Ключові слова:** малювання, нетрадиційні техніки малювання, психічне здоров'я, психологічна підтримка.*

***Постановка проблеми.** Проблема підтримки та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку безпосередньо передбачає підтримку та зміцнення їх психічного здоров'я. Сьогодні окреслена проблема є надзвичайно актуальною у роботі з сучасними дошкільниками, які зростають і розвиваються в існуючих кризових умовах у нашій країні.*

Відтак, реалізація завдань Базового компоненту дошкільної

освіти (2021) щодо компетентнісного розвитку дітей дошкільного віку наразі не можлива без постійної підтримки та зміцнення їх психічного здоров'я. Тому зусилля вихователів закладів дошкільної освіти спрямовані на пошуки та запровадження у освітній процес дієвих технологій та технік психологічної підтримки та зміцнення психічного здоров'я дітей.

Аналіз актуальних публікацій. Сучасні фахівці психологічної науки і партії активно досліджують можливість психологічної підтримки дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Цікавими і доцільними для роботи з дошкільниками в існуючих умовах організації освітнього процесу є практичні поради дитячої психологині С. Ройз та ін. Науковці О. Аксьонова, О. Байер, О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, К. Крутій, О. Курок, І. Луцик та інші зауважують, що з метою збереження та покращення здоров'я дітей дошкільного віку, зокрема і психічного здоров'я, вихователям в освітньому процесі закладу дошкільної освіти доцільно систематично використовувати здоров'язберезувальні технології та техніки.

Особливості використання нетрадиційних технік малювання у практиці роботи з дітьми дошкільного віку аналізували Л. Полякова [6], В. Рагозіна, О. Половіна та ін. Серед існуючих практичних досліджень на увагу заслуговує система роботи з використанням на заняттях з дітьми дошкільного віку нетрадиційних технік малювання та матеріалів для них, розроблена Л. Шульгою [8], яка буде сприяти розвитку творчих здібностей дошкільників, і наразі може бути активно задіяна у процесі психологічної підтримки дітей дошкільного віку.

Отже, існуючі дослідження в напрямку здоров'язбереження дітей дошкільного віку, зокрема збереження їх психічного здоров'я, свідчать про важливість проблеми психологічної підтримки дошкільників та зміцнення їх психічного здоров'я засобами нетрадиційних технік малювання.

Мета статті є аналіз нетрадиційних технік малювання як ефективного засобу зміцнення психічного здоров'я дітей дошкільного віку у освітньому процесі.

Виклад основного змісту статті. Сучасний освітній процес закладів дошкільної освіти регулюється низкою нормативних документів (Закон України «Про дошкільну освіту» (нова редакція, 2024 р.) [2], Базовий компонент дошкільної освіти (2021 р.) [1], комплексні програми розвитку дітей дошкільного віку, які спрямовані на повноцінний компетентнісний розвиток дітей дошкільного віку. Разом з тим, освітній процес у дошкільній сьогодні здійснюється за умови

реалізації вимог щодо організації освітньої діяльності в умовах воєнного стану, які окреслені відповідними нормативними документами. Зокрема, «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» (Лист МОН України від 02.04.2022 № 1/3845-22 (Додаток 1)) [4], Методичні рекомендації з організації діяльності закладів дошкільної освіти у 2024-2025 навчальному році [5] та інші.

Варто зазначити, що важливим орієнтиром у роботі з дошкільниками у сьогоднішніх кризових умовах стала і Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (2022) за ініціативою першої леді України Олени Зеленської, яку реалізує МОН спільно з ГО «Підтримай дитину».

Орієнтуючись на визначені важливі аспекти організації освітньої діяльності дітей раннього віку в сьогоднішніх умовах, вважаємо надзвичайно важливим і необхідним здійснення їх психологічної підтримки, що дозволить зміцнити психічне та фізичне здоров'я дітей, сприяти їх активному розвитку та повноцінній життєдіяльності.

Тому наразі у Сумському дошкільному навчальному закладі (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради запроваджена здоров'язбережувальна спрямованість освітнього процесу, яка є важливою вимогою нормативно-правових документів дошкільної освіти і самого сучасного життя з його згубним впливом на організм дитини. Реалізовувати таку освітню діяльність, на нашу думку, допоможе інтегрування в життєдіяльність дітей ефективних розвивально-оздоровчих технологій. До таких технологій вважаємо доцільним віднести і **нетрадиційні техніки малювання**.

Нетрадиційні техніки малювання, на думку В. Ніканорової та М. Пономаренко, дають змогу створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей кожної дитини, реалізувати її потребу відображати свої життєві враження навіть, якщо вона не володіє зображувальними навичками у достатній мірі [3, с. 21]. Фахівці вважають, що на занятті доцільно обрати разом з дитиною найбільш прийнятну для неї техніку малювання, що надасть їй змогу отримати якнайкращий результат.

Види нетрадиційних технік малювання досить різноманітні, і в кожній техніці дитина отримує можливість відобразити свої враження від навколишнього світу, передати образи уяви, втіливши їх за допомогою різноманітних матеріалів у реальні форми.

Активна системна робота з дітьми дошкільного віку в контексті їх психологічної підтримки дозволила задіяти у освітній процес групи

раннього віку «Сонечко» Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради різновиди такої нетрадиційної техніки малювання як «Друкування».

Найпростішим для дітей раннього дошкільного віку є друкування пальчиками або долоньками. Ця техніка малювання допомагає дитині відчувати свободу творчості, дає взаємодію з образотворчим матеріалом (з фарбою) без пензлика. Малюючи пальцями або долонею, дитина отримує незвичайне чуттєве насолоду при тактильних контактів з фарбою, папером, водою. Варіантом тематики для малювання в такій техніці може бути:

малювання пальчиками («Дощова хмаринка», «Ягідки калини» тощо);

малювання долонькою («З Україною в серці», «Курочка», «Веселі долоньки», «Тюльпани» тощо).

Із застосуванням таких технік малювання (пальчиками, долонькою) діти нашої групи з задоволенням створюють панно і плакати до свят, якими прикрашаємо вхідні двері, вікна та стіни групової кімнати. Така організована колективна творчість привчає їх до взаємодії, комунікації і значно зацікавлює дітей, коли вони бачать і розуміють, що результат їх роботи має суспільну практичну цінність.

Цікавим різновидом техніки «Друкування» є малювання різноманітними матеріалами:

1. Малювання ватними паличками («Прикрасимо сукню», «На землі сніжок лежить» тощо).

2. Малювання повітряною кулькою («М'ячик» тощо).

3. Малювання штампами овочів, фруктів («Заготовки на зиму» (картопля), «Колеса для машини» (лимон) тощо).

4. Малювання зім'ятим папером («Осінь, осінь, листопад, пожовтів зелений сад» тощо).

5. Малювання виделками («Соняшник», «Квіти для матері» тощо).

6. Малювання «стусаном» (жорстка кисть, купа ватяних паличок) («Міміза для матері», «Весняне дерево», «Квіти на лузі» тощо).

7. Друкування поролоновими штампами («Рибки в акваріумі», «Солодкі та соковиті» тощо) та поролоновим валиком («Дорога для машини» тощо).

7. Малювання печатками («День і ніч», «Квіткова галявина» тощо).

Цікавою і доступною для дітей раннього дошкільного віку стала нетрадиційна техніка малювання за допомогою трафарету. Така техніка

дозволяє отримати гарний результат творчої роботи дітей, що сприяє підтримці їх позитивного емоційного стану. Прикладом такого малювання є роботи за темами: «Котик Мурчик», «Зайчик», «Ялинка» тощо.

Також застосовуємо у роботі з дошкільниками з художньої діяльності нетрадиційну техніку малювання на харчовій плівці. Діти молодшого дошкільного віку впевнено малюють такі тематичні малюнки як «Сонечко», «Прапор України» тощо.

Для дітей раннього дошкільного віку доступна також така нетрадиційна техніка малювання як «Змішання фарб на аркуші», яка дозволяє розвинути у них фантазію, творчий підхід до зображення, сміливість та сприяє прояву позитивних емоцій.

Неймовірно емоційною та захоплюючою була робота маленьких дошкільників з використанням таких нетрадиційних технік малювання як «кляксографія» та роздмухування коктейльною трубочкою. На основі інтеграції таких технік діти малювали картини за темою «Мікроби».

Зауважимо, що нетрадиційних технік малювання багато, адже малювати можна чим завгодно, лише б була уява. Безсумнівним достоїнством таких технік є універсальність використання. Технологія їх виконання цікава дітям раннього віку, бо вони прості в технічному плані, тому діти легко їх засвоюють і отримують задоволення від результатів.

Також такі техніки малювання дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків образів, сміливих втілень на папері незвичайних фантазій, вражень, думок, а також відкривають широкі можливості для розвитку уяви і творчих здібностей дітей. Тому розглянуті нетрадиційні техніки малювання, вводяться в практику сучасної дошкільної освіти з метою актуалізації та розвитку творчих й інтелектуальних можливостей дітей раннього дошкільного віку, а наразі і з метою їх психологічної підтримки.

Таким чином, застосування нетрадиційних технік малювання на заняттях з дітьми раннього дошкільного віку дозволяє підвищувати їх зацікавленість, мотивацію до навчальної діяльності, сприяє засвоєнню теоретичного матеріалу, спонукає до самостійної діяльності, виховує активну життєву позицію, естетичні смаки, взаємодопомогу, розвиває креативність та привчає до відповідальності.

Батьків наших молодших дошкільників вмотивовуємо до спільної роботи з дітьми з нетрадиційними техніками малювання

вдома.

Варто зазначити, що для ефективної психологічної підтримки дітей, зміцнення їх психічного здоров'я у закладі дошкільної освіти необхідно створювати таке безпечне здоров'язбережувальне освітнє середовище, яке має особливу комфортну атмосферу, відкриває кожній дитині позитивний простір для особистісного зростання в інтелектуальній, соціальній і духовній сферах. А нетрадиційні техніки малювання можуть стати дієвими засобами створення такого освітнього середовища. Для досягнення цієї мети мають бути спрямовані зусилля всіх учасників освітнього процесу – адміністрації, вихователів, медичної та психологічної служб, батьків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання нетрадиційних технік малювання сприяє не тільки активному розвитку дітей дошкільного віку відповідно до завдань дошкільної освіти, але й допомагає вирішувати складні задачі психологічної підтримки дітей дошкільного віку в умовах існуючого воєнного стану, зокрема дітей раннього дошкільного віку. Робота з нетрадиційними техніками малювання створює позитивне емоційне освітнє середовище, яке безпосередньо сприяє зміцненню психічного здоров'я дошкільників.

Результати такої освітньої діяльності дозволяють спрямувати наші подальші дослідження на пошук педагогічних можливостей у застосуванні більшого спектру нетрадиційних технік малювання у роботі з дітьми раннього дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 17.10.2024).

2. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

3. Ніканорова В., Пономаренко М. Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 2. С. 16-27.

4. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні : Лист МОН України від 02.04.2022 № 1/3845-22 (Додаток 1). URL: <https://cutt.ly/UwhAE0O3> (дата звернення: 15.10.2024).

5. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на 2024/2024 навчальний рік. URL: <https://griml.com/ugYjc> (дата звернення: 19.10.2024).

Катерина Сушко,
учитель біології, інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.
Ворожбянський ліцей (опорний заклад) Ворожбянської міської ради
Сумської області.
katerynasushko@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті висвітлені шляхи та напрями формування стресостійкості та мотивації до здорового способу життя учасників освітнього процесу на уроках соціальної і збережувальної галузі під час дистанційного навчання в закладі загальної середньої освіти. Пропонуються шляхи роботи вчителів з учнями щодо опанування прийомів регулювання стресу, зняття тривоги й напруження, пов'язаного з воєнним станом і Україні та надзвичайними ситуаціями.*

***Ключові слова:** стрес, стресостійкість, прийоми та техніки самодопомоги, дистанційне навчання, мотивація.*

***Постановка проблеми.** В умовах воєнного стану проблема формування стресостійкості набуває особливої гостроти й актуальності, адже ця властивість особистості допомагає зберегти фізичне та психічне здоров'я, відновити захисні реакції організму, формувати мотивацію до здорового способу життя.*

***Аналіз актуальних публікацій.** Поняття стресостійкості отримало в науковій літературі досить широке висвітлення. Під стресостійкістю різними дослідниками розуміється як здатність до стабільної емоційної або психічної стійкості (П. Зільберман, Н. Левітін; В. Маришук, Г. Норакидзе, Я. Рейковський), так і надситуативна (В. Петровський) або пошукова активність (Н. Міхеєва) та витривалість (життєстійкість) (С. Кобаса, С. Мадді). Універсальну концепцію стресу розробив і довів Г. Сельє. Під стресом Г. Сельє розумів систему реакцій організму у відповідь на будь-яку вимогу до нього, яка спрямована на створення адаптації чи пристосування організму до труднощів [7].*

Розвиток стресостійкості особистості – це передусім пошук ресурсів, що допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Високий рівень стресостійкості, здатність людини активно протидіяти стресам сприяє позитивному психічному стану,

визнанню в соціумі, здобутках у професійній і поведінковій сферах [3].

Проблема стресостійкості учнів підліткового віку є маловивченою. В останні роки у вітчизняній науці проблема формування стійкості до стресу в дітей здебільшого розглядається у контексті попередження або ж корекції розвитку посттравматичного стресового розладу (Н. Панок, Н. Лунченко, Д. Романовська, О. Ілащук та ін.). Л. Григоровська, В. Зливков, С. Лукомська, М. Слюсаревський, О. Федан приділили увагу аналізу сучасних програм постстресового відновлення, розглянули методики психотерапевтичних інтервенцій для осіб, що пережили психотравматичні ситуації, поділились досвідом роботи в умовах повномасштабного російського вторгнення [4].

Війна внесла суттєві зміни в різні сфери людського життя, зокрема в освіту, що породжує нові вимоги до організації процесу навчання. Учителі в умовах сьогодення все частіше стикаються з тим, що в учнів недостатньо сформовані потреби у знаннях, недостатній інтерес до навчання. Особливо гостро ця проблема постала серед здобувачів освіти підліткового віку. Навчальна мотивація є однією з ключових умов для успішної реалізації освітнього процесу. Вона відіграє значну роль у формуванні особистості, оскільки без неї неможливе ефективне навчання та розвиток бажання до самовдосконалення, саморозвитку та самоосвіти. Питанням мотиваційної сфери особистості взагалі та навчальної мотивації, зокрема, розкривається в наукових здобутках таких українських вчених, як Н. Батрин, С. Занюк, Ж. Кушева, В. Моляко, Л. Пермінова, З. Ржевська-Штефан, О. Савченко, О. Скрипченко; і зарубіжних: Д. Аткинсон, М. Вертгеймер, Ф. Герцберг, А. Маслоу, Дж. Дьюї, К. Олдерфер, В. Райха, З. Фройд, Е. Фромм, Х. Хекхаузен, К. Хорні.

Мета статті – розглянути особливості формування навичок стресостійкості здобувачів освіти в умовах війни, перерозподілу та збагачення особистісного ресурсу, пошук конструктивних виходів зі стресових ситуацій та формування мотивації при дистанційному форматі навчання.

Виклад основного змісту. Сьогодні, як ніколи, у нашій країні актуальним є питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Війна вплинула на інноваційні реформи в Україні, забрала у дітей дитинство і право на якісну освіту. А педагоги втратили можливість викладати гідно та безпечно. Ми отримали новий прошарок суспільства: «...постраждали від війни – це окрема категорія осіб, які не беруть безпосередньої активної участі у бойових діях, а скоріше є свідками того, що відбувається, наражаються на небезпеку,

перебуваючи у зоні військового протистояння, або ж мають близькі стосунки з учасниками бойових дій» [3].

Розв'язана війна в Україні торкнулася в першу чергу здобувачів освіти, які опинилися в зоні бойових дій, або проживають у прикордонній зоні поруч з країною-агресором. Перебування дітей нашої Ворожбянської громади в 10-ти кілометровій віддаленості від кордону з ворогом змусило педагогів змінити форми навчання від очної до дистанційної. У ліцеї четвертий рік (від часів пандемії COVID-19) організовано освітній процес з використанням технологій дистанційного навчання. Дистанційна форма виявилась найоптимальнішим та найбезпечнішим варіантом для організації освітнього процесу в складних умовах воєнного стану. Вона забезпечує можливість для учнів продовжувати здобувати повну загальну середню освіту в Україні незалежно від їх місця поточного перебування, у тому числі за кордоном, відповідно до державних гарантій згідно зі ст. 57-1 Закону України «Про освіту» [5].

Головна мета дистанційного навчання під час воєнного стану – це психологічна підтримка, спілкування, перемикання уваги дітей. Тому перед педагогічним колективом з'явилися нові виклики і завдання щодо надання якісних освітніх послуг, які змушують педагогів змінювати стратегію та підходи на уроці: приділяти увагу психологічному комфорту, створенню ситуації успіху, безпеки та вихованню стресостійкості в умовах воєнного часу. Водночас, педагоги мають багато вчитися (як надавати домедичну допомогу, як працювати з дітьми в стресі чи з травмами). Педагоги ліцею постійно підвищують рівень кваліфікації з питань надання підтримки ментального здоров'я, домедичної допомоги на освітніх онлайн-платформах: Prometheus, Ed-Era, Smart Osvita («Перша домедична допомога в умовах війни», «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів», «Ментальне здоров'я та безпека», «Перша психологічна допомога», «Психолого-педагогічний підхід у освітній діяльності дітей з особливими освітніми потребами», навчання за проєктом «SAFE SPACE – невідкладна психосоціальна підтримка для учнів та шкільних вчителів», «Емоційна підтримка вчителів та професійне зростання», «Навчання українських вчителів психосоціальним методикам долаття стресу та зміцнення стійкості для забезпечення психосоціальної підтримки постраждалих школярів в Україні»).

Життя в умовах війни супроводжується стресом, тривогою та нестабільністю, що особливо впливає на психологічний стан дітей, які

перебувають у віці активного навчання. Стрес – це відповідь організму на певну психологічну ситуацію. Існує три стадії стресу:

1) стадія тривожності. Якийсь час ми витримуємо стрес, а потім психіка слабне, настає дискомфорт;

2) стадія резистентності. Ми вчимося жити зі стресом, звикаємо до нього, адаптуємося. На цій стадії підвищуються стійкість та протидія організму до подразників, активізується розумова діяльність, мобілізуються воля, бажання подолати обставини;

3) стадія виснаження. Якщо фактор стресу сильний, не зменшується і не зникає, то розум переходить у стадію виснаження. Такий стан людини перетворюється на один тривалий стрес. А це вже – передхворобливий стан, багатий або невротизацією (негативними змінами особи), або порушеннями функціонування організму [3].

На третьому році війни через постійні повітряні тривоги, артобстріли нашої місцевості, пошкодження навчального закладу, примусову евакуацію спостерігаємо, що значна кількість дітей має підвищену тривожність та велике емоційне напруження на нервову систему.

У стані тривоги дитина, як правило, відчуває різні емоції, кожна з яких має прояв у взаєминах з оточуючими людьми, соматичному стані, мисленні тощо. При цьому, ключовою емоцією в суб'єктивному переживанні тривоги є страх.

Тривожність – це психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, душевного дискомфорту, підвищеної вразливості при ускладненнях, загостреного почуття провини і недооцінювання себе у ситуаціях очікування, невизначеності або передчуття неясної загрози значущій рівновазі особистості [1].

Спостерігається, що стрес і тривога суттєво знижують мотивацію здобувачів освіти до навчання, ускладнюють освітній процес, впливають на загальну академічну успішність. З метою поглибленого дослідження психоемоційних станів у підлітків 5-9 класів нами було проведено експериментальне дослідження. Усього участь в опитуванні взяло 96 учнів. Розроблено анкету, яка дозволяє визначити головні психоемоційні стани, відчуття, переживання, які супроводжують дітей у період воєнного стану.

Маємо такі результати анкетування за запитаннями:

1. Які емоції та переживання у вас викликають воєнні дії на території нашої області? (Рис. 1.)

Рис. 1. Психоемоційні стани підлітків в умовах війни

Як бачимо з діаграми рис. 1, здебільшого під час війни підлітки переживають тривогу, страх, апатію, агресію, гнів, біль.

2. Чи змінила війна ваше ставлення до навчання? (Рис. 2.)

Рис. 2. Ставлення учнів/учениць до навчання в період війни

Як бачимо з діаграми рис. 2, мотивація до навчання в учнів/учениць різко понизилася, стала надзвичайно складною.

Під час війни важко забезпечити стійку та ефективну мотивацію до навчальної діяльності, оскільки головним пріоритетом стає виживання та безпека. Постійні загрози життю та безпеці викликають занепокоєння серед здобувачів освіти, що впливає на їхню здатність концентруватися та засвоювати нову інформацію. Постійний стрес

призводить до втоми, апатії та емоційного вигорання, що ставить під загрозу здатність вчитися і запам'ятовувати інформацію [9].

3. Зміни яких фізіологічних і психічних процесів ви спостерігаєте в себе? (Рис. 3.)

Рис. 3. Зміни фізіологічних і психічних процесів учнів/учениць у період війни

Порівнюючи зміни фізіологічних і психічних процесів опитуваних учнів/учениць ліцею після першого і третього років війни, дійшли висновку, що показники змін зросли на 30 відсотків, а саме: зниження рівня уваги, проблеми з пам'яттю, відсутність апетиту, постійно хочеться їсти («заїдання стресу»), втомлюваність, погане самопочуття.

4. Що допомагає відволікатися від думок про війну? (Рис. 4.)

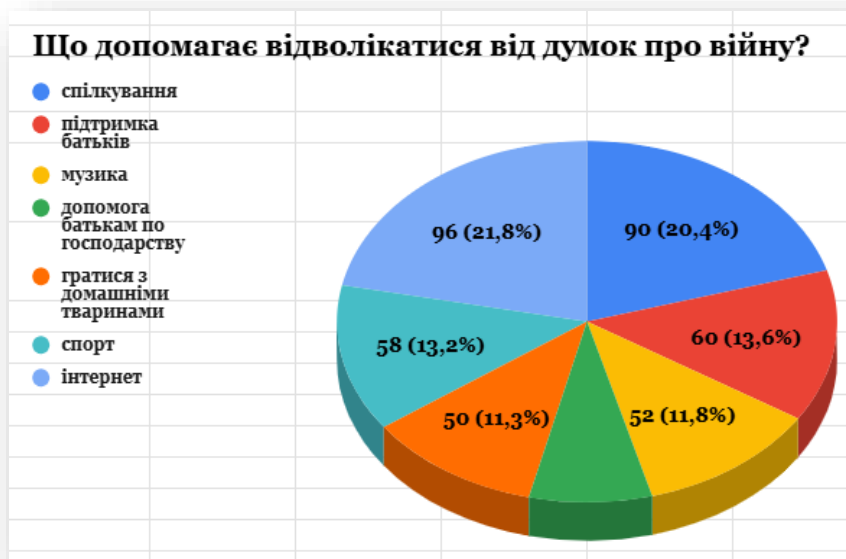

Рис. 4. Що відволікає учнів/учениць від думок про війну

Як видно з діаграми рис. 4, підліткам сьогодні бракує спілкування за допомогою якого є можливість почути один одного і отримати позитивні емоції.

У зв'язку з постійним впливом на підлітків стресогенних факторів, породжуваних війною, виникла потреба відшукати ресурс подолання стресу, що допоможе у підвищенні стресостійкості дітей в ситуації повномасштабних військових дій.

Подолання стресових ситуацій дітьми підліткового віку можливе за умови сформованості системи стратегій відновлення психічної рівноваги. Стресостійкість особистості дозволяє подолати негативні наслідки стресових ситуацій, створити основу для внутрішньої гармонії. Таким чином, проблема підвищення стресостійкості підлітків є надзвичайно важливою та актуальною [1].

Під стресостійкістю (індивідуальною чутливістю до стресу) розуміємо поєднання особистих якостей особистості, які дозволяють перебути стресові ситуації без неприємних наслідків для діяльності людини та її оточення [2].

З метою формування стресостійкості здобувачів освіти на онлайн-уроках соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут») та основ здоров'я в умовах дистанційного навчання у кожному класі створена додаткова дистанційна група «Радимосья». Мета групи – взаємна підтримка, допомога один одному. Тут обговорюються питання, пов'язані з навчанням, оцінюванням, надаються рекомендації з будь-якої діяльності, обговорюються і вирішуються ситуації, здійснюється поділ досвідом приємних подій та цікавих фактів. Це дає можливість вчителю приділяти більше уваги тим учням, чия поведінка або емоційний стан викликає занепокоєння, розвивати комунікативну компетентність, яка є надійним фундаментом здорових міжособистісних стосунків й успіху в будь-якій сфері сучасного життя, здійснювати зворотний зв'язок, мотивувати учнів до здорового способу життя, спонукати до вдосконалення та виводити учнів із ізоляції.

Під час організації освітнього процесу часто застосовується групова форма роботи з застосуванням арт-технік. Учні об'єднуються в динамічні мінігрупи, враховуючи психологічну сумісність, індивідуальні здібності, потенційні можливості для успішної спільної діяльності. Наприклад, у 5-му класі під час вивчення теми «Відпочинок на природі» групи демонструють ознаки безпечного пляжу за допомогою малюнкової і пісочної арт-технік. Під час малюнкової

техніки учні мають можливість використовувати художні матеріали за бажанням. Іноді використовується лише папір, ручка або олівець, а іноді – цілий набір різних фарб, воскова крейда. Усе залежить від фантазії і можливостей. Малюнкова техніка – це хороший спосіб розслабитися, прислухатися до себе, зануритися у свій внутрішній світ, позбавитися від негативних переживань. Учні, використовуючи пісочну техніку, могли замінити пісок на крупу: пшоно, манку, рис, гречку. Дана арт-техніка знижує тривогу та безсилля, є потужним інструментом психологічної допомоги.

Актуальною на сьогодні є проблема формування самостійності учнів, спроможності отримувати, аналізувати інформацію та приймати оптимальні рішення, використовувати в практичній діяльності нові інформаційні технології. Одним із напрямів інноваційного розвитку здоров'язбережувальної освіти у ліцеї є система навчання STEM. Сьогодні STEM-освіта активно застосовується в навчанні ліцеїстів, найчастіше у формі проєктної діяльності, що дає можливість застосовувати знання з різних галузей. Учні активно долучаються до проєктно-дослідної діяльності. Працюючи в групах, вони вільно висловлюють думку, відстоюють її, вчать правильно формулювати та презентувати свою роботу. STEM-навчання підкреслює цінність невдач і заохочує учнів відповідно ставитися до помилок, адже це надасть досвід. А це в свою чергу розвиває впевненість у власних силах та формує стресостійкість.

Учні 5-9 класів Ворожбянського ліцею (опорного закладу) у рамках проведення Всеукраїнського фестивалю «STEM-ВЕСНА-2024» працювали над важливим проєктом «Корисні і шкідливі продукти харчування». Для реалізації проєкту в умовах дистанційного навчання було сформовано групи, кожна з яких працювала над окремим завданням:

1 група «Математики» провела анкетування «Аналіз харчування» серед учнів 5-9 класів. За результатами анкетування був зроблений аналіз щодо правильного харчування учнями ліцею та надані рекомендації;

2 група «Нутриціологи» дослідили та презентували тарілку здорового харчування;

3 група «Хіміки» досліджувала вміст шкідливих речовин в продуктах харчування та їх вплив на організм. Провели цікаві дослідження, продемонстрували їх результати, зробили висновки;

4 група «Біологи», щоб мати завжди свіжі і екологічно чисті продукти на своєму столі, вирощували розсаду культурних рослин.

Роботу організували у декілька етапів: підготовка ґрунту для висаджування рослин, відбір насіння, пророщування насіння, пікірування рослин, висадження рослин до теплиці;

5 «Гарний кухар вартий лікаря», – говорить народна мудрість. Група «технологи» працювала над приготуванням салатів із свіжих, відварених, квашених, маринованих овочів та фруктів, вирощених на своїх ділянках, прокоментувала інгредієнти страв та надала рекомендації чому потрібно вживати різнокольорові овочі.

Учні, працюючи над виконанням поставлених завдань, тісно співпрацюють з батьками та іншими членами родини, що позитивно впливає на формування їх психоемоційного стану.

Учасники STEM-проєкту «Корисні і шкідливі продукти харчування» підвели підсумки роботи проєкту, презентували свою роботу у батьківських та учнівських групах дистанційного навчання.

Важливим елементом формування стресостійкості здобувачів освіти є проведення вправ для зняття стресу. Діти отримали завдання підібрати ті типи вправ для зняття стресу та панічних атак, які підходять власне їм і продемонструвати їх на онлайн-уроці. Найбільшу популярність набрали дихальні техніки: «глибоке та повільне дихання», «дихання на свічку», «запах квітів», «модифіковане дихання Лева», «дихальна техніка 3-7-8», «надування кульок», «дихання на рахунок». Ці вправи є простим і ефективним способом допомогти дітям впоратися зі стресом і тривогою, відчувати себе краще, більш розслабленими.

Улюбленим етапом проведення уроків із здоров'я, безпеки та добробуту, основ здоров'я є проведення руханок. В умовах дистанційного навчання активні руханки замінюємо на фізичні вправи, дихальну гімнастику з рухами або музикою. Діти самостійно придумують рухові вправи і по черзі проводять на онлайн-уроці. Для зацікавлення однокласників вправи проводяться в ігровій формі, з використанням різноманітних предметів, які є в кожного вдома: м'які іграшки, шарф, м'яч, хустина, капелюх, підручник, ручка тощо. Це дає можливість швидко відпочити, покращити самопочуття, налаштуватись на подальшу роботу, формувати мотивацію до здорового способу життя. Крім того, активний перепочинок у процесі навчання дозволяє вивільнити зайву енергію, спрямувавши її в потрібному напрямі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування стресостійкості у здобувачів освіти є важливим завданням освітнього

середовища. Більшість з учасників освітнього процесу при вимушеному раптовому переході до дистанційного навчання вийшли з зони комфорту, отримали різні емоції. Педагоги відіграють ключову роль у цьому процесі, надаючи учням необхідні знання та підтримку для ефективного керування стресом. Розвиток стресостійкості допомагає учням формувати мотивацію до здорового способу життя, досягати успіхів, сприяє їхньому загальному благополуччю та розвитку як особистостей. Перспективою подальших досліджень є формування навичок стресостійкості в умовах війни, перерозподілу та збагачення особистісного ресурсу, аналіз чинників, та реакцій на стрес, пошук конструктивних виходів зі стресових ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Підвищення стресостійкості підлітків в умовах військової агресії: ресурс арт-технік : монографія Київ : Вид.«Балтія» (за підтримки Посольства Литовської Республіки в Україні), 2023. с. 30-42. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-282-1-2> (дата звернення: 20.10.2024).

2. Атаманчук Н. М. Хендмейд – спосіб підвищення стресостійкості у студентів ЗВО. *Актуальні проблеми психології. Том XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 21. С. 11.

3. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. та ін. Стресостійкість : навчальний посібник / за ред. Я. М. Когута. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.

4. Григоровська С., Слюсаревський М. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни (З досвіду роботи соціальних психологів у перші тижні повномасштабного російського вторгнення). *Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення. Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). С. 1–7 .

5. Мороз Л., Діхтяренко С., Психологічний супровід постраждалих від війни. *Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни : матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів»* (21 квітня 2023 р.) / ред. кол. : Андрусик О. О. та ін. Умань, 2023. 182 с.

6. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

7. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науково педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 368 с.

8. Психологія особистості : словник-довідник / За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ, 2001. 329 с.

9. Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану : Лист МОН № 1/17310-23 від 03.11.23 року https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90390/ (дата звернення: 20.10.2024).

Світлана Тітаренко,
кандидат педагогічних наук, доцент.
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка.
titarenko17.01@gmail.com

ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз досліджень з проблеми психоемоційної підтримки особистості. Розкрито її значення для учасників освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Охарактеризовано різні методи та інструменти психоемоційної підтримки, які використовує практичний психолог з дітьми, педагогами та батьками.*

***Ключові слова:** психоемоційна підтримка, учасники освітнього процесу, заклад дошкільної освіти.*

***Постановка проблеми.** У сучасних умовах інтенсивного розвитку суспільства та частих кризових ситуацій питання психоемоційної підтримки в закладах дошкільної освіти (ЗДО) набуває особливого значення. Учасники освітнього процесу – діти, вихователі, батьки – стикаються з різними викликами, які можуть негативно впливати на їхній емоційний стан. Психоемоційна підтримка в цьому контексті є важливим інструментом для збереження психологічного здоров'я та емоційної стабільності.*

У закладах дошкільної освіти дитина стикається з першим досвідом соціалізації, розвитку міжособистісних взаємин і формуванням емоційної стійкості. Проте цей процес може бути ускладненим через фактори тривожності, страхів або емоційного дискомфорту, які часто виникають у зв'язку зі змінами в родині, суспільстві або особистими переживаннями дітей. Водночас, батьки та вихователі, які також є учасниками цього процесу, потребують психоемоційної підтримки для належної взаємодії з дітьми та для створення позитивної атмосфери.

Психоемоційна підтримка є важливою складовою для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини та формування її емоційного інтелекту. Однак у більшості закладів дошкільних ця складова недостатньо розвинена. Відсутність систематичної психоемоційної допомоги може призводити до

формування високого рівня тривожності, невпевненості та агресивних форм поведінки у дітей, а також до професійного вигорання серед вихователів.

Таким чином, проблематика психоемоційної підтримки полягає у необхідності створення належних психолого-педагогічних умов для усіх учасників освітнього процесу. Це дозволить забезпечити стійкість дітей до стресу, підтримку емоційної стабільності вихователів, і підвищення рівня психологічної культури серед батьків.

Аналіз актуальних публікацій. Питання психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу розглядали у своїх роботах Л. Анищенко, І. Булах, Л. Григоровська, Е. Зеєр, Я. Камбалова, Л. Міхеєва, Пуховський, М. Слюсаревський, В. Федько, Я. Цехмістер, М. Шерман та інші дослідники.

Питання психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу в закладах дошкільної освіти активно досліджується українськими науковцями. В останніх дослідженнях наголошується на важливості створення безпечного та стабільного середовища для дітей, яке сприяє їхньому емоційному комфорту, особливо в умовах кризових подій [3; 4]. Так, Національна академія педагогічних наук України рекомендує педагогам та психологам звертати увагу на тривожність і страх у дітей, пов'язані з нестабільною ситуацією, а також використовувати техніки для управління емоційним станом та підтримки позитивної поведінки дітей.

Міністерство освіти і науки України (МОН) також наголошує на важливості психоемоційної підтримки, яка включає залучення педагогів до навчання методикам подолання стресу та надання дітям почуття захищеності. У межах цих програм створюються тренінги, консультації та інформаційні матеріали, що спрямовані на подолання емоційної напруженості та страхів у дітей, зокрема через адаптовані психологічні практики та залучення батьків до освітнього процесу для підвищення довіри й відчуття безпеки серед дітей [2].

Мета статті. Визначити значення психоемоційної підтримки для учасників освітнього процесу закладів дошкільної освіти.

Виклад основного змісту статті. Психологічна підтримка – це система соціально-психологічних, психолого-педагогічних способів і методів допомоги особі з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, сприяння соціально-професійному самовизначенню, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та спрямуванню зусиль особи на реалізацію власної професійної кар'єри [1].

Дошкільний вік є критичним періодом для розвитку емоційної стабільності та психологічного благополуччя. Психоемоційна підтримка допомагає знизити рівень тривожності у дітей, яка може виникати через страх перед новими ситуаціями, розлуку з батьками або адаптацію до соціальних норм у дитячому колективі.

Вплив дошкільного середовища на психічний розвиток дитини є значним, тому надання відповідної емоційної підтримки допомагає уникнути ранніх психоемоційних розладів та зниження рівня тривожності. Психоемоційна підтримка є критичною для розвитку у дітей емоційної стійкості, зниження страхів і тривожності, особливо в умовах постійних змін або кризових ситуацій.

Педагоги, які мають високу емоційну стійкість і володіють техніками саморегуляції, ефективніше взаємодіють з дітьми та сприяють створенню сприятливого психологічного клімату. Інтеграція технік саморегуляції та зниження стресу в педагогічні практики може підвищити ефективність освітнього процесу ЗДО.

Професійна діяльність вихователя пов'язана з високими психоемоційними навантаженнями, тому педагоги також потребують підтримки та розуміння. Психологічна підтримка в освітньому закладі допомагає працівникам зберегти власний емоційний баланс, уникнути вигорання та розвивати навички саморегуляції. Коли вихователь знаходиться в емоційно стабільному стані, він ефективніше справляється з поведінковими викликами дітей та забезпечує позитивну атмосферу в групі. Психоемоційна підтримка, яка включає тренінги з комунікативних навичок, технік стрес-менеджменту, сприяє особистісному розвитку вихователя, що позитивно впливає на його роботу.

Не менш важливою є психоемоційна підтримка для батьків вихованців. Важливо проводити навчальні тренінги та консультації для батьків. Вони допомагають їм краще розуміти емоційні та поведінкові особливості своїх дітей, що сприяє позитивним змінам у родинному середовищі. В умовах, коли батьки отримують інформацію про ефективні методи виховання та підтримки, їхня тривога щодо адаптації та розвитку дитини зменшується. Коли батьки мають можливість отримати психологічну підтримку, вони активніше беруть участь у процесі навчання та виховання, що робить їх партнерами у вихованні дітей.

Методи та інструменти психоемоційної підтримки, які психолог у закладі дошкільної освіти може використовувати для підтримки

учасників освітнього процесу (дітей, вихователів і батьків), є різноманітними та адаптованими до вікових особливостей і потреб дітей.

Практичному психологу необхідно використовувати різні методи та інструменти психоемоційної підтримки в ЗДО, зокрема:

1. Індивідуальні та групові консультації. Психологи закладу надають індивідуальні консультації для вихователів, дітей та батьків, а також організовують групові зустрічі для обговорення важливих питань.

2. Тренінги та майстер-класи для вихователів. Включення практичних занять з психоемоційної підтримки в освітній процес, спрямованих на розвиток комунікативних навичок та методів стрес-менеджменту.

3. Ігрова терапія та арт-терапія для дітей. Ігрова діяльність є основною формою навчання та розвитку в дошкільному віці, тому психологи активно використовують ігрові методи для підтримки психоемоційного стану дітей. Використання терапевтичних методів, таких як малювання, ліплення, рольові ігри, допомагає дітям виражати емоції та вчитися справлятися з ними.

Основні види ігор для дітей дошкільного віку, які доцільно використовувати для психоемоційної підтримки:

– рольові ігри допомагають дітям опрацьовувати емоції, покращують соціальні навички, розвивають уяву.

– ігри на релаксацію спрямовані на зниження напруги і тривожності. Можуть включати елементи йоги, дихальні вправи, медитації.

– ігри на розвиток емоційного інтелекту вчать дітей розпізнавати, називати та виражати емоції. Наприклад, картки з емоціями, ляльковий театр тощо.

Арт-терапія – це один із найпопулярніших методів роботи з дошкільнятами, що дає змогу дитині виражати емоції через творчість. До арт-терапевтичних методів належать: малювання, ліплення, пісочна терапія тощо.

Діти можуть зобразити свої емоції чи переживання, що дає можливість психологу краще зрозуміти їхній стан. Робота з пластиліном або глиною допомагає знижувати стрес та розвивати дрібну моторику. Пісочна терапія дає дітям можливість створювати сцени з піску, виражаючи через це емоції, страхи або радощі.

Казкотерапія – метод, що допомагає вирішувати психологічні проблеми через створення чи інтерпретацію казок. Дитина, слухаючи

або вигадуючи казки, ототожнює себе з персонажами, що сприяє розумінню власних емоцій та поведінки. Це дає змогу подолати страхи, розв'язати внутрішні конфлікти або вивчити соціально прийнятні способи поведінки.

Музикотерапія позитивно впливає на емоційний стан дітей, сприяє зняттю тривожності, розвитку концентрації та покращенню настрою. Психолог може використовувати: слухання спокійної музики для релаксації; спів і танці для підвищення настрою та енергії; гра на музичних інструментах для розвитку емоційної виразності та комунікації.

Методи тілесної терапії включають роботу з тілом для зниження психоемоційного напруження. Для дітей застосовуються прості техніки, такі як: дихальні вправи, які допомагають зменшити тривожність та напругу, нормалізують дихання у стресових ситуаціях; прості фізичні вправи як, наприклад, стрибки, біг, які дозволяють дітям знімати напругу та покращувати емоційний стан.

За допомогою методів арт-терапії, казкотерапії, ігор та інших видів діяльності, дитина навчається управляти своїми емоціями, що сприяє розвитку її стійкості до стресу та формуванню емоційного інтелекту. У дошкільному віці діти активно навчаються взаємодії в групі. Психоемоційна підтримка допомагає формувати адекватні соціальні реакції, сприяє позитивному сприйняттю однолітків та вчить взаємодіяти в колективі.

Застосування цих методів у комплексі дає можливість психологу створити в закладі дошкільної освіти підтримуючу та безпечну атмосферу, яка сприяє здоровому емоційному розвитку дітей і забезпечує підтримку для вихователів та батьків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, психоемоційна підтримка є важливою складовою освітнього процесу в дошкільних закладах, оскільки вона сприяє формуванню позитивного емоційного фону як для дітей, так і для вихователів та батьків. Забезпечення підтримки на всіх рівнях допомагає зменшити стрес, розвиває соціально-емоційні навички у дітей та підвищує загальну якість освітнього процесу. Значення психологічної підтримки для учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти є надзвичайно важливим, оскільки саме в цей період закладаються основи психоемоційного здоров'я, навичок спілкування та соціальної адаптації. Для дітей психоемоційна підтримка сприяє розвитку впевненості в собі, покращенню емоційного інтелекту, зниженню

тривожності та формуванню позитивного ставлення до навчання і соціального середовища. Дорослі учасники – вихователі та батьки – також потребують психологічної підтримки, адже їхній емоційний стан та вміння ефективно взаємодіяти з дітьми впливають на загальну атмосферу та успішність освітнього процесу. Надаючи фахову підтримку, психолог допомагає створити сприятливі умови для розвитку кожної дитини, а також формує культуру емоційного благополуччя в освітньому середовищі, що є запорукою гармонійного розвитку дошкільнят та комфортного освітнього середовища для всіх його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 19.12.2017 № 2249-VIII. <https://griml.com/WvADL> (дата звернення 02.11.2024).
2. Пріоритети МОН: психологічна підтримка учасників освітнього процесу на всіх рівнях. URL: <https://griml.com/pSSJI> (дата звернення: 06.11.2024).
3. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.
4. Черушева Г.Б., Плазова Т.І., Андрущенко Н.В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу: аналіз викликів воєнного часу. *Психологія праці*. С. 153-157. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/27.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).

Людмила Харченко,
практичний психолог.

Сумський дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини) № 14 «Золотий півник» Сумської міської ради,
Сумська область.

kcharchenko2302@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧАСНИКІВ

ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Стаття розкриває організацію психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану. Описані техніки, методи та прийоми, які сприяють збереженню психічного здоров'я в надзвичайних ситуаціях.*

***Ключові слова:** психологічний супровід, освітній процес, воєнний стан.*

***Постановка проблеми.** Організація безпечного і повноцінного освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану є значним викликом сьогодення для всіх учасників освітнього процесу*

закладів дошкільної освіти. За нинішніх обставин, його традиційний формат неприйнятний. Сьогодні всі учасники освітнього процесу більш, ніж будь-коли раніше, потребують психологічної підтримки й допомоги [3]. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку. Тому, щоб підтримати себе, дітей, батьків та педагогів, практичний психолог повинен знаходити різні прийоми та методи для якісного психологічного супроводу.

Аналіз актуальних публікацій. Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного стану розкриваються у статтях Ірини Литвиненко «Шукаємо опори в кризових ситуаціях», де авторка ділиться практичними вправами на щодень, які допоможуть малечі опанувати, найважливіші для відновлення та збереження психічного здоров'я, вміння.

У роботі А. Кабанцової «Як пережити війну і не втратити здоровий глузд» описані поради дорослим та практичні прийоми, які допоможуть стабілізувати свій емоційний стан і надати підтримку дітям [2, с. 3, 7].

Автор І. Марухина у статті «Психологічна підтримка педагогів як умова збереження психічного здоров'я здобувачів освіти» розкриває зміст роботи практичного психолога закладу освіти щодо психологічної підтримки педагогів в рамках реалізації проекту «Завжди поруч». Звертає увагу на необхідність психічної підтримки педагогічних працівників у роботі з дітьми, які зазнали травматичного впливу внаслідок військової агресії, навчіння їх навичкам регуляції психоемоційного стану [3, с. 67].

Мета статті – описати особливості організації психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту статті. Нині одним із першочергових завдань закладу дошкільної освіти є надання усім учасникам освітнього процесу психолого-педагогічної підтримки. Оскільки освітній процес у закладі дошкільної освіти відбувається у дистанційному форматі з функціонуванням чергових груп, практичний психолог вимушений шукати нові інструменти та підходи в роботі з дітьми, педагогами та батьками.

Для ефективного супроводу налагоджено взаємодію з учасниками освітнього процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. У кожній віковій групі створені закриті спільноти в Viber, Telegram, де адміністраторами є вихователі та практичний психолог. У групах для батьків розміщуються матеріали, а

саме: інформаційні листи, пам'ятки, чек-листи, корисні поради, рекомендації, ця інформація допомагає батькам краще зрозуміти потреби своїх дітей, опанувати власні емоції та підтримувати здоровий психічний стан родини під час складних обставин.

З дітьми, які відвідують чергові групи закладу, практичним психологом проводиться відповідна робота. Впроваджуються такі форми роботи, які дозволяють дитині зрозуміти й висловити свої переживання в безпечній формі, знайти рішення для окремих ситуацій, сформувані своє ставлення до різних подій свого життя. Одним із найбільш ефективних методів є ігрова терапія, яка дозволяє дітям через гру виражати свої емоції та почуття, які вони не можуть розкрити у повсякденному житті. Гра дає можливість не лише отримувати задоволення, а й допомагає у подоланні негативних емоцій.

З цією метою практичним психологом проводяться такі ігри: «Що відчуває обличчя?», «Випускаємо пару», «Казка на новий лад», «Покажи радість», «Чарівне дихання».

Важливу роль для зниження стресу, тривожності та панічних атак відіграють дихальні техніки, які допомагають регулювати фізіологічні реакції організму. З метою зниження напруги в тілі, для відновлення та розслаблення практичним психологом проводяться вправи «Кольорові повітряні кульки», «Зігріємо метелика», «Кораблик на хвилях», «Запах квітів».

Щоб викликати почуття спокою, щастя, впевненості, подолати страхи або підвищити мотивацію у дітей, практичний психолог закладу використовує техніки з залученням уяви, а саме: вправи «Лінії емоцій», «Що мені посміхається», «Кольорові бульбашки», «У країні бажань».

Наступним методом психологічної допомоги дітям є серійне малювання. Він використовується для подолання стресу, налагодження та підсилення адаптаційних механізмів до змін та нових умов життя. Ним передбачається щотижневе проведення занять, під час яких дитина промальовує власний емоційний стан.

Цікавою та корисною для дітей є робота з викидним матеріалом (арт-треш), під час якої дитина власноруч створює «Чарівну скриньку», яка являє собою старовинну магічну скриньку, у яку малюк уявно складає свої спогади, ключі від цієї скриньки завжди знаходяться у дитини і тільки вона може відчинити чи зачинити її, промовивши «магічні» слова. Однією з форм даної роботи є створення «Магічного дерева», коли дитині пропонується «виростити» дерево мрій. Кожна квітка на дереві – це мрія, яка здійсниться тоді, коли плід дозріє [5, с. 45]. Виготовлення власноруч «М'ячиків-антистресів» це гарний

варіант для переключення уваги, занурення у творчість, зняття емоційної напруги [1, с. 18].

Справжнє задоволення приносить дітям найпростіший метод арт-терапії – пальчикове малювання. Тактильне відчуття впливає на нервову систему дитини, виконуючи хороший рефлексорний масаж, який позитивно впливає на стан організму в цілому. Малювання пальчиками дає можливість дитині самовиразитися, перенести на папір, скло свої відчуття.

Заспокоїтися, прислухатися до себе, переосмислити те, що відбувається допоможе малювання мандал. Завершений малюнок сприяє відновленню відчуття контролю над ситуацією, що дуже важливо під час жахів війни.

У своїй роботі практичний психолог багато уваги приділяє використанню пісочної терапії, одному з популярних методів психологічної допомоги. Робота з піском дозволяє дитині зрозуміти й висловити свої переживання в безпечній формі, розвинути комунікативні навички, дрібну моторику рук, допомагає зняти нервову напругу, покращити настрій.

Також практичний психолог проводить онлайн-зустрічі з дітьми та батьками, які на даний час мешкають в інших регіонах, країнах, через безкоштовні платформи Zoom та Google Meet. За згодою батьків, з дітьми молодшого і середнього дошкільного віку, проводять онлайн-комунікації тривалістю 10 хвилин, з дітьми старшого віку – 15 хвилин. Перевагою таких онлайн-зустрічей є можливість кожному безпосередньо приймати участь, спілкуватися, бачити всіх учасників на екрані монітору, дарувати посмішки один одному. Такі зустрічі містять звернення, завдання, ігри від імені іграшки-персонажа, вправи, арт-терапевтичні техніки, які заспокоюють, відволікають, емоційно підтримують дитину.

Паралельно проводиться робота з педагогічними працівниками. Щоб бути опорою для вихованців, вони повинні тримати свій емоційний фон, брати відповідальність, надавати психологічну підтримку собі, колегам та малюкам. З цією метою у закладі реалізується проєкт «Завжди поруч».

Тематика зустрічей з педагогами планується за результатами анкетування. Було виявлено, що педагогів цікавлять такі теми:

– Як вести себе, якщо у дитини істерика (паніка, страх, нервові тремтіння, рухове збудження, агресивна поведінка, апатія) – 21 педагога, що становить 62 % від загальної кількості;

- Важливі навички в період стресу: прийоми, які допомагають опанувати себе – 14 педагогів (48 %);
- Ігри, що допомагають зняти стрес – 16 педагогів (47 %);
- Поповнення власного ресурсу педагогічних працівників – 17 педагогів (50 %);
- Активності з дітьми в укритті – 12 педагогів (42 %);
- Вікові реакції дітей на стрес – 7 педагогів (25 %);
- Що таке стрес, травма? – 8 педагогів (23 %).

Усі педагоги відмітили, що з боку батьків були запити щодо змін у поведінці дітей, які проявлялися агресивністю, роздратованістю, зміною настрою, плаксивістю, проблемами зі сном, тривожністю.

Щотижневі зустрічі, в межах проєкту, підвищують рівень поінформованості педагогів з питання надання допомоги у стресових ситуаціях, допомагають оволодіти практичними навичками саморегуляції, самоконтролю.

З метою підвищення рівня компетентності з питань психолого-педагогічної підтримки психоемоційного благополуччя дитини у кризових ситуаціях, формування навичок саморегуляції, профілактики професійного вигорання та збереження психічного здоров'я вихователя, проводяться різні форми роботи: тренінгові заняття «Перша психологічна допомога дитині у кризовій ситуації», «Внутрішні ресурси»; семінари-практикуми: «Профілактика тривожності і страхів у дітей», «Стрес – шляхи його подолання»; групові консультації: «Як допомогти дитині звільнитися від негативних емоцій», «Що таке стрес та його наслідки для дорослих та дітей», «Як стежити за своїм ресурсним станом?», «Як спілкуватися з дитиною, яка зазнала впливу психотравмуючої події»; інтерактивне заняття: «Способи створення ресурсного стану».

Під час роботи з батьками практичний психолог спрямовує свої зусилля на зниження рівня їх психоемоційної напруги, визначення особливостей спілкування з дитиною в ситуації розлуки, формування навичок поведіння в кризовій ситуації, оптимізацію взаємин між батьками та дітьми. З цією метою надаються консультації на теми: «Як підготувати дитину до розлуки», «Що таке стрес?», «Тривожна дитина», «Профілактика посттравматичних стресових розладів у дітей», «Адаптація дітей до вимушеного переселення»; проводяться майстер-класи: «Створення родинного оберегу», «Обереги для воїна», які мають на меті створити почуття захищеності, зниження рівня тривожності. З метою зацікавлення батьків, щодо пошуку дієвих практик збереження здоров'я дитини проведений челендж «Ігрові

родзинки для збереження здоров'я дитинки». Де батьки представляли відео-ролики ігрових взаємодій, ігор, вправ спільно з дітьми, які вони використовують для стабілізації емоційного стану дитини та свого. Цікавими відео були «Сімейні змагання», гра-квест «Знайди скарб», «Родині кулінарні експерименти», «Похід з мамою до басейну», «Сімейна дискотека», «Родинні естафети».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Іноді для дитини найважливіша допомога – це бути почутим! А як діяти і вчинити, вона зрозуміє сама. Адже відомо, що у кожного є «власні ресурси», котрі допомагають виходити з різних ситуацій, а завдання практичного психолога – допомогти знайти даний ресурс та використати його за призначенням. Питання організації психологічного супроводу залишається актуальним, тож важливо відшукувати нові ефективні методи та прийоми, універсальні інструменти задля надання якісної психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти і війна : психологічний практикум з елементами тренінгу : інформ.-метод. посіб. / Укладач А.О. Аханкіна. Слов'янськ, 2023. 72 с.
2. Дошкільне виховання : всеукраїнський щомісячний науково-методичний журнал для педагогів і батьків. 2023. № 4. С. 40.
3. Здоров'я, добробут, безпека, освіта для сталого розвитку : збірник статей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 15 листопада 2022 р. / за заг.ред. В.М. Успенської. Суми : ФОП Цьома С.П., 2022. 192 с.
4. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей : практ. посіб. / за наук. ред. Г.В. Циганенко. Київ : ЛОГОС, 2016. 202 с. URL: <https://griml.com/V1q6Bc> (дата звернення: 05.11.2024).
5. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Лист МОН України від 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86164/ (дата звернення: 05.11.2024).
6. Чернеш О.А Соціально-психологічний практикум. Психологічний супровід дітей в період військового конфлікту. Вінниця, 2016. 59 с.

РОЗДІЛ V.

ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ, УЧНІВ, СТУДЕНТІВ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОГО, ЗДОРОВОГО, КОМФОРТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Олексій Бедлінський,

кандидат психологічних наук, доцент, учитель біології.

Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
№ 4 імені Героя України Олександра Аніщенка Сумської міської ради,

Сумська область.

olexiy70iv@gmail.com

ГРА «АНАЛОГІЗУВАННЯ В БІОЛОГІЇ» ЯК МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАСКРІЗНИХ УМІНЬ

***Анотація.** У статті висвітлено потенційні можливості інтелектуальної творчої гри на основі аналогізування, яка може стимулювати інтелектуальну активність, розвивати стратегічне творче сприймання та мислення, одночасно формуючи ключові компетентності та наскрізні вміння як результат творчого переосмислення біологічних знань у процесі гри.*

***Ключові слова:** аналогізування, гра, компетентності, стратегічне мислення.*

***Постановка проблеми.** Проблема формування ключових компетентностей та наскрізних умінь на уроках біології є не лише актуальною, а й ще надскладною, зважаючи на виклики, які постали перед освітою в умовах війни. Одним із можливих способів розв'язання зазначеної проблеми є стимулювання інтелектуальної активності, яке найкраще відбувається в умовах колективної творчої діяльності. Отже, необхідні: розробка та впровадження інтелектуальних ігор, які формуватимуть стратегічні мисленнєві тенденції, стимулюватимуть інтелектуальну активність учнів у процесі навчання біології, а ключові компетентності та наскрізні вміння формуватимуться в процесі творчої діяльності як побічний продукт. Тобто метою гри буде задоволення від переструктурування знань з біології в процесі спілкування з однолітками, а компетентності та вміння формуватимуться незалежно від поставленої мети.*

Аналіз актуальних публікацій. У даній статті поняття стратегічного мислення ми розглядаємо в контексті досліджень Української школи психології творчості О. Моляко [8] та спираємося на дослідження творчого мислення та сприймання українських учених, які розкрили структуру творчого процесу, стратегії та тактики творчої діяльності [8; 10], у тому числі на різних вікових рівнях [6; 7; 9;].

Спираючись на розроблену О. Моляко систему КАРУС [8], ми розробили та впровадили в педагогічну практику інтелектуальні ігри, які сприяли формуванню стратегічного творчого мислення в процесі навчання фізичної географії в 7-8 класах [2; 3]. Впровадження подібних ігор у навчання біології сьомих класів НУШ, на нашу думку, цілком відповідає вимогам до творчої діяльності учнів, у процесі якої формуються практично всі наскрізні вміння та більшість ключових компетентностей як побічний результат навчально-ігрової діяльності. Адаптація інтелектуальних ігор [1; 2] до біології, на нашу думку, не матиме великих перешкод, тим більше, що в підручнику «Біологія» [4] є ряд запитань та проблемних завдань на порівняння та встановлення аналогії. Наприклад: «проблемне завдання» щодо аналогії органел клітини та внутрішніх органів тварин [4, с. 22]; «запитання, завдання» на встановлення аналогії між «органами людини і органами одноклітинних» [4, с. 38]; завдання «поміркуйте» про аналогічні функції тканин рослин та тварин [4, с. 139]. Також є завдання на порівняння, наприклад: «проблемне питання» на порівняння функціонування інфузорії-туфельки з людським організмом [4, с. 36]; «завдання» на порівняння вегетативного розмноження тварин і рослин [4, с. 145]; визначення подібності між тваринами, зображеними на малюнку [4, с. 190] тощо.

Метою статті є представлення авторської інтелектуальної гри, яка може сприяти формуванню мотивації до вивчення біології, розвитку стратегічного сприймання та мислення учнів сьомих класів формуванню ключових компетентностей та наскрізних умінь як побічного продукту творчої діяльності в процесі навчання біології

Виклад основного змісту статті. Розробляючи гру (робоча назва «Аналогізування в біології»), ми хотіли організувати умови, за яких особистість розвивається у відповідності зі своїми нахилами та здібностями з комфортною для себе швидкістю. Під час змагання підлітки працюють в командах з використанням методу мозкового штурму А. Осборна [5]. При правильній організації роботи учнів у групі брейнстормінгу кожен гравець, незалежно від здобутих раніше

компетентностей, може бути корисним команді, адже правила мозкового штурму передбачають, що навіть найнеадекватніша ідея може наштовхнути іншого на корисну оригінальну адекватну ідею.

Гра спирається на мисленнєву діяльність, спрямовану на пошук аналогів та встановлення аналогій між об'єктами в процесі підготовки семикласників до гри та гри-змагання, у якій беруть участь усі учні класу. Аналогія для гравців визначається як схожість двох об'єктів (прототипу й аналогу) за будь-якими ознаками, властивостями, функціями тощо.

Незважаючи на визначення аналогії через схожість, при порівнянні аналогу й прототипу в процесі гри молодші підлітки активно використовують не лише операції виявлення схожості, а й виявлення відмінностей та встановлення підстав для порівняння.

Метою гри «Аналогізування в біології» є формування мотивації до вивчення біології, розвиток стратегіального сприймання та мислення в процесі навчання біології в сьомих класах.

Умови та правила гри. Учні класу об'єднуються в три команди. Склад команд упродовж року незмінний. Перехід із однієї команди до іншої не передбачається. Натомість можлива заміна капітана команди із числа її членів. Удома підлітки готують завдання для гри, а саме питання, які будуть поставлені командам суперницям. Завдання – це пара слів (прототип-аналог) із інформацією про особливості аналогії: 1) аналогія за структурою, функцією або генезою; 2) аналогія близька, віддалена чи дуже віддалена. Питання для всіх завдань однакове: «Яка найсуттєвіша аналогія між двома об'єктами чи явищами?»

Зважаючи на те, що аналогія може бути як суттєвою, так і несуттєвою, як адекватною, так і неадекватною, як оригінальною, так і банальною та загальновідомою, розподілення балів відбувається в залежності від складності, адекватності та оригінальності завдання.

1. Коли обидві команди, яким ставилося питання, дали таку ж відповідь як і команда-автор питання, вважається, що аналогія, незважаючи на можливу суттєвість та адекватність, не є оригінальною, отже, всім командам дається по одному балу.

2. Коли однакові аналогії виявилися у відповідях двох команд, обидві команди отримують по два бали, а команда з іншою відповіддю – нуль балів, навіть якщо інша відповідь виявилася в команди, яка поставила питання. Щоб цього уникнути, при підготовці питань до гри гравець (бажано в спільній діяльності з усією командою), який придумав питання, повинен: 1) знайти два аналоги (біологічні явища або об'єкти будь-якого рівня організації від молекулярного до

біосферного); 2) виділити всі можливі ознаки, за якими можна співставити ці явища чи об'єкти; 3) виділити суттєві ознаки чи цікаві аналогії; 4) знайти інший, можливо більш віддалений аналог, у якого спільних ознак з прототипом буде менше, а в ідеалі лише одна; 5) вибрати прототип, аналог та аналогію, які можна використати як питання для гри, тобто в питанні обов'язково вказується вид аналогії: аналогія за структурою, аналогія за функцією, чи аналогія за генезою.

3. Якщо в усіх команд різні відповіді, то всі отримують по нуль балів, оскільки аналогія вважається невдалою для гри.

4. У вчителя є право дати додатковий бал за цікаві оригінальні, але не вдалі для гри аналогії будь-якій команді, яка отримала один чи нуль балів.

Домашні завдання: пошук прототипів, аналогів до них та встановлення аналогій між ними, які можна використати як питання в грі. Декілька перших занять, доки діти не зрозуміють особливості аналогій, потрібних для гри, домашні завдання здаються вчителю в письмовій формі. Завдання можуть бути диференційованими в залежності від формування стратегіальних тенденцій аналогізування в різних учнів. Наприклад: а) знайти якомога більше аналогів до прототипу; б) знайти декілька аналогів та пояснити, яка (які) це аналогії (структура, функція, генеза). Пізніше можна встановити додаткові умови, наприклад: а) шукати різні аналогії (структура, функція, генеза); б) шукати виключно аналоги за функцією; в) шукати виключно аналоги за генезою; г) прототип біологічний об'єкт чи явище, а аналог – технічний пристрій, географічний об'єкт тощо.

Організація гри. Гравцям пояснюють умови та правила гри, правила роботи в групі мозкового штурму, що таке аналог та прототип та які бувають аналогії: близькі, наприклад, дві різні водорості; віддалені – організми з різних царств, органи з різних систем тощо, наприклад, кишківник термітів та шлунок корови, у яких живуть одноклітинні організми, які переробляють целюлозу; дуже віддалені – живі організми і технічні системи, наприклад, «РЕБ» комахи, на яку полює кажан і пристрій для боротьби з «дронами». Далі пояснюється, що об'єкти та явища можуть бути аналогічними: за структурою – зовнішньою чи внутрішньою будовою; функцією – будь-яким процесом; генезою – походженням структур та функцій біологічних об'єктів, причинами біологічних явищ. Одна й та ж аналогія може бути близькою за генезою, але віддаленою за функцією чи структурою, наприклад, аналогія «луска – зуби». Можна пояснити біологічні поняття, які в сьомому класі не

вивчаються, а саме «аналогічні» та «гомологічні органи» у відповідності до правил нашої гри. Поняття: «аналогічні органи» – аналогія за функцією (крила у комах та птахів мають різне походження та будову, але виконують однакову функцію), «гомологічні органи» висвітлює аналогію за генезою та структурою (крило птаха та рука людини мають схоже походження та подібну будову).

Гру «Аналогізування в біології» можна проводити в умовах дистанційного навчання, але організувати перші заняття в описаній формі майже нереально. Тому за умов дистанційного навчання варто почати з тренувального завдання: «Знайти дев'ять аналогів до заданого прототипу» (таблиця 1). Кожна команда вибирає прототип і заповнює таблицю. Вибраний прототип буде завданням для команд суперниць. Тобто команда складає таблицю аналогій до самостійно вибраного прототипу вдома, а до прототипів суперників на занятті. Як прототип береться будь-який біологічний об'єкт чи процес, а як аналог – будь-що. Команди-суперниці шукають аналоги до заданих прототипів упродовж обмеженого часу, наприклад 5-10 хв., одразу на питання обох команд-суперниць. Далі порівнюються усі три таблиці аналогій до кожного заданого прототипу. Обов'язково пояснюється кожна аналогія з позиції відповідності правилам гри, наведеним вище. Наприклад, аналогія «хламідомонада – хлорела» вважається простою, а «хламідомонада – сонячна батарея» цікавою (таблиця 1).

Таблиця 1

Таблиця аналогій до прототипу хламідомонада

<i>Види аналогій</i>	<i>Близькі</i>	<i>Віддалені</i>	<i>Дуже віддалені</i>
за структурою (зовнішньою чи внутрішньою будовою)	вольвокс (схожа будова клітин)	амеба протей (одноклітинні організми)	Земля (зелена планета, має хлорофіл)
за функцією (будь-якими процесами)	яблуня (рослина здатна до фотосинтезу)	елізія хлоротіка (тварина, здатна до фотосинтезу)	сонячна батарея («засвоює» світло)
за генезою (походженням структур та функцій біологічних об'єктів)	хлорела (одноклітинна зелена водорість, має хлорофіл)	вольвокс (колоніальна зелена водорість)	макроцистис (бура водорість)

Описане заняття виконує як функцію пояснення, так і діагностичну функцію, тобто дає можливість виявити наявність в учнів та учениць стратегічних тенденцій аналогізування. Наступні кілька завдань проводяться лише на аналогію структури чи функції, потім, потім на аналогію структури і функції, і лише потім на аналогію генези.

Варто зауважити, що відносні неуспіхи окремих учнів навіть після серії занять не є свідченням недоліків мислення чи сприймання індивідів. Цілком вірогідно, що в окремих молодших підлітків домінують інші стратегіальні тенденції, наприклад стратегіальні тенденції комбінування або реструктурування. А нашою метою є стимулювання інтелектуальної активності, а не нав'язування своїх мисленнєвих стратегіальних тенденції чи мисленнєвих стратегій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведення описаної вище гри може стати потужним засобом стимулювання інтелектуальної активності молодших підлітків щодо вивчення біології. Участь у грі сприятиме додатковій роботі учнів з біологічними знаннями, а саме переструктуруванні знань про біологічні об'єкти, процеси та зв'язки за схожістю й відмінністю їх структури, функції та генези.

У процесі підготовки до гри учні навчаються розуміти тексти, висловлювати власні ідеї та припущення щодо біологічних явищ, процесів та їх взаємозв'язків; оцінювати достовірність інформації; продукувати ідеї та вміти їх оцінювати та передбачати наслідки використання. У процесі самої гри як змагання обґрунтовують власні висновки та судження; оцінюють можливі ризики, співпрацюють з іншими задля досягнення спільної мети; навчаються керувати емоціями, досягати поставлених цілей тощо.

Перспективним видається можливість залучення в майбутньому учнів 8-их класів, які досягнуть суб'єктивно важливих успіхів у грі, до тренерської діяльності з учнями 7-их класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедлінський О. І. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків : навч. посіб. [для студ. природничо-географічного факультету] / О. І. Бедлінський, В. О. Бедлінський. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 136 с. URL: <https://griml.com/X4Qhm> (дата звернення: 18.10.2024).

2. Бедлінський О. І. Гра «Креативність» як засіб розвитку творчого мислення і сприймання підлітків (на матеріалі природничих предметів). *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 2. С. 26–32.

3. Бедлінський О. І. Формування стратегії аналогізування (на матеріалі географії). Програма спецкурсу для 6-8 класів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 10 (79). С. 53-57.

4. Біологія : підруч. для 7-го кл. закл. заг. серед. освіти / Павло Балан [та ін.]. Київ : Генеза, 2024. 304 с.

5. Брейнстормінг. Велика українська енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/meCdyH4K> (дата звернення: 04.10.2024).

6. Організація творчого сприймання на різних вікових рівнях : методичні рекомендації / В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2015. 57 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10224> (дата звернення: 18.10.2024).

7. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія / [В.О. Моляко, І.М. Біла, Н.А. Ваганова та ін.] ; за ред. В.О. Моляко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 210 с. URL: <https://griml.com/a4QjE> (дата звернення: 18.10.2024).

8. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / за заг. ред. В.О. Моляко. Київ : Освіта України. 2008. 702 с.

9. Токарева Н. М. Моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах освітнього простору : монографія. Кривий Ріг : Інтерсервіс, 2015. 446 с. URL: <https://cutt.ly/BeCdsZgZ> (дата звернення: 18.10.2024).

10. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В.О. Моляко, Ю.А. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В.О. Моляко. Київ. 2021. 165 с.

Вікторія Веселова,

вихователь, спеціаліст вищої категорії, вихователь-методист.
Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 31 «Ягідка»
м. Суми, Сумської області.
viktoriyaveselova1966@gmail.com

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті проаналізована проблема збереження і зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану; представлено сформовані комплекси творчих здоров'язбережувальних вправ, які ефективно інтегруються в сучасний освітній процес дітей дошкільного віку, спрямований на реалізацію завдань дошкільної освіти.

Ключові слова: здоров'я, фізичний розвиток, здоров'язбережувальні технології, творчі здоров'язбережувальні вправи.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток суспільства, з одного боку, та сьогоденні умови воєнного стану в країні, з іншого боку, негативно впливають на фізичну активність дітей дошкільного віку, посилюється психоемоційне навантаження. Відтак, наразі спостерігається тенденція до погіршення здоров'я дітей. Отже, проблема збереження і зміцнення дитячого здоров'я набуває особливої актуальності. Виходячи з цього актуальним стає і застосування в закладах дошкільної освіти здоров'язбережувальних технологій, які реалізуються комплексно через створення освітнього

здоров'язбережувального середовища, оптимізації рухового режиму, системного підходу до формування у дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації щодо здорового способу життя.

Аналіз актуальних публікацій. Питаннями сучасної теорії і методики фізичного виховання дітей дошкільного віку займаються Е. Вільчковський, О. Курок, М. Терехова та ін.; зокрема питання оптимізації фізичного розвитку дитини у сучасній системі освіти з'ясовували Е. Вільчковський, Н. Денисенко, А. Цось, Б. Шиян та ін. Організація оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі стала предметом дослідження Л. Калуської, Л. Швайки та ін.

Сьогодні збільшився спектр досліджень з проблеми здоров'язбереження дітей дошкільного віку: здоров'язбережувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу (Л. Гаращенко та ін.); створення здоров'язбережувальних технологій в дошкільному навчальному закладі (О. Богініч, Н. Левінець, Ж. Петрова та ін.); використання здоров'яформуючих технологій у сучасному дошкільному навчальному закладі для дітей загального розвитку (І. Жидкова, О. Івахно та ін.); можливостям впливу здоров'язбережувальних технологій на формування мотивацій до здорового способу життя у дітей дошкільного віку (І. Омері та ін.).

Нетрадиційні методи, технології та техніки оздоровлення дітей дошкільного віку стали предметом наукових досліджень Г. Григоренко, Н. Денисенко, Ю. Коваленко, Н. Маковецької та ін. Зокрема, популярними у системі дошкільної освіти є авторська система М. Єфименко та ігрова нетрадиційна методика Л. Бейби. Як бачимо, що проблема збереження і зміцнення здоров'я дошкільників наразі активно досліджується і потребує подальшого аналізу у практиці закладів дошкільної освіти.

Мета статті полягає у представленні практичного досвіду запровадження здоров'язбережувальних технологій у освітній процес дітей дошкільного віку.

Виклад основного змісту статті. Питання збереження і зміцнення здоров'я сучасних дошкільників є першочерговим у системі дошкільної освіти і визначається Базовим компонентом дошкільної освіти (2021), як державним стандартом дошкільної освіти, надважливою компетентністю дітей дошкільного віку. А її формування одним із головних завдань ефективної реалізації сьогоднішньої дошкільної освіти.

Зважаючи на те, що вагомою складовою здоров'язбережувальної компетентності дошкільників визначається «збереження та зміцнення їх здоров'я у повсякденній життєдіяльності» [1, с. 6], як зазначено у освітньому напрямі «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти, в якому передбачено завдання щодо формування рухової та здоров'язбережувальної компетентностей дошкільників, вважаємо необхідним і доцільним використання інноваційних здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі.

Проте ефективність формування здоров'язбережувальної компетентностей дошкільників передбачає її наскрізне формування у процесі розвитку дітей дошкільного віку за всіма освітніми напрямками Базового компоненту дошкільної освіти, що сприятиме системному підходу до здоров'язбереження дітей.

Зазначимо, що здоров'язбереження стало атрибутом сучасного освітнього процесу дошкільної системи освіти. Воно виявляється у використанні здоров'язбережувальних технологій, які реалізуються комплексно через створення безпечного розвивального середовища, екологічно сприятливого життєвого простору, повноцінного медичного обслуговування, харчування, оптимізації рухового режиму, системного підходу до формування в дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації щодо здорового способу життя, дотримання гармонійних, доброзичливих взаємин між вихованцями [3, с. 67]. Тому у Сумському дошкільному навчальному закладі (ясла-садок) № 31 «Ягідка» активно впроваджуються здоров'язбережувальні технології у процесі формування у дошкільників базових компетентностей.

Наразі існує безліч нетрадиційних технологій та методик, що дозволяють вирішити комплекс завдань і проблем, які стоять перед педагогами щодо збереження здоров'я дитини. Але ефективність нововведень залежить від знання технологій і методик, систематичності та раціональності їх використання.

Свою практичну систему зі здоров'язбереження дітей дошкільного віку будуємо на основі запровадження в освітній процес елементів авторської системи фізичного розвитку й виховання дітей дошкільного віку **«Театр фізичного виховання» М. Єфименко**. Ця технологія цікава тим, що в процесі проведення захопливих тематичних занять можна забезпечити дітям максимальне емоційне благополуччя, розвивати фантазію, можливість імпровізації в руховій діяльності та сприяти формуванню особистісних якостей, культури поведінки. Такий підхід до організації занять з фізичної культури та

режимних моментів протягом дня (ранкова гімнастика, гімнастика пробудження) сприяє не тільки фізичному розвитку дітей, але й підтримці їх психоемоційного здоров'я, що надзвичайно важливо в сьогоденних умовах воєнного стану в країні.

Доцільною та ефективною у нашій практичній роботі зі збереження й зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку стала **ігрова нетрадиційна методика Л. Бейби «Від руху до здоров'я»**, яка будується на творчих вправах, які діти виконують зі спортивним інвентарем. Складність творчих завдань залежить від віку та рівня розвитку дітей. Цю методику краще використовувати наприкінці фізкультурних занять, щоб досягти емоційної релаксації, розвитку умінь фантазувати, імпровізувати. Також ці вправи можна застосовувати як фізкультхвилинку на заняттях, між заняттями, під час самостійної ігрової діяльності, сюжетно-рольових ігор [2]. Наразі, коли повітряні тривоги тривають довго, діти знаходячись в укритті, не мають можливості задовольнити свої рухові потреби у повному обсязі, активно використовуємо цю методику, бо вона не потребує спеціальних умов для реалізації. Виконуючи ігрові вправи за цією методикою діти мають можливість проявляти творчість, активність, ініціативність.

Нетрадиційна методика зі здоров'язбереження дітей дошкільного віку Л. Бейби має інтегрований характер. Завдяки їй діти здобувають знання з пізнавального, логіко-математичного та художньо-естетичного розвитку, що дає можливість реалізовувати інтегрований підхід у освітньому процесі та реалізації у ньому здоров'язберезувальної складової.

Зазначимо, що ігрова методика «Від руху до здоров'я» сприяє:

- емоційній релаксації, розвиває у дітей творчі здібності, інтерес до занять фізичною культурою, бажання експериментувати з різним спортивним інвентарем, уміння імпровізувати, діяти колективно;
- формуванню асоціативного, наочно-образного мислення, навичок орієнтування у просторі;
- стимулює у дітей прояви самостійності та ініціативності; удосконалює вміння доводити розпочату справу до кінця;
- формує прагнення реалізовувати ігровий задум, здатність планувати ігрові дії; виховує дружелюбність, взаємоповагу та взаємодопомогу.

Наразі маємо практичний досвід застосування творчих вправ ігрової нетрадиційної методики «Від руху до здоров'я» у роботі зі

здоров'язбереження дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Зокрема, у роботі зі збереження та зміцнення здоров'я дітей раннього і молодшого дошкільного віку. Накопичено певний комплекс таких вправ, серед них:

1. *«Доріжка до Колобка»*, де діти разом з вихователем викладають доріжку з кольорових стрічок та кеглів.

2. *«Струмочок»*, де дітям пропонується викласти хвилясті лінії, використовуючи синю стрічку та сині кульки.

3. *«Вийди, вийди, сонечко»*, права у якій вихователь кладе на підлогу жовтий обруч, створюючи ігрову ситуацію: «Сонечко загубило свої промінчики. Давайте йому допоможемо знайти нові». Діти викладають промінчики з жовтих хусточок, стрічок, гімнастичних палиць.

4. *«Парасолька»*, вправа у процесі якої діти викладають парасольку з мотузок, прикрашають осінніми листочками або краплинками води.

5. *«Чарівна квітка»*, у якій діти на картинці розглядають чарівну квітку, що має різнокольорові пелюстки. Потім, загадують бажання та викладають свою квітку з кеглів.

6. *«Місточок через струмочок»*, де діти складають місток з гімнастичних палиць та скакалок.

7. *«Веселий потяг»*, вправа у якій дітям пропонуються ігрові кубики (будівельний матеріал), з якого вони будують поїзд.

8. *«Веселий Сніговик»*, де вихователь пропонує викласти з обручів (штучних уявних сніжок) сніговика.

Дітей середнього та старшого дошкільного віку залучаємо до творчих ігрових вправ, які є більш складними та інтегруються з завданнями з пізнавального, логіко-математичного та художньо-естетичного розвитку. Серед таких вправ:

1. *«Кольорові повітряні кульки»*. Вправа в якій вихователь показуючи дітям повітряну кульку, звертає увагу на її форму, колір, величину. Пропонує дітям викласти кульки з обручів, стрічок, мотузок, скакалок та іншого інвентарю.

2. *«Чарівні дерева»*. Вправа, у якій діти спочатку імітують рухами рук та тулубу гойдання дерев від вітру, хитають тулубом праворуч – ліворуч, потім згадують будову дерев та викладають їх із запропонованого обладнання: гімнастичні палиці, стрічки, листочки, хусточки тощо.

3. *«Мак»*. Вправа, у якій діти у колі виконують рухи, згідно до тексту, а потім викладають квіточки із кілець, кульок, м'ячів.

4. *«Чарівні літери»*, *«Чарівні цифри»*. Діти отримують картки із зображенням літер,(цифр) викладають їх із кубиків та прапорців,

кілець.

Комплекси таких творчих здоров'язбережувальних вправ виконуються під проговорювання вихователем, а потім разом з дітьми, маленьких віршиків, прислів'їв та приказок, які за тематичним змістом доповнюють рухливу активність дошкільників і сприяють інтеграції здоров'язбережувальних вправ з їх мовленнєвим розвитком.

Інший вид мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку активно інтегруємо з виконанням різних варіантів таких здоров'язбережувальних творчих вправ як «*Ферма*», в якій загадуємо дітям загадки про свійських тварин і пропонуємо викласти для них будиночки або огорожу з обручів, гімнастичних палиць, кубиків та «*Побудуємо літак*», де загадуємо загадки про повітряний транспорт і пропонуємо дітям полетіти на літаку, який діти викладають з гімнастичних палиць, кілець тощо.

Цікавим та ефективним форматом інтеграції мовленнєвого й комунікативного розвитку дітей середнього і старшого дошкільного віку вважаємо застосування такої здоров'язбережувальної творчої вправи як «*Юні спортсмени*». Виконання цієї вправи поєднуємо з бесідами про відомі зимові та літні види спорту. Потім пропонує пограти у дидактичну гру «*Який вид спорту?*», використовуючи картки із зображенням зимових та літніх видів спорту. Діти об'єднуються у дві підгрупи, кожна з них викладає символ зимових чи літніх видів спорту (наприклад, сонечко, сніжинку) з обручів, стрічок, скакалок.

З поміж різноманітних здоров'язбережувальних технологій (піскотерапія, арт-терапія, кольоротерапія, казкотерапія, ігротерапія, нетрадиційні гімнастики, різні види масажу тощо) у роботі зі збереження і зміцнення здоров'я дошкільників ми надали перевагу такій нетрадиційній здоров'язбережувальній технології як «*Стопотерапія*», тобто масаж стоп, бо через вплив на рецептори ніг поліпшується робота внутрішніх органів і систем всього організму дітей. Прості та корисні вправи, особливо цінні для малят, тому що не тільки зміцнюють організм і його системи, але є гарною профілактикою плоскостопості та лікування складних захворювань опорно-рухового апарату. До того ж такі вправи стимулюють центри, які відповідають за розвиток мовлення [3, с. 65]. Сьогодні вже маємо у своєму арсеналі такий комплекс ігрових вправ:

– «*Ніжки танцюють*». Хустиною потрібно захопити пальчиками ніг хустинку і помахати нею. Вправу виконують кожною ніжкою по черзі.

– *«Збираємо кошик»* (каштани, палички, шишки, дрібні іграшки діти беруть пальчиками ніжок та складають у кошик).

– *«Ніжки вітаються»* (поворот стоп до середини й у зовнішню сторону).

– *«Копавмо ямку» та «Водичка потекла»* (почергове підняття пальців ніг вгору (упор на п'яти) і п'ят (упор на пальці ніг)).

– *«Поправимо гольфи»* (ніжне погладження руками гомілки від пальчиків до колін).

– *«Ніжки катаються»* (із малими гумовими м'ячами або кеглями. Катання м'ячиків стопами вперед – назад по черзі та двома ногами).

– *«Ведмеді»* (підтягування предмета, захопивши його стопами, до себе й знову випрямляючи коліна).

– *«Вичавлюємо сік»* (з м'ячем) (натискати на м'ячик пальцями 5 разів кожною ногою).

– *«З прапорцем»* (затиснути палицю прапорця між великим і вказівним пальцями стопи, утримуючи його, покачати ногою вгору – вниз).

– *«Гімнастика пальчиків»* (узятися по черзі за кожен пальчик (великим пальцем за подушечку, вказівним – за нігтьову пластинку). Почергове згинання пальчика :1 пальчик, 2 пальчик. І так по черзі на кожній нозі.

– *«Ніжки, ніжки»* (самомасаж стоп). Розтирати долонею всю поверхню стопи. «Гріємо, щоб стало тепліше, а потім ще і ще, щоб стало гарячіше».

– *«Заводимо машину»*. (гомілка правої ноги на лівому коліні. Колові обертання стопою по 5 разів у кожную сторону).

– *«Привіт»* (великі пальчики зустрілись).

– *«До побачення»* (мізинчиками доторкнутися до підлоги, ніби чухаючи kota за вушком).

Отже, наше завдання зі зміцнення та підтримки здоров'я дошкільників вмотивовують зробити заняття з фізичної культури та інші форми фізичного виховання захоплюючими, неповторними, сучасними, щоб діти з посмішкою заходили до зали, бо знають, що на них чекає цікава подорож.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досвід роботи з дошкільниками щодо збереження та зміцнення їх здоров'я переконує, що традиційні заняття не дуже подобаються малюкам, тому в освітній процес слід упроваджувати на заняттях ігрові методи та прийоми здоров'язбережувальних технологій, які підвищують довільну увагу дітей, викликають позитивні емоції та дають можливість поєднати фізичний розвиток дітей з формуванням у них базових компетентностей.

Подальші практичні дослідження будуть спрямовані на пошуки можливості збільшення та урізноманітнення здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Бейба Л. Від руху до здоров'я. На допомогу вихователям дитячих садочків, вчителям молодших класів та батькам. Дрогобич : КОЛО, 2000. 40 с.

3. Івахно О. П. Використання здоров'яформуючих технологій у сучасному дошкільному навчальному закладі для дітей загального розвитку. 2008. Вип. 52. С. 64-70.

Наталія Влезько,

вихователь 1 категорії.

Сумський дошкільний навчальний заклад

(ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради,

Сумська область.

Vlezko.nata@gmail.com

НЕТРАДИЦІЙНІ ПРИЙОМИ РОБОТИ З КАЗКОЮ У ВИХОВАННІ Й РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті окреслені педагогічні можливості казки у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку; наведені практичні нетрадиційні прийоми роботи з казкою, як сучасною технологією роботи з дітьми дошкільного віку в освітньому процесі.*

***Ключові слова:** казка, технологія роботи з казкою, нетрадиційні прийоми роботи з казкою, соціалізація дошкільників.*

***Постановка проблеми.** Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти передбачають орієнтацію на особистість дитини, на її здатність контактувати з соціумом, бути його рівноправною часткою, на створення сприятливих умов для формування творчих, інтелектуальних та пізнавальних здібностей дитини. Важливим засобом реалізації таких завдань фахівці з дошкільної освіти вважають казку.*

Виховання та розвиток дошкільників казкою безпосередньо пов'язані з оптимізацією процесу їх художньо-мовленнєвої діяльності, розвитку емоційної сфери і творчого потенціалу дитини. Зокрема, розвиток емоційної сфери є важливою складовою психічного розвитку

дошкільнят, і має не аби яке значення в сьгоднішніх кризових умовах життя дітей дошкільного віку. Відтак, вихователі перебувають у пошуку цікавих знахідок щодо ефективних методів і прийомів роботи з казкою у освітньому процесі.

Аналіз актуальних публікацій. Психологічні дослідження із різних питань розвитку дітей дошкільного віку (Б. Баєв, Г. Костюк, А. Маркова, І. Синиця та ін.) вказували на позитивний емоційний заряд, що несе в собі казка, її здатність викликати позитивні емоції, які виявляються в подальших діях, розповідях, іграх, малюнках дітей.

Українські науковці Л. Терлецька, Т. Яценко, Д. Арановська-Дубовис, О. Вознесенська, М. Забродський, Є. Заїка, О. Мартиненко, Р. Ткач ґрунтовно вивчають теоретичні та практичні аспекти роботи з казкою, її впровадження в індивідуальну та групову роботу дітей дошкільного віку.

Народна казка та її педагогічні можливості стали предметом уваги українських педагогів та методистів. Так, велику увагу казкам як жанрові творчості та засобу виховання дітей приділяли Н. Бібко, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, М. Кубинський, Г. Олійник, С. Тищенко, Г. Чуйко та ін.

К. Крутій та Н. Маковецька висвітлювали можливості застосування казки в поєднанні з іншими традиційними методами у процесі оздоровлення дітей дошкільного віку. Питання гармонійного розвитку дошкільників через казку вивчала М. Юрченко [6], специфікою нетрадиційної роботи з казкою займалися М. Кулик [1], Л. Фесюкова [4].

Метою статті є розкриття особливостей виховання й розвитку дошкільників нетрадиційними прийоми роботи з казкою.

Виклад основного змісту статті. Сучасні умови виховання й розвитку дітей дошкільного віку є проблемними для їх повноцінної соціалізації. Під соціалізацією особистості в дошкільному дитинстві розуміють процес становлення дитячої особистості у взаємодії із соціальним оточенням, результату входження в світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного світу. Соціально компетентна дитина має розвинену потребу в контактах з іншими дітьми та дорослими, соціально вмотивованій спільній діяльності, вона здатна регулювати власну поведінку та дії, їй притаманні моральні почуття (співрадість, співпереживання тощо) [3, с. 18].

Оскільки у сучасних дошкільнят наразі обмежена взаємодія у соціальному просторі (театр, кінотеатр, виставки, гуртки тощо), то

надзвичайно важливим є розширення прийомів, методів і технологій, які безпосередньо сприятимуть їх ефективній соціалізації.

Саме казку вважаємо найбільш доцільним інструментом соціалізації дошкільника. Казки при наявності багатого і різноманітного змісту, відзначаються великою простотою і дохідливістю розповіді, майстерним розгортанням сюжету, емоційною силою, яскравою образністю і барвистою мовою [5, с. 9]. Тому казки користуються популярністю серед дітей. Маючи значну силу впливу на них, казка сприяє формуванню їх характеру, високих моральних якостей, збагаченню їх кругозору.

Велике значення мають казки і для художнього виховання дітей. Вони сприяють виробленню у них глибоких сприймань, почуттів, адже слухаючи казку, вони часто хвилюються, радіють або непокоються, напружено стежать за подіями. Велике педагогічне значення має і образність казок, велика поетична сила описів і картин природи.

Проте, завжди слід пам'ятати про педагогічний відбір казок: найцінніша казка не справить великого враження і не дасть бажаного педагогічного ефекту, якщо діти її не розуміють, коли мова або сюжет складні, малодоступні для дітей певного віку. Казки повинні сприяти формуванню у дітей позитивних якостей, тому непридатні ті з них, які можуть викликати почуття страху, забобонність, пасивність, грубість та інші негативні риси. Не слід також переобтяжувати маленьких дітей розповідями великої кількості казок [3, с. 19].

Для того, щоб допомогти дітям побачити казку у новому ракурсі, дати поштовх для розкриття творчих здібностей, уяви, фантазії, насамперед, варто скласти систему роботи з казкою починаючи у молодшій групі, а потім і у інших вікових групах, виготовити наочні посібники, дидактичні ігри з різних розділів програми з використанням сюжетів знайомих казок; створити у груповій кімнаті умови, які б сприяли розвитку творчих здібностей дітей.

Чудовим доповненням традиційних прийомів роботи з казкою для сучасних дошкільників стали нетрадиційні прийоми роботи з казкою, які об'єднала у ефективну технологію роботи з казкою Л. Фесюкова [4]. Науковець-практик з дошкільної освіти рекомендує працювати з казкою за такою схемою:

1. Назва казки.
2. Моральний урок. Виховання добрих почуттів.
3. Мовленнєва зарядка.
4. Розвиток мислення та уяви.

5. Казка і математика.
6. Казка і екологія.
7. Казка розвиває руки [4, с. 37].

Ця технологія базується на оригінальній системі роботи з казкою, але вона розрахована на старший дошкільний вік. Тому доцільно адаптувати її для застосування у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку. Так у «мовленнєвій зарядці» не завжди можливо підібрати прислів'я, зрозуміле за змістом малюкам, тому можна пропонувати дітям звуконаслідування, чистомовки, потішки, забавлянки.

Доцільними у роботі з казкою вважаємо прийоми, у яких мова дітей супроводжується рухом рук. Супровід дій дитини словами сприяє мимовільному навчанню її умінню вслуховуватися в звуки мови, уловлювати її ритм, окремі звукосполучення і поступово розуміти їх зміст. Чим більше дрібних і складних рухів пальцями виконується, тим більше ділянок мозку включається в роботу [2, с. 11]. Тому доречним буде залучення дітей до розігрування сюжету знайомої народної казки. Діти з задоволенням перетворюються в улюблених героїв, намагаються передати емоційний стан персонажа за допомогою слів, міміки, жестів. У процесі розігрування діти змушені говорити, а це в свою чергу розвиває зв'язне і творче мовлення дошкільника. Також гарним поєднанням мовлення і рухів може бути театралізована діяльність за сюжетом улюблених казок. «Гра в театр» розвиває не тільки мовлення дитини (монологічне і діалогічне), але ще й сприяє формуванню навичок комунікації.

Для ефективної роботи дошкільників з казкою нами були обрані нетрадиційні прийоми роботи з казкою на основі авторської технології виховання казкою Л. Фесюкової [4]. Такі нетрадиційні прийоми роботи з казкою дозволяють більш широко та різнопланово використовувати улюблені дітьми тексти. Серед них такі, як:

- знайомі герої в нових обставинах;
- колаж казок;
- казка від лічилки;
- рятувальні ситуації в казках;
- казки про фантастичні країни;
- від точок до казок та інші.

Така технологія роботи з казкою є цікавою і доступною для дітей дошкільного віку. Ми вчимося придумувати казку про персонажів казок, здавалося б, не поєднаних один з одним, ось тут у дітей і розвивається цікавість та гнучкість думки і вміння приймати

нестандартні рішення. Але треба врахувати, що робота з казкою, яка здійснюється на заняттях і яка спрямована на розвиток дошкільників, зокрема розвиток мовлення, має починатися з найпростіших і доступніших видів мовленнєвої діяльності, таких як прослуховування казок, надалі бесіда та розповідь за казкою.

Успіх заняття для дітей молодшого дошкільного віку, на якому здійснюється робота з казкою за нетрадиційними методами, насамперед, залежить від створеної яскравої захоплюючої атмосфери. Тому чим молодші діти, тим більш діяльним й наочним мусить бути сприйняття казки. Так, у молодшій групі ефективно можна використати такий метод роботи з казкою, як *складання казок за схемами*. Робота з простими схематичними зображеннями цілком доступна у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку. Спочатку пояснюємо дітям, що будь-який предмет, подію можна зобразити схематично, що люди часто користуються знаками-символами, наприклад, дорожні знаки, умовні зображення на дверях приміщень, на вулиці тощо. Пропонуємо дошкільнятам разом схематично зобразити сонечко, хмарку, дощ, дерево, дівчинку та інше, потім пропонуємо зробити це самостійно і знайомимо дітей із різними варіантами схематичних зображень, які у них вийшли. За схемами пропонуємо дітям відгадати і розповісти казку. Наприклад, «Курочка Ряба», «Ріпка».

Завдяки казці діти починають усвідомлювати головні істини людського життя, засвоювати основи моралі, за законами якої їм доведеться виживати в різних життєвих ситуаціях. Та сама добре знайома «Ріпка», на перший погляд проста і безхитрісна, переходить від покоління до покоління, її читають, переказують, малюють, ліплять, показують в театрі. Але в ній закладено велику цінність. В казці «Ріпка» діти вперше, можливо навіть не підозрюючи, просліджують закінченість результату зусиль людини. Ця казка – це міцна, добре вибудована і вивірена «схема дій», найпростіша «схема життя», відповідно до якої тільки спільними зусиллями можна «витягнути ріпку» [1, с. 13].

Такі короткі казки як «Колобок», «Курочка ряба», «Півник та бобове зернятко» можуть бути першим уроком розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку, першим прикладом формули людського життя, формули, відповідно до якої доброта – це добре, а злість – погано, допомога самого маленького може вирішити важливу справу, а звичайне яйце – краще золотого.

У ході занять з дітьми щодо розвитку мовлення казкою використовуємо наочні засоби (іграшки, картинки, ілюстрації), що

дають можливість дітям краще запам'ятовувати, розвивають спостережливість, увагу, уяву і активізують розумову й мовленнєву діяльність.

Щоб підвести малюків до творчої роботи з казкою (зміна одного казкового героя іншим, придумування іншого кінця казки чи іншого варіанту казки тощо) використовуємо такий метод, як *розігрування казки за допомогою заміників*. Наприклад, щоб розіграти казку «Рукавичка», виготовили паперові кружки, що розрізаються за кольором та розміром (мишка та вовк – сірі кружки, але мишка – зовсім маленький, а вовк – великий; жабка – зелений кружок, трохи більший за мишку тощо. Рукавичка – великий круг, зображений на аркуші паперу).

Використовуючи даний метод, працюємо в такій послідовності:

1. Ознайомлення з казкою і заміниками.
2. Вихователь читає казку, а дитина розігрує її. (Ось до рукавички підходить лисичка (оранжевий кружок), запитує: «Хто, хто в рукавичці живе?» Їй відповідають мишка, жабка, зайчик (дитина щоразу піднімає відповідний кружок).
3. «Згадування» уривків із казки. Вихователь за допомогою заміників розігрує якусь сценку із казки, а дитина повинна відгадати її і розповісти.
4. Показ дитиною уривка з казки з одночасним розповіданням його.
5. Допридумування нових варіантів чи епізодів казки за допомогою введення нових заміників.

Зазначимо, що існує низка ігор для покращення техніки складання розповіді. За їх допомогою можна значно урізноманітнити процес складання казки. Наприклад, під час гри діти з мішечка дістають іграшку або якийсь інший предмет і складають розповідь чи історію про них, відштовхуючись від слова на картці з намальованим предметом.

Для розвитку уяви дітей, уміння використовувати свій – хай поки що не великий – життєвий досвід застосовуємо ігри з пальчиками, психогімнастику, інсценування та драматизацію, вправи з емпатії. Допомагають у цьому спеціальні дидактичні ігри, які ми розробили: «Який? Яка? Яке?», «Що буває?... (солодким, гострим, дерев'яним, м'яким, гірким, мокрим тощо), «Порівняння», «Що спочатку, що потім?», «Коли це буває?», «Порівняй за величиною», «Склади казку», «Впізнай казкового героя», «Хто сховався в рукавичці?».

Варто зазначити, що оволодіння вмінням самостійно складати казки є складнішим етапом розумової діяльності дитини, адже самі діти не можуть оволодіти потрібними прийомами складання казок, цього їх треба вчити.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, нетрадиційні прийоми роботи з казкою мають невичерпний потенціал для виховання і розвитку особистості дошкільника. Їх застосування в освітньому процесі допомагає дітям правильно будувати діалоги, впливає на розвиток пам'яті, зв'язного логічного мовлення, роблять мову дітей емоційною, образною, красивою, а також є ефективним засобом соціалізації дошкільників.

Подальші дослідження ефективності застосування нетрадиційних прийомів роботи з казкою вбачаємо у збільшенні можливостей психологічної підтримки дітей дошкільного віку в сучасних умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулик М. Нетрадиційна робота з казкою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 2. С. 14-15.
2. Маліновська Н. Формування мовленнєвої компетенції засобами казки. *Дитячий садок*. 2011. № 11. С. 10-13.
3. Садовненко С. Виховання народною казкою : методичний посібник. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Фесюкова Л. Б. Виховання казкою. Харків : Фоліо АСТ, 2000. 464 с.
5. Чернишова Л. Поміркуємо над казкою. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 2. С. 9-16.
6. Юрченко М. Гармонійно розвиваємо дошкільника через казку. *БВДС*. 2004. № 9. С. 51-53.

Марина Ємельяненко,
викладачка музично-теоретичних дисциплін,
спеціаліст вищої категорії.
Комунальний заклад Сумської обласної ради
«Сумський фаховий коледж
мистецтв і культури імені Д. С. Бортнянського»
zrolmaryna@gmail.com
Відеозапис доповіді: <https://youtu.be/zdpw9Q9ta-4>

ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ТЕОРІЯ МУЗИКИ» В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ:

РОЛЬ РОБОЧИХ ЗОШИТІВ

У ЗМІШАНИЙ / ДИСТАНЦІЙНІЙ ФОРМАХ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто проблему викладання навчальної дисципліни «Теорія музики» в сучасних умовах. У результаті застосування теоретичних та аналітичних методів дослідження конкретизуються способи вирішення проблеми викладання дисципліни

«Теорія музики». На прикладах авторських робочих зошитів пропонуються форми та методи роботи.

Ключові слова: теорія музики, авторські робочі зошити, робочі зошити з теорії музики, проблеми викладання теорії музики, сучасні методи викладання.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес зазнає значних змін та дедалі більше адаптується до технологічних змін, зокрема через впровадження змішаного та дистанційного навчання, що особливо актуально в умовах швидкого розвитку цифрових технологій. З огляду на розвиток технологій і зміни в освітньому середовищі, важливо адаптувати традиційні методи навчання до нових форматів. Усе це зумовило необхідність переогляду та вдосконалення методики викладання теоретичних дисциплін, таких як «Теорія музики», з метою стимулювання до активнішого використання цифрових інструментів. Тому головним рішенням проблеми вивчення курсу в сучасних умовах викладання стало створення робочих зошитів з дисципліни «Теорія музики» для студентів денної форми навчання освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр», галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 025 «Музичне мистецтво» на основі відповідної Навчальної програми. Робочі зошити з теорії музики можна використовувати в друкованому й електронному варіантах.

Аналіз актуальних публікацій. Проблема викладання теорії музики та інших музично-теоретичних дисциплін у сучасних умовах наразі є досить поширеною серед українських музикознавців та науковців. Так, проблеми і переваги онлайн-викладання музично-історичних дисциплін розглядає Л. Кияновська (Львів), завдання для поточного контролю з дисципліни «Теорія музики» розробила Ю. Юдіна (Мелітополь); проблему використання комп'ютерних технологій у викладанні музично-теоретичних дисциплін досліджує К. Черевко (Львів), новітні навчально-аналітичні алгоритми викладання музично-теоретичних та музично-історичних дисциплін розглядає М. Ярکا (Дрогобич). Незважаючи на велику кількість схожих досліджень, питання ролі робочих зошитів, як і самі робочі зошити, з теорії музики не представлені. У цьому й заключається наукова новизна статті.

Мета статті полягає в дослідженні та обґрунтуванні ефективності використання робочих зошитів як важливого інструменту в процесі навчання дисципліни «Теорії музики» в нових освітніх

умовах. Завдання включають:

1. Визначення ролі робочих зошитів з теорії музики у різних формах викладання: забезпеченні інтерактивного та самостійного навчання.

2. Розробка методичних рекомендацій щодо використання робочих зошитів для оптимізації навчання у змішаних та дистанційних умовах.

3. Оцінка результатів використання робочих зошитів у підвищенні успішності та мотивації студентів.

Виклад основного змісту статті. Навчальна дисципліна «Теорія музики» – перший з предметів музично-теоретичного циклу, що вивчає елементи музичної мови (лади, інтервали, акорди, явища альтерації, метроритму), а також знайомить з особливостями мелодії, музичних складів і фактури, типами тональних сполучень та основними музичними формами.

Курс надзвичайно об'ємний оскільки він вивчається в музичному коледжі лише протягом одного року на першому курсі навчання. Тому було розділено всі теми курсу на два робочих зошити. Це було зроблено з логічним поділом викладання навчальної дисципліни на два навчальних семестри.

Поруч з авторськими в робочі зошити включені завдання та тексти лекцій з навчальних посібників наступних українських сучасних провідних авторів теоретиків та музикознавців: М. Калашник, Т. Крижановської та Т. Лосевої, О. Серової, Г. Смаглій і Л. Маловик, О. Ярошенко та оглядово інших. Залучення текстів та завдань цих авторів дозволяє не лише структурувати навчальний матеріал, але й забезпечити його актуальність відповідно до сучасних тенденцій у музичній освіті. Це дає студентам можливість ознайомитися з різними підходами до викладання теорії музики, а також забезпечує різноманіття методичних прийомів. У зошитах запропоновані:

- конспекти лекцій з теорії музики із завданнями та нотними прикладами, ілюстраціями, таблицями;
- QR-коди з посиланнями на аудіо- та відеоприклад з тем та іншими додатками, а в електронному варіанті – це активні посилання;
- питання для обмірковування;
- практичні аудиторні та домашні завдання для самоконтролю з тем змістових модулів курсу;
- завдання на фортепіано (секвенції, послідовності й інші ігрові форми);

– різноманітні творчі завдання.

Конспекти лекцій у робочих зошитах запропоновані з пропусками, завданнями та нотними прикладами. У кожній темі пропущені деякі фрагменти визначень понять, закінчення фраз, що надають змогу студентам самостійно доповнювати матеріал. Написання повного розгорнутого конспекту займає досить багато часу, а повністю готовий конспект не спонукає до дії студента, тому саме завдання на заповнення пропусків у готовому конспекті допомагають глибше зрозуміти та запам'ятати музичні терміни, поняття та правила.

Складний теоретичний матеріал завжди підтримується ілюстраціями, що сприяють візуалізації та кращому засвоєнню понять. Ілюстрації у вигляді нотних прикладів, графічних схем, таблиць допомагають студентам краще зрозуміти абстрактні поняття, візуалізувати складні музичні процеси, аналізувати музичні твори, забезпечити інтерактивне навчання та підтримувати пам'ять. Ілюстрації надаються до кожної теми. Такі візуальні матеріали особливо важливі в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Використання великої кількості різноманітних таблиць у викладанні теорії музики має важливе значення для зорового запам'ятовування та систематизації інформації. Таблиці сприяють структуруванню матеріалу, який стає більш зрозумілим та сприяють зоровому сприйняттю, запам'ятовуванню, легкості в опрацюванні матеріалу, дозволяють швидко орієнтуватися в теоретичному матеріалі, знаходити ключові поняття та порівнювати їх.

Використання нотних прикладів є ключовим елементом у викладанні теорії музики, оскільки вони дозволяють студентам практично застосовувати теоретичні знання. Це й приклади побудови ладів, інтервалів, акордів, типи мелодії і фактури, приклади в музичних творів, фрагменти розшифровки орнаментики та мелізмів тощо. Нотні приклади також інтегровані в завдання для самостійного аналізу та практичних завдань. Студенти розбирають гармонічні послідовності, мелодичні, ритмічні, ладотональні особливості конкретного фрагменту, що сприяє кращому розумінню матеріалу. До кожної теми пропонуються фрагменти для гри на фортепіано та завдання відповідно до пройденої теми навчальної дисципліни, наприклад, визначити модуляції та тональні плани, знайти неакордові звуки, знати певні інтервали, акорди, додавати до мелодії подані інтервали, визначити вид енгармонізму, тощо.

Використання QR-кодів у робочих зошитах «Теорії музики» є сучасним та ефективним інструментом, який значно підвищує

інтерактивність і доступність матеріалів для студентів. QR-коди з посиланнями на аудіо- та відеоприклади, а також інші додатки, розміщені в лекційних матеріалах, практичних завданнях і додатках, забезпечують такі переваги:

- доступ до мультимедійних матеріалів: студенти можуть швидко отримати доступ до аудіо- та відеофрагментів, що демонструють приклади музичних творів, їх виконання, аналіз або пояснення в онлайн-форматі;

- практичне засвоєння теорії: можливість відразу після вивчення теоретичного матеріалу переглянути відео чи прослухати музичні фрагменти;

- додаткові ресурси: QR-коди також містять посилання на додаткові навчальні матеріали, такі як інтерактивні завдання, тести, нотні архіви. Це надає доступ до широкого спектру ресурсів для самостійного вивчення;

- мобільність: QR-коди можна використовувати будь-де і будь-коли, що сприяє гнучкості в навчальному процесі.

В електронному зошиті просто натиснути на QR-код, після чого одразу відкривається нова сторінка в інтернет-браузері. Для користування QR-кодами в друкованих зошитах та в їх електронних варіантах необхідно навести камеру телефона чи планшета на QR-код, натиснути посилання «відкрити в Chrome» й автоматично відбудеться перенесення за посиланням на обране відео.

Для музичних прикладів підібрано багато зразків музики різних епох: від бароко до композицій ХХ ст. Особливо студенти люблять знайомитись з сучасною музикою, тому є багато QR-кодів з посиланням на твори М. Скорика, Дж. Крама, А. Пярта, Ч. Айвза, Н. Ма, М. Зроль, Я. Олексіва та інших.

Питання для обмірковування для самоконтролю в кінці кожної теми відіграють важливу роль у процесі навчання. Вони спрямовані на закріплення матеріалу, допомагають узагальнити теоретичні знання. Відповіді на ці питання вимагають від них активного залучення й поглибленого розуміння матеріалу.

Наступний надзвичайно важливий компонент робочих зошитів з теорії музики – підготовлені практичні аудиторні та домашні завдання з тем змістових модулів курсу. Вони звільняють викладачів від необхідності створювати нові вправи на кожне заняття, дозволяючи більше часу присвячувати поясненням і взаємодії зі студентами. Для студентів це означає чітку структуру й зрозумілі завдання для

виконання аудиторно та в якості домашніх.

До практичних завдань можемо віднести: побудову окремих елементів музичної мови, визначення та розв'язання за потреби вже побудованих елементів, встановлення відповідностей, пошукова обов'язкова робота – знайти приклади до кожної теми. Це також завдання на енгармонічні заміни, заповнення таблиць, вправи з аналізу гармонічних послідовностей, розв'язування задач з ритму, мелодики, розв'язання задач, виправлення помилок в будові чи визначенні тональностей, ребуси та багато інших цікавих завдань, відповідних поставленим задачам конкретної теми та змістовного модулю.

Завдання на фортепіано, такі як секвенції, послідовності та інші ігрові форми забезпечують практичне застосування теоретичних знань і розвиток музичних навичок. Особливо важливо дати зрозуміти студенту важливість даних форм роботи, тому необхідно зацікавити. Окрім традиційних завдань на фортепіано, пропонуються ігрові форми роботи – це гра конкретних елементів, які вивчаються в конкретній темі. Якщо це тема «Ключі До», то завдання з листа грати на фортепіано окремі звуки та мелодії в різних ключах. Завдання до теми «Знаки скорочення нотного письма та мелізми» – грати фрагменти творів, розшифровуючи знаки скорочення нотного письма та мелізми, до теми «Лад. Тональність» – виконання мелодії в різних тональностях та виконання мелодії за поданими ступенями. При вивчанні теми «Лади народної музики» пропонується грати музичні приклади з творів композиторів і визначати лади.

Окрім традиційних практичних вправ у робочих зошитах представлені творчі завдання, спрямовані на виявлення та розкриття творчих здібностей, розвиток креативного мислення та музичного вираження студентів. Через творчі завдання студентам вчать застосовувати теоретичні знання на практиці, створюючи мелодії або навіть цілі твори. Виконання таких завдань допомагає студентам відшукати власне музичне вираження, розвивати свою індивідуальність. Мова йде про творчі вправи на доскладання мелодій та фраз, завдання на імпровізацію, завдання на гру в різних типах фактури.

Також це доскладання акомпанементу до сучасних популярних мелодій чи пісень, створення та гра послідовностей в заданій фактурі, написання невеликих музичних творів на музичну тему або у стилі. Для зручності виконання творчих завдань в конспекті та в додатках пропонується авторський словник фактурних формул акомпанементу, яким можна користуватися за активним посиланням QR-коду.

Додатки в кінці кожного робочого зошита грають важливу роль у швидкому й легкому доступі найважливішої вивченої інформації. Всього налічуються 9 додатків: «Лади», «Інтервали», «Акорди», «План аналізу періоду як найпростішої музичної форми», «План аналізу музичного твору (або його фрагменту)», «Приклад музично-теоретичного аналізу музичного твору», «Емоційна характеристика музики», «Словник музичних термінів», «Посилання у вигляді QR-кодів на підручники з теорії музики та українських авторів для самостійного опрацювання додаткового матеріалу та інші корисні посилання».

До того ж, на багатьох сторінках представлені картинки, музичні жарти – меми. Елементи смішних картинок розвантажують напружений мозок студента під час засвоєння складних тем курсу та налаштовують на позитивний настрій. Коли навчальний процес супроводжується позитивними емоціями, студенти більш охоче займаються, що позитивно впливає на їхнє засвоєння матеріалу.

Вже з минулого навчального року, представлені робочі зошити були включені в роботу викладання теорії музики серед студентів 1 курсу. Результати та здобутки студентів перевершили очікування. Зважаючи на відгуки студентів, можна стверджувати, що вони відзначають економію часу під час написання конспекту та пошуку практичних завдань на кожен урок серед великої кількості літератури; їм цікаво переглянути, послухати, проаналізувати, оцінити та закріпити музично-теоретичний матеріал, який подається в ілюстраціях нотного тексту в конспекті та у вигляді QR-кодів, що мають посилання на аудіо та нотні відео музичних творів, підібрані серед кращих прикладів композицій провідних українських та зарубіжних композиторів різних епох (від епохи бароко до XXI століття).

Окремий інтерес студенти проявляють до смішних картинок – музичних мемів, так як вони налаштовують їх на позитивний лад, дають можливість мозку відпочити від теоретичного складного матеріалу та допомагають студенту відчути себе на одній хвилині з викладачем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що роль робочих зошитів у навчанні «Теорії музики» в сучасних освітніх умовах полягає в наступному: сконструйованість та відповідність до всіх вимог Навчальної програми та Робочої програми з дисципліни; зручність використання для очної, змішаної та дистанційної форми навчання; доступність подання теоретичної інформації; економія ресурсів на переписування повного об'єму конспектів лекцій та переписування

практичних вправ у зошит; мультимедійні матеріали: аудіо, відео та інтерактивні вправи за QR-кодами значно підвищує інтерес до навчання; завдяки гнучкості зошитів можна адаптувати завдання під рівень знань та інтереси кожного студента; студенти можуть працювати з матеріалами в зручний для них час, що особливо актуально в умовах як і очного, так і змішаного та дистанційного навчання.

Таким чином, впровадження робочих зошитів у процес викладання теорії музики сприяє глибшому засвоєнню знань, підвищенню мотивації та ефективності навчання, особливо в умовах змішаного або дистанційного формату. Також важливим є створення інтерактивних навчальних матеріалів, організації відеоконференцій та інших форм віддаленої комунікації для забезпечення продуктивного навчання, спілкування учасників навчального процесу та застосування специфічних методів, спрямованих на ефективне навчання, які полегшують спосіб вивчення складної та об'ємної дисципліни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Л. Кияновська. Онлайн-викладання музично-історичних дисциплін: проблеми і переваги. *Актуальні питання викладання музично-теоретичних та музичноісторичних дисциплін* : матеріали VI Міжнародної науково-методичної конференції, кафедра теорії музики, кафедра історії музики. Львів : ЛНМА імені М. В. Лисенка, 2021. 188 с.
2. Крижановська Т. І., Лосєва Т. Ю. Теорія музики. Навчально-методичний посібник для студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Рівне, 2008. 164 с.
3. Смаглій Г. А. Теорія музики : підруч. для навч. закл. освіти, культури і мистецтв. Харків : Ранок, 2013. 392 с.
4. Смаглій Г. А., Маловик Л. В. Основи теорії музики : підручник для навчальних закладів освіти, культури і мистецтв. 3 вид., перероб. і доп. Харків : Факт, 2005. 384 с.

Тетяна Жук,

вихователь вищої категорії.

Сумський дошкільний навчальний заклад

(ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради,

Сумська область.

tatuana1234@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ КОРЕКТУРНИХ ТАБЛИЦЬ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті здійснено аналіз можливостей коректурних таблиць та дидактичних рамок у розвитку дітей з

порушеннями мовлення; наведено практичні приклади їх використання у системній роботі щодо розвитку дітей з порушеннями мовлення; подано приклади дидактичних вправ та ігор для роботи з коректурними таблицями.

Ключові слова: *розвиток, порушення мовлення, коректурні таблиці, дидактичні рамки, вправи, ігри.*

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес в дошкільній освіті потребує забезпечення для дітей не тільки безпечних умов освітньої взаємодії але й здорового, комфортного та розвивального освітнього середовища. Що надасть можливість максимально розвивати активну мислительну діяльність, пізнавальні інтереси, вчити дитину-дошкільника творчо, нешаблонно мислити, сприяти розвитку її креативності та життєво важливих компетентностей.

Ефективними засобами активного розвитку дошкільників, формування у них базових компетентностей стали наразі сучасні педагогічні технології, які масштабно застосовують вихователі закладів дошкільної освіти. Питання застосування існуючих педагогічних технологій в умовах змішаного і дистанційного формату дошкільної освіти активізує професійні пошуки та дослідження вихователів закладів дошкільної освіти.

Аналіз актуальних публікацій. Можливості впровадження педагогічних технологій в дошкільному закладі стало об'єктом дослідження таких науковців-практиків як І. Дичківська, Л. Фесюкова та ін.

Питання щодо формування пізнавальної активності у дошкільників з'ясовували І. Литвиненко, С. Ладивір, Л. Мар'яненко, Т. Ткачук та ін.

Активно досліджується широкий спектр використання коректурних таблиць у розвитку дошкільників. Зокрема, у інформаційно-ігровій творчості дітей (Н. Гавриш) [4], як стимул пізнавальної активності дошкільників (О. Безсонова) [1].

Дидактичні можливості коректурних таблиць у сучасному занятті у закладі дошкільної освіти з дітьми дошкільного віку з'ясовували Н. Гавриш, О. Лінник, Н. Губанова [5] та ін. Розроблені методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць у роботі з дошкільниками (Н. Гавриш, О. Безсонова).

Існуючі теоретичні і практичні дослідження щодо застосування коректурних таблиць у розвитку дітей дошкільного віку дають можливість адаптувати накопичений досвід у роботі з дітьми з

особливими освітніми потребами, зокрема з дітьми з порушеннями мовлення.

Мета статті полягає у аналізі можливостей використання коректурних таблиць у роботі з дітьми з порушеннями мовлення в сучасних умовах.

Виклад основного змісту статті. Період дошкілля є надзвичайно значущим у розвитку дітей дошкільного віку. У цей період важливо навчити сучасну дитину самостійно орієнтуватись в інформації та вміти її використовувати. Необхідним є також розвиток пізнавальних, інтелектуальних, мовленнєвих навичок дошкільників, формування у них математичних умінь, уміння орієнтуватися у просторі. Такі аспекти розвитку дошкільників дозволяє забезпечити робота з предметними коректурними таблицями, які розроблені науковцем-практиком дошкільної освіти Н. Гавриш [3; 4]. За допомогою коректурних таблиць розвивається також і креативність дошкільників, як базова якість їх інтелектуального і мовленнєвого розвитку.

Зазначені аспекти розвитку дошкільників у процесі використання коректурних таблиць зумовили їх адаптацію у системну роботу з дітьми з мовленнєвими порушеннями, яка здійснюється у логопедичній групі «Веснянка» Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради. Така освітня діяльність потребувала широкого життєвого простору для дошкільників, включення їх у різні види продуктивної діяльності, надання достатньої свободи дій. Також завданням вихователя стало створення сприятливих умов стимулювання і спрямування розвитку особистості кожної дитини у групі.

Запроваджені у роботу з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями коректурні таблиці розроблені у вигляді інформаційно-ігрового поля з різною кількістю клітинок (від 9 до 25), заповнених предметними картинками (цифрами або буквами; цифрами і буквами; символами чи знаками, геометричними фігурами). Картинки добираються за змістом тематично. Тематична палітра коректурних таблиць може бути досить широкою. Вона майже не змінюється в різних вікових групах, розширюється лише змістове наповнення та урізноманітнюються зв'язки між елементами теми [1, с. 63]. Скажімо, тема «Овочі та фрукти» для молодших дошкільників, а для старших дошкільників тему можна розширити взявши узагальнююче поняття «Осінь», які розширено ще й такими підтемами: осінні роботи, підготовка тварин до зими тощо.

Робота по формуванню мовлення дітей має найважливіше значення в загальній системі роботи з дітьми. Це визначається, перш за все, провідною роллю зв'язного мовлення в навчанні дітей старшого дошкільного віку [5, с. 17]. Тому коректурні таблиці використовуємо в різних форматах життєдіяльності дітей – не лише у спільній партнерській діяльності з дорослими, а й під час спеціально організованої освітньої діяльності. Цьому сприяє запропонована **система практичних вправ** з використанням коректурних таблиць та дидактичних рамок для дітей з порушенням мовлення, яку ефективно використовуємо в процесі спеціального, корекційно-розвиваючого виховання і навчання. Наприклад, у процесі роботи з коректурною таблицею «Посуд», працюємо з цілим комплексом вправ на класифікацію, що дозволяє в ігровій формі вправляти дітей у групуванні предметів за певною ознакою: за матеріалом; за призначенням; сучасне; стародавнє.

Прикладом таких вправ є вправа «Знайди подібне», мета якої вчити порівнювати предмети за аналогічними ознаками; вправа «Відгадай, про що кажу», мета якої стимулювати мовну активність, уміння встановлювати зв'язок між ознаками предметів і явищ, порівнювати за даною ознакою.

Доцільним у розвитку дітей з порушенням мовлення є також комплекс дидактичних розвивальних ігор, організованих на основі роботи з коректурними таблицями. Прикладом таких ігор є ігри для розвитку пізнавальної діяльності дітей (гра «Що до чого підходить?», «Відшукай будиночок», «Загадкові знаки», Гра «Порівняй за величиною» тощо). Обов'язково застосовуємо мовленнєво-творчі ігри, які сприяють розвитку фантазії дошкільників, активізації їх мовлення, логічного мислення, дають дітям змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, утворювати сюжетні лінії на основі опорних слів. Прикладом таких ігор є такі ігри як «Складаємо історію за картинками»,

Варто зазначити, що такі ігри можна проводити як на занятті, так й під час самостійної пізнавальної діяльності дітей. На початку заняття як спосіб:

- привернути увагу дітей;
- зацікавити темою обговорення;
- налаштувати на робочий лад;
- актуалізувати знання дітей відповідно до теми заняття.

В основній частині заняття як засіб:

- розвитку уваги та інших мисленнєвих процесів;
- активізації мовлення й мислення дітей;
- систематизації та закріплення раніше набутої інформації;
- поглиблення уявлень і знань;
- підвищення працездатності, підтримки й розвитку пізнавального інтересу;
- соціо-ігровий метод об'єднання дітей на виконання різноманітних завдань і вправ;
- забезпечення взаємодії та спілкування дітей у процесі парної, групової, командної роботи.

У заключній частині заняття з метою:

- закріплення отриманих на занятті знань;
- підтримки рівня пізнавальної активності та спонукати до самостійного пізнання за межами заняття [4, с. 31].

Головним при цьому має стати принцип проблематизації інформаційного поля заняття [2, с. 18]. Тому дітям не розкриваємо істину в готовому вигляді, а лише створюємо умови, за яких діти вчаться знаходити її самостійно. Це дає змогу не лише активізувати пізнавальні процеси, а й наблизити дітей до тематичного кола питань, над яким працює група. Так, у процесі проживання теми «Мандрівники» використовуємо коректурну таблицю «Транспорт», яка стала опорою при закріпленні й уточненні знань дітей, при моделюванні проблемної ситуації та виконанні мовленнєво-творчого завдання.

Під час занять дуже важливо стимулювати виникнення діалогу між дітьми та схвалювати їхні намагання ставити запитання одне одному. При цьому запитання, які дорослий ставить дітям, мають стимулювати їх до розмірковувань, пошуку об'єктів, існуючих залежностей та взаємозв'язки між ознаками й функціями предметів, особливостями їх застосування тощо.

У практичній частині заняття, як і в самостійній пізнавальній діяльності, доцільно організувати роботу з коректурними таблицями як роздатковим матеріалом, з яким діти працюватимуть підгрупами. Тому залучаємо дітей до спільної партнерської діяльності, в якій вони могли б застосувати отримані знання та вміння, закріплюючи їх. Час від часу таку роботу варто організувати у формі командної гри-змагання. При цьому мотивом виконання дидактичного завдання стає не пряма вказівка вихователя, а природне прагнення дітей грати і перемагати. Саме це змушує їх вслухатися, вдивлятися, швидко орієнтуватися на потрібну ознаку, властивість предмета чи об'єкта, підбрати і

групувати предмети. Граючи діти можуть використовувати різні способи пошукових дій:

- практичні (перекладання, добирання);
- розумові (обмірковування варіантів розв'язання завдання, припущення, передбачення результату).

Поза межами організованого навчання коректурні таблиці застосовуємо як своєрідну інтелектуальну гру, в якій діти змагаються поодиночі або командами на швидкість реакції, точність і широту сприйняття, збагачення словника тощо.

Зауважимо, що ефективним засобом стимулювання пізнавального інтересу у дітей дошкільного віку є не лише готові коректурні таблиці, а й так звані дидактичні рамки – розліноване на квадрати ігрове поле (наборне полотно) й набір предметних картинок-карток. У практичній роботі щодо розвитку дітей з порушеннями мовлення використовуємо комплекс дидактичних розвивальних ігор з використанням дидактичної рамки. Наприклад, працюючи з коректурною таблицею «Птахи весною» застосовуємо такі ігри як «Упізнай птаха», мета якої розвивати вміння аналізувати, робити припущення, порівнювати; «Хто куди повернувся?», мета якої формувати вміння узагальнювати, порівнювати, робити припущення, міркувати та інші.

Отже, зауважимо, що використання коректурних таблиць з дидактичними рамками є актуальним саме тому, що демонструє успішне поєднання стимулювання пізнавально-мовленнєвої активності, бажання пізнавати щось нове, розширювати свої знання з набуттям соціального досвіду дошкільника та допомагає вирішувати корекційні завдання у розвитку дітей з порушеннями мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головне, що забезпечує успіх використання коректурних таблиць у роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення – це живий інтерес дітей, радість відкриття, допитливість, мовленнєва ініціативність, задоволення від відчуття своєї інтелектуальної спроможності. Систематичне використання коректурних таблиць на заняттях забезпечує ефективний розвиток пізнавальних здібностей дошкільників. Коректурні таблиці, опрацьовані на заняттях, варто використовувати в самостійній ігровій діяльності дітей.

Подальші наукові пошуки будуть зорієнтовані на розширення та урізноманітнення дидактичних вправ та ігор на основі коректурних таблиць у роботі з дітьми з порушеннями мовлення для їх подальшої

успішної соціальної інтеграції та життєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безсонова О. Коректурні таблиці як стимул пізнавальної активності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 12. С. 60-68.
2. Вишневська І., Алексюк С. Інтегроване заняття з використанням коректурних таблиць для старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 17-25.
3. Гавриш Н. Логічні схеми для інтегрованих занять. *Дошкільне виховання*. 2005. № 12. С. 8-9.
4. Гавриш Н., Безсонова О. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Коректурні таблиці. Методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць. Київ : ВД «Слово», 2015. 256 с.
5. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навчально-методичний посібник / Зз ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

Яна Кудрявська,

вихователь другої категорії.

Сумський дошкільний навчальний заклад
(ясла-садок) № 16 «Сонечко» Сумської міської ради,

Сумська область.

kudrv43@gmail.com

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИРОДНОГО МАТЕРІАЛУ

***Анотація.** У статті висвітлюються особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку. Зазначено різновиди дидактичних сенсорних ігор як засобу розвитку дрібної моторики дітей, представлено практичний досвід розвитку дрібної моторики дітей засобами природного матеріалу у процесі створення мандал, як різновиду арт-терапії.*

***Ключові слова:** розвиток, дрібна моторика, природний матеріал, дидактична гра, мандала.*

***Постановка проблеми.** Однією з основних проблем сьогодення є створення умов для своєчасного повноцінного розвитку кожної дитини, зокрема сенсорного розвитку, як основи формування її життєвих компетентностей, прояву особистісного потенціалу дитини дошкільного віку, у функціонуючих наразі форматах організації освітнього процесу дошкільників (змішаному та дистанційному).*

Для дітей раннього віку одним із ключових компонентів їх сенсорного розвитку є розвиток дрібної моторики. Відтак, вихователі перебувають у активному пошуку ефективних технологій, форм, методів і засобів сенсорного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема

розвитку дрібної моторики та можливостей створення відповідного розвивального середовища, що здатні ефективно функціонувати у змішаному та дистанційному форматі організації освітнього процесу.

Аналіз актуальних публікацій. Відомі представники сучасної дошкільної педагогіки та психології (Р. Павелків [4], Є. Тихеєва, О. Цигипало [4] та ін.) вважають, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього віку.

Детальний аналіз особливостей сенсорного розвитку дошкільнят раннього віку здійснювали М. Кривоніс, О. Дроботій та ін.

Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-6 років досліджували І. Барташнікова, О. Барташніков та ін. Значення розвитку відчуттів і сприймань у дітей дошкільного віку у процесі їх сенсорного розвитку з'ясувала Ю. Приходько та інші.

Практичний досвід проведення занять з сенсорного виховання висвітлювала О. Половенко [3] та ін. Проте проблема сенсорного розвитку дітей раннього віку в умовах змішаного та дистанційного освітнього формату потребує детального вивчення.

Мета статті – обґрунтувати можливості використання природного матеріалу для розвитку дрібної моторики дітей раннього віку у процесі їх сенсорного розвитку.

Виклад основного змісту статті. Сформовані компетентності дитини раннього дошкільного віку за показниками освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» Програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2017) [4] безпосередньо залежать від розширених можливостей її сенсорного розвитку, насамперед дрібної моторики, що «забезпечує перцептивну, моторну й мовну активність» [4, с. 43] дошкільника. Тому вихователям надзвичайно важливо застосовувати інноваційні технології, техніки, методики, методи й прийоми для активного розвитку дрібної моторики дітей раннього дошкільного віку та створювати розвивальні умови сучасного освітнього середовища.

Інноваційні підходи до розвитку дрібної моторики дітей раннього дошкільного віку, що є одним із ключових компонентів їх сенсорного розвитку, спрямували зусилля вихователів групи раннього віку «Курчатко» Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 16 «Сонечко» на створення доступного і ефективного розвивального середовища в умовах змішаного й дистанційного форматів освітнього процесу, який безпосередньо здійснюється наразі не тільки у групових

кімнатах й приміщеннях закладу дошкільної освіти та його території, а ще й у таких освітніх середовищах як укриття до освітнє середовище вдома.

Сьогодні освітнє середовище групових кімнат, приміщень і території закладу освіти, а також, враховуючи безпекову ситуацію, укриттів та домівок дошкільників згідно рекомендацій МОН – це розумно створене місце для сенсорно-пізнавального розвитку дитини дошкільного віку з добором «правильних за віком» іграшок чи необхідного обладнання і матеріалів (наприклад, настільних дидактичних ігор, природних матеріалів), воно зацікавлює дітей перспективою пізнавального спілкування; створює мікросередовище, насичене інформацією, позитивними сенсорно-пізнавальними емоціями, що захоплює дитину, формує у неї стійкий інтерес до пізнавальної взаємодії з дорослим [2].

Проаналізувавши науково-методичні рекомендації, щодо створення розвивального середовища та підбору і переліку ігрового та навально-дидактичного обладнання, надані МОН України [2], обладнали у групі розвивальні осередки (ігровий, дослідницький, творчий), у яких основним дидактичним забезпеченням став природний матеріал. Це були зібрані батьками і дітьми горіхи та скорлупа горіхів, жолуді, каштани, насіння гарбуза, соняшника, горох, квасоля, боби, соя, зерна кукурудзи, різні крупи, шишки, камінці, які розмістили на полицях шаф у різних за розміром лотках, коробках, кошиках, мішечках та баночках. Що дало можливість створене розвивальне середовище зробити динамічним, для того, щоб діти не витрачали пізнавальний інтерес.

Такий розвивальний освітній простір на основі зібраного природного матеріалу не складно організувати для дітей і вдома. Це надасть можливість якісної організації освітньої діяльності дітей раннього дошкільного віку у змішаному й дистанційному форматі.

Зібраний природний матеріал активно використовуємо під час освітнього процесу в різних видах дитячої діяльності (рухова, ігрова, пізнавально-дослідницька, мистецька: малювання, ліплення, аплікація, конструювання). Для накопичення знань, уявлень і вмій у дітей раннього дошкільного віку обов'язково використовуємо дидактичні ігри та посібники на основі наочності, де наочностю витупає природний матеріал.

Важливим для розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку є активне використання сенсорних дидактичних ігор. Сенсорні ігри – це унікальний засіб розвитку дрібної моторики пальців рук та мови. Така взаємозалежність визначає необхідність вміло використовували

пальчикові ігри разом з словесним супроводом (потішками, забавлянками) [5, с. 9].

Дошкільники, як відомо, значно краще і легше засвоюють нові дії у процесі гри, ніж за інших обставин. Саме тому ігрова діяльність є провідною для дошкільного віку. Грі відводиться значна роль в системі сенсорного розвитку дошкільників, зокрема у розвитку дрібної моторики. Ігрова діяльність активізує дитину, сприяє оптимізації її життєвого тону, задовольняє особисті інтереси та соціальні потреби.

Ігри, в яких використовуються дії з предметами, розвивають не тільки рух, а й сприйняття, увагу, мислення і мову дитини. Уміле не нав'язливе керівництво педагога діями дошкільника дозволяє перейти від примітивного маніпулювання для виконання різноманітних практичних дій з урахуванням величини і форми предметів. Такими предметами у створеному у нашій групі розвивальному освітньому середовищі став природний матеріал. Прикладом сенсорних ігор на розвиток дрібної моторики з використанням природного матеріалу є такі ігри як «Підбери візерунок», «Тактильні літери», «Чарівна мотузочка», «Веселий рахунок», «Чого не вистачає» та ін.

Зокрема у дітей раннього віку сенсорний розвиток характеризується розвитком їх сприйняття і формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо. Тому надзвичайно важливо у сенсорних іграх на розвиток дрібної моторики з використанням природного матеріалу задіяти всі органи чуття дітей. Так, у процесі їх освітньої діяльності в розвивальному середовищі діти не тільки граються в ігри, але здійснюють активне дослідження якостей запропонованого природного матеріалу. Вчаться розрізняти його за формою, величиною, вагою, кольором. Віднаходити той чи інший природний матеріал за тактильними відчуттями. Цікавими іграми супроводжується навчання дітей раннього віку орієнтуватися у просторі, знаходячи на полицях шаф, столах, стільцях, на підвіконні, килимі та інших об'єктах освітнього простоту групи розташований там відповідний природний матеріал.

Вважаємо, що для дитини раннього дошкільного віку є дуже корисними ігри, що сприяють розвитку сенсорного сприйняття, так як вони викликають у дитини інтерес, радість, упевненість у собі і своїх можливостях.

Цікавою ігровою технологією у розвитку дрібної моторики дітей раннього дошкільного віку нашої групи стала технологія роботи по

створенню «мандал». Мандала (малюнок у колі) – це сакральний символ, геометричний символ складної структури, який інтерпретується як модель Всесвіту, тобто «Карта космосу» [1]. Робота по створенню мандал є технікою арт-терапії, яка навчає дітей гармонізувати приватний простір; наповнювати себе позитивними емоціями; допомагає розвинути саморегуляцію; ставити завдання і реалізовувати цілі.

Створення «мандал» дітьми нашої групи має свою особливість, бо створюються вони за допомогою природничого матеріалу, який діти за власними бажаннями і уподобаннями викладають на запропонованих схематичних малюнках у вигляді геометричних фігур у колі. Обираючи той чи інший природний матеріал, щоб розмістити його у намальованому колі геометричних фігур діти раннього дошкільного віку вже навчаються співставляти форму предметів, їх величину, розрізняти їх за кольором, організовуючи у своєрідний малюнок. Така робота по створенню «мандал» захоплює дітей, викликає інтерес до дослідницько-творчої діяльності. Тому для створення «мандал» постійно використовуємо вільні хвилинки індивідуальної роботи з дітьми.

Накопичений досвід роботи з дітьми щодо розвитку дрібної моторики за допомогою природного матеріалу дав можливість визначити, що діти раннього віку вже мають такі досягнення: стали уважними; кмітливими; посидючими; самостійними; сміливими; креативними; фізично активними.

Зауважимо, що робота з розвитку дрібної моторики дітей раннього віку буде ефективною, якщо зорієнтуємо на таку взаємодію з дітьми і їх батьків. Враховуючи сьогоденну змішану й дистанційну форму освітньої діяльності це є надзвичайно важливим. Тому, на нашу думку, в роботі з батьками важливо сприяти використуванню сенсорних та пальчикових ігор у їх повсякденній взаємодії з дітьми. Дорослі мають пам'ятати, що здоров'я, розумова та мовна активність напряду залежить від рівня розвитку дрібної моторики рук.

Практичний досвід нашої роботи з батьками має наразі позитивний результат. Батьки підтримують інтерес дітей до ігор з природним матеріалом і активно допомагають створювати розвивальний освітній простір як у групі (в укритті) так і вдома.

Варто зазначити, що практичне ознайомлення дітей раннього віку з природним матеріалом доцільно проводити не тільки в групі (укритті) або вдома, але й на вулиці, у парку, у лісі під час прогулянок та екскурсій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, основна увага в сенсорному розвитку дітей дошкільного віку повинна бути спрямована на сприйняття форми, розміру й кольору, адже саме ці властивості мають головне значення для формування наочних уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності. Ефективним засобом формування уявлень про сенсорні еталони у дошкільників є дидактичні сенсорні ігри, які доцільно проводити з дидактичним природним матеріалом, що є ефективним та доступним дидактичним забезпеченням організації освітнього процесу за змішаним й дистанційним форматом.

Подальші дослідження щодо розвитку дрібної моторики дітей раннього дошкільного віку будуть спрямовані на пошук таких дидактичних сенсорних ігор, які б сприяли фізичному, пізнавальному, мовленнєвому розвитку дошкільників, а також розвитку їх образотворчих здібностей та побутових навичок, що формуватимуть важливі життєві компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жадько Ю. Г. Використання арт-терапевтичних технологій у роботі практичного психолога. 2018. URL: <https://griml.com/qVm47> (дата звернення: 12.10.2024).
2. Перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання : Наказ МОН України від 19.12.2017 № 1633. URL: <https://griml.com/gex9u> (дата звернення: 12.10.2024).
3. Половенко О. Л. Заняття по сенсорному вихованню (з дітьми раннього віку): посіб. для вихователів дит. садка. Київ : Знання, 2013. 96 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. В. Низовської. 2017. 256 с.
5. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік / М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків : Ранок, 2015. 192 с.

Наталія Лисак,
учитель початкових класів, спеціаліст I категорії.
Сумська початкова школа № 11 Сумської міської ради,
Сумська область.
nat.lysak1111@gmail.com

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ФОРМАТУ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Стаття актуалізує проблему застосування інтернет-ресурсів у організації дистанційного навчання учнів початкової школи; аналізуються сучасні інтернет-ресурси, що є ефективними у навчанні учнів початкових класів за дистанційним

форматом; наведено приклади практичного досвіду їх використання в освітньому процесі.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтернет-ресурси, освітні платформи, онлайн сервіси.

Постановка проблеми. Сучасний формат навчання учнів прифронтової території України, зокрема учнів початкової школи, визначається існуючими наразі умовами воєнного стану в країні і передбачає значну частину освітньої взаємодії в дистанційному режимі. Це сприяло активному розвитку нових інформаційних технологій в освіті та поставило перед педагогами проблему пошуку таких інформаційно-комунікаційних технологій і засобів навчання, які дозволили б не втратити якість освітнього процесу. А значить пошуку можливостей найбільш ефективно формувати пізнавальний інтерес учнів початкових класів, активізувати їх пізнавальну діяльність, розкрити інтелектуальний потенціал кожного учня та досягати результатів освітньої діяльності, спрямованої на їх компетентнісний розвиток.

Аналіз актуальних публікацій. Питання організації дистанційного навчання, створення електронних навчальних курсів та електронних тестів стали предметом дослідження В. Вишнівського, М. Гніденко, Г. Гайдур та ін. Особливості організації дистанційної освіти в умовах воєнного стану з'ясовував О. Гнатюк [2] та ін. Зокрема, організацію синхронного і асинхронного дистанційне навчання досліджував О. Пасічник та ін.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес загальноосвітніх навчальних закладів досліджували І. Воротникова [1], М. Кадемія [3], І. Шахіна, С. Якубов [1] та ін. Сьогодні активно досліджуються різні аспекти впровадження дистанційних технологій в навчальний процес закладів освіти: сервіси для дистанційного навчання (Ю. Гнатюк та ін.), сучасні онлайн-інструменти інтерактивного навчання (М. Гладун, М. Сабліна та ін.), технології, методи та засоби електронного навчання (В. Кобися, А. Кобися, Л. Куцак та ін.) [4].

Питання інформаційно-комунікаційних технологій як сучасного засобу навчання у професійній діяльності педагогів аналізували Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр [3] та ін. Однак, питання розширення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі учнів початкової школи потребують подальшого вивчення.

Метою статті є практичний аналіз використання інтернет-ресурсів як засобу організації сучасного формату навчання учнів

початкової школи в умовах воєнного стану.

Виклад основного змісту статті. Організація освітнього процесу учнів початкової школи за дистанційною формою навчання не тільки змінює педагогічний процес, а й вимагає від вчителя використовувати інноваційні ресурси інформації та засоби її візуалізації. Тому в арсеналі вчителів початкової школи з'явилися мультимедійні презентації, електронні підручники, онлайн спілкування, віртуальні лабораторії, тематичні проекти, мережеві ігри, віртуальні екскурсії, дистанційні олімпіади, інтерактивні вправи, телекомунікаційні проекти, Веб-квести та ін.

Зазначимо, що нормативними документами МОН України дистанційне навчання трактується як «організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» [5, с. 1].

Сучасний формат дистанційного навчання можна вважати інноваційною формою організації навчального процесу у закладах освіти, яка передбачає використання широкий спектр цифрових освітніх технологій.

Також науковці (В. Кобися [4], О. Гнатюк [2]) визначають дистанційне навчання як форму навчання, у якій взаємодія педагога і учнів між собою здійснюється на відстані і відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (мету, зміст, методи організаційні форми, засоби навчання), що реалізуються специфічними засобами інтернет-технологіями або іншими засобами, які передбачають інтерактивність.

Практичній досвід організації освітнього процесу учнів Сумської початкової школи № 11 Сумської міської ради дозволив проаналізувати можливості інтернет-технологій та інтернет-ресурсів у їх навчанні та розвитку. Так, базовими для роботи вчителя початкових класів став інформаційний офіційний портал Міністерства освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/>) та сайт Освіта.UA (<http://osvita.ua>), які містять величезну кількість професійної інформації для всіх категорій педагогів.

Зазначимо, що у підготовці до проведення онлайн уроків надзвичайно корисними стали інтернет-ресурси Нової української школи (<http://nus.org.ua/>), де зібрані методичні та дидактичні матеріали:

онлайн підручники і посібники, зручні колекції мультимедійних уроків, відповідно до діючої шкільної програми з кращих освітніх YouTube каналів (<https://video.novashkola.ua/>), мультимедійні презентації тощо.

Сучасний освітній простір закладу освіти – Сумська початкова школа № 11, представлено на сайті (<https://guravushka11.wixsite.com/nvk11>), який наповнено необхідними педагогічними та методичними інтернет-ресурсами, що сприяють ефективній роботі педагогів закладу та результативності освітньої діяльності учнів. Серед таких освітніх ресурсів вважаємо доцільними інтерактивні підручники та книги, які можна знайти на інтернет-ресурсі «Книги, що говорять» (<https://virvua.info/>).

Дієвими для ефективного проведення онлайн уроків в початковій школі вважаємо зручні у використанні онлайн-сервіси, за допомогою яких можна створювати різноманітні хмари слів з певної теми, це сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації учнями. Наразі активно застосовуємо такі онлайн-сервіси створення хмар слів як Word art (<https://wordart.com/>) та Word it Out (<https://worditout.com/>).

Проведення уроку в початковій школі у дистанційному форматі не може обійтися без активних та інтерактивних ігрових форм навчання. Тому в навчальну діяльність учнів задіюємо розвиваючі навчальні онлайн ігри освітнього ресурсу «Самоучка» (<https://www.samouchka.com.ua/ukr/>).

Варто зазначити, що максимально простим і доступним для вчителя і учнів початкових класів став інтернет-ресурс LearningApps (<https://learningapps.org/>), який надає можливість створювати завдання ігрової форми, яка стимулює уяву дитини та збільшує її інтерес до вивчення предметів. Від дозволяє вчителю користуватись представленими розробками інтерактивних ігор і вправ колег-педагогів, а також створювати свої власні [1, с. 37]. Крім різних інтерактивних вправ і дидактичних ігор (знайди слово, заповни пропуски та ін.) на цьому ресурсі представлені кросворди та вікторини, які є ефективними тренувальними завданнями для інтелектуального розвитку учнів початкових класів.

Також для тренування системного логічного і асоціативного мислення учнів використовуємо розвивальний інтернет-ресурс «Загадки для кмітливих» (<https://zaeadki.org.ua/>).

Ефективним ресурсом для підготовки інтерактивних ігор є платформа з добірками безкоштовних різнотипних навчальних онлайн-ігор для першокласників «Граємося» (<https://www.igraemsa.ru/>). Такі

ігри допомагають учням і ученицям опанувати навички лічби, простих математичних дій, логічного та критичного мислення.

Зручними та багатофункціональними інтернет-ресурсами, за допомогою яких можна організувати практичні роботи з будь-якого предмету онлайн, а також проводити інтегровані уроки чи створювати змістовні інтерактивні дидактичні матеріали є:

- сайт «Сорока-ворона» (<http://www.soroka-vorona.info>), де представлено багато корисних матеріалів для виховання та розвитку дітей різного віку. Серед іншого: казки, віршики, пісні, загадки, графічні диктанти, приклади, скоромовки, мультфільми, розмальовки, статті про виховання, лабіринти.

- сайт «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/>), який представляє освітній проєкт для тих, хто хоче вдосконалити свої знання з української мови.

Цікавими для учнів початкових класів є робота з практичними завданнями, проведенням експериментів та творчими активностями на освітньому ресурсі «Розвиток дитини» (<https://childdevelop.com.ua/>). Розвиток креативності та творчих здібностей учнів підтримує інтернет-ресурс Pinterest (<https://www.pinterest.ru/chdevelop/>), де для дітей розроблені шаблони, малюнки, розмальовки.

Ребуси українською представляє українськомовна онлайн-платформа (<http://rebus1.com/ua/index.php>), за допомогою якої можна створювати власні ребуси чи розгадувати наявні на сайті. Можливості створення онлайн-пазлів надає безкоштовний онлайн-сервіс (<https://www.jigsawplanet.com/>), за допомогою якого можна створювати власні пазли або збирати пазли-головоломки, вже створені кимось із користувачів, та ділитися ними у соціальних мережах чи вбудовувати у власний сайт.

Безперечно дієвим в освітньому процесі став для нас відеосервіс на YouTube (<https://www.youtube.com/>). Тут можна знайти відеоролики про цікаві факти із життя, творчості письменників, видатних людей, мультфільми, фізкультхвилинки, відеокліпи, презентації. Таке використання відеоматеріалів сприяє кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Можливість долучити учнів початкової школи до традицій українського народу, розвивати у них відчуття ідентичності нації надають такі інтернет-ресурси як «Вишиванка власного імені» (<https://vyshyvka.ukrzen.in.ua>) та Музейний портал (<https://museum-portal.com/ua/museums>), на якому під час уроків зв'язного мовлення або

вивчення творчості письменників чи загальної характеристики літератури певного періоду можна здійснити віртуальну екскурсію до музеїв.

Зауважимо, що організація освітнього процесу учнів початкових класів за дистанційно формою навчання не може бути ефективною без постійного підвищення рівня професіоналізму самих учителів. Сьогодні в межах самоосвіти кожен вчитель має можливість онлайн взяти участь у вебінарах, онлайн-курсах, майстер-класах на таких освітніх порталах:

- Інтернет-марафон від Видавничої групи «Основа» (<http://osnova.com.ua/marafon/>);

- вебінари від видавництва «Ранок» (<https://www.ranok.com.ua/webinar.html/>).

Дуже корисним інформаційним джерелом є освітні проєкти на онлайн платформах «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua/>) та «На Урок» (<https://naurok.com.ua/journal>). Які містять найрозширенішу та найактуальнішу базу навчальних матеріалів, серед яких ви знайдете інформацію з будь-якого предмету. Тут є вебінари, олімпіади, курси.

Безумовною перевагою дистанційної освіти є відкриті онлайн-курси на освітніх платформах, які прагнуть зробити освіту якісною та доступною. Набули популярності серед вчителів у процесі підвищення професійної кваліфікації такі освітні платформи як:

- Prometheus (<https://prometheus.org.ua/>);

- EdEra (<https://www.ed-era.com/courses/>).

Разом з тим, освітня платформа EdEra представляє оновлені програми для початкової школи, поради вчителям, додаткові навчальні матеріали.

Отже, як бачимо, освітні інтернет-ресурси є джерелом самої різноманітної інформації та практичних матеріалів для організації освітнього процесу учнів початкової школи у дистанційному форматі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Системне використання Інтернет-ресурсів у організації сучасного формату навчання учнів початкових класів надають можливість оволодіння різноманітними технологіями; спонукає до пошуку нових методів вирішення поставлених задач, самостійного черпання знань з наданого безмежного інтернет простору; розвиває уміння відфільтровувати корисну інформацію, розвиває інноваційність та креативність мислення як педагога так і учнів.

Перспективи подальших досліджень зорієнтовують на опанування нових освітніх онлайн ресурсів та пошуки можливостей їх ефективного

застосування у навчанні та розвитку учнів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воротникова І. П., Якубов С. В. Упровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. 87 с.
2. Гнатюк О. В. Дистанційна освіта в умовах воєнного стану. URL : <https://griml.com/co4fl> (дата звернення: 18.09.2024).
3. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. 220 с. URL: <https://griml.com/sZWDH> (дата звернення 13.10.2024).
4. Кобися В. М., Кобися А. П., Куцак Л. В. Інтернет освіта – сучасні технології, методи та засоби електронного навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2021. Вип. 62. С. 136-146.
5. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (2019 р.). Київ : КПІ, 2019. 12 с.

Ілона Осташова,

вчитель-логопед.

Сумський дошкільний навчальний заклад

(центр розвитку дитини) № 13 «Купава» Сумської міської ради,

Сумська область.

ilosta@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

Анотація. У статті розглядається питання впровадження інноваційних та інформаційних технологій і дотримання принципів навчання дітей в спеціальних групах з порушеннями мови на заняттях.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійна презентація, програма, анімація.

Постановка проблеми. Процес навчання і виховання дитини з порушеннями мови є досить тривалим. Свідоме ставлення малюка до дефектів власного мовлення, а відповідно, і бажання їх виправити, тобто мотивація – одне з центральних завдань корекційної роботи. Часто одного досвіду, володіння методикою корекції мовлення і бажання вчителя-логопеда недостатньо для успішного здійснення логопедичного впливу.

Застосування інформаційних та мультимедійних технологій у якості дидактичних засобів використовуються для підвищення інтересу до самого процесу виконання завдання та дозволяє значно підвищити ефективність будь-якої діяльності.

Мета статті. Проаналізувати оптимізацію процесу розвитку мовлення дошкільнят на заняттях, підвищення мотивації, зацікавленості дітей з використанням мультимедійних технологій.

Аналіз актуальних публікацій. Використання мультимедійних технологій досліджено у працях О. Пінчука, який визначає мультимедійні продукти як документи, які несуть інформацію різних типів і припускають використання спеціальних технічних пристроїв для їх створення та відтворення. Американські дослідники, які вивчають ефективність використання мультимедіа-технологій у навчальному процесі (Т. Баджет, Т. Воген, Д. Джонасен, М. Кирмайер, У. Рош, К. Сандлер) вважають, що засоби мультимедіа традиційно використовуються як інформаційні системи для створення конструкторських навчальних середовищ [3, с. 45].

На даний час розроблено безліч комп'ютерних ігор та програм для роботи з дітьми. Готові комп'ютерні ігри в основному спрямовані на розвиток уваги і спостережливості, сприйняття, на вміння орієнтуватися у ігровій ситуації, на здійснення аналізу та синтезу, розвиток лексичної та граматичної ланки мовлення.

Дослідники наголошують, що мультимедійні засоби навчання повинні відповідати психологічним, дидактичним і методичним вимогам.

Виклад основного матеріалу. Систематичне та цілеспрямоване впровадження в корекційно-освітній процес спеціальних комп'ютерних програм дозволяє розвивати фонематичні процеси, дрібну моторику, сприяє активізації у дітей концентрації уваги, пам'яті, мислення, розширює словниковий запас і кругозір дітей, збільшує мовленнєву активність, формує навички правильного мовлення. Комп'ютерні технології дозволяють педагогам створювати й використовувати на заняттях мультимедійні презентації, ігрові вправи та завдання з урахуванням віку, індивідуальних особливостей та освітніх потреб кожної дитини.

«Мультимедіа (multimedia) – це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднати в комп'ютерній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію» [2, с. 76].

Донедавна вважалось, що застосування технічних засобів у процесі роботи логопеда не може мати вирішального значення, оскільки основний продукт цієї роботи базується на суб'єктивних відчуттях дитини. Однак технічні засоби для роботи логопеда постійно вдосконалюються. Сучасний розвиток комп'ютерних технологій привів

до того, що персональний комп'ютер стає незамінним помічником для спеціаліста. А для дитини він стає не лише розвагою, але й інструментом пізнання навколишнього світу. Нещодавно вважалось, що комп'ютер – це складний і загадковий прилад далекого майбутнього, який доступний лише обраним. А сьогодні завдяки своїй багатофункціональності він корисний представнику будь-якої професії. Саме універсальність комп'ютерних засобів визначає їхній розвиваючий ефект у навчанні. Інтерес дітей до комп'ютера надзвичайно великий, і справа дорослих обернути його в корисне русло.

Процес навчання та виховання дитини з порушенням мовлення є досить тривалим і важким. Часто одного досвіду володіння методикою корекції мовлення і бажання логопеда не достатньо для успішного здійснення логопедичного впливу. Діти часто просто не хочуть займатися, їм набридає щоденне промовляння складів і слів, називання картинок з метою автоматизації звука. І ось саме у таких випадках на допомогу приходять комп'ютер.

Комп'ютерні технології здатні оживити важкий і тривалий корекційний процес за рахунок новизни, реалістичності й динамічності зображення, використання анімованих зображень, відеоматеріалів, аудіозаписів. Вони дають змогу працювати над системною корекцією та розвитком таких характеристик: звуковимова; просодичні компоненти мовлення; фонематичний аналіз і синтез, фонематичні уявлення; лексико-граматичні засоби мовлення; артикуляційна, дрібна та загальна моторика; зв'язне мовлення.

Використання комп'ютерних програм робить заняття привабливими, стимулює зацікавленість, налаштовує на позитивний результат.

Сьогодні розроблено безліч комп'ютерних ігор і програм для роботи з дітьми. Готові комп'ютерні ігри в основному спрямовані на розвиток уваги і спостережливості, сприйняття, на вміння орієнтуватися у ігровій ситуації, на здійснення аналізу та синтезу, розвиток лексичної та граматичної ланки мовлення [7, с. 5].

Однак у роботі з дітьми можна використовувати далеко не всі запропоновані ігри, оскільки багато з них у деяких випадках містять помилки. Окремі ігри можуть бути використані частково.

Вихід з такого положення – створення власних слайд-фільмів і комп'ютерних презентацій, розроблених з урахуванням особливостей розвитку дітей з порушенням мовлення. Етапи створення презентації: створюємо файл презентації, розроблюємо структуру презентації,

наповнюємо презентацію інформацією, налаштовуємо дизайн презентації; додаємо ефекти (анімацію, звук), переглядаємо презентацію.

Призначення презентації – візуальний супровід діяльності педагога. Презентація є засобом педагогічного процесу. Зміст презентації визначається змістом тієї форми організації освітнього процесу (заняття, різноманітних заходів, виступи тощо), де вона використовується. Тому при оцінці змісту презентації, насамперед, враховується відповідність змісту презентації, цілям, структурі самого заходу. Основне правило для презентації: один слайд – одна ідея. Разом з тим можна один ключовий момент рознести і на кілька слайдів. Презентація – це інструмент пред'явлення візуального ряду, призначення якого – створення ланцюжка образів. Кожен слайд повинен мати просту, зрозумілу структуру і містити текстові або графічні елементи, що несуть у собі зоровий образ як основну ідею слайда. Ланцюжок образів повинен повністю відповідати її логіці. Такий підхід сприяє ефективному сприйняттю матеріалу і відтворенню в пам'яті представленого змісту за допомогою асоціацій. Не варто перевантажувати візуальний ряд занадто докладними й точними даними. Це ускладнює сприйняття і запам'ятовування. Для зменшення частки надлишкової інформації необхідний ретельний відбір змісту. Не варто заповнювати один слайд, дуже великим обсягом інформації. Людина одночасно може запам'ятати небагато, не більше трьох фактів, висновків, визначень. Використовуйте короткі слова і пропозиції. Мінімізуйте кількість применників, прислівників, прикметників. Заголовки повинні привертати увагу (але не займати все місце і не відволікати) [4, с. 31].

У своїй роботі я найчастіше використовую презентації, створені за допомогою програми PowerPoint. Кожен слайд повинен мати просту, зрозумілу структуру і містити текстові або графічні елементи.

Психологічна особливість дітей дошкільного віку полягає в тому, що вони «у своїй уяві в процесі гри легко переносять реальні предмети в ігрові та осмислено оперують символами та об'єктами на екрані комп'ютера» [5, с. 34]. Як відомо, в цьому віці особливе місце займає наочно-образне мислення. Ця технологія сприяє безболісному переходу до словесно-логічного мислення, яке забезпечить кращу адаптацію до шкільного навчання.

Такий підхід сприяє глибокому сприйняттю матеріалу та відтворенню в пам'яті представленого змісту за допомогою асоціацій. Заголовки мають привертати увагу, але не займати все місце й

відволікати. Малюки мають розміщуватись на відстані не ближче 2-3 метрів і не далі 5-5,5 метрів від екрану. Навчальну діяльність з використанням комп'ютера для дітей 5-7 років слід проводити не більше одного разу протягом дня і не частіше 3 разів на тиждень.

На заняттях з використанням презентацій, окрім фізультхвилинок, обов'язково використовувати вправи, спрямовані на зняття статичної напруги після роботи з комп'ютером і офтальмотренаж.

Робота з комп'ютером на логопедичних заняттях використовується дозовано, для вирішення певних завдань. Структура та методика самого логопедичного заняття при цьому не порушується. Замінюються лише деякі ігри та вправи.

Використовуючи ІКТ у своїй роботі, я керуюся метою з'єднати сучасні інформаційні технології з об'ємом знань, доступним дітям. Комп'ютер може слугувати потужним технічним засобом навчання і виконувати роль незамінного помічника у вихованні та навчанні дитини, а також у формуванні мовленнєвого та загального психічного розвитку дошкільників. Отже, комп'ютерні програми можна і потрібно використовувати в діяльності вчителя-логопеда для підвищення ефективності корекційного процесу.

Використовуючи мультимедіа-технології на логопедичних заняттях, потрібно дотримуватись певних принципів.

- Принцип адаптивності: використання комп'ютера потрібно пристосовувати до індивідуальних особливостей дитини.
- Принцип керованості: у будь-який момент педагог повинен мати можливість скорегувати процес навчання.
- Принцип інтерактивності: навчання має бути діалогічним за своїм характером.
- Принцип оптимальності поєднання індивідуальної та групової роботи.
- Принцип комфортності: підтримання стану психологічного комфорту дитини при спілкуванні з комп'ютером.

Напрями корекційної роботи при використанні комп'ютерних технологій:

- розвиток загальної моторики: дитина вчиться імітувати різноманітні рухи та вправи, наслідуючи персонажів на екрані;
- розвиток дрібної моторики: робота з клавіатурою та мишкою сприяє покращенню координації та спритності рухів пальців рук;
- розвиток психічних процесів;

- увага: яскраві різноманітні малюнки сприяють розвитку довільної уваги, а їх зміна дозволяє подовжити тривалість її концентрації; завдяки послідовній появі зображень на екрані, діти мають можливість виконувати вправи більш уважно і в повному обсязі;
- сприймання: можливості комп'ютера виокремлювати деталі та синтезувати їх в одне ціле дозволяє розвивати сприймання від фрагментарного до цілісного;
- мислення: різноманітні комп'ютерні дидактично-розвивальні ігри та вправи дають можливість формувати процеси класифікації, узагальнення, порівняння, встановлення логічних і причинно-наслідкових зв'язків; пам'ять: багаторазове повторення завдань і вправ не тільки прискорює запам'ятовування, але й робить його осмисленим і довготривалим.

Комп'ютер – помічник вчителя-логопеда у процесі розвитку мовлення. При постановці звуків можливе використання малюнків-символів, профілів артикуляції, зразка звучання. А в період автоматизації перетворює тривалий, нецікавий процес на захопливу гру. Використання яскравих різноманітних сюжетних малюнків за лексичними темами допомагає в роботі над формуванням фразового та зв'язного мовлення. Спілкування з комп'ютером стає для дитини знеособленим, і дитина не відчуває страху, вчиться довіряти співрозмовнику. Крім того, комп'ютерні вправи дозволяють моделювати різні ситуації спілкування і повторювати діалог з тим же партнером необхідну для дитини кількість разів. Також «комп'ютерний» співрозмовник є дуже привабливим для дітей, що забезпечує мотивацію вступу в контакт з партнером по спілкуванню.

Завдяки використанню ІКТ дитина підпорядковує свої дії поставленій меті, вчиться контролювати свою діяльність. Діти отримують схвалення не тільки від логопеда, але й від комп'ютера у вигляді картинок-привітань, які супроводжуються звуковим оформленням.

Висновки. Досвід використання мультимедійних технологій свідчить, що їх запровадження підвищує ефективність засвоєння матеріалу, стимулює процес навчання, поживляє інтерес дітей як до знань, так і до процесу їх отримання. Систематичне використання мультимедійних засобів на занятті сприяє: підвищенню якісного рівня використання наочності на занятті, зростанню продуктивності заняття, логічному викладу навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань дітей; покращенню взаємин «дитина – логопед»; зміні ставлення дошкільників до комп'ютера: вони починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь якій галузі людської

діяльності.

Це ще раз засвідчує, якщо сьогодні ми навчимо дитину свідомому, корисному користуванню інформаційними технологіями, то завтра отримаємо певний результат – високі інтелектуальні показники наших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 20.10.2024).

2. Глосарій. Інформаційно-комунікаційні технології: основні терміни та поняття. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №7. С. 7778.

3. Кутенцова Н.Б. Інноваційний підхід до організації методичної роботи з педагогами // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 10. С. 4452.

4. Мотурнак Є.В. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у дошкільному навчальному закладі. *Практика управління дошкільним закладом*. 2012. № 5. С. 3039.

5. Петрова О.Ю. Удосконалення інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів дошкільного навчального закладу. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 5. С. 7177.

6. Єресько О.В. Освіта в Україні: курс – на ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 1. С. 46.

Тетяна Романченко,
вихователь спеціаліст

Сумський санаторний дошкільний навчальний заклад
(ясла-садок) № 24 «Оленка» Сумської міської ради,
Сумська область.

romanchenkotania4@gmail.com

РОЗВИТОК ІНЖЕНЕРНОГО МИСЛЕННЯ

ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті актуалізована проблема розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти; здійснено аналіз різних видів конструювання у процесі конструкторської діяльності дошкільників; представлено практичний досвід використання різноманітних ігрових технологій та засобів конструювання й моделювання.

Ключові слова: розвиток, інженерне мислення, технологічна компетентність, конструювання, конструкторські ігри.

Постановка проблеми. Проблема розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку визначається необхідністю формування у них обов'язкових компетентностей, відповідно до завдань сучасної дошкільної освіти, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція, 2021 р.), серед яких вагоме місце займає технологічна компетентність.

Окреслені завдання спрямовують сьогоденню освітню діяльність закладів дошкільної освіти на створення умов, за яких дошкільники зможуть досягати освітніх результатів відповідно до міжнародних стандартів якості освіти. Зокрема, умов для впровадження STEM-освіти, яка безпосередньо сприяє активному розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку та формування у них технологічної компетентності.

Аналіз актуальних публікацій. Проблема формування та розвитку у дошкільників інженерного мислення сьогодні активно досліджується відомими фахівцями сучасної дошкільної освіти К. Крутій, І. Стеценко, М. Яцун та ін. Проблеми та напрямки впровадження сучасної STEM-освіти, як базової умови розвитку інженерного мислення та формування технологічної компетентності в освітньому процесі досліджують Н. Балик, О. Курносенко, Г. Шмигер та ін. Зокрема, етапи та моделі впровадження STEM-освіти у навчальних закладах освіти аналізували О. Барна, Н. Балик.

С. Доценко, В. Лебедева у своїх наукових дослідженнях розглядають STEM-освіту як засіб активізації творчого потенціалу особистості. І. Стеценко визначає діяльність дітей з конструювання як важливий компонент STREAM-освіти для дошкільників.

Особливості використання ігрових технологій в STEM-освіті, як нових технологій навчання, з'ясувала Н. Гончарова, зокрема практичний досвід застосування конструювання, як інноваційної технології, у дошкільному закладі аналізували В. Горяїнова, Г. Улянець та ін. Проте проблема запровадження конструкторської діяльності в освітній процес дітей дошкільного віку та розвитку у них інженерного мислення потребує детального вивчення та практичного дослідження.

Мета статті полягає у аналізі можливостей використання ігрових конструкторських технологій у розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку.

Виклад основного змісту статті. Відповідно до завдань Базового компоненту дошкільної освіти (державного стандарту

дошкільної освіти) (2021 р.) [1], компетентнісний розвиток дітей дошкільного віку має здійснюватися у всіх освітніх напрямках: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорному пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини» та «Дитина у світі мистецтва». А відтак, формування та розвиток технологічної компетентності, складовими якої є інженерне мислення та конструкторські уміння й навички дошкільників, має здійснюватися за всіма визначеними освітніми напрямами.

Зауважимо, що технологічна компетентність визначається Базовим компонентом дошкільної освіти (державним стандартом дошкільної освіти) (2021 р.) як «здатність дитини реалізовувати творчі задуми з перетворення об'єктів довкілля з використанням різних матеріалів, що спираються на обізнаність із засобами та предметно-практичними діями, з допомогою дорослого чи самостійно у процесі виконання конструкторських, технічно-творчих, завдань з моделювання» [1, с.].

Це визначає, що розвиток інженерного мислення дітей дошкільного віку та їх конструкторські уміння й навички доцільно формувати на основі конструкторської діяльності запровадженої у сучасний освітній процес. Така конструкторська діяльність має інтегруватися у різні види діяльності дітей дошкільного віку протягом дня. Тому у Сумському санаторному дошкільному навчальному закладі (ясла-садок) № 24 «Оленка» у організованому освітньому процесі передбачена активна діяльність дітей дошкільного віку з конструювання та моделювання у різних видах діяльності, зокрема ігровій, пізнавально-дослідницькій та мистецькій (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), яка спрямована на розвиток інженерного мислення дошкільників.

Організовану системну конструкторську діяльність дошкільників спрямовуємо на вирішення завдань щодо розвитку інженерного мислення, конструкторських вмінь і навичок:

- учити викладати нескладні силуети; визначати послідовність викладання, учити порівнювати їх;
- розвивати геометричну інтуїцію, використовуючи палички;
- учити дітей використовувати деталі будівельного матеріалу, враховуючи їх особливості, вимоги до конструкції, яку треба побудувати;

- розвивати здібності до наочного моделювання шляхом створення та використання наочних моделей різних типів;
- заохочувати до структурування, розвивати просторову уяву;
- учити викладати задуманий силует.

Варто зауважити, що конструкторську діяльність дітей дошкільного віку доцільно розглядати як один з видів дитячої ігрової діяльності, який передбачає створення різноманітних конструкцій, будівель, механізмів, тварин тощо з готових деталей конструктора [3, с. 38]. Тому у нашій практичній роботі з дошкільниками використовуємо різні види конструкторів з інжинірингу та конструктор LEGO, які стала ефективним дидактичним забезпеченням освітньо-розвивального середовища групи.

Доцільним і простим для використання у конструкторській діяльності дітей дошкільного віку є конструювання та моделювання дерев'яними кубиками. Для такого різновиду конструкторської діяльності дошкільників у освітньому середовищі нашої групи передбачено набір дерев'яних кубиків різного розміру та різного кольору.

Функціональною у розвитку інженерного мислення наших дошкільників стала нескладна конструкторська гра з кубиками «Танграм», яка спрямована на розвиток інженерного мислення за допомогою просторових образів та 7 об'ємних фігур різного кольору. Діти вчаться комбінувати геометричні фігури моделюючи з них цілий об'єкт або предмет. Із фігур дошкільники складають багато різних моделей або придумують різні варіанти складання однієї моделі. Складаючи моделі різних об'єктів і предметів гри діти вчаться у процесі ігрової конструкторської діяльності аналізувати зображення, виділяти в ньому геометричні фігури, міркувати і самостійно знаходити шляхи розв'язання завдань, які ми їм пропонуємо.

Практичною та ефективною для розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку вважаємо дидактичну конструкторську гру «Соти» (на площині), яка вчить дітей створювати різні візерунки та конструкції за допомогою кольорових «сот» за визначеними моделями (за зразком), а також створювати власні моделі.

До конструкторських ігор залучаємо дітей на заняттях, відповідно до визначеної теми, та впродовж дня під час різних видів діяльності, що сприяє системному розвитку у дошкільників творчого, об'ємно-просторового і асоціативного мислення, сенсорному розвитку. Така інтеграція конструкторських ігор в освітній процес, як показує практичний досвід, допомагає розвивати у дошкільників фантазію,

уяву, окомір, архітектурно-художній смак, творче начало, індивідуальність в поєднанні з умінням працювати в творчому колективі однолітків. Сприяє осмисленому сприйняттю зовнішнього світу, орієнтації на площині і в просторі, розвитку почуття гармонії, композиції, пропорції, симетрії і асиметрії, форми і краси.

Цікавою, захоплюючою і позитивно емоційною для наших дошкільнят стала діяльність з конструювання та моделювання з використанням кольорових паличок (смужок). За допомогою яких діти створюють моделі будинків, ігрових майданчиків, міст, моделюють внутрішній дизайн приміщень тощо.

Досвід практичної роботи з дітьми дошкільного віку в контексті організації їх конструкторської діяльності показує надзвичайну захопленість дітей конструюванням й моделюванням об'єктів та предметів різними природними матеріалами. Для такої конструкторської діяльності дітей дошкільного віку застосовуємо апельсинові кольорові палички, пластикові стаканчики, коктейльні трубочки, прищепки, картоні коробки різні за розміром, різнокольорові пампони тощо.

Варто зазначити, що конструкторська діяльність дошкільників може бути як вільною грою за власним бажанням дитини, так і спрямовуватися педагогом – з певним завданням, темою, умовами. Тому працюючи з різним дидактичним забезпеченням конструкторської діяльності можна запропонувати різні види конструювання [4]:

1) за зразком (моделлю, схемою), так діти вчать уважно розглядати конструкцію, аналізувати її складові та способи з'єднання, копіювати вже готову побудову;

2) за словесною інструкцією – дошкільники розвивають увагу та пам'ять, сприйняття інформації на слух, вміння розуміти й дотримуватися послідовності дій, описаних словесно;

3) за власним задумом, дає можливість дітям дошкільного віку проявити максимум фантазії та ініціативи, створити принципово нову конструкцію, реалізувати оригінальні ідеї;

4) за умовою, де дітям пропонується будь-яка умова чи ситуація, вирішити яку можна за допомогою конструкції (наприклад: ми створюємо парк розваг для ляльок або гараж для машин);

5) на тему, вид конструювання, який присвячено певній тематиці відповідно до навчальної програми чи інтересів дітей (наприклад: конструюємо повітряні кораблі, сузір'я, фантастичних тварин тощо);

6) за моделлю, у такому виді конструювання перед дітьми представлена модель вже готової побудови з конструктору, кубиків,

площинних фігур або природних матеріалів та побутових предметів, яку вони мають якомога точніше скопіювати. Така діяльність розвиває спостережливість та моторику.

У процесі освітньої діяльності дітей дошкільного віку з розвитку їх інженерного мислення вважаємо доцільним використання конструкторських задач різних видів, на яких наголошує І. Біла: на творче сприймання, графічні вправи, завдання на конструювання з плоских форм, конструювання об'ємних форм, евристичні задачки тощо [2, с. 163]. Це урізноманітнює та активізує конструкторську діяльність дошкільників, робить її творчою.

Отже, системна діяльність дітей дошкільного віку з конструювання й моделювання, організована в освітньому процесі у інтеграції з різними видами діяльності протягом дня, дає можливість активно розвивати інженерне мислення дошкільників та формувати у них технологічну компетентність, як важливу складову компетентнісного й особистісного розвитку дошкільників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конструкторська діяльність в освітньому процесі, організована з допомогою конструкторських ігор і конструкторського дидактичного матеріалу (конструктор, кубики, геометричні фігури, мозаїка, побутові предмети тощо) сприяє розвитку посидючості, уваги, уяви, просторового, логічного мислення, зокрема, інженерного мислення; розвитку мовлення та збільшення словникового запасу; допомагає створювати ціле з частин і передбачати при цьому результат своєї діяльності; формує навички аналізу, планування, комбінування, вдосконалення власної конструкції; дозволяє проявити творчі здібності, самостійність, ініціативу; вчить працювати за зразком, інструкцією, власним задумом; виховує працелюбність, наполегливість в досягненні мети. Всі ці навички й уміння необхідні дитині під час навчання в школі, та й у дорослому житті.

Наші подальші практичні дослідження будуть спрямовані на пошуки можливих ігрових технологій конструювання й моделювання та урізноманітнення засобів та матеріалів для конструкторської діяльності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнєва, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).

2. Біла І. М. Вивчення конструкторської творчості дошкільників. *Проблеми емпіричних досліджень в психології* : матеріали VII міжнародної

науково-практичної конференції (Київ, 5-6 грудня 2013 р.). Київ : ОВС, 2013. Вип. 2. С. 160-165.

3. Гончарова Н.О. Використання ігрових технологій в STEM-освіті. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб.. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2016. Вип. 88. Частина 2. С. 37-41.

4. Стеценко І. Б. Лего-конструювання як компонент STREAM-освіти для дошкільників. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2016. № 5. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2016_5_10 (дата звернення: 19.10.2024).

Людмила Сунгурова,
учитель інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут»,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель.
Комунальна організація (установа, заклад) «Шосткинська
гімназія Шосткинської міської ради Сумської області».
lsungurova2015@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОВОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ» (майстер-клас)

Анотація. У відеозаписі висвітлено особливості створення інтерактивних презентацій в програмі SWAY від програми Microsoft 365 (Office 365). Ця програма дозволяє додавати в презентацію відео, зображення, інтерактивні вправи. У програмі можна створювати презентації в PowerPoint та надавати спільний доступ для роботи всього класу на уроці.

Дана техніка допомагає працювати в спільній презентації на уроках інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» під час дистанційного навчання.

Відео майстер-клас – <https://youtu.be/kETagXsIWe4?si=rdDRk5r41L1AToer>

Валентина Титаренко,
вихователь І категорії.
Сумський дошкільний навчальний заклад
(ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради,
Сумська область.
tvalentina765@gmail.com

ПАЛИЧКИ КЮІЗЕНЕРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті висвітлюються аспекти використання дидактичного матеріалу «палички Кюізенера» як розвивального

мотиваційного елементу в освітньому процесі дітей дошкільного віку (зокрема при звуковому аналізі слів (кольорові слова, слова в кольорі) та схематичному зображенні речень (кольорові схеми речень).

Ключові слова: *палички Кюїзенера, кольорові слова, кольорові схеми, кольорові імена.*

Постановка проблеми. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні наголошується, що сучасна українська освіта може і повинна не тільки передавати молодшому поколінню естафету набутого людством досвіду та знань, але й навчити його творити своє життя та вільно мислити [1].

Навчання дитини та розвиток її здібностей – складний та тривалий процес. Науковці та практики дошкільної освіти [4] вважають, що дітей краще розвивати через використання ігрової форми навчання, коли вони граючись отримують при цьому відповідні знання. Саме палички Кюїзенера є одним з найбільш простих способів розвитку дитини. Тому актуальним питанням для вихователів закладів дошкільної освіти стало питання застосування паличок Кюїзенера для мотивації дошкільників до навчання та їх творчого розвитку.

Аналіз актуальних публікацій. У наукових дослідженнях доведено спроможність дітей дошкільного віку розуміти нескладні за змістом наукові поняття. Досліджено теорію та методику формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку в таблицях, алгоритмах, фрагментах занять (Н. Тарнавська). Розроблено форми та методи навчання дошкільників (Р. Березна, А. Богуш, В. Колечко, К. Назаренко та інші); укладено методичні посібники, спрямовані на розвиток логічного мислення дітей дошкільного віку в процесі формування математичних понять (О. Грибанова, Г. Леушина, З. Лебедева, К. Щербакова та інші.).

Розглянуто проблему формування математичної компетентності дитини та розвитку у неї самостійності (Л. Зайцева). Практичний досвід логіко-математичного розвитку дошкільників засобами інноваційної технології «Палички Кюїзенера» висвітлено С. Нікітенко. Автором унікальної методики розвитку інтелекту через математичні вміння, яка дає можливість зробити освітній процес більш цікавим та доступним, є бельгійський вчитель початкової школи Джордж Кюїзенер (1891-1976).

Аналізуючи вищезазначені дослідження, можна зробити висновок, що педагоги спільні у своїх поглядах на значущість дошкільного віку у засвоєнні елементарних математичних уявлень (понять) і важливість пошуку ефективних засобів, методик за допомогою яких дітям буде легко і цікаво їх засвоювати.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми доцільності та системи використання паличкових наборів Кюїзенера в дошкільній освіті.

Виклад основного змісту статті. Особлива роль у сьогodнішній системі дошкільної освіти відводиться нестандартним дидактичним засобам розвитку й навчання дітей дошкільного віку. Тому особливою популярністю у роботі сучасних педагогів дошкільної освіти користуються кольорові палички Кюїзенера, які є простими та зрозумілими дітям: вони легко звикають до них ще в зовсім ранньому віці в якості ігрового матеріалу, а не бачать у них нудне заучування чисел та математичних понять.

Палички Кюїзенера називають по-різному: палички для рахування, «число в кольорі», кольорові лінієчки, кольорові числа. Комплект складається з пластмасових або найчастіше дерев'яних призм 10 різних кольорів і форм. Найменша призма завдовжки 10 мм – кубик. У склад комплекту входять: біла – число 1 (25 штук), рожева – число 2 (20 штук), блакитна – число 3 (16 штук), червона – число 4 (12 штук), жовта – число 5 (10 штук), фіолетова – число 6 (9 штук), чорна – число 7 (8 штук), бордова – число 8 (7 штук), синя – число 9 (5 штук), оранжева – число 10 (4 штуки).

Брусочки-палички можна замінити паперовими смужками. У кожному наборі діє правило: чим довша паличка, тим більше значення того числа, яке воно виражає. Кожна паличка-число, яке відображене в кольорі та розмірі. За допомогою кольорових паличок діти легко засвоюють кількісну і порядкову лічбу, усвідомлюють співвідношення, вчать ділити ціле на частини і вимірювати об'єкти, легко запам'ятовують склад числа з одиниць і двох менших чисел. Опановують арифметичні дії додавання й віднімання.

Застосовуючи методику Кюїзенера, крім математичних навичок можна ще складати сюжетні малюнки, повторювати кольори, використовувати кольорові палички для орієнтування в просторі. Такий дидактичний матеріал відповідає специфіці й особливостям математичних уявлень дітей, рівням розвитку дитячого мислення [5, с. 43]. Колір і величина паличок підібрані таким чином, щоб підвести дітей до розуміння різних абстрактних понять. За допомогою цих паличок дітям легко зрозуміти поняття «більше-менше», навчитись ділити ціле на частини, ознайомитись з додаванням і відніманням.

Використання паличок Кюїзенера позитивно впливає і на розвиток психічних процесів у дітей дошкільного віку: сприйняття,

мислення (аналіз, синтез, класифікація, порівняння, логічні дії), здорову і слухову пам'ять, увагу, уяву, мовлення [2, с. 17]. Сприяє також розвитку дитячої творчості, розвитку фантазії, уяви, пізнавальної активності. Розвиває вміння співпрацювати в парах, групі і колективі. Формує поняття числової послідовності, склад числа. Підводить до розуміння співвідношень «більше-менше», «справа-зліва», «між», «довше», «вище» тощо.

Спираючись на власний практичний досвід роботи з дошкільниками, вважаємо доцільним використання кольорових паличок під час звукового аналізу слів та схематично зображення речення. Спочатку, знайомлячись із звуком як найменшою одиницею мовлення, вимовляємо чітко кожен звук і позначаємо 1 звук – кольоровим числом 1, паличкою Кюїзенера білого кольору. Для початку вибираємо слова із трьох звуків, підраховавши звуки замінюємо одним кольоровим числом 3. Далі слова з чотирьох звуків замінюємо кольоровою паличкою 4 (4 – червона, 5 – жовта і т.д.). Таким чином у дітей виходять кольорові слова. Така дидактична гра має назву «Кольорові слова». Кольорові слова можна ділити на кольорові склади, визначати та називати звуки. Подобається дітям і дидактична гра «Кольорове ім'я». Діти викладають числа-звуки з яких складаються їх імена та замінюють кольоровим числом відповідно кількості звуків, так отримують «кольорове ім'я». З цікавістю знаходять колір імен тата, мами, своїх рідних, навіть клички своїх домашніх улюбленців. Цікавими для дітей ставали відкриття, що імена всіх членів родини можуть мати однаковий колір (жовтий чи фіолетовий).

Отриманими результатами дидактичних ігор діти весело ділилися зі своїми рідними. Такі ігри мотивують дітей, заохочують в процесі гри пізнавати нове, досліджувати, робити самостійні висновки, навчатись. З «кольорових слів» діти вчаться складати «кольорові схеми-речення». Спочатку речення складають із 2-х, 3-х слів (наприклад: зима холодна – це червона (4 зв.) та чорна (7 зв.) кольорові палички. Діти, наочно, відрізняють довжину слів, та кількість звуків у словах. При викладанні схем речень з 4-х, 5-ти і більше слів доцільно працювати дітям в парах та групах, часто проводимо змагання, вони завжди мотивують до активної пізнавальної діяльності.

Для розвитку творчих здібностей проводимо з дітьми ігри на орієнтування в просторі з використанням паличок Кюїзенера. Наприклад, пропонуємо дітям покласти паличку на ім'я 5 (жовта) горизонтально у верхньому правому куті аркуша, а 9 (синя) горизонтально у лівому нижньому куті, паличку 3 (блакитна)

горизонтально у лівому верхньому куті, три палички рожеві (двійки) вертикально у правому нижньому куті аркуша. Пропонуємо дошкільникам «розшифрувати» («розкодувати», «розчарувати») зображення: замінити палички предметами чи картинками-образами, що позначають ці предмети або природні явища (хмаринка, сонечко, озерце, квіти...). Надалі пропонуємо дітям домалювати малюнок та пофантазувати.

Подобається дітям і така дидактична гра як «Різнокольоровий торт». Виклавши піраміду з коржів-паличок від найбільшого коржа до найменшого, діти фантазують з чого вони можуть бути зроблені та яка кількість продуктів пішла на їх виготовлення (8 вишень на вишневий, 7 шоколадок на чорний корж, 1 біле морозиво...).

Цікаво проходить дидактична гра «Кольори пір року», (частин доби). Діти фантазують де можна знайти взимку жовтий, червоний колір, влітку білий. Кольорові палички допомагають дітям розмірковувати. Підбір вправ та завдань здійснюються з урахуванням можливостей дітей, рівня їх розвитку, інтересу до вирішення інтелектуальних і практичних завдань. При цьому потрібно дотримуватись принципу «від простого до складного».

В іграх з паличками, які можуть носити змагальний характер, дитині слід надати можливість проявлення самостійності в пошуку рішення або відповіді на поставлене питання, вчити висувати припущення і їх перевіряти, здійснювати практичні і уявні дії. Допомогу дітям краще надавати в непрямій формі, пропонуючи ще раз, але по-іншому, спробувати виконати завдання, схвалюючи правильні дії і судження дітей [3, с. 24].

Отже, зазначимо, що застосовуючи в роботі з дітьми дошкільного віку паличкові набори Кюїзенера, граючи навчаємо та розвиваємо їх. Системне застосування кольорових чисел у освітньому процесі дітей дошкільного віку дозволяє сформувати у них знання про числа, а також дають можливість за допомогою лічби та вимірювання засвоювати знання звукового аналізу слів, розуміти та викладати схематично кольорові слова та кольорові схеми-речення.

Доцільним є застосування паличок Кюїзенера не тільки у традиційному форматі дошкільної освіти але й у змішаному та дистанційному форматі, які сьогодні переважають у нашому закладі освіти у зв'язку з безпековою ситуацією. Тут варто вмотивувати батьків дошкільників придбати або зробити самостійно такі рахункові набори.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання

методики Кюїзенера є тією формою організації навчального процесу, що сприяє більш повному і цілеспрямованому засвоєнню знань. Палички Кюїзенера дають дитині можливість відкривати у навколишньому світі властивості, відносини і залежності, уміння конструювати, оперувати предметами, символами. Саме такі знання є найбільш повноцінними, бо вони є інтегрованими і сприяють компетентнісному розвитку дітей дошкільного віку. Палички Кюїзенера допомагають цікаво вчитися, розвивати творче мислення та підтримувати у дітей мотивацію до навчання.

Подальші практичні дослідження будуть спрямовані на пошуки нових методів і прийомів роботи з паличковими наборами Кюїзенера та можливого застосування їх у різних видах освітньої діяльності дошкільників з метою їх мотивації до навчання та компетентнісного розвитку відповідно до завдань сучасної дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) / О.М. Баєр, О.К. Безсонова, О.Г. Брежнева, Н.В. Гариш, Л.П. Загородня та ін. Науковий керівник Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: <https://griml.com/APJtE> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Нікітенко С. Вивчаємо математику з паличками Кюїзенера. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С.16-17.
3. Нікітенко С. Логіко-математичного розвиток дошкільників засобами інноваційної технології «Палички Кюїзенера». Умань. 2012. 87 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 264 с.
5. Тарнавська Н. П. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку в таблицях, алгоритмах, фрагментах занять (Ч. I). Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2013. 136 с.

Світлана Ткаченко,
учитель початкових класів, спеціаліст I категорії.
Старосільський ліцей
Нижньосироватської сільської ради Сумської області.
svtkachenko72@gmail.com

МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОГО, КОМФОРТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розкрито теоретичні основи змішаного навчання, описано моделі, які найчастіше використовуються у Новій українській школі: «Перевернутий клас» та «Зміна робочих

зон/Ротація станцій». Велику увагу приділено визначенню специфіки змішаного навчання в початкових класах та окремий акцент зроблено на порівнянні переваг і труднощів у застосуванні кожної моделі.

Ключові слова: *змішане навчання, моделі змішаного навчання, безпечне освітнє середовище, освітній процес, дистанційне навчання.*

Постановка проблеми. Найбільший вплив на трансформацію освіти в сучасному суспільстві має дуже швидкий розвиток технологій, щоденне зростання науково-технічної інформації, проникнення інформаційного доступу в усі сфери суспільного життя, освітня та управлінська діяльність закладів освіти. Національна теорія розвитку освіти України в ХХІ столітті акцентує увагу на необхідності подальшого розвитку освіти на основі використання нових прогресивних концепцій, впровадження сучасних технологій і науково-методичних досягнень у навчальний процес. Традиційна філософія освіти, що базується на прямому спілкуванні між учасниками освітнього процесу, сьогодні доповнена комунікаційними технологіями, що з'являються в результаті інформаційної освіти, особливо дистанційного змішаного навчання.

Розвиток мережних технологій сприяв розвитку сучасного дистанційного навчання (distance learning), електронного навчання (e-learning), модульного навчання (m-learning), які сьогодні ефективно використовуються в різних закладах освіти. Завдяки саме розвитку e-learning з'явилася нова парадигма – змішане навчання (blended learning) [3].

Аналіз актуальних публікацій. Проблеми змішаного навчання та шляхів її реалізації в освітніх закладах присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема С. Антошук, О. Безверхої, К. Бонк, Б. Грінберг, Ч. Грем, Ч. Дзюбан, М. Кінту, К. Крістенсен, О. Кузьменко, Л. Ляховська, П. Москаль, Дж. Хартман, М. Хорн, Р. Шварц, та ін. Упродовж останнього десятиліття зарубіжні науковці (Ч. Бонк, Ч. Грейхам, М. Хорн та Х. Стакер та ін.) у своїх дослідженнях поглибили та трансформували сутність поняття «змішане навчання» в педагогічному контексті, визначили теоретико-методологічні, методичні та операційно-процесуальні аспекти його впровадження в освітню практику, про те, питання змішаного навчання для учнів початкових класів з точки зору здорового, комфортного середовища залишається відкритим.

Мета статті – розкрити теоретичні основи змішаного навчання, описати моделі змішаного навчання, які найчастіше використовуються

у Новій українській школі та подати їх порівняльну характеристику.

Виклад основного змісту статті. Витоки «змішаного навчання» сягають 90-х років минулого століття, хоча передвісники його появи з'явилися ще в 1974 році, коли М. Крюгер створив «відеопростір» – кероване комп'ютером штучне середовище, яке сьогодні називають елементом гейміфікації навчального процесу [1].

У перекладі з англійської «blend» означає «змішувати», що дуже точно передає сутність даної моделі навчання. Якщо очне навчання розвиває навички спілкування, дає можливість для рефлексії та зворотнього зв'язку, то електронне – прискорює процес отримання знань. Blended learning – це освітня концепція, яка комбінує традиційне навчання з дистанційними та онлайн-методами [3].

Суть змішаного навчання полягає в інтеграції найкращих традиційних та інноваційних (електронних та мобільних) форм навчання, створюючи можливість дітям навчатися самостійно, контролювати власний темп, час та навчальний простір.

Дослідники С. Антощук та Л. Ляхоцька зазначають, що змішане навчання є однією з найдивовижніших інновацій останніх років. Без будь-яких масштабних досліджень, написаних дисертацій і тривалих соціологічних вимірювань це стає реальністю. Досить скромний методичний прийом трансформується в новий педагогічний підхід. Ми стоїмо на порозі серйозних якісних змін, і змішане навчання є тому прикладом.

Це, у свою чергу, включає продовження формування цифрових компетенцій вчителів у сфері використання інформаційних технологій, електронних і мобільних ресурсів, а також розвиток їхніх професійних умінь і навичок у дизайні змішаного навчання.

Змішане навчання спирається на три елементи:

- 1) дистанційне навчання (Distance Learning),
- 2) навчання в аудиторії (Face-to-face Learning),
- 3) навчання через Інтернет (Online Learning).

Поява змішаного навчання скоригувала професійну діяльність викладача, змінила його роль, вплинула на організацію освітнього середовища: наразі учитель виконує роль тьютора, роль радника з якогось навчального питання, пріоритетом є самостійна діяльність учнів, організація індивідуального супроводу кожного учня, активне використання групових форм роботи,

Змішане навчання може будуватися на основі різних моделей, серед яких виділяють такі: «Перевернутий клас», «Зміна робочих зон», «Автономна група» тощо.

На основі аналізу найбільш поширених моделей змішаного навчання виділимо деякі його особливості:

1. Переважає групова робота, навчальний простір реструктурується – в ньому виділяються певні робочі зони.

2. Обов'язковим є використання комп'ютера або особистих мобільних засобів учнів.

3. Реалізація змішаного навчання потребує наявності якісних інформаційних ресурсів, які дають змогу забезпечити учнів різноманітним контентом та можливістю виконувати різні види діяльності.

4. Відбувається певна зміна методів навчання: переважають ті, які дають змогу ефективно використовувати інформаційні технології, розвивати навички взаємодії, співпраці, самонавчання та взаємного навчання.

5. Змінюється роль учителя: він перестає бути джерелом знань, а стає організатором, партнером, помічником.

6. Створюються умови для посилення активності учнів у процесі здобуття освіти [4].

Не можна ігнорувати психологічні аспекти розвитку учнів початкової школи в умовах змішаного навчання. Для його ефективності студенти повинні володіти певними навичками та адекватно сформувати певні особистісні якості. Серед них дуже важливу роль відіграє самостійність і вміння організувати власні справи. Ці якості починають формуватися в учнів початкової школи.

Відповідно виникають певні суперечності: між завданням навчатися дистанційно і пізнавальними можливостями дитини, між можливостями здійснювати самоконтроль і рівнем сформованості самостійності. Такі фізіологічні особливості спричиняють появу певних умов ефективного впровадження змішаної форми навчання у початковій школі:

1. Використовувати протягом тривалого часу одну платформу (Zoom, Skype, Google meet тощо) для зустрічей з учнями в режимі онлайн, не змінюючи її щодня, а поступово розширюючи перелік платформ для навчання.

2. Недоречно використовувати декілька однотипних онлайн-ресурсів для навчання в одному й тому ж класі.

3. Зміст навчання подавати за допомогою укрупнених дидактичних одиниць.

4. Не змішувати процес передачі учням нових знань та формування нових способів дій, оскільки дистанційне навчання для молодшого школяра є новим способом навчання (ді).

5. Надавати чіткі інструкції та пам'ятки з алгоритмом виконання завдань.

6. Скоротити обсяг завдань, які діти мають виконати самостійно без допомоги дорослого.

7. Здійснювати пропедевтичну роботу з текстами, з якими учні будуть працювати на наступному занятті (прочитати текст, позначити незрозумілі лексичні одиниці, поставити декілька запитань за містом тощо).

8. Дотримуватися таймінгу під час проведення уроку [6].

Моделей змішаного навчання на сьогодні існує багато. Зупинимось на основних.

Ротаційна модель. Суть цієї моделі полягає в так званій «ротації» учнів у школі. Відбувається також і «ротація» різновидів діяльності учнів: онлайн і оф-лайн. Різновидом цієї моделі є робота за технологією «Перевернутий клас», коли частину матеріалів учні опрацьовують самостійно, а в класі обговорюють дискусійні питання, консультуються з учителем або вивчають наступну частину матеріалу.

Гнучка модель. У цій моделі учні працюють за індивідуально налаштованим розкладом переважно онлайн, а вчитель є інструктором, який координує їхню діяльність та консультує. Консультації вчитель може надавати як очно, так і онлайн у синхронному режимі.

Особистісно орієнтована модель. Передбачає навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями (учні навчаються очно, а паралельно працюють із зовнішніми електронними ресурсами, онлайн-курсами). Така модель може використовуватися для поглибленого вивчення деяких предметів, у разі поєднання очної та екстернатної, очної та мережевої або інших форм освіти.

Модель збагаченого віртуального середовища. Модель передбачає основну роботу в режимі онлайн за дистанційними курсами. Водночас учень може відвідувати певні уроки (якщо ця модель застосовується індивідуально), або ж для учнів усього класу проводяться певні уроки (наприклад, на початку та наприкінці вивчення теми, для захисту проєктів, обговорення певних тем).

Ця модель найбільш зручна для нашого регіону, де заклади загальної середньої освіти зруйновані чи пошкоджені внаслідок військових дій, але є добре обладнаний цифровий центр, який можна використовувати для занять [5].

Коли в школі є потреба й можливість організувати змішане навчання, необхідно визначитися з моделями. На думку практиків, найбільш доцільними для початкової школи є моделі «Перевернутий клас» і «Зміна робочих зон/Ротація станцій».

Детально охарактеризуємо кожен із цих моделей.

Модель «Перевернутий клас». Ця модель організації навчальної діяльності характеризується виконанням репродуктивної навчальної діяльності вдома, а робота на уроці присвячена обговоренню вивченого, різноманітним видам діяльності, індивідуальним і груповим формам організації роботи, тобто процесу навчання сам по собі «скручений». Яким чином це відбувається? Учитель готує (або відшукує в Інтернеті) відеоматеріал/презентацію і викладає її в мережу. Діти вдома у вільний час переглядають відеоматеріал/презентацію. За необхідності можуть це робити декілька разів. Переглянувши матеріал, вони намагаються узагальнити почуту/побачену інформацію з теми. В офлайн-класах учні виконують завдання, систематизують і структурують вивчений матеріал, відпрацьовують уміння та навички, створюють невеликі проєкти, проводять експерименти тощо. Модель «Перевернутий клас» передбачає не тільки зміну порядку викладання нових навчальних матеріалів, а й використання інших матеріалів, інших педагогічних методів і засобів. Викладач добирає та самостійно розробляє навчальні матеріали, тестові форми тощо для організації онлайн-середовища.

Зі зміною структури офлайн-уроків змінюються методи та інструменти, які використовує вчитель. На офлайн-уроках учні активно запитують, радяться, обговорюють один одного, тому необхідно обирати види діяльності, у яких використовується діалогова форма спілкування.

Використання моделі «Перевернутий клас» забезпечує реалізацію індивідуального підходу до кожного учня: навчальний процес організовано з урахуванням потреб кожного учня; діти, мають можливість поглибити свої знання, учні з нижчим рівнем сформованості предметних компетентностей отримують більше можливостей заповнити прогалини. Дуже важливим є те, що спілкування вчителя й учнів проходить на новому якісному рівні.

Переваги такої моделі організації навчання для вчителя полягають у тому, що вчитель має більше часу на уроці, щоб допомогти учням, висвітлити ті питання, які викликали в учнів певні труднощі. Тепер традиційні домашні завдання виконуються в класі за підтримки та поради вчителя. Учитель може використовувати власні та чужі

методичні розробки, має можливість оптимально організувати спільну навчальну діяльність на уроці, залучаючи до різноманітних видів діяльності всіх учнів [6].

Ефективним засобом роботи з інформацією як вдома, так і в класі, є *ментальні карти (mindmapping)*, які учні заповнюють після вивчення кожної нової теми. Вони дають можливість подати велику кількість інформації у стислій формі, структурувавши та узагальнивши її; згенерувати ідеї щодо вирішення певної проблеми та знайти найбільш оптимальні серед них; контролювати рівень засвоєння навчального матеріалу. Інтелектуальні карти створюються таким чином: назва основної теми розташована в центрі аркуша, а пов'язані з нею поняття викладені у вигляді деревоподібної діаграми з використанням кольорів, графічних зображень, аббревіатур, традиційних символів і так далі.

Модель «Зміна робочих зон / Ротація станцій» Модель «Зміна робочих зон / Ротація станцій» досить широко використовується в початковій і середній школі. Для організації навчальної діяльності за цією моделлю властивий поділ класу на декілька груп і розподілення їх по зонах (оптимально – не більше чотирьох зон):

1) зона роботи онлайн (індивідуальна робота з цифровими освітніми ресурсами з метою запам'ятовування інформації чи формування стійких навичок виконання дій, за інструкцією вчителя);

2) зона роботи з учителем (обговорення найбільш складних аспектів навчального змісту, відпрацювання і вирішення складних завдань тощо).

3) зона проєктної роботи (групова робота, за інструкцією вчителя, наприклад, виконання завдання за маршрутним листом і заповнення ментальних карт) [6].

Може бути й інша кількість робочих зон: дві (зони роботи з учителем та роботи онлайн) або чотири (зони роботи з учителем, роботи онлайн, індивідуальної роботи, роботи над колективним проєктом).

Кожна із зон має свої цілі:

1. Зона роботи з учителем – надати кожному учневі ефективний зворотний зв'язок.

2. Зона роботи онлайн – надати кожній дитині можливість розвивати навички самостійної роботи, навички брати особисту відповідальність за процес та результат навчання, розвивати саморегуляцію.

3. Зона проектної роботи – надати можливість застосувати знання й навички в нових практико-орієнтованих ситуаціях, розвивати комунікативні компетентності й отримати зворотний зв'язок від однокласників.

Простір навчального кабінету спеціально організовується вчителем. Під час уроку кожна група проходить усі зони. Зазвичай, група з високим рівнем підготовки та мотивації розпочинає з групової роботи. Структура уроку має такі складники:

I етап – залучення. На цьому етапі артикулюється тема уроку, формулюється проблемне запитання або здійснюється короткий вступ до теми з метою зацікавити учнів, ставляться цілі для кожного учня, визначаються шляхи та способи перевірки їх досягнення.

II етап – інструкція. Вчитель дає усні чіткі інструкції щодо роботи в кожній зоні. За можливості – видає маршрутні листи, в яких зафіксовані ці інструкції.

III етап – ротація.

Кожна група послідовно працює в кожній із зон орієнтовно протягом 10-12 хвилин.

IV етап – підбиття підсумків роботи в кожній із зон. Спікери з кожної групи захищають перед класом результати групової роботи.

V етап – формувальне оцінювання.

Співвідношення учнями результатів власної роботи з поставленою на початку уроку метою дозволяє кожному учневі зрозуміти свій власний прогрес у знаннях і виявити прогалини, формує відповідальність за наслідки своїх дій.

Узагальнимо переваги і труднощі цих двох моделей за допомогою таблиці (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей змішаного навчання у початкових класах Нової української школи

№ з/п	Назва моделі	Перевага моделі	Труднощі моделі
1	Модель «Перевернутий клас»	Навчання за цією моделлю сприяє ефективному розвитку учнів: прояву їхньої активності як суб'єктів освітнього процесу; розвитку наскрізних умінь – ініціативності, вміння співпрацювати з іншими тощо; розвитку особистісних якостей – відповідальності, ініціативності, самостійності тощо.	Наявність у кожного учня домашнього комп'ютера та якісного інтернету; необхідністю більшої кількості часу на підготовку відеоматеріалу / презентації чи пошуку їх в Інтернеті

		Учитель має більше часу на уроці, щоб допомогти учням, розкрити ті питання, які викликали в учнів певні труднощі	
2	Модель «Зміна робочих зон/Ротація станцій»	В учнів з'являється простір свободи і відповідальності, що підвищує у них процеси саморегуляції; за рахунок застосування автоматичного контролю за результатами навчання з'являється можливість вибудувувати індивідуальні траєкторії навчання учнів. Є можливість: диференціювати підхід до учнів з різними потребами; використання відео, тренажерів та інших інструментів онлайн дозволяє виділити більше часу на проектну діяльність за рахунок автоматизації процесу отримання предметних навичок. Підвищується мотивація учнів до пізнання; знижується рівень втоми за рахунок зміни видів діяльності в кожній із зон; в учнів розвивається комунікативна компетентність за рахунок спільної роботи у групі та обговорення результатів діяльності в межах класу.	Не всі навчальні заклади можуть забезпечити учасників освітнього процесу необхідним обладнанням та якісним Інтернетом. Також зростає навантаження на вчителя у зв'язку зі збільшенням часу на підготовку до уроків (необхідністю дібрати цифрові освітні ресурси, організацією домашнього навчального часу учнів, консультаціями в режимі реального часу тощо)

Метод змішаного навчання не виключає корисні методи та принципи традиційної системи освіти, а навпаки, покращує та доповнює її потенціал. Такий підхід спрямований на формування в учнів уміння самостійно планувати та організовувати свою діяльність з орієнтацією на кінцевий результат, на формування почуття відповідальності за свої навчальні досягнення, а також потреби постійно вдосконалювати свої знання, уміння та навички. У школярів, які працюють за цією методикою, формується вміння працювати в інформаційному полі, самостійно шукати, відбирати та аналізувати інформацію, представляти результати своєї навчальної діяльності за допомогою новітніх інформаційних технологій [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Змішане навчання дає змогу розширити освітні можливості учнів за рахунок збільшення доступності і гнучкості освіти, врахування їх індивідуальних освітніх потреб, а також темпу і ритму освоєння навчального матеріалу. Стимулювання та формування активної позиції

учня відбувається шляхом підвищення його мотивації, самостійності, соціальної активності, в тому числі в освоєнні навчального матеріалу, рефлексії та самоаналізу. Наслідком цього є підвищення ефективності освітнього процесу в цілому, трансформація стилю педагога, індивідуалізація і персоналізація освітнього процесу.

Подальші наукові розвідки будуть присвячені дослідженню використання моделей змішаного навчання для дітей з освітніми труднощами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьменко О. Змішане навчання як інноваційна форма організації навчального процесу в школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2017. № 3. С. 140–147.

2. Ляхоцька Л. Дистанційна технологія навчання в післядипломній педагогічній освіті: навч. посібник. НАПН України, ДВНЗ «Ун-тет менедж. освіти», АНВО України. Київ, 2018. 288 с.

3. Технологія змішаного навчання в системі відкритої післядипломної освіти: підручник / за заг. ред. В. В. Олійника, ред. кол. : С. П. Касьян, Л. Л. Ляхоцька, Л. В. Бондаренко; ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2019. 196 с.

4. Чугай О.Ю. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі. *Новітні освітні технології в контексті Євроінтеграції* : матеріали X Міжнар. наук.-пр. конференції. (14.01.2015, м. Київ). Київ : ЦУЛ. С. 154–158.

5. Шелестова Л. В. Теорія і методика формування картини світу у старших дошкільників та молодших школярів: монографія. Київ : Фенікс, 2016. 416 с.

6. Шелестова Л.В. Змішане навчання у початковій школі : методичні рекомендації Київ : Фенікс, 2021. 48 с.

Людмила Шкурдода,

викладач кафедри теорії і методики змісту освіти.

Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.

luda_ri@i.ua

ЗАСОБИ ВПЛИВУ СИСТЕМ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

***Анотація.** Аналізуються актуальні проблеми впливу віртуального простору на здоров'я людини. Розглядаються питання віртуальності сучасного суспільства. Значна увага приділяється впровадженню віртуальних технологій в навчальний процес.*

***Ключові слова:** віртуальна реальність, здоров'язберезувальні технології, освіта, соціум, здоров'я.*

Постановка проблеми. Віртуальна реальність активно інтегрується в різні сфери людської діяльності, включаючи медицину, освіту та розваги. Віртуальна реальність є потужним інструментом, що відкриває нові горизонти в освітньому процесі. Завдяки своїй здатності створювати інтерактивні та занурювальні навчальні середовища, віртуальна реальність сприяє активізації навчального процесу, покращуючи засвоєння знань та розвиток навичок. Попри численні переваги для навчання з використанням технологій віртуальної реальності, вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на здоров'я людини. Використання віртуальної реальності у медичних та здоров'язбережувальних практиках відкриває нові можливості для профілактики захворювань, реабілітації, лікування та навіть психоемоційного здоров'я. Разом із її зростаючою популярністю виникає потреба в дослідженні впливу систем віртуальної реальності на здоров'я людини.

Аналіз актуальних публікацій. Осмислення місця та ролі віртуальної реальності в розвитку новітніх технологій, зокрема мережі Інтернет та її впливу на процеси формування людських комунікацій, розглянуто в роботах І. Девтерова, О. Дзьобаня, С. Жданенко, М. Кастельса та інших. Впровадження віртуальних технологій у навчальний процес досліджено в роботах С. Литвинової, О. Гулінського, Т. Совкової, О. Гриб'юк, О. Соколюк, Н. Сороко та інших. Такі дослідники, як М. Гончаренко, С. Лупаренко, Т. Осадченко, Л. Рибалко, С. Свириденко розглядають питання впровадження та використання здоров'язбережувальних технологій.

Мета статті – дослідити основні засоби впливу систем віртуальної реальності на фізичне та психічне здоров'я людини, а також потенційні ризики та переваги.

Виклад основного змісту. Завдяки віртуальній реальності людина може відчувати себе частиною фантастичних світів. Однак цей унікальний простір, крім розвитку креативності та уяви, може нести в собі певні наслідки на психічне здоров'я людини.

Віртуальна реальність має значний вплив на дітей, і цей вплив може бути як позитивним, так і негативним, залежно від багатьох факторів, таких як тривалість використання, тип контенту, вік дитини та її індивідуальні особливості.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського важливим чинником піклування про дітей є їх здоров'я. За його словами, здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум, яке залежить від особистості [4, с. 619]. На думку О. Савченко, проблема виховання в

дітей здорового способу життя є багатоаспектною. Вона охоплює впровадження нового змісту забезпечення умов для позитивного впливу на всі складові здоров'я й поширення інноваційних технологій на його збереження та зміцнення [3, с. 8].

Аналіз класифікацій існуючих здоров'язбережувальних технологій дає можливість виокремити такі типи:

– здоров'язбережувальні – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

– оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;

– технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання;

– виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини [1, с. 5].

Без здоров'я все інше втрачає свою значущість, адже навіть багатство, успіх або кар'єра не можуть компенсувати відсутність фізичного чи психічного благополуччя. Здоров'я – це один з найцінніших аспектів життя людини. Воно є основою для гармонійного фізичного, емоційного та психічного розвитку. Коли ми здорові, ми маємо можливість здійснювати свої цілі, насолоджуватися життям і взаємодіяти з іншими людьми. Ще В. Сухомлинський у своїх працях зазначав: «Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей, залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили...» [5, с. 103].

Віртуальна реальність дозволяє створювати інтерактивні навчальні середовища, які активізують учнів і стимулюють їх до участі в навчальному процесі. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу і

підвищує мотивацію учнів. Віртуальна реальність надає можливість занурення в симульовані ситуації, що може бути корисним для вивчення складних концепцій. Наприклад, учні можуть вивчати фізику, відвідуючи віртуальні лабораторії, або ознайомлюватися з історією, відвідуючи відомі історичні місця. Використання віртуальної реальності може спростити доступ до тем, які важко реалізувати в традиційних умовах. Це може включати дослідження екосистем, космічні подорожі або вивчення анатомії людини у 3D-форматі. Віртуальна реальність може сприяти розвитку навичок співпраці, надаючи учням можливість працювати разом у віртуальних середовищах. Це особливо корисно для проектної діяльності та міждисциплінарного навчання.

Одним з основних фізичних ризиків, пов'язаних із використанням віртуальної реальності, є напруга очей. Тривале використання окулярів віртуальної реальності може призвести до втоми, подразнення та навіть головного болю. Дослідження показують, що люди, які користуються системами віртуальної реальності протягом тривалого часу, частіше скаржаться на симптоми комп'ютерного зору.

Проте, технології віртуальної реальності можуть позитивно впливати на фізичну активність. Використання віртуальної реальності у тренуваннях і спортивних іграх сприяє покращенню координації, витривалості та мотивації до фізичних вправ. Однак, користувачі можуть також стикатися з ризиками травмування через неправильні рухи або неуважність під час занурення у віртуальний світ. Віртуальна реальність має величезний потенціал для покращення процесів реабілітації після травм або операцій. Вона дозволяє створювати спеціалізовані тренажери та інтерактивні симуляції, що допомагають пацієнтам відновлювати рухливість, координувати рухи або працювати з емоційними проблемами. Наприклад, пацієнти після інсульту можуть пройти реабілітацію за допомогою віртуальних вправ, які стимулюють активність мозку та м'язів, дозволяючи досягти кращих результатів у відновленні моторики, ніж традиційні методи.

Віртуальна реальність може бути використана як інструмент терапії для зменшення стресу та тривожності. Наприклад, терапія віртуальної реальності застосовується в лікуванні фобій, посттравматичного стресового розладу та інших психологічних розладів. Занурення в безпечне віртуальне середовище допомагає пацієнтам поступово адаптуватися до стресових ситуацій.

Віртуальна реальність активно використовується в якості допоміжного інструменту в управлінні болем, особливо при хронічних

захворюваннях або післяопераційних болях. Віртуальна реальність може відволікати пацієнта від неприємних відчуттів, занурюючи його в інший світ, що знижує інтенсивність болю та тривожності.

Віртуальна реальність здатна викликати сильні емоції, що може бути як перевагою, так і недоліком. Наприклад, досвід віртуальної реальності може стимулювати позитивні емоції, такі як радість та задоволення. Проте, у деяких випадках, занурення у віртуальний світ може призвести до емоційної дезорієнтації, що викликає дискомфорт і відчуття відчуження.

Зростаюча популярність віртуальної реальності може сприяти розвитку залежності від віртуальних середовищ. Користувачі можуть втрачати відчуття реальності, що призводить до зменшення соціальної взаємодії та фізичної активності в реальному світі. Як вважає І. В. Девтеров «віртуальному світу є що запропонувати. У результаті «атоми» соціуму або включаються лише в «одноразові» стосунки один з одним, або задовольняються їх штучними аналогами. У крайньому випадку – поєднують і те, й інше. Тобто перестають бути людьми, обравши долю «придатка» техніки, головним чином – комп'ютера» [2, с. 96].

Дослідження показують, що часте використання віртуальної реальності може впливати на когнітивні функції, такі як пам'ять і увага. Тривале занурення в ігрові або симуляційні середовища може зменшувати здатність до концентрації в реальному житті.

Незважаючи на безліч переваг, використання віртуальної реальності в медицині та здоров'язбереженні має й певні обмеження. Це високі витрати на обладнання та програмне забезпечення, необхідність у висококваліфікованих фахівцях для його впровадження та обслуговування, а також потенційні побічні ефекти, як-от втома очей, головний біль при її тривалому використанні.

Здоров'язберезувальні технології на основі віртуальної реальності відкривають нові горизонти в галузі медицини та психології. Вони сприяють розвитку ефективних методів реабілітації, психотерапії та профілактики захворювань, дозволяючи пацієнтам отримувати допомогу в комфортному та безпечному середовищі. Однак для повного розкриття потенціалу цих технологій потрібно продовжувати дослідження та вдосконалення наявних систем, а також вирішувати економічні та технічні питання.

Висновки. Здоров'я визначає якість життя, рівень енергії, здатність долати труднощі та адаптуватися до змін. Водночас, воно

потребує постійної турботи, правильного харчування, фізичної активності, психологічної рівноваги і профілактики хвороб. Системи віртуальної реальності мають значний вплив на здоров'я людини, як позитивний, так і негативний. Віртуальна реальність може бути дуже корисним інструментом для розвитку та навчання дітей, але при неправильному використанні або надмірній залежності може мати негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я. Віртуальна реальність може служити корисним інструментом у лікуванні психологічних розладів та стимулюванні фізичної активності. Важливо враховувати потенційні ризики, такі як залежність і фізичні розлади. Подальші дослідження в цій сфері допоможуть визначити оптимальні умови використання віртуальної реальності для покращення здоров'я і добробуту користувачів. Важливо дотримуватися розумних обмежень, контролювати контент і забезпечувати збалансоване використання цієї технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8. С. 1–6.
2. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія. Київ : НТУУ «КПІ», 2012. 360 с.
3. Савченко О. Я. Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язбережувальної функції шкільної освіти: діалог з В.О. Сухомлинським. *Рідна школа*. 2012. № 7 (991). С. 8-11.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ : Рад. школа. 1976. Т. 2. 665 с.
5. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я. *Вибрані твори : у 5 т.* Київ : Рад. школа, 1976. Т. 3. С. 103–111.

Ірина Яловець,

методист навчального відділу, спеціаліст вищої категорії.

Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.

ya-ir@ukr.net

ГІБРИДНЕ НАВЧАННЯ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА

ІНСТРУМЕНТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються основні тенденції та перспективи гібридного навчання як важливого елементу сучасної освіти. Аналізуються переваги, що виникають у результаті поєднання традиційних і цифрових методів навчання, а також виклики, які супроводжують цей процес.

Ключові слова: гібридне навчальне середовище, індивідуалізація

навчання, інструменти для гібридного навчання, інтерактивні інструменти.

Сучасний світ швидко змінюється, а з ним трансформується і підхід до освіти. В останні роки зростає популярність гібридних навчальних середовищ, які поєднують традиційне навчання в аудиторії з дистанційними формами освіти. Така модель навчання об'єднує переваги очного та онлайн-форматів, забезпечуючи гнучкість і доступність, що особливо важливо в умовах постійних змін.

В Україні гібридне навчання продовжує бути важливою частиною освітнього процесу, особливо в умовах війни та пов'язаних з нею викликів. Змішане навчання, що поєднує очні та дистанційні формати, дозволяє забезпечити доступ до освіти в умовах безпекових загроз і нестабільності.

Розглянемо особливості, переваги та виклики гібридних навчальних середовищ, а також найбільш ефективні інструменти.

Гібридне навчальне середовище (blended learning) поєднує в собі елементи очного та онлайн-навчання. У такій моделі учні/студенти можуть брати участь в освітньому процесі як в аудиторіях, так і віддалено через цифрові платформи. Це дозволяє здобувачам освіти отримувати доступ до навчальних матеріалів, виконувати завдання та взаємодіяти з викладачем та однолітками у різних форматах, що сприяє гнучкості та адаптивності навчання [1].

Гібридне навчальне середовище, яке поєднує елементи традиційного аудиторного навчання з онлайн-компонентами, стає все більш популярним у всьому світі. Сучасні технології дозволяють використовувати онлайн-ресурси та цифрові інструменти для кращого засвоєння знань, а також забезпечують можливість гнучкого підходу до навчального процесу.

Переваги гібридного навчального середовища:

1. Гнучкість і адаптивність навчального процесу. Однією з найважливіших переваг гібридної освіти є її гнучкість. Здобувачі освіти можуть комбінувати заняття в аудиторії з онлайн-навчанням, що дозволяє оптимізувати розклад і приділяти більше часу темам, які потребують особливої уваги. Така модель підходить для студентів з різним розкладом, особливо тих, хто поєднує навчання з роботою або іншими зобов'язаннями. Викладачі, у свою чергу, можуть створювати завдання, доступні в онлайн-форматі, що сприяє зручному плануванню навчання.

2. Індивідуалізація навчання. Гібридне навчання дозволяє

створити персоналізований підхід до кожного учня та студента. Педагогічні працівники можуть комбінувати різні формати, наприклад, пропонувати здобувачам освіти виконувати певні завдання асинхронно (перегляд лекцій, читання літератури), а потім проводити обговорення та практичні завдання під час аудиторних або синхронних онлайн-занять. Це дає можливість учням та студентам обирати власний темп навчання, повертатися до матеріалів, коли їм це потрібно, та покращувати розуміння тем, які вимагають додаткової уваги.

3. Доступ до великої кількості ресурсів. Гібридне середовище дає можливість учням/студентам користуватися великою кількістю навчальних ресурсів, включаючи відеолекції, електронні книги, інтерактивні тести та симуляції. Онлайн-ресурси можуть включати іноземні джерела, що дає доступ до світових знань та передового досвіду. Крім того, багато платформ підтримують можливість завантаження і використання навчальних матеріалів офлайн, що особливо важливо для регіонів з нестабільним доступом до Інтернету.

4. Покращення технічної грамотності та підготовка до цифрової економіки. Використання онлайн-інструментів у гібридному навчанні сприяє розвитку технічних навичок, що є необхідними у сучасному світі. Учні та студенти вчаться працювати з різними цифровими інструментами, платформами для комунікації та співпраці, а також використовувати інтерактивні додатки для вирішення навчальних задач. Такий підхід допомагає готувати молодь до вимог сучасної цифрової економіки, розвиваючи навички самостійного управління часом, комунікації та роботи з великими обсягами інформації.

5. Підвищення залученості здобувачів освіти. Гібридна модель сприяє активній участі учнів та студентів у навчальному процесі. Наприклад, платформи для спільного навчання дозволяють їм обговорювати завдання, ставити питання вчителям та викладачам, отримувати негайний зворотний зв'язок. Ця модель включає як групову роботу в аудиторіях, так і онлайн-дискусії, що значно підвищує рівень залученості учнів/студентів у процес навчання. Педагогічні працівники можуть створювати інтерактивні вправи, віртуальні лабораторії та симуляції, що робить навчання більш динамічним та захопливим.

6. Інклюзивність і доступність. Гібридне навчання значно підвищує доступність освіти для здобувачів освіти з обмеженими можливостями, дозволяючи їм брати участь у заняттях з будь-якого місця. Такі інструменти, як автоматичні субтитри, запис занять та доступність навчальних матеріалів у зручному для учнів та студентів форматі, роблять освіту доступнішою. Відтак, здобувачі освіти з

порушеннями слуху або зору, наприклад, можуть використовувати адаптовані онлайн-ресурси, які допомагають їм навчатися разом з іншими.

7. Постійний доступ до навчальних матеріалів. Онлайн-компонент гібридної освіти дозволяє здобувачам освіти у будь-який момент звернутися до навчальних матеріалів, повторити лекцію чи звернути увагу на складні аспекти. Записи лекцій, електронні посібники та інтерактивні завдання доступні 24/7, що зручно для тих, хто потребує додаткового часу для засвоєння матеріалу або має індивідуальні особливості навчання.

8. Впровадження інтерактивних технологій. Гібридне навчання відкриває можливість використовувати інтерактивні технології, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Наприклад, віртуальні лабораторії, симуляції реальних умов та доповнена реальність дозволяють студентам експериментувати і застосовувати знання на практиці. Такий підхід особливо корисний у галузях, де навчання пов'язане з експериментальною діяльністю, наприклад, у природничих науках, медицині або інженерії [3].

9. Зменшення витрат на навчання. Для багатьох освітніх установ гібридне навчання є також економічно вигідним. Воно дозволяє скоротити витрати на оренду приміщень, друк навчальних матеріалів та інші адміністративні витрати. Здобувачі освіти також можуть зекономити на транспортних витратах, що особливо важливо для тих, хто проживає далеко від освітніх установ.

Проте, разом із численними перевагами, гібридне навчання має свої виклики, які впливають на її ефективність і стійкість. Упровадження гібридної освіти потребує нових підходів, ресурсів і адаптації як з боку навчальних закладів, так і вчителів/викладачів та учнів/студентів.

Розглянемо основні виклики, які постають на шляху успішної реалізації гібридного навчання.

1. Потреба в технічному забезпеченні та навичках. Одним із ключових викликів гібридного навчання є необхідність в доступі до сучасної техніки та Інтернету. Для повноцінної участі в онлайн-заняттях здобувачі освіти повинні мати комп'ютери, планшети або смартфони з якісним підключенням до Інтернету, що може стати проблемою для учнів/студентів з віддалених регіонів або сімей з низьким рівнем доходу. Брак технічного забезпечення обмежує доступ до цифрових інструментів, що створює бар'єри на шляху до рівних

можливостей в освіті.

Також виникає питання навичок, потрібних для роботи з новими технологіями. Як здобувачі освіти, так і педагогічні працівники, можуть не володіти достатніми знаннями для ефективної роботи у цифрових середовищах, особливо якщо раніше вони не мали справи з такими платформами. У результаті навчальним закладам доводиться інвестувати у тренінги та підтримку, що потребує додаткових ресурсів і часу.

2. Відсутність соціальної взаємодії та почуття ізоляції. Гібридне навчання, хоча й надає можливість частково залишатися на дистанційній освіті, може негативно впливати на рівень соціальної взаємодії серед учнів/студентів. Тривале онлайн-навчання обмежує живе спілкування, що може призводити до почуття ізоляції, особливо серед дітей і підлітків. Дослідження показують, що особиста взаємодія між учнями сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та емпатії, які важко повністю замінити цифровими інструментами.

Відсутність належної соціальної взаємодії може впливати на емоційний стан і мотивацію учнів, що є особливо важливим у віці, коли соціальні зв'язки та підтримка однолітків відіграють важливу роль у розвитку особистості [2].

3. Питання ефективності та самодисципліни. Гібридне навчання передбачає значний рівень самодисципліни з боку учнів/студентів, оскільки більшість онлайн-уроків потребують самостійного виконання завдань і роботи з матеріалом. Для багатьох здобувачів освіти це може стати викликом, адже не всі готові до такої самоорганізації. Без належного контролю з боку викладачів вони можуть втрачати мотивацію, не виконувати завдання або не брати активну участь у навчальному процесі. Тому важливо розробляти системи, що підтримують ефективний контроль і зворотний зв'язок, аби забезпечити належний рівень залученості учнів та студентів [3].

4. Складність оцінювання знань. Оцінювання в гібридному навчанні також стає викликом. Онлайн-формат ускладнює можливість перевірки реальних знань, оскільки складніше контролювати виконання завдань у режимі реального часу. Викладачі мають обмежені можливості перевірити рівень засвоєння матеріалу без допомоги інструментів для оцінювання. Крім того, існує ризик, що здобувачі освіти можуть звертатися до сторонніх джерел або допомоги під час тестів чи контрольних робіт, що спотворює реальні результати оцінювання [4].

5. Навантаження на педагогічних працівників. Впровадження

гібридного навчання потребує нових підходів до планування та розробки навчальних матеріалів. Педагогічні працівники змушені готувати матеріали як для онлайн-занять, так і для традиційних уроків, що збільшує їхнє навантаження. Крім того, вони повинні бути готові швидко адаптуватися до зміни формату занять, переходячи з аудиторії до онлайн за потреби. У результаті вчителі/викладачі можуть стикатися з професійним вигоранням, що негативно позначається на якості освіти.

6. Проблеми з навчальною інфраструктурою. Не всі навчальні заклади мають достатню інфраструктуру для повноцінного впровадження гібридного навчання. Забезпечення кожної аудиторії відповідною технікою, програмним забезпеченням та ресурсами потребує значних фінансових вкладень. Багато навчальних закладів стикаються з браком фінансування, що ускладнює доступ до сучасних цифрових інструментів та навчальних платформ, необхідних для забезпечення гібридної освіти на належному рівні.

7. Збереження академічної доброчесності. Питання академічної доброчесності стає особливо актуальним у дистанційному навчанні. Гібридна освіта вимагає від учасників освітнього процесу дотримання етичних норм, проте онлайн-формат ускладнює контроль над тим, чи виконуються роботи самостійно. Навіть з використанням різних систем перевірки, як-от програми для виявлення плагіату, забезпечити повну академічну доброчесність буває складно, що підриває довіру до оцінок та результатів навчання.

8. Психологічне навантаження та зміна стилю навчання. Для багатьох учнів та студентів, а також і працівників закладів освіти адаптація до гібридного навчання є психологічним викликом. Зміна стилю навчання потребує адаптації до нових умов, що може призводити до стресу, тривожності та перевантаження. Вчителі та викладачі змушені коригувати методики викладання та проводити додаткові консультації для студентів, а учні мають звикати до нового формату, що для багатьох стає джерелом додаткового тиску [2].

Для успішного впровадження гібридного навчання навчальні заклади використовують різноманітні інструменти, які допомагають створювати інтерактивні заняття, підтримувати зв'язок між здобувачами освіти та викладачами та відслідковувати прогрес кожного учня/студента.

Розглянемо найбільш ефективні інструменти для гібридного навчання.

1. Платформи для управління навчанням (LMS)

LMS – це базовий інструмент для гібридного навчання, який дозволяє зручно організувати процес викладання, зберігати навчальні матеріали, відслідковувати прогрес учнів та студентів, взаємодіяти з ними. Найбільш популярні платформи включають:

– *Google Classroom* – надає доступ до навчальних матеріалів, створює завдання, тестування і дозволяє інтегрувати інші інструменти Google, такі як Документи, Таблиці та Презентації.

– *Microsoft Teams for Education* – підтримує інтеграцію з Office 365, дозволяє проводити онлайн-уроки, створювати групи для спільної роботи та обмінюватися файлами.

– *Moodle* – відкрита платформа з широкими можливостями налаштувань і створення різноманітних типів завдань, а також аналітикою для відстеження прогресу.

– *Schoology* – платформа, що орієнтована на середні та старші класи, дозволяє створювати навчальні модулі, інтегруватися з різними інструментами та автоматизувати оцінювання завдань.

2. Інструменти для відеоконференцій

Відеоконференції є важливою частиною гібридного навчання, оскільки вони дозволяють проводити заняття в режимі реального часу та підтримувати живу взаємодію між учнями/студентами та викладачем. Серед найпоширеніших платформ:

– *Zoom* – дозволяє проводити відеозустрічі з великими групами, використовувати функції «руки підняти», ділитися екраном і записувати заняття. Також Zoom підтримує кімнати для групових занять (Breakout Rooms), що ідеально підходить для проєктної роботи.

– *Microsoft Teams* – включає функцію відеоконференцій із можливістю організації вебінарів, спільного доступу до матеріалів і записів.

– *Google Meet* – зручний для використання в системі Google Workspace, інтегрується з Google Classroom і дозволяє проводити уроки з функціями демонстрації екрана та створення опитувань.

– *Cisco Webex* – забезпечує якісну відеозв'язок, має можливість інтеграції з іншими освітніми інструментами та дозволяє організовувати групові заняття.

3. Інтерактивні інструменти для спільної роботи

Спільна робота над завданнями та проєктами є важливою складовою гібридного навчання, і для цього створені різноманітні інструменти, які дозволяють учням співпрацювати як в класі, так і онлайн:

– *Padlet* – інтерактивна дошка, де учні можуть спільно додавати нотатки, посилання, малюнки та відео в режимі реального часу.

– *Miro* – віртуальна дошка для мозкового штурму та створення карт знань. Ідеально підходить для командної роботи над проєктами.

– *Trello* – інструмент для управління завданнями, який дозволяє організовувати проектну роботу, відстежувати етапи виконання завдань і встановлювати терміни.

4. Інструменти для створення тестів та опитувань

Інтерактивні тести й опитування дозволяють швидко перевіряти знання учнів та студентів, отримувати зворотний зв'язок та аналізувати засвоєння матеріалу. Деякі з найпопулярніших інструментів включають:

– *Kahoot!* – платформа для створення вікторин, які можна використовувати як під час уроків, так і для самостійного вивчення матеріалу. Підходить для залучення учнів до активного навчання.

– *Quizizz* – дозволяє створювати адаптивні тести й опитування, які здобувачі освіти можуть проходити в інтерактивному режимі, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок.

– *Google Forms* – дозволяє створювати опитування та тести, автоматизує перевірку результатів та є зручним інструментом для регулярного оцінювання.

– *Microsoft Forms* – інтегрується з Microsoft Teams, дозволяє створювати різні види запитань і тестів, а також автоматично зберігати результати для подальшого аналізу.

5. Інструменти для зворотного зв'язку

Отримання зворотного зв'язку від здобувачів освіти є важливим компонентом гібридного навчання. Ці інструменти дозволяють учням та студентам ставити запитання, отримувати консультації та аналізувати свої помилки:

– *Mentimeter* – інструмент для створення інтерактивних опитувань, де учні та студенти можуть брати участь у реальному часі та надавати зворотний зв'язок через голосування чи коментарі.

– *Edmodo* – освітня платформа, де здобувачі освіти можуть комунікувати з викладачами, обговорювати теми і навіть створювати приватні групи для проєктів.

– *Flipgrid* – платформа для обміну відеовідгуками, де здобувачі освіти можуть записувати короткі відеоповідомлення з відгуками на завдання чи теми, які вони вивчають.

6. Інструменти для самоосвіти і додаткових ресурсів

Ці платформи дозволяють учням і студентам самостійно розширювати знання та працювати над матеріалами в зручний для них час:

– *Coursera i EdX* – онлайн-курси з різних тем, які здобувачі освіти можуть проходити для поглибленого вивчення предмету. Викладачі можуть призначати конкретні модулі для самостійного вивчення.

– *Khan Academy* – освітня платформа з інтерактивними курсами, відео та тестами з математики, природничих наук, історії та інших

предметів.

– *Duolingo* – для вивчення мов у інтерактивному режимі, ідеально підходить для гібридних занять, що поєднують мовну практику онлайн і офлайн.

– *Quizlet* – інструмент для створення карток для запам'ятовування, корисний для швидкого повторення та тестування знань.

7. Інструменти для організації навчального процесу

Планування і організація навчального процесу є ключовими для гібридного навчання, і тому різні цифрові інструменти допомагають тримати процес під контролем:

– *Google Calendar* і *Microsoft Outlook Calendar* – зручні для організації занять, спільного планування часу і синхронізації з іншими освітніми інструментами.

– *Notion* – платформа для організації особистих та командних завдань, яка також дозволяє зберігати навчальні матеріали і створювати структури для навчання.

– *Trello* та *Asana* – популярні платформи для управління проєктами, які дозволяють організовувати поточні завдання, терміни виконання та відстежувати прогрес.

Гібридні навчальні середовища – це модель навчання майбутнього, яка поєднує переваги традиційного та онлайн-навчання. Вони забезпечують гнучкість, доступність та можливість персоналізації, що особливо важливо в умовах сучасного суспільства, яке швидко змінюється. Попри певні виклики, гібридне навчання стає невід'ємною частиною освіти, допомагаючи підготувати здобувачів освіти до реалій цифрової епохи та майбутніх професійних викликів.

Загалом, українська освіта продовжує адаптуватися до нових реалій, і гібридне навчання є важливим інструментом для забезпечення навчального процесу в умовах кризових ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцаленко І. В. Гібридне навчання: виклики та перспективи для освіти в Україні. *Журнал інноваційних технологій в освіті*. 2020. № 15. С. 25-36.

2. Мельник В. О. Психологічні аспекти гібридного навчання: ефективність, проблеми та можливості. *Психологія та педагогіка освіти*. 2021. № 16. С. 71-84.

3. Руденко С. В. Впровадження гібридного навчання в закладах вищої освіти: аналіз практик і викликів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2019. № 27. С. 18-29.

4. Федоренко О. А. Інтеграція онлайн-ресурсів у традиційні навчальні процеси: досвід українських університетів. *Інновації в освіті та науці*. 2022. № 24. С. 15-30.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артюх Наталія Павлівна, вихователь, вихователь-методист Лебединського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Казка» Лебединської міської ради Сумської області.

Бедлінський Олексій Іванович, кандидат психологічних наук, доцент, учитель біології Комунальної установи Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4 імені Героя України Олександра Аніщенка Сумської міської ради Сумської області.

Бойко Світлана Миколаївна, кандидат філософських наук, старший дослідник, завідувач сектору авторського педагогічного новаторства відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»

Богосвятська Анна-Марія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри гуманітарної освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Бутова Оксана Миколаївна, практичний психолог Харківського ліцею № 87 Харківської міської ради.

Веселова Вікторія Ігорівна, вихователь вищої категорії, вихователь-методист Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 31 «Ягідка» Сумської міської ради Сумської області.

Влезько Наталія Станіславівна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради Сумської області.

Гулій Наталія Вікторівна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 22 «Джерельце» Сумської міської ради Сумської області.

Ежова Ольга Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії та спортивної медицини Сумського державного університету.

Смельяненко Марина Русланівна, голова циклової комісії «Музично-теоретичні дисципліни» Комунального закладу Сумської обласної ради «Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д. С. Борзнянського».

Іванова Алла Дмитрівна, заступник директора з навчально-виховної роботи Харківського ліцею № 87 Харківської міської ради.

Жук Тетяна Олексіївна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради Сумської області.

Запорожченко Лариса Іванівна, вихователь-методист закладу дошкільної освіти № 9 (ясла-садок) «Світлячок» Сумської міської ради Сумської області.

Ісаєва Марина Анатоліївна, музичний керівник Сумського

дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 33 «Маринка» м. Суми, Сумської області.

Калюжна Анастасія Петрівна, учитель біології та екології комунальної організації (установа, заклад) «Шосткинська загальноосвітня школа I-III ступенів № 7 Шосткинської міської ради Сумської області».

Карась Андрій Григорович, директор Харківського ліцею № 87 Харківської міської ради, учитель інформатики.

Квасник Світлана Анатоліївна, практичний психолог Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 Глухівської міської ради Сумської області.

Кириченко Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кисла Оксана Георгіївна, викладач хімії вищої категорії відокремленого структурного підрозділу «Сумський фаховий коледж Національного університету харчових технологій».

Кожем'якіна Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Коростіль Лідія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Кудрявська Яна Анатоліївна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 16 «Сонечко» Сумської міської ради Сумської області.

Лайко Ірина Павлівна, учитель біології, інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», практичний психолог Свеської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 Свеської селищної ради Шосткинського району Сумської області.

Лисак Наталія Анатоліївна, учитель початкових класів Сумської початкової школи № 11 Сумської міської ради Сумської області.

Лобанова Марія Василівна, учитель біології та географії Комунальної установи Верхньо-Піщанська загальноосвітня школа I-II ступенів м. Суми, Сумської області.

Логвиненко Оксана Анатоліївна, завідувачка закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 9 «Світлячок» Сумської міської ради Сумської області.

Маренкова Лариса Іванівна, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Харківський ліцей № 163 Харківської міської ради».

Марухина Ірина Володимирівна, науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології і

соціальної роботи; завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Метейко Алла Володимирівна, методист навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Михайлова Наталія Олександрівна, соціальний педагог, учитель біології Сумського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 10 Сумської міської ради Сумської області.

Мігалуш Анастасія Олександрівна, практичний психолог Академічного ліцею № 47 Печерського району м. Києва.

Назаренко Наталія Вікторівна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради Сумської області.

Осташова Ілона Петрівна, учитель-логопед Сумського дошкільного навчального закладу (центр розвитку дитини) № 13 «Купава» Сумської міської ради Сумської області.

Паламарчук Тетяна Володимирівна, вихователь-методист Сумського дошкільного навчального закладу № 36 «Червоненька квіточка» Сумської міської ради Сумської області.

Панченко Світлана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Перлик Вікторія Володимирівна, старший викладач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Пихтіна Анастасія Юрійовна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради Сумської області.

Потапенко Наталія Володимирівна, вихователь Лебединського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Казка» Лебединської міської ради Сумської області.

Пронюшкіна Ольга Сергіївна, заступник директора з навчально-виховної роботи Чернечинського ліцею Чернечинської сільської ради Сумської області.

Пшеченко Марина Миколаївна, вихователь-методист Сумського дошкільного навчального закладу № 36 «Червоненька квіточка» Сумської міської ради Сумської області.

Радько Алла Володимирівна, завідувачка Сумського дошкільного навчального закладу № 36 «Червоненька квіточка» Сумської міської ради Сумської області.

Романченко Анжела Миколаївна, кандидат технічних наук, учитель хімії, заступник директора комунальної організації (установа, заклад) «Шосткинська загальноосвітня школа I-III ступенів № 7 Шосткинської міської ради Сумської області».

Романченко Тетяна Олександрівна, вихователь Сумського санаторного дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 24 «Оленка» Сумської міської ради Сумської області.

Романькова Ольга Олександрівна, соціальний педагог комунального закладу «Харківський лицей № 150 Харківської міської ради» Харківської області.

Серих Лариса Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Скрипка Людмила Михайлівна, учитель біології, основ здоров'я, інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» Миропільського ліцею Миропільської сільської ради Сумського району Сумської області.

Снігур Марина Петрівна, заступник директора з навчально-виховної роботи Сумського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 15 Сумської міської ради Сумської області.

Сунгурова Людмила Іванівна, учитель інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» Комунальної організації (установа, заклад) «Шосткинська гімназія Шосткинської міської ради Сумської області».

Сушацька Наталія Миколаївна, учитель початкових класів Шосткинської початкової школи «Паросток» Шосткинської міської ради Сумської області.

Сушко Катерина Володимирівна, учитель біології та основ здоров'я, учитель-методист Ворожбянського ліцею (опорного закладу) Ворожбянської міської ради Сумської області.

Таршина Світлана Анатоліївна, директор комунального закладу «Харківський лицей № 65 Харківської міської ради».

Титаренко Валентина Іванівна, вихователь Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 40 «Дельфін» Сумської міської ради Сумської області.

Тихенко Наталія Іванівна, учитель-логопед закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Олімпійський» № 12 м. Суми, Сумської області.

Тітаренко Світлана Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Ткаченко Світлана Василівна, учитель початкових класів Старосільського ліцею Нижньосироватської сільської ради Сумської області.

Успенська Валентина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Харченко Людмила Олександрівна, практичний психолог Сумського дошкільного навчального закладу (центр розвитку дитини) № 14 «Золотий півник» Сумської міської ради Сумської області.

Хоруженко Наталія Вікторівна, учитель української мови та літератури Лебединського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 3 Лебединської міської ради Сумської області.

Черчата Валентина Віталіївна, магістрантка спеціальності «Організаційна психологія» Сумського державного університету.

Чичикало Валентина Миколаївна, учитель біології, основ здоров'я та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» Хмельівської гімназії Краснопільської селищної ради Сумської області.

Шатських Наталія Сергіївна, старший викладач професійно-теоретичної підготовки професій ресторанного сервісу та харчових технологій Державного професійно-технічного навчального закладу «Шосткинське вище професійне училище» Сумської області

Шимко Анна Вікторівна, вихователь Комунального закладу дошкільної освіти (дитячий садок) «Калинка» Тростянецької міської ради Сумської області.

Шкурдода Людмила Олександрівна, викладач кафедри теорії і методики змісту освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Щербак Ірина Іванівна, учитель української мови та літератури Лебединського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 3 Лебединської міської ради Сумської області.

Яловець Ірина Григорівна, методист навчального відділу комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали відтворюються із збереженням змісту, наданого авторами

Наукове видання

**ЗАКЛАД ОСВІТИ –
ТЕРИТОРІЯ ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКИ, ПІДТРИМКИ**

**Збірник матеріалів
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції**

(м. Суми, 21 листопада 2024 р.)

За редакцією В. М. Успенської

Комп'ютерний набір редактора

Підп. до друку 26.12.2024.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 23,02.

Ум. фарб.-відб. 23,02. Обл.-вид. арк. 21,36.

Тираж 100 пр. Вид. № 95.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.